

54461

A kolozsvári
Szent Imre Egyesület
Évkönyve.

1905—1906.

Összeállították:

Gyárfás Elemér
alelnök.

Pollák Vilmos
főtítkár.

Kolozsvár
Szent Bonaventura Könyvnyomda
1906.

DR. VÁROSY GYULA
KALOCSAI ÉRSEK.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FŐTISZTÉLENDŐ

DR. VÁROSY GYULA

KALOCSAI ÉS BÁCSI ÉRSEK ÚRNAK,

AZ ERDÉLYI EGYHÁZMÉGYE METROPOLITÁJÁNAK,

KEGYES VÉDNÖKÉNEK

FIUI HÓDOLATTAL ÉS TISZTELETTEL AJÁNlja

A SZENT IMRE EGYESÜLET.

ELŐSZÓ.

Immár három esztendő múlt el azóta, amikor először merült fel az az eszme, hogy a középiskolai tanulmányokat végzett ifjúságnak, melynek közös eszményei, közös érzése, közös törekvései vannak, szüksége van egy körre, amelynek kebelében magának otthont találjon, — egy olyan egyesületre, amely azt a szellemet, azt a vallásos meggyőződést, amit katolikus ifjúságunk a szülői házból és iskoláinkból hoz magával, ébren tartsa és ne engedje elenyészni az egyetemi élet zajos éveiben.

A legnemesebb célok, a legtisztább eszmények lebegtek előttünk. Csak hívek akartunk lenni elődeink őszinte vallásos hitéhez, következetesek történelmi múltunkhoz és ragaszkodni akartunk egy dicső kor magasztos példájához, a mely mindig kész volt szóval és tettel küzdeni, — mindenét feláldozni: Istenért és hazáért!

Nemes munkára szövetkeztünk. Annak a szellemnek kelünk a védelmére, biztosítására, amely minden katolikus ifjú lelkének mélyén kell hogy éljen, és amely szellemnek most a huszadik század hajnalán, a hitelvesztett jelszavak búvköréből újra föl kell emelkednie. És ezen ideális áramlat, mely lassan bár, de ellenállhatatlanul fog magának tért hódítani, örömmel kell hogy betöltse minden katolikus ifjúnak, de épúgy minden más hiten levő, Istenét és hazáját szerető embernek szívét, mert hisz' a túlmodern hangzatos jelszavak, az érdekek és hibás emberi tekintetek ellen akar küzdeni, melyek a vallást, a jog-

rendet, a családi életet egyaránt fenyegetik megsemmisítéssel.

Egyesületünk főcélja tehát katolikus ifjúságunk tömörülése oly eszmények körül, melyek az egyetemi évek számtalan veszélyeivel és kísértéseivel szemben erőt, biztatást adnak az egyénnek, — egészséges irányt az egész életre. Más szavakkal: mint öntudatos, életerős katolikus férfiak akarunk lépni az élet értelmiségeinek sorába, kik helyt akarunk és helyt tudunk állani meggyőződésünkért a nagyvilág színe előtt.

Hogy sikerült-e egyesületünk fenállása óta három rövid esztendő alatt közelebb haladni céljaink felé?

Önérzettel vallhatjuk, hogy — bár ha kevéssel is, de mégis — igen!

Főtörekvésünk volt mindig a tiszta erkölcsi alap érintetlen megőrzése, ami létezésünk és érvényesülésünk első és elengedhetetlen feltétele. A katolikusnak az igazságot az életben és életével kell keresni. Keresztény eszméket hirdetünk, — keresztény életet kell élnünk!

Más hiten levő társainkkal békeességben érintkeztünk. Szorgalmasan foglalkoztunk a szociális önképzéssel, mert társadalmi viszonyaink tanulmányozása alapfeltétele a kitartó, szolidáris együttműködésnek. És főleg: sikerrel küzdöttünk a közöny ellen, mely minden jó ügynek legnagyobb ellensége és csak igen gyakran elnyomója.

Csendes, zajtalan, komoly, kékés munkával haladtunk idáig azon az úton, amely lassan, de biztosan közelebb visz feladataink megvalósításához, mely út, ha le nem térünk róla, Istenünk segedelmével oda fog vezetni minket, ahova védőszentünk, Szűz-Szent Imre herceg ragyogó példája mutat!

Kolozsvárt, 1906. év május havában.

Gróf Logothetti Oresztesz

elnök.

Dr. Városey Gyula

KALOCSAI ÉRSEK.

Magyarország híres-neves, ősrégi főpapi székébe, a kalocsaiba, az örvendetes királyi elhatározás Városey Gyula székesfejérvári püspököt ültette; egy olyan férfiut, ki erre a szép és nagy méltóságra minden tekintetben a leghivatottabb. Alaposan ismeri a fő egyházmegyének viszonyait, szükségleteit s embereit, hiszen életének javarészt ennek szolgálatában töltötte. Megnyerő modoru, minden pózt kerülő, igazán alázatos szívű főpap, kit épp oly őszinte, benső örömmel és szeretettel fogadtak a kalocsai megye papsága s hívei, mint a mily nehéz szívvel látták körükből távozni a székesfejérváriak; bár ezt az őszinte sajnálatot egyben túlszárnyalta az a nagy örömmük, hogy Prohászkt kapták utódjául. Városey csak ezután fogja kifejteni teljes erővel nemes lelkének energiáit, mikor a szűkös anyagi viszonyok nem fogják többé gátolni szárnyalását. S erre való tekintettel szives örömmel foglalja el a kalocsai érseki széket, mert saját szavai szerint: „Nincs jó püspökség, rossz püspökség. A püspökség mind egyforma. A különbség csupán annyi, hogy az egyik püspök *több jót tehet*, a másik kevesebbet.“ Ő ezentúl többet tehet.

Minket, erdélyi katolikusokat, különösképpen is érdekel ez a királyi kinevezés azért, mert egyházmegyénknek a kalocsai érsek a metropolitája s így Városey Gyula nekünk egyházi előljárónk.

Igaz ugyan, hogy a hajdan erős metropolitai szervezet ma már sokat, igen sokat veszített jelentőségéből s a legtöbb helyütt pusztá cimmé vált, mely csak rangbeli elsőbbséget ad, de hatósági jogkört nem, vagy csak édes-keveset.

A középkorban s különösen annak legelején a pápai szupremácia elve csak mint dogma létezett még; elvileg el volt ismerve, de nem volt még annyira megerősödve, hogy a jog terén, intézményekben is érvényesíteni tudta volna kizárólagos hatalmát, melyet különösen két körülmény korlátozott nagy mértékben: az egyes

fejedelmeknek adott privilégiumok és kedvezmények s a közlekedési eszközök tökéletlensége. Ebben a korban a metropolitai szervezet volt az, mely kifejezésre hozta az egyház egységét. A metropolitáság füzte össze az egyes püspököket az egyházzal s valamennyit az egyház fejével. A katolikus egyház életképességét és erejét bizonyítja az a körülmény, hogy kebelében ez az intézmény az egység megteremtőjévé vált, holott Keleten, a görög egyházban bomlasztó elemet képviselt s részekre szakgatta az egyházat. Ez is a mellett szól, hogy nem az intézmény lényeges, hanem az életerő és a közszellem.

A legújabb korban érvényesülni szeretne az egyházban egy irányzat, mely levonja a centrálizáció elvének végső következtetéseit s az egyházat egy bürokratikus, szkematikus nagy egységgé akarja átgyúrni. Talán mondanunk sem kell, hogy ez az irány minket a legjobb esetben is hidegen hagy. Már a magyarság közszelleme is, mely mindenütt részt kér magának a közügyek intézésében, ellene mond ennek. A modern demokratikus mozgalmaknak hasonló irányról nem szólok. Azokat mindenki ismeri, de senki sem veszi komolyan. Vannak azonban a magyar katolikus egyháznak olyan intézményei, mint például a magyar primásság, a magyar nemzeti zsinat és különösen az erdélyi katolikus státus, melyeket nem hogy feladni kellene, hanem a melyek egyenesen díszére válnak nemzetünknek a külföld előtt is.

A metropolitáságban sem akarunk letúnt időknek elavult emlékeképpen fennmaradt intézményt látni, hanem meggyőződésünk, hogy az egy olyan kapocs, mely csak annál értékesebbé teszi a vele és általa összefüggő részeknek különállóságát.

Ezért köszöntöttük kettős örömmel a kalocsai érseki székből dr. Városey Gyulát, a fenkölt lelkű, alázatos szívű főpapot s kértük főpásztori áldását és pártfogását. Ő nagyméltósága Egyesületünk hódolatteljes feliratára a következő levéllel válaszolt:

A Szent Imre Egyesület Kiválóan Tisztelt Elnökségének

Kolozsvár.

Felettébb nagy örömet okozott a kolozsvári Szent Imre Egyesület kalocsai érsekké történt legkegyelmesebb kineveztetésem alkalmából nyilvánított szives üdvözlétével s a védnökség felajánlásával, mert hozzám intézett meleg hangú soraikból meggyőződtem arról, hogy kincses Kolozsvár városa a Szent Imre Egyesület tagjaiban

oly kiváló ifjakat nevel, akik legfőbb kincsüknek katolikus mivoltukat ismerik s legszebb céljuk: „a katolikus szellemü elméleti és gyakorlati önképzés“ elérésére „a katolikus vallás igazságainak tanulmányozását s a katolikus vallásos szellemü élet ápolását“ tüzték ki s felvették életük programjába.

Nincs nagyobb örömöm, mint midőn hazánk jövő szellemi vezéreit ily apostolkodó munkába merülve látom, akik, midőn kimondottan a felekezeti türelem harcosaivá szegődnek, ugyanakkor a más vallásuakkal való jó viszony ápolását nem a saját szent hitük iránti közönyösség terjesztése, hanem a megkedvelt katholicizmusnak megkedveltetése által iparkodnak elérni és fentartani.

A védnökség készséges elfogadása és köszönettel vett üdvözlétük viszonzása kapcsán szívből kívánok Önöknek sok sikert, kitartó lelkesedést és bőséges áldást az Úr Istentől.

Nemes céljaik istápolására a ./ a. mellékelt száz koronát küldöm.

Székesfehérvár, 1905. november 30.

Városov Gyula,

legkegyelmesebben kinevezett kalocsai érsek.

Ezek az igazán atyai szívből jövő sorok ékebben beszélnek, mint zengő érc és pengő cimbalom. Haynald utódja meg lehet győződve róla, hogy a katolikus Erdély színe-virága, a keresztény egyetemi ifjúság minden erejéből igyekezni fog méltónak mutatkozni elismerésére és szeretetére!

Dr. Gyárfás Elemér

alelnök.

A Dogmáról.

Felolvasta az 1905, október 28.-i felolvasó ülésen

Rak József,
segédlelkész.

Nem lesz fölösleges úgy gondolom, ha jelen felolvasásomban foglalkozni kívánok egy tárggyal, melyet az emberek olyan gyakran félre szoktak magyarázni, melynek helytelen felfogása folytán, sokan idegenkednek az egyháztól s a dogma szóban olyan dolgot látnak, mely az embernek szabad gondolkodását gátolja, mely az emberi ész előrehaladásának útját állja.

Nem egyszer olvastam, hogy a katolikus egyháznak engedni kellene azokból a dogmákból; azok között vannak elavult dogmák, melyek manapság már nem időszerűek. Így például dogmának gondolják az emberek azt, ha az egyház megtagadja azoknak eltemetését, a kikiről tudja, hogy párbajban, vagy öngyilkosság által haltak el s halálos ágyukon nem adták jelét a bünbánatnak olyan értelemben, a mint azt az egyház tőlük megkivánja. Dogmának minősítik az egyháznak azt az álláspontját, a midőn a halottak elégetését reprobálja.

Azt mondják, hogy az a szokás, mely szerint „stb. az egyház halottait temeti és nem elégeti“ ez dogma.

Miután „*principium eruditionis est intelligentia vocis*“ v. i. miután valamely tárgy megértése a szónak helyes felfogásával kezdődik azért mindenekelőtt a dogmának jelentéséről kell magunknak helyes fogalmat alkotni.

A dogma név ebből a görög szóból *δοξέω* származik és etymologice annyit jelent mint: vélemény vagy nézet általában. Azután különösen valamely határozott megdönthetetlen tételre használták. Így használja Ciceró is, a midőn a bölcsélet *decretum*aíróól szól. A bölcsészek tantételeiket dogmáknak nevezték. A szentírás dogma

szóval jelzi a világi hatalomnak jogerős rendeleteit is. A mózesi törvényhozás cikkei dogma nevet viselnek. A Jeruzsálemben megtartott első apostoli zsinat határozatait szent Lukács dogmáknak nevezi. Az egyházi atyák, kik az első századokban éltek, ezt a szót *dogma*, a Krisztus és az apostolok által hirdetett hit- és erkölcsi tanokra alkalmazták. A kereszténység tanítását is „az Úr dogmái” néven nevezték.

Amidőn a *δόγμα* szót vallási értelemben használjuk, „akkor egyházi nyelven dogmának mondatik, minden az Istentől kijelentett vallási igazság. Kissé szorosabb értelemben véve a dogma alatt értjük: az Istentől kijelentett azon vallási igazságot, melyet az egyház Isten nevében mint kinyilatkoztatott igazságot előnkbe ad, tartozzék az akár az elméleti (hit) vagy a gyakorlati (erkölcsi) igazságok közé. Legszorosabb értelemben véve pedig dogma az istenileg kinyilatkoztatott hitigazság, melyet az egyház, hogy higyük isteni tekintélyvel hirdet.” (Répászky dogmatika pag. 968.)

Miután a *δόγμα* meghatározásában szó volt kinyilatkoztatásról, hitigazságról és az egyház részéről azoknak kihirdetéséről, a dogma megértésére nézve, álljon itt ezen szavak rövid magyarázata.

Felolvasásomban nem akarok bővebben kitérni olyan tárgyakra, a miket a dogmák fejtegetésénél már fel kell tételeznünk. Ilyenek a kinyilatkoztatás, hittitkok vallási igazságok és az egyház csalhatatlansága.

Isten részéről történt kinyilatkoztatás és pedig úgy az ő- mint az új-szövetségben, azaz úgy a Krisztus születése előtti korban, mint az ő idejében. Vagyis Isten több vallási igazságot jelentett ki nekünk, melyekre az emberi ész magára hagyatva, nem jöhetett volna reá; jelentett ki továbbá olyanokat is melyekre az emberi ész reá jöhetett volna ugyan, de csak nehezen. Isten az embert a természetfölötti cél elérésére teremtette. Ez a cél Isten maga. Ha az embernek Istent kell elérnie, úgy kell, hogy Istent ismerje s mindazt ami ezzel összefügg. Isten tehát, minthogy bennünket a természetfölötti végcélra emelt, kinyilatkoztatott nekünk oly igazságokat, melyek bennünket odavezetnek. A kinyilatkoztatásra nézve, halljuk mit tanít az egyház a vatikáni zsinaton. Azt mondja: „Ezen isteni kinyilatkoztatásnak tulajdonítandó ugyan, hogy azok, melyek az isteni dolgokban az emberi ész számára magában véve nem felfoghatatlanok, az emberi nemnek jelen állapotában is mindenki által könnyen, biztosan és minden tévedés nélküli felismerhetők. Mégis nem ezen okból

kell mondanunk a revelációt föltétlenül szükségesnek, hanem azért, mert Isten végtelen jóságából az embert a természetfölötti célra rendelte, hogy t. i. részesüljenek az isteni javakban, melyek az emberi elmét mindenképen felülmulják.“ (cap. 2. de revel.) Az isteni kinyilatkoztatás pedig a szentírás könyveiben és tradícióban v. i. hagyományokban van meg.

Ezen kijelentett igazságok között vannak olyanok, melyeket az emberi ész nem bír felfogni, mint p. o. azt, hogy egy Istenben 3 személy van; vagy az Isten fiának megtestesülését. Be lehet bizonyítani, hogy ez így van, hogy ez az észszel nem ellenkezik, de felfogni magát az igazságot nem bírjuk. Vannak ismét olyan igazságok, melyeket az ember megérthet, mint p. o. azt, hogy Isten létezik, hogy ő a jót jutalmazza s a rosszat bünteti.

Az isteni kinyilatkoztatás le lett zárva Krisztus és az apostolok által. Ezentúl többé nem történt az egész emberiség számára revelatio.

A mikor azt hisszük, hogy az egyház csalhatatlan, akkor annak szükségét érezzük, hogy az egyház öröködni tartozik ezen isteni kinyilatkoztatás fölött, ne hogy abba tévedés jöjjön azoknak magyarázata alkalmával. A mikor az egyház ezeket nekünk magyarázza, akkor isteni tekintélyvel adja elénk, hogy mi lett kinyilatkoztatva. Azoknak magyarázásában tehát, a hit és erkölcs dolgában az egyház tévmentes.

Mindezeket nem bizonyítom, mert nem képezik szorosán felolvasásom tárgyát. Ezeknek igazságát most feltételezzük.

De most térjünk vissza a dogmákhoz. Fennebb így határoztuk meg a dogma fogalmát: „Dogma csak az istenileg kinyilatkoztatott igazság, melyet az egyház mint illet, hogy higgyük, isteni tekintélyvel hirdet.“ — Ezen meghatározás szerint tehát a dogmának *tárgya* csak azon igazság, melyet Isten világosan, vagy legalább egy másik igazságban befoglalva kinyilatkoztatott, s mely ennél fogva csalhatatlan igazság; mert isteninek nem lehet olyan tant hirdetni és tartani, mely nem Istentől ered. Vagyis az egyház midőn valamely igazságot mint dogmát elénk akar adni, annak az igazságnak ki kell hogy legyen nyilatkoztatva az Isten által. Minthogy a kinyilatkoztatás a szentírásban és hagyományokban van letéve, azért a dogmává kijelentendő igazságnak vagy a szentírásban vagy a hagyományokban benn kell hogy legyen. És pedig azt jelentheti ki az egyház dogmának, a mi Istentől vagy világosan azaz expresse

van kinyilatkoztatva, vagy a mi ebben a világosan expresse kinyilatkoztatott igazsággal együtt van kinyilatkoztatva. P. o. Isten a sz. írásban kijelentette azt, hogy Krisztus ember, akkor világosan ki van jelentve az, hogy ő valóságosan *olyan* ember, mint a milyennek mi az embert értjük. Ebben egyszersmind befoglalva az is ki van jelentve, hogy Krisztusnak van teste és lelke, ha szabad mondani, hogy ő animal rationale azaz eszes állat. Vagy p. o. a midőn a szentírásban azt olvassuk hogy Krisztus magát Isten fiának mondja, akkor expresse ki van nyilatkoztatva, hogy Krisztus Isten, de ebben az igazságban befoglalva az is ki van fejezve, hogy Krisztus mindenható és mindentudó.

Már most lássuk mit tesz az egyház, ha valamit dogmának mond ki?

Nem minden Istentől kinyilatkoztatott igazság egyszersmind dogma, hanem minden dogma Istentől kinyilatkoztatott igazság. Miért? Mert hogy valamit dogmának mondhassunk, nem elég, hogy az az igazság Istentől ki lett légyen nyilatkoztatva, hanem az is szükséges, hogy ez az igazság az egyház által ünnepélyesen, mint Istentől kinyilatkoztatott igazság legyen élénk adva.

Perrone a tudós theologus így magyarázza meg ezt a dolgot: „Két feltétel szükséges ahhoz, hogy valamit hitcikknek, dogmának mondhassunk — ezt minden theologus tudja — egyik feltétel valami benső, a másik feltétel valami külső. Az első föltétel, hogy valami dogma legyen az, hogy az isteni kinyilatkoztatásban meg legyen: azért fogadunk el valamit s azt hisszük, mert azt az Isten jelentette ki . . . A második feltétel az egyháznak élénkbe adása, a melynek folytán egészen biztosak vagyunk, hogy valamely igazság ki van Istentől nyilatkoztatva“ (disquis, theol. de immac. conc. p. 2 c. 1.)

Tehát a dogmáknál a *hitnek motivumát* nem az egyháznak eléterjesztése teszi, hanem a *motivum fidei*, az *Isten tekintélye*, aki azt kinyilatkoztatta. Az egyháznak propositiója az csak: *conditio, feltétel*, hogy a revelatio tisztán megőriztessék minden időben; ez által az az igazság a disputatio köréből ki van emelve, vagyis az objectiv igazság felett, hogy az igaz-e vagy nem, többé nem lehet disputálni. Röviden magunkat így fejezhetjük ki, hogy: valamely igazság azért dogma, mert azt az egyház csalhatatlanul kijelentette, valamely dogma pedig azért igaz, mert azt az Isten nyilatkoztatta ki. Ami tehát a dogmák igazságát illeti, azt kell mondanunk, hogy az igaz volt azelőtt is, mielőtt azt az egyház dogmává emelte. Ne hogy

azonban az emberek kételkedjenek valamely igazságnak valóságában, különösen olyan esetekben, a mikor valaki disputát indít meg valamely hitigazságban s ne hogy ez által a kétség által az ember az isteni tekintélyt és saját lelke üdvét megcsorbitsa illetőleg veszélyeztesse; nehogy ez megtörténjék, azért lép közbe az egyház s megvédendő a kinyilatkoztatást, mely neki hivatása és kötelessége, az igazságot dogmának jelenti ki.

Fennebb azt mondtam, hogy az egyház ünnepélyes módon állapítja meg a dogmákat.

A dogmák kimondása ünnepélyesen szokott történni, de nem csak egyetemes zsinatokon, hanem máskor is. Az egyház különben más- és másféleképen szokta ezt megtenni. Megteszi ezt:

a) Egyetemes zsinatokon, mint p. o. a *niceai* első egyetemes zsinaton 325-ben: a hol kimondja Ariussal szemben a dogmát, hogy a második isteni személy a Logos-Verbum-Ige egylényegű az Atyával ἁμοούβιος τῷ πατρί.

b) Megteszt ezt a symbolumokban ami leginkább régebbi időkben volt szokásos, p. o. a római hitvallásban, hol többek között ez is áll: „hiszek a Szent Lélekben, szent anyaszentegyházat, bűnök bocsánatát, a testnek feltámadását“;

c) Dogmák állapítatnak meg a hitvallásokban p. o. a midőn 1267-ben IV. Kelemen pápa, Palaeologus Mihálynak az *unió* létrehozására nézve átadja azt az iratot, melyet ő elfogad s később 1274-ben a II. lyoni zsinaton, X. Gergely pápának felajánl. Ebben például, miután kijelenti, hogy elfogadja a 7 szentséget, az oltáriszentségről így szól: „Azt tartja és tanítja a szent római egyház, ... hogy magában az oltári szentségben a kenyér valóságosan átlényegül a mi Urunk J. Kr. testévé és a bor az ő vérévé.“

d) Az egyház valamit dogmává jelent ki, a midőn a római pápa mint az egyház legfőbb tanítója valamit ex cathedra tanít, p. o. IX Pius pápa 1868-ban a „Quanta cura“ kezdetű encyklikájában ex cathedra szól, a midőn kárhoztatja azt a haereticus tant, mely állítja, hogy: az egyházi hatalom isteni jogok alapján nem különbözik és nem független a világi hatalomtól, sem ilyen különbséget és függetlenséget nem lehet elismerni a nélkül, hogy az egyház meg ne támadná s ne bitorolná a világi hatalom lényeges jogait.“ Ez tehát haereticus principium és ennek az ellenkezője dogma, mert nyilvánvaló a pápa szándéka, melyből az következik, hogy ő ezt dogmává akarta kijelenteni.

e) A pápa valami olyan igazságot is jelenthet ki dogmának, a melyet valamely particularis zsinaton állapítottak meg, de a melyhez a pápának speciális approbatioja, helyeslése járult hozzá. P. o. a millevitanumi és arausikanumi particularis zsinat határozatait a pápa magáévá tette s azt mint az egyház legfőbb tanítója ex cathedra az egész egyház számára kiterjesztette.

Maga a mód a hogyan azt az egyház elének adja, ez is kell, hogy a dogma fogalmához hozzá járuljon.

A dogma tehát olyan hitigazság, melyet Isten kijelentett s mint ilyent az egyház ünnepélyesen elének ad, hogy azt higyük.

Ami dogma, azt mindenkinek kell hinni; ha valaki ezt nem hiszi, az egyház az olyant excommunicálja. Tehát az ilyen nem lehet az egyház tagja. Az egyház maga a csalhatatlanul kijelentett igazságokra nézve az ész feltétlen meghódolását kívánja.

Erős tévedésben volna az, aki azt hinné, hogy csak azt kell hinni, amit az egyház mint dogmát ad elének. Az egyház nemcsak ünnepélyesebb formákban tanít, mint azt fennebb említettem, hanem tanít ordinario magesterio, azaz általánosabb alakban, nem ünnepélyes formában is. Ha ugyanis csak azt kellene hinni, amit ünnepélyes formában jelent ki az egyház, akkor az egyház első századaiban majdnem semmit sem kellett volna hinni, mert nem történtek ünnepélyesen hozott határozatok. Azért mondja IX. Pius pápa 1863.-ban december 21.-éről kelt levelében, melyet a mainzi érsekhez intézett: „Ha mindjárt arról is volna szó, hogy az Istentől származott hitigazságnak alá kell magunkat tényleg vetnünk, mégsem szabadna ezt az alávetést *csak* azokra az igazságokra kiterjeszteni, melyek az egyetemes zsinatok és a pápa által ex cathedra lettek expresse definiálva, hanem az alávetést azokra az igazságokra nézve is ki kell terjeszteni, melyeket az egész világon szétszórtan élő (ecclesia dispersa) egyház közönséges és általános módon, mint Istentől kinyilatkoztatott igazságokat tanít és azért mint általános és állandó megegyezéssel tanítanak a theologusok mint olyan igazságokat, melyek a hithez tartoznak.“ Az ilyen módon tanított hitigazságok nem dogmák, de azért igazak s hinni kell, de aki nem hiszi az ugyan lelkében lehet haeretikus, de az egyház nem tekinti őt külsőleg szakadárnak és pedig azért nem, mert az illető igazság nem dogma.

Vagyis azt mondhatjuk:

Ha a dogmává kijelentett hitigazságot nem hiszed, szakadár vagy s az egyház kiátkoz kebeléből. Ha dogmává még ki nem

jelentett igazságot tagadod lélekben, lélekben szakadár, eretnek lehetsz, de az egyház nem büntet a kiátkozással.

Már most láthatjuk, hogy az egyháznak egyéb disciplinaris rendeletei p. o. hogy tiltja a halottak elégetését, vagy ha a papoknak általánosságban tiltja a bajusz és szakáll viselését, ez mind nem dogma. Ezek csak egyes intézkedések, melyeket Isten nem nyilatkoztatott ki. Ezek alól az egyház dispensálhat ha jónak látja, ha akarja.

II. Most térjünk át arra, hogy vajjon a dogmák ellenkeznek-e az ésszel?

Tagadhatatlan tény az, hogy különösen újabb időben a tudományos téren, a tevékeny, kutató s mindenbe behatolni vágyó emberi ész bámulatos eredményeket ért el. De viszont az is tagadhatatlan, hogy az emberi ész önmagára hagyatva, mennyi tévedésbe esett; hogy milyen hibákat követett el, amidőn önmagát mindenek fölé helyezte, azt állítván fel elv gyanánt, hogy egyedül is képes, saját természetes erejével minden igazságnak ismeretére jutni. Hogy az emberi észnek, ezen magát minden alól való emancipációja a mi természetfölötti, mely tehetségünket, mely pedig véges, fölülmúlja, hova vezetett, abból láthatjuk, ha azon különféle bölcseleti systemákat tekintjük, melyeket az emberi véges ész produkált. Nevezzük azt akár pantheismusnak, akár scepticismusnak, vagy materialismusnak vagy éppenséggel deismusnak, melyben a tévedésnek tetőpontját láthatjuk, a mikor magának Istennek létezését tagadja meg az emberi ész. Az észnek túlbecsülését mutatják azon téves nézetek, melyeket az emberek, kik erre az észre támaszkodnak egyedül, tétel gyanánt állítanak oda, midőn mondják: „az emberi ész, Istenre való minden tekintet nélkül, egyedüli elbirálója annak, hogy mi a jó s mi a rossz, hogy mi igaz s mi hamis; hogy egyedüli törvénye önmagának és természetes erejénél fogva elégséges arra nézve, hogy emberek és népek jólétét munkálja.“ (Syll. 1550.) Vagy: „Minden vallási igazság, az emberi észben rejlő, veleszületett erőből származik; ennélfogva az ész az, a legfőbb norma, melynek segítségével lehet és kell bárminémű igazságnak ismeretére jutnunk.“ (Syll. 1551.)

Ha az ész ilyen tévutakon jár, a midőn hinni nem akar nemcsak az isteni kinyilatkoztatásnak, hanem annak még lehetőségét is kétségbe vonja, vagy éppenséggel tagadja; mit mondjunk akkor a tudományról, mely az ilyen észnek a produktuma? Ha tévedésben

van az ész, ... tévedésben van a tudomány is. Ha vak vezet világtalant, mindketten a gödörbe esnek. Lehetetlen élni hit nélkül, anélkül, hogy egyik a másiknak bizonyos dolgokban hitelt ne adjon. Ha ezt az elvet elvetjük, akkor a scepticizmusban kell elvesznünk, a mely senkiben és semmiben nem hisz, mindenben kételkedik. De viszont, ha mi hiszünk embertársainknak egyes dolgokban, miért kelljen kizárni épen az Istent, vagy azt a tekintélyt, a melynek Isten csalhatatlan tekintélyt adott? Ha a természetes rendben lévő igazságokat hiszem, miért nem hiszek természetfölötti igazságokat is? Sokan erre azt felelik, a természetfölötti igazságok, vallási igazságok, ezek dogmák, ezek pedig az emberi észsel ellenkeznek. Ezek az emberi észet lenyűgözik, a szabad kutatást gátolják.

A dogmák között több olyan van, a mit az ember saját eszével föl nem foghat, sőt a melynek feltalálására az ember egyszerűen nem is juthat. Ezek egyszerűen titkok. Lessing „Bölcs Náthánjában“ elhitette az emberekkel, hogy a mysteriumokban való hit „a józan észmagot gazzal hintette be“. „A ki tudja, hogy a keresztény vallás civilizált emberekké képzett minket, az belátja, hogy az a kert, melyből az emberiség dísze és virága fejlődött, nem lehet gazos. Nem is lehetséges az, hogy a kath. vallásban ne legyenek mysteriumok. Mert a vallás Istennel foglalkozik s azt iparkodik megismerni. Isten pedig végtelen lény, a kit a mi véges eszünk meg nem ismerhet egészen. Avagy nincsenek-e a természetben titkok? Pedig a tudomány ezeket elfogadja. Vajjon ki van-e derítve az, hogy mi a hő, mi az elektromosság, mágnesség, a fény. Ezekkel foglatkozunk s mégis ki mondja meg mik ezek?“

„Du Bois-Reymond 1880-ban beszédet tartott „über die sieben Welträthsel“ a berlini akademián s kimutatta, hogy az erő és anyag a mozgás eredete, az élet eredete, a természet célszerű berendezése, a legegyszerűbb érzéki észrevevés keletkezése az emberben, az értelmes gondolkodás, az akarat szabadság, mind megannyi titkok a mechanikára, melyeket ez megfejteni nem képes. Ignoramus! mondotta Du Bois-Reymond.“ (Pesch: Welträthsel I. 24. l.) Ha ez így van, ki csodálkozhatik azon, hogy ha Istennek közvetlen nyilatkozataiban, melyekben önmagáról, az abszolút lényről, továbbá a természetfölötti rendeltetésről tanítja ki az embert, szintén titkok, az ész értelmét meghaladó igazságok foglaltatnak? (Dudék Apologia II. 370.) Ilyen mysteriumok a sz.-Háromság, a megtestesülés, az Oltáriszentség titka stb. Hogy az emberi ész nem képes felfogni

ezen hittitkokat onnan van, mint mondja Granderath: hogy ami fogalmaink között nem találkozik olyan, mely a kinyilatkoztatott igazságnak megfelelne. De azért ez nem ellenkezik az ésszel, mert arra nézve, hogy Isten velünk közölhessen ilyen igazságokat, elegendő ha Isten fogalmakra talál bennünk, melyeknek alkalmazása és egybevetése által legalább némi képet alkothatunk magunknak azokról, a miket ő teljesen átlát. Így a vak embernek, ki soha sem látott, nem lehet oly fogalma a színről mint nekünk van. Ha neki a zöld színt magyarázzuk is, ő azt nem fogja fel, mert bennünk nincsenek velünk született fogalmaink „ideae innatae“, hanem mi a fogalmakat érzékelés, tapasztalás útján szerezzük.

III. Ha a dogmák az ésszel nem ellenkeznek, akkor vajjon áll-e ez, hogy a józan ész bilincsbe verik, hogy a szabad kutatást, a tudományokat gátolják? Isten az, aki az embernek értelmét teremtette, ő az, a ki nekünk titkokat revelált, s ő lenne-e az, aki bennünket tévútra vezérelne akkor, a midőn mi hittel alávetjük neki magunkat a dogmákban? Szükséges tehát, hogy az emberi ész és a dogmatikus igazság között harmónia legyen s nem szabad ellentéteknek felmerülni, amint hogy tényleg nincs is. A vizsgálódó emberi észnek, kell, hogy valami pozitív igazságot fogadjon el, kell egy alap, amelyre építse az ő elméleteit. Ha az alap maga bizonytalan, úgy a reá épített theóriák is mind bizonytalanok. A revelatio azt mondja, hogy Isten alkotta a világot, azt mondja a theologia illetőleg a cosmologia. Ha ez biztos úgy nyugodtan fürkészhetik a tudomány azon, hogy miképen fejlődött ki ez a föld azzá a minő az mostan. Az egyház a midőn dogmát állít fel, nem mondja azt, hogy nem szabad kutatni ezt az igazságot, hanem ő megadja az alapot, amelyre a tudomány épít. Az egyház maga is segítségül hívja a tudományt az általa statuált igazságok megmagyarázásánál. Tehát az ész nem veri bilincsbe; még akkor sem, a midőn egyik vagy másik fejtegetésnél felügyel, mert ez történik azért, nehogy a természetes ész átlépven a neki kiszabott határokat esetleg összeütközésbe jusson valamely vallási igazsággal, mely a természetfölötti rendbe tartozik.

Annyiban volna mondható, hogy a keresztény hit ellentétben áll az ésszel, a mennyiben a hit sérti az ész jogait, vagy a mennyiben az ész helyteleníti a hit követelményeit. Már pedig egyiket sem szabad állítani. Mert a) a hit az észnek azt a jogát, mely az ő körébe tartozó igazságok kutatását vindikálja magának nem

akadályozza. Hiszen a vatikáni zsinat nyíltan kimondja miszerint: „valóban a hit maga nem tiltja, hogy az emberi tudományok a maguk körében, saját methodusukat és principiumaikat érvényesítsék; hanem ezt a szabadságot elismerve, attól óvja magát komolyan, ne hogy olyan hibákat tegyen magáévá, a melyek az isteni tanokkal ellenkeznek, vagy átlépve a határt, a mik a hithez tartoznak azokat fel ne forgassa.“ (Com. Vatic. sess. 3. cap. 4.) *b)* A hit az észet nem gátolja jogaiban sem, ha tiltja, hogy az valami olyat állítson, melyre nincs elegendő oka. *c)* A hit nem sérti az ész jogát, ha a hibát és tévedést elítéli, a mikor az előtte nyilvánvaló és bizonyos.

Viszont az ész a hit követelményeit próbálja *a)* a hit követeli, hogy az ember eszét az isteni tekintélynek alávesse. Mert mi méltóbb és jogosabb, mi megfelelőbb és üdvösebb annál, mintha a véges meghódol a megmérhetetlennek, végzetlennek. *b)* A hit követeli, hogy az ész annyiban higgyen, a mennyiben azt maga az indok kívánja, s érdemli: a minél nincs bizonyára észszerűbb nem hinni többet, mint a mennyit az indokok nyomnak. *c)* A hit követeli, hogy az ész a titkokat ne vesse el csak azért, mert azok meghaladnak egy véges lényt, vagy ne kutassa tiszteletlenül azon titkokat, a melyek megfoghatatlanul mélységesek. *d)* A hit kívánja, hogy az ész nyugodjék meg az a kinyilatkoztatás igaz voltában és létezésében, melyről nekünk morális bizonyosságunk van, mely az okos kételyt kizárja.

A dogmák az emberi tudományt fejlesztik, mert sok igazságot tárnak föl, melyek előttünk eddig ismeretlenek voltak. Az észet a tévedéstől óvják. Az észet vezérlik a kutatásban, hogy gyorsabban, s biztosabban jusson az igazság ismeretére. Fölkelti az észben a kutatás vágyát, hogy az örök igazságokat ha nem is fogja fel, legalább megközelíthesse azokat, kimutatván, hogy az észszel nincsenek ellentétben.

Miután az embernek rendeltetése természetfölötti, a dogmák az embernek megmutatják, hogy ismerje meg rendeltetését, végcélját. A hit, melylyel hódolunk Istennek, az emberre érdemszerző.

Mielőtt befejezném felolvasásomat, meg kell hogy említssem azt, hogy a dogma természete azt kívánja, miszerint az változhatatlan. Ha valami dogma isteni tekintély alapján abszolút igazság, az nem lehet, hogy idők folyamán változzék. A mint változhatatlan maga az Isten ugy változhatatlan az is, amit ő élénk ad, hogy azt higgyük. Épen azért soha sem történt még meg az, hogy az

egyház, valamely dogmát visszavont volna és nem is fog megtörténni. Az egyház a disciplinaris dolgokon változtathat, de nem a dogmák rovására.

Mégis milyen értelemben lehet a dogmák körüli fejlődésről szólni? Vagyis mennyiben van a dogmáknak történelmük és mennyiben nincs? A dogmák fejlődéséről nem szólhatunk abban az értelemben. 1. A mint szólunk a háretikus szekták vagy bölcseleti iskolák tantételeiről; mert ezek emberi eredetűek, s azért mint ilyenek bizonyos időben az időknek bizonyos irányzatából keletkeztek. Épen azért változók, míg végre vagy más alakot öltenek, vagy elenyésznek. Ezen szempont alatt azok fogják fel a dogmatörténetet, a kik a kereszténységet a pogányságból és zsidóságból kifejlődött mixtum compositumnak tekintik, mely ma ilyen, holnap más, s pár század múlva ismét más lesz. 2. Nem lehet szó dogmatörténetről abban az értelemben sem, mintha a revelatióknak tartalmát az egyház quoad substantiam kiterjesztené v. i. többet mondana egy igazságról, mint a mennyi a revelatióban van, p. o. azt mondaná, hogy a pápa nemcsak hit és erkölcs dolgában, hanem a chemiában, ásványtanban stb. is tévmentes; vagy ha az egyház új revelatiót hirdetne, s ezt mindenkire kötelezővé tenné.

Természetesen a revelatió még nincs teljesen kimerítve, mert az egyház még jelenthet ki később is dogmát, ha arra oka lesz.

Tehát a dogmák történetében arról lehet szó, hogy az egyes dogmák körüli tudományos kutatás miképen fejlődött, hogy minő inquisitiót fejtett ki az egyház, míg végre hitelesen jelentette ki, hogy valamely igazság dogma. Sőt az is a dogma történetéhez tartozik, a midőn leírjuk azt, hogy milyen elméleteket állítottak fel a tudósok arra nézve, hogy hogyan lehetne magát az igazságot megközelíteni, s azt velünk némiképen megértetni

Szépen fejezi ki Tárkányi egy költeményében, hogy milyen legyen az emberi ész viselkedése a dogmákkal szemben:

„Kimeríte Isten a tudás határait
S embertől elfedé fenséges titkait.
A megadás szelid nyomán
Kél a valódi tudomány.“

A haza minden előtt.

Irtva és az 1905. okt. 28.-án tartott felolvasó ülésen felolvasta

Kölönte Béla

,tanárjelölt.

Mély gyászba borult az ősi kastély. Oly csendes, oly néma itt ma minden. Az udvar üres, elhagyott, a cselédség szomorú arccal, lehajtott fejjel lézeng itt-ott. Az enyészeti angyalának szárnycsapása érinté az ódon falakat. Jó uruk haldoklik. Az öreg nemes ősei lovagtermébe viteté magát. Ott kívánt^o meghalni azoknak a képei előtt, kiknek példája vezérelte ez életen át. Szemükbe akart még egyszer nézni, meg akarta nekik mondani, hogy méltó volt hozzájuk. Egyetlen fia, nevének örököse lábainál térdelve, fejét a hidegülő kézre hajtva zokog. Az alkonyuló nap sugarai megvilágítják sápadt arcát, üvegesedő szemeit s pajzánul játszadoznak hőszi szakálán.

— „Csak egy szót még atyám! Önts vigaszt gyermeked szívébe, ki oly egyedül fog állani e világban. Jó atyám bölcs tanácsadóm valál; te irányítottad lépteimet. Hadd halljam, hadd zárjam szívembe utolsó intelmedet!“ — esdekel az ifju.

Az apa felemeli fáradt szempilláit, tekintete őseinek képeire esik. Az üvegesedő szemben felcsillan a fény, kigyúl a sápadt arc, visszatér az élet a roskatag testbe. Reszkető kezével megszorítja a fia kezét:

— „Sokat, nagyon sokat szeretnék még neked drága fiam mondani — de óráim megszámlálvák és én nemsokára megtérek őseim közé. De felhasználom ez órát, átadom neked azt, ami életednek vezérszavaként leend. Rövid e tan, s mégis oly hatalmas; egyszerű és oly felmagasztaló. Ez volt jelszavunk, legyen neked is mindennapi fohászkod. E tan: „A haza minden előtt!“ Erről fogok neked most a halál küszöbén beszélni, ez végrendeletem

első pontja, utolsó óhajaim viszatérő refrainje. Ez ünnepélyes órában igérd meg haldokló apádnak, hogy szivedbe vésed utolsó szavait és ő nyugodtan száll le az ősi sirboltba.

— „Igérem szent fogadással erős esküvéssel!“ Az agg atya megnyugodott. Remegő kezei összekulcsolódtak, szemei az eget keresték, miközben ajkai halk imát rebegtek:

— „Örök Isten, honszerető népek nagy Istene! Im, trónod zsámolya előtt porba hull gyenge, erőtlen szellemem! Szivem egész melegével, s a jó teljes átérzésével remeg köszönetet rebegő ajkam. Oh Uram azért, hogy szivembe ültetéd a honszeretetet, e legnemesebb érzelem csiráját, mely ma már erős fává izmosodva betölti egész valómat, s erőt ad az élet véghatárán roskadó testemnek. Ennek, s ennek révén meg nem érdemelt, s ki sem érdemelhető kegyednek tulajdonítom, hogy önérzettel tekintettem szabad nép büszke fiának szemébe, hogy bizalommal emelem most hozzád, Mindenség Atyja, erőtlen szemem. Alázattal imádtalak Téged és önérzettel szerettem hazámat mindig. — De nézd Uram gyenge, gyarló teremtményed vagyok! A feladat erőmet felülmulja, azért siess segélyemre, vess egy utolsó sugarat homályosuló agyamba, hogy amit most a szivem érez, elmém kellőleg adja át szeretet gyermekének. Oh adj ihletet szavaimnak, erőt a gondolatnak, mélységet az eszmének. Uram, Árpád fiainak nagy Istene!“

Az ősz apa megkönnyebbülve sóhajtott fel. Fiára nézett hosszan és kezdé:

Haza! Te szent titok, fönséges szó, megérthetetlen szeretet forrása. Mindaz, ami szivünknek kedves, a miért élni édes, küzdeni magasztos, halni dicsőséges — feltalálható a te nevedben. A gyermekkori emlékek felújulnak a férfiu lelkében, ki szülőföldjétől elszakadva küzd az élet tengerén, s az elfáradt aggastyán gyermeki kegyelettel tér megpihenni oda, hol bölcsőjét ringatták. S ha eltávozzunk visszasóvárog, visszaszárnyal lelkünk újra, meg újra arra a darab földre, ahonnan egy megmagyarázhatatlan érzést, mint bűbajos talizmánt vittünk útravalóul magunkkal. De mi is az a hon... a haza? — Talán egy elvont eszmény, vagy csak egy szimbolum. Nem! nem elvont eszmény, hideg szimbolum vagy te csupán, hanem élő édes valóság, a melyet látunk, érzünk és tapintunk. Atyánknak könyve, mely földöntúli boldogsággal tölti el keblünket; lelkünk legelső megindulása. Az üdítő hant, az éltető napsugár, a szomjoltó forrás, az aranykalászos mező, melyből az élet fakad; ringó bölcsőnk

tündérmeséje, szülőfalunk harangjának ezüstcsengésű szava; rónáink délibábjá, suttogó erdeink árnya, szivdöbentő szakadékaink mélysége, magasra nyúló bérceink zúgó fenyvese csobogó patakjaival, vízeseink harsogásával — mind mind együttvéve . . . fiam, ez a haza!

S most kezedet szivedre téve sugd meg jó atyádnak, sugd bizalmasan, bensőséggel, mint az ifju lány jó anyjának szive édes titkát; mond mit érzel annak elgondoltára, hogy mind e gazdagság a tied is? Oh mond, — de mégse! Ami kimondhatatlan, végtelen, ne rakj rá szóbilincseket. Te csak szeress némán, de annál bensőbbben. Szeresd hazádat is és ne mond. A néma szeretet szűz, mint a lélek, melynek a szó még nem véthetett!

De szemeid kérdeve függenek ajkimon. Értem a kérdést. Azt akarod tudni, hogy miként kell hát szeretni a hazát? Megmondom!

Emlékezzünk csak vissza gyermekéveinkre! Mikor csattant ki arcunkon először a lelkesedés pirja? Mikor dobogott fel szivünk büszkeség önértetétől áradozva? Ugy-e bár; valahányszor atyáink térdén, vagy az iskolapadon ülve, visszafojtott lélekzettel lestük a szeretett atya, vagy a jó iskolamester ajkain előmlő édes történeteket, melyek a halálba menő hőskről, önzetlen szivig hú honfiakról, honleányokról szóltak és azokról akik megalapították nemzeti létünk ezer éves dicsőségét! Arról, akit nem szédített meg semmi mélység, nem riasztott vissza semmi magasság! Aki mosolyogva nézett szembe az erőszakkal, és megvetéssel tudott felülemelkedni minden csábításon. Aki eltudta fojtani szivében az önzést, s azt a silány dicsvágyat, amely meg nem fér a hazáért mindent feláldozni kész szivek végtelen szerelmével.

Hadd lépjenek elő az évszázadok ködös homályából azon messés hősök, martirok és honleányok, kik példájukkal tanítanak arra, hogy a haza minden előtt. Hadd gyönyörködjem az emlékezet tündér szép világában, szűrődjék meg lelkem ott a napfényes magasságban, az emlékek üde illatában!

Oh végy szárnyakra engem is, halandót — emlékezet. Csak addig mig belepillantok az idő messzeségébe, csak egy futó pillantásra bárcsak addig, mig egy hulló csillag kilobban az égen, s fénybe vonja a sötét éjszakát. —

Majmina tündér bűvös ujjá éri szempilláimat!

*

1849-ben vagyunk. Kicsiny kunyhójában, mécsese mellett ül az öreg özvegy asszony. Bizonyosan távollevő fiáért, hátra levő nap-

jai gyámoláért imádkozik, ki talán most vívja a csatát hazája eleneivel. Mikor hire járt, hogy a haza veszélyben van, oda adta ő is legdrágább kincsét, elkészült már azóta arra is, hogy halál hírére hozzák — de Istenem, melyik anya ne imádkoznék azért, hogy mégis ha a haza kárt kívánata teljesülése útján nem szenved, egyetlen gyermeke, kenyér-keresője életben maradjon. „Nagy Isten, oltalmazd őt!”

— Jön egy szélroham, s a töredezett ablakon át besivítva, eloltja a mécses. „Valaki meghalt!” rebegik ajkai, s reszkető kézzel keresztet vet: „Istenem, tartsd meg a hont, s ha lehet őt is!”

* * *

Októberi ködös reggel. Az aradi vár csendjét tompa dobörgés veri fel. A várkapu megnyílik s a kituduló osztrák katonaság tömör sorai között honvédtábornokok haladnak nyugodtan, felémelt fejjel. Talán díszszemlére vonulnak? A Golgotha felé fiam, hol rájuk a bitó, a szégyenteljes halál vár. Meghalnak mert szerették a hazát. Nyugodtan fogadják a halált, pedig majd mindenikük szerető hitvest, árva gyermekeket hagy hátra a vigasztalan, a kétes jövőnek, a marcangoló fájdalomnak. S eljön minden esztendőben, mint a sirból feljáró kísértet, e napnak szomorú emléke. Komoly ünnepies arccal mintha Magyarország nemtője volna, s tanúságot tesz a múlttól. Nem azért, hogy vérünket felforralja, hogy szivünkbe üszköt dobjon, hanem azért, hogy tanítson. Kezéről lehullott bilincs, szeméből kiszikkadt könny, szívében nincs már gyűlölet, s ha megszólal — csodálatos igék szálanak el ajkáról — a haza önzetlen szeretetére int.

* * *

A majtényi síkon lerakta fegyverét a kuruc tábor. Fenn a Beszkidek lejtőjén szomorúan halad egy kis csapat.

Süvölt az északi szél — szívrepesztően, panaszos hangon bűg a tārógató:

Őszi harmat után,
Nagy hegyeknek ormán
Fujdogál a hideg szél.
Zöld erdő harmatját
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél.

A határon megáll a csapat. S a csapat élén az a nemes tartású bánatos arcú férfi vissza tekint az eltűnő tájra — könnyet morzsol

ki szeméből, leborul, s ajkával illeti a drága rögöket, majd remény-nyel szívében bizva tekint az égre, s tovább vonul a csapat. A hon há-
tára már a kéklő távolba vész, a tárogató hangját szakadozva
hozza el a szél, amint sír, siratja fejedelmét:

Régi időm elmúlt,
Most másképen fordult,
Szomoru az én sorsom . . .

S megy Rákóczy, a nemes fejedelem, hazája üdvét, szabad-
ságát keresni. — Az idő eltelt, a gyűlölet heve leszikkadt, s te haza
térsz nemsokára. De hogy hogyan fogsz majd megpihenni, azt nem
mondom, nem mondhatom, mert nem szoktam sírni! —

* * *

A Duna tulsó partjánál Orsova alatt, magános férfi ül ringó
csolnakon. Csolnakját háragosan csókdossák a zajgó habok, de na-
gyobb vihar dul keble mélyén. A lélekvesztő révét ér, s partra
szökken utasa.

Vissza tekint az elhagyott földre, térdre esik, kezei összekul-
csolódnak szíve fölött, tekintete az eget keresi! Csitt! hazájáért
imádkozik Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója. Vigaszt nyer,
s még egyszer búcsut intve — megy, megy, mint Rákóczy!

S te csak nemrég elköltözött nagy lélek, ki a túlvilágon is
az édes hazát szereted és fölötte pihenteted örkődő szemed, bizonyára
amint belátsz szívünk redőibe, azt is megérezted, hogy mint re-
megett meg hamvaidd hazatértére a drága teher alatt a négy folyam
között e föld és meghallottad a jajkiáltást, melytől megrendült völgy,
halom, a délibábos róna, a fenyvesek koszorúzza bérc, mert mind-
ezekbe be van írva a te neved.

Ha szived néha elfogul, ha elméd tévútra téved valamely pil-
lanatnyi behatás alatt; tekints e példákra. Ha anyagi előnyeid
sikra szállanak legszentebb érzelmeiddel, segítenek ez emlékek. Ha
keserűség, üldöztetés várnak rád ez eszmék birtokáért; vigasztal-
janak e példák. Mert lehetetlen az, hogy e példákra való emléke-
zés vissza ne riassza a honárulót, hacsak meg nem kövült a szív keblé-
ben; lehetetlen, hogy vissza ne térjen a kivándorló, ha ezekre
gondol. Üzön bár a szégyennek és megaláztatásnak sötét szelleme;
kísértsen a hiuság és pompa ördöge; kergessen a nyomor és éh-
inség — ha van érző szived, s szivedben csak parányi szeretet, nem
hagyod el e földet! “

E szavakra mintha megújult volna az ősz nemes. Egész lénye átváltozott. Beesett szemei kigyúltak, sovány keze idegesen rándult ökölbe, s indulattól reszkető hangon kiáltá :

— „Ha mindez meg nem hat, akkor — vándoroljatok ki ! Ha a hazát csak akkor kell szeretni, mikor az élv és dicsőség és akkor nem, ha a honszeretet neve keserv; ha a távozni készülő nem hall lelkében semmi hangot, mely marasztja; ha számot vetve magatokkal meggyőződtek arról, hogy itthon nem tudtok semmit használni; ha a legszentebb remények utolsó csilláma is kihamvadt kebletekből — — úgy — hagyjátok el hazátokat !

Hisz mi a hon? Föld, melyet másutt ingyen osztogatnak ! Itt ugyan őseid vérén virul a fű, de amott még gazdagabb. Itt ugyan pillanatod, kedves vagy bánatos, dicsőség, vagy gyász emléke — egy halom, egy diadalmező; egy rom, vagy egy sir ! Mit látsz rajtuk ? Kilátás van másutt is, s akik meghaltak, azoknak mindegy, akár emlékeznek rájuk, akár sem.

Légy hidegvérű ! Hát mi érdeme van arra e nemzetnek, hogy szeresd ? Historiája van más népek is, talán nagyobb, mint a miénk — jövője fényesebb akárhányak — gazdagabb valamennyi. S mi a honszeretet ? Lelki gyötrődés, költői rajongás, gyermeki ösztön. Utasítsd ki ez érzelmet szívedből, s hitesd el magaddal, hogy elég nagy a világ, hogy az emberek mindenütt egyenlők, s az emberiségre nézve teljesen mindegy, akár létezik magyar nemzet, akár nem !

Hagyja el hazáját, ki ebben nem érez semmi mást, mint éghajlat változást — aki visszatekinthet a határról a nélkül, hogy szemei nedvesek legyenek, akinek nincs egyéb terhe, mint az úti podgyász. Az boldog ember, s okosan cselekszik, ha itt hagy minket, kik elvagyunk szánva türni mindent, fáradni mindig és megtartani a régi szívet mindhalálig !“

Az ősz nemes fáradtan dőlt vissza karszékebe, arca halványabb lett, szemei még inkább beestek. A fiu megilletődve hallgatta atyja kitörését, s most könnytelt szemmel ragadta meg az erőtlennül alá csüngő jobbot.

— Soha sem teszem atyám !

Az ősz ajkán szelid mosoly jelent meg, kezét fia fejére téve, gyenge hangon beszélni kezdett.

— Tudom, te jó vagy. Te szívedbe vésed szavaimat. Szeretni fogod hazádat, mint őseid és én szerettem. Én meghalok, már érzem

a halál leheletét arcomon, de te nem fogsz utánnam szomorkodni, hanem az irántam táplált szeretetet átvive a hazára, azt annál jobban fogod szeretni mindig, s minden előtt!

Az ősz arca átszellemül:

— Csitt! Lenn a nehéz domb alatt, a fű gyökerén is alul, ott veri a költő kobzát, arany lantját ezüst húrral. Olyan bűbajos dalokat zeng! Társai, a többi halottak körülülük, úgy hallgatják. Zeng nekik dicső napokról, nagy nemzetről, tündöklő honszerelemről, mely a sír mélyén sem szunyad. Én is megyek... már hallok a dalt... Fiam! A haza minden előtt!

Megnyitó beszéd.

Elmondotta az 1905. november 16.-án tartott Szent Imre ünnepélyen

Gróf Logothetti Oresztesz

elnök.

Szokásos és divatszerű napjainkban az eszmék időmulásáról és korok szerinti kihalásáról beszélni. És valóban voltak és vannak e világon nagy eszmék, melyek — mihelyt megszületnek — szárnyra kelnek, bejárják az egész világot, pillanatnyi ellenállhatatlan varázssal meghódítják az emberiséget, hogy nemsokára vagy azért tűnjenek el teljesen, mert megvalósultak, vagy pedig hogy meghajolva új, nagyobb, hatalmasabb eszmék súlya előtt, az új hódítóknak, a modernebb eszméknek rabszolgáivá legyenek, mert nem bírtak erkölcsi tartalommal. Már pedig az erkölcsi erő az ama lényeg, mely minden eszménynek és ideális törekvésnek örökre megadja a maga életképességét. — Ezzel szemben az anyagiságra alapított törekvések mindig mint pillanatnyi benyomások tűntek el.

Csak egy eszme van, egy nagy világeszme, mely immár kétezer éven át meg tudta óvni a maga erkölcsi tisztaságát, mely korszakonként csak erőben és mélységben gyarapodott és melynek szolgálatában boldogan éltek és haltak a múltnak számos kicsinyei és nagyjai. Ez az egyetlen világeszme, melynek igazságait nem tudták megdönteni sem az ókor véres gyűlölete, sem a jelenkor határtalan közönyössége, — ez az egyetlen, feltétlen világeszme: a kereszténység eszméje. Ennek az eszmének erkölcsi tartalmanál fogva megvolt mások fölött ama előnye is, hogy olyan képviselői voltak mindig, kiknek képe és benyomásai az utódok lelkében századok múltán is fölkeltik ugyanazon eszményi törekvéseket és érzelmeket, melyek egykor az ő lelküket hevítették. Ilyen magasztos megtestestítője volt a legtisztább eszmei törekvésnek: ideálunk és eszmei vezérünk Szűz Szent Imre herceg, kinek szelleme

mai ünnepélyünket is elárasztja és kinek példáját követni: első, legfőbb feladatunk.

És mire tanít védőszentünk példája? A keresztény erényre az ő legistenibb mivoltában. A keresztény erénynek, mely magában foglalja Isten félelmét, az erkölcsös életet, az emberszeretetet, önfelelődozást, boldog családi életet — ennek a keresztény erénynek volt legtisztább, legszentebb bajnoka egyesületünk és egész keresztény ifjuságunk védőszentje: Szt. Imre.

Föl kell tehát újra ébresztenünk azt az erős, és nagy hitet, amely az ő lelkében élt, Isten szeretetét, egyházunkhoz való ama hű ragaszkodást, mely az ő korát jellemezte. Békét, szeretetet akarunk! Mert hisz szent hitünk a szeretet vallása, szentegyházunk mindig a béke hirdetője volt. Tiszteljük más hiten lévő társaink vallásos meggyőződését, velük a közös egy haza szeretetében és szolgálatában egyesülünk, — és mégis ifjuságunk lelkében föl kell ébresztenünk újra azt a régi, erős önértetet, hogy mindenütt és mindenkor, most itt és majd künt az életben, bátran és örömezt szent meggyőződésből valjunk, hogy: katolikusok vagyunk, azok akarunk lenni egészen és igazán!

Ezek voltak röviden összefoglalva egyesületünk céljai. Még egy pár szót egyleti életünkről: Még tavaly ősszel tette lehetővé kegyes, szeretett Főpásztorunk áldozatkészsége, hogy megszerezhettük magunknak a rég óhajtott csendes otthont; épen egy esztendeje, hogy beköltöztünk egyleti helyiségeinkbe. Azóta ünnepélyek, felolvasó estélyek és egy táncestély rendezése által sikerült a közönség érdeklődését egyletünkre vonni és legalább némileg azt a sűrű közönyt szétoszlatni, amely társadalmunk támogatását oly soká tartotta vissza ifju, de életképes egyesületünktől. Folyó hó elején alakítottuk meg egyesületünk kebelén belül a szociális szakosztályt, melynek ülésain képzett szociológusaink ismertetik a társadalmi szegénységnek, nyomoruságnak okait és az enyhítésére alkalmas és szükséges eszközöket. Egy tegnapelőtt egyleti helyiségeinkben megtartott értekezleten elhatároztuk, hogy egyesületünkön belül vagy mellette megalakítjuk a Szt. Vince egyletet, mely kizárólag szegénysegélyezéssel fog foglalkozni, — de egyúttal kimondtuk, hogy addig is, míg ezen egylet megalakul, tagjaink közül néhányan, kik erre különös hivatást érzünk, fölkeressük a szegénység és nyomor hajlékait, tanulmányozzuk a szegényeket és azoknak, kik érdemesnek mutatkoznak, segílyt juttattunk.

Szóval dolgozunk, — nemes szórakozáson kívül tudományos önképzéssel és humánus dolgokkal foglalkozunk. Bebizonyítottuk, hogy igenis életképesek vagyunk, hogy talán méltán kérhetjük a mélyen tisztelt közönség érdeklődését, támogatását és igazán hiszszük, hogy — ha lassan, de fáradhatatlanul haladunk tovább eszményi céljaink felé — Urunk Istenünk ezután sem fogja megvonni tőlünk kegyelmét!

Illuziók.

Irta és az 1906, november 15.-én tartott Szent Imre ünnepélyen felolvasta:

Réthy Rózsika.

Nem arról az illuzióról fogok szólni, melyet az Athenaeum Lexikona — mint az abnormis emberi agy rémképét — definiál, nem is arról a pókháló finomságu lenge fátyolszövevről; mely a bálozó leányok álomszerű ruhájának fontos, kiegészítő része, hanem azokról az édes bohó illuziókról, melyek benépesítik lelkünket, miként színes, ragyogó lepkék a májusi fákat, miként zsongó méhraj a kaptárt. Melyeket ott találunk a gyermek játékában, az ifju lelkesedésében, az ember tetterejében s az agy megnyugvásában. Melyek bájoszá teszik a gyermek játékát s fogékonyvá az ifju kedélyét; életet lehelnek a gyermek élettelen játékába s nemes ambíciót, szárnyakat kölcsönöznek az ifju törekvésének.

Tulajdonképen mi is az illuzió? Egy — csupán a lelkünkben élő oly absztrakt fogalom, melyet meghatározni nem — csupán körülírni lehet.

Nevezhetném ama bizonyos bűvös szemüvegnek, melyen keresztül rózsaszínben látjuk a világot.

Mondhatnám fata morgana-nak, mely ép úgy feltűnik hívogatva, csalogatva — a földteke fáradt vándorának az élet és halál alkotta látóhatáron — mint a forró sivatag tikkadt utasának.

Rózsaszínfátyolos szellemalagnak képzelem, mely előttünk lebeg, felénk mosolyog — és varázstükrében csodaszépnek látjuk az egész mindenséget. Kíséri lépteinket bölcsőtől a sirig, irányítja gondolatunkat, cselekedeteinket, boldogít — és tesz akárhányszor boldogtalanná. Mert ha már hiszünk bűverejében s valónak tartjuk ködképeit — akkor tűnik el végkép, magunkra hagyva keserű csalódásunkkal. De bármennyiszer cserben hagy, mégis hiszünk, újból hiszünk benne és keressük, ha nyomát veszítettük.

Illuziók kísérek egész életünkön át. Multban mint emlékezés,

jövőben mint remény. Illuzió ad szárnyalást a léleknek, erőt a gondolatnak, lelkesülést a tettnek. Illuzió teremti a nagyratörő vágyakat, a költői eszméket. Az illuzió maga a boldogság, mert erős céljaink elérésében: hit a boldogságban.

Az élet is illuziók hosszu — mégis oly rövidnek tetsző — lánc-sorozata. E láncszemek apránként kikapcsolódnak, szétesnek, elfogy-nak, mint az életévek. És az a boldog, ki élete alkonyán a legtöbb lánc-szemet tudta megőrizni, ki az ifjúkori illuziókból mégis megmentett valamit!

Illuziók nélkül az élet olyan volna, mint a fa virág nélkül.

A pesszimizmus azt vallja ugyan, hogy minden csak illuzió; de ezzel szemben Stein, az optimista német filozófus kimondja, hogy az illuzió minden és hogy minden illuzió jobb és becsesebb az illuzió hiányánál.

Leggazdagabb illuziókban a gondtalan gyermek élete. Vagy nem csupán illuzió-e a gyermek egész élete? Úgy el gyönyörködünk e kedves kis cseppségek játékában, midőn utánozzák a felnőttek életét: játszáék az életet. Ilyenkortulajdonképen az illuziókban gyönyörködünk.

Mennyi kedves, naiv illuzió nyilvánul a kis leány játékában, midőn a porcellán hajasbabát öltözteti, altatgatja és úgy elgyügöyögele, mintha élne. És emlékezzünk csak vissza, midőn fényes kis tűzhelyün-kön főztük az édes anyánktól kapott mandulát, mazsolát, nemde mind-annyiszor megvoltunk róla győződve, hogy valódi husleves, meg rán-tott csirke készül azokban a titokzatos miniatüredénykében. S még aggódnunk sem kellett, hogy megég a rántás, vagy kifut a tej!

A kis Pisták, Bandik, Lacik már sokkal zajosabban játszanak. Illuzióik is hatalomra, uralomra vágyók. Mint büszke hadvezérek napoleoni öntudattal vezénylik ütközetbe az aktuális orosz-japán vitéze-ket, melyek egykor valóban átszenvedték az ólombányák fojtó levegőjét. Más alkalommal a kis orosz felcsap magyar huszárnak s karddal, pus-kával, papiros-csáköval felfegyverkezve úgy megüli azt a „toporzékoló“ Villámot, mintha nem is volna szegény üres óráiban foglalkozásra nézve, csupán hintaló. Zárjel közt említem, hogy az én kis öcsém úgylátszik még a szokottnál is több lluzióval rendelkezik, mert mena-zseriájának kedvelt házinyula mindenre használható. Hol lefokozza, hol meg előlépteti. Volt már kutya, macska, paripa, igavonó és medve csak az nem, a mi tulajdonképeni rendeltetése.

Mennyi boldog illuzió ül a kis művész arcán, ha már tető alá helyezte a tarka építőkövekből összerakott palotát s valóságos

Andrássy-uti háztulajdonosnak érzi magát. E mellett azon kivált-sága is meg van, hogy nem háborgatják adóilletékkal!

Néha egy csomag játékkártya is megfelel a célnak. Úgylátszik, ez utóbbi gyermekilluzió a legszivósabb életű, mert akárhányszor felnőtt korban is jelentkezik; például azoknál, kik Monte-Karloban ismét palotát építenének játékkártyából!

Azonban a játék sem tart örökké! Egyszer csak észreveszi a gyermek, hogy a hajas babá néma, a tűzhely hideg, az ólomkatonák merevek, a hintaló egy helyben marad és ritkábban veszi elő játékeit. De legelső, legfájóbb csalódásunk mégis akkor ér bennünket, midőn lelkünkben összeomlik a karácsonyfa hit.

Midőn megtudjuk, hogy nem a kis Jézus angyala repül le hozzánk karácsonyestéjén. Midőn megtudjuk, hogy az égő fenyőnek földben nőtt a fája s nem láthatatlan égi kezek aggatták reá azt a sok csillogó ragyogást. Első pillanatbaa nem vigasztal az sem, hogy a legáldottabb földi kéz: édes anyánk keze fáradozott rajta, — annyira fáj kicsiny szivünk az első nagy csalódástól.

. . . Jönnek a könnyvek, jön az iskola. Reményteljes szívvél veszik hátukra a táskát és indulnak meg az uj, ismeretlen világ felé a kis nebulók.

Eleinte a tanulás is játékszámba megy, néhány görbe ákombákomp a palatáblán, mulatságos versek, kis mesék. És minden új, minden érdekesítő; a palavessző és szivacs, a tanítóbácsi s a gyermekek. De később közelebbi ismerkedés a nádpálcával, szekundával, intővel — és a régebben paripának használt nádpálcán most az illuziók vágtatnak el . . .

Később kint az életben sokszor azok ülnek első padban, kiknek az iskolában utolsó sorban volt a helyök. Hányan megtanulnak gondolkozni az eszükkel, érezni a lelkökkel, dolgozni a kezökkel; lelkesülni minden nemes eszméért, őszintének, igaznak, szerénynek lenni — és mikor reményteljes szívvél kilépnek az életbe, tapasztalják, hogy mindaz, mit az élethez és emberekhez fűztek: téves hit, csupán illuzió. Mert látják, hogy az emberek néha önzők, kétszínűek és az édeskés szavak, a látszólagos jóindulat mögött egyszermásszor ott lappang az irigység; az igazság mögött a hazugság s a jó barát mögött az ellenség. Az igazat néha kiszorítja helyéből a csalárd, a szerényt a nagyképű, a mélyenérzőt az üres, a léha.

És hol van az önzetlen barátság, az örök szerelem? — Eleinte hiszünk benne rendületlenül. Van, kell lennie! — Pedig talán csak

a mi lelkünkben él. Barátunk néha csak addig hű, önzetlen és szeretetreméltó, míg érdeke a mienkbe nem ütközik, de akkor diadalmaskodik az „én”.

A szerelem pedig addig él, míg az illúziók. Keressük, kutatjuk az emberek tömkelegéken az igazit, kinek lelke testvér a mienkkel; ki tartalmat, célt adna életünknek, fényt, színt, éltető meleget a lelkünknek.

Már úgy véljük, hogy feltaláltuk! Felruházzuk a lelkünkben élő emberi ideál minden szép és jó tulajdonságával. Százszor tökéletesebbnek látjuk, mert őt is a csalfa tündér tükrében nézzük. De egyszer csak tovalibben a szellemalak és véle az illúziók. És mi azt hisszük, hogy az egész világban csalódtunk, pedig csupán saját szemünk csalt meg, saját illúzióink.

De tegyük fel, hogy megtaláltuk Őt, ki lelkünknek, életünknek kiegészítője. Az első lépések egészen kellemesek: menyasszonyságvőlegénység, illatos csokrok, rózsaszínű — az algebra végtelen fogalmával jelölt levelek — míg végre elérkezik az esküvő.

Mennyi erős hittel, mennyi reményteljes illúzióval térdel az a két ifju lélek ott az Isten, oltára előtt! És mennyi erős hitre, erős akaratra és Istenben vetett bizalomra van szükségök, hogy azokat a boldogságot ígérő illúziókat egy hosszú életen át megtudják őrizni, meg tudják tartani.

Mert ettől függ két ember életének minden boldogsága, vagy minden boldogtalansága.

A női léleknek pedig fényt, derüt, poézist kell belélegzenie, hogy gyűjtőlencséhez hasonlóan százszoros fényt, derüt, boldogságot sugározzon környezetére. Ezért kárhoztatják sokan a nőemancipációt. Féltik a nő varázserejét, azon csodálatos himport, mely gyengességében is erőt, bájt, szépséget kölcsönöz lelkének.

— Költészet kell, hogy a nő lelkét szárnyaira vegye — mondja Beksics Gusztáv — különben olyan egy kiábrándult nő, mint a fonnyadó virág, mely csak szomorúságot és bánatot okoz.

Ugyanezt fejezi ki Madách — Adám szavaival:

... leánykebelben
Kivánom ez előítéletet,
E szent poézist, mult idők zenéjét.
Érintetlen zománcát a virágnak.

E zománc, a nőiesség pedig nem egyéb, mint ép az illúziók.

Az illúzióknak legnagyobb ellensége a filozófia, mert az agy világoossága néha a lélekre veti árnyékát.

A filozófus és tudós elveti, lenézi az illuziót és azt tartja: szemernyi igazság többet ér tömérdek hazugságnál, mi viszont állíthatjuk, hogy a szemernyi poézis többet ér tömérdek, rideg valóságnál. Mert a poézis mi egyéb, — mint illuziók összesége.

A művész lelkét illuziók teszik gazdaggá: ezekből merít alkotásaihoz. Ezek teszik számára szebbé az életet, elvontabbá a fogalmat, értékesebbé a gondolatot.

S mily különbözőképen nézi az életet a poéta — és a börszónés! Az ideálista illuzióból él, a realista praktikus, míg az ideálista impraktikus. De nézzünk szét a természetben: ott is harmoniál, összhangban van a hasznos a széppel. A kenyeret termő buzaföld felett pacsirta dalol s az érett kalász között kék buzavirág, pipacs bontogatja szirmait. Van-e abszolút haszna a madárdalnak, a buzavirág rejtett virágának? — És mégis öröme telik benne az érző emberi léleknek!

Ápoljuk lelkünk illuzióit — s ha már elröppentek: teremtsünk újakat.

Higyjük, hogy a mi játékunk igaz, a mi ítéletünk csalhatatlan, a mi eszménk győz, a mi munkánk sikerre vezet, a mi barátunk önzetlen s a mi szerelmünk örök.

Igaz, hogy az ember sorsa: hinni és csalódní. De a mellett ott él lelkünkben a remény szikrája. Ha végig tekintünk Madách Ember Tragédiájának nagyszerű jelenetein, ha végig küzdjük Ádámmal az életet a különböző eszméket valló korszakokban: — igaz, hogy látjuk az ember reménytelen sorsát, hasztalan törekvését. A hatalomra vágyó Pharaót, kit az elért hatalom nem tesz boldoggá, a népért küzdő Miltiadest, — később Dantont, kit maga a nép feszít meg, a tudományszomjas Keplert, ki saját művét semmisíti meg.

De végül a megsanyargatott léleknek, a küzdelembe befáradt embernek megjelenik a remény, az Úr szózata: „Ember küzdj és bizva bizzál!” — mi tegyük hozzá: — az illuziókban is. Mert a költő szerint úgylis elkövetkezik azon idő, hogy:

„A mit a szív buzgón imád
Fenn lángoló hevében,
Amit a tűzképzelet ád,
A mit a szem magasnak lát
Az ifjuság évében:
Óh beh hamar meghódítja
S keskeny körébe szorítja.
A valóság bilincse.“

Lourdes és Padua.

Refleksziók.

Írta és az 1906, november 15.-én tartott Szent Imre ünnepélyen felolvasta

Gyárfás Elemér,

alelnök.

Lourdesba akkor menjen az ember, mikor ki van fáradva a lelke. Mikor bevégzett valami nagy-nagy munkát és pihenésre vágyik, hogy összeszedje kissé gondolatait. Mikor sok-sok új benyomás érte a lelkét; mikor ellentétes, zürzavaros, disszonáns hangok vegyültek bele lelkének harmóniájába, melyeket ki kell egyenlítenie, melyek között meg kell teremtenie az összhangot, a rendet, a békét. Mikor az ember fordulóponthoz jutott életében. Mikor mintegy bezárult mögötte a múlt és bizonytalanul áll előtte a jövő. Akkor menjen el abba a kis pireneusi falucskába, ott a hegyek alján.

A magas, komor, ködbevesző hegycsúcsok kékes-szürke fénye beleolvad az azurkék égbolthoz és egy nagy, fönséges eszmet hirdet: az Égnek és a Földnek ölelkezését, az Égnek és a Földnek harmóniáját. És megtanulja belőle az ember, hogy nincsen, nem lehet ellentét az Ég és a Föld között, az Ég Ura és a Föld urai között.

Az ellentét — a hazugság; az igazság — a harmónia.

A hatalmas hegycsúcsokat, mint az édes anya ölelő karja, bevonja, átkarolja, betakarja az őserdők üde zöldje. Lombos ágait védőleg terjeszti ki, midőn perzselően tűz alá a nap; bátran szembeszáll széllel, viharral; gátat vet a havasi zápor rohanó árjának. Szemben egy hegycsúcs kopáran, komoran mered az égnek. Nincs rajta se fű, se fa. Az eső lemosta róla a földet és csupaszon, dacosan tűnik elő alóla a kőszikla, a maga hidegségében és merevségében.

A hazugság — a gőg; az igazság — a szeretet.

A hegy lábánál a Pau folyó kristálytisza habjai sietnek tova és morajló zúgásuk az egyetlen hang, mely megzavarja a nagy természet mélységes csöndjét. Megállottam a víz partján és órák hosszáig el-elnéztem a habok játékát, amint folyton-folyvást, megállás nélkül szökdösnek egyik köről a másikra és sietve tova tűnnek. A víz partján állós emberek már rég eltávoztak; a nap lement, bealkonyodott; a barlangnál már világított a gyertyák fénye. Csak a patak moraja volt még mindig ugyanaz és a kristálytisza víz uyanazzal a fürgeséggel csörgedezett a kavicsokon.

És akkor megértettem, hogy miért fakadt vízforrás a barlangban, hol a boldogságos Szűz megjelent és miért adta Isten víz által vissza annyi embernek egészségét itt, e helyen.

Mert a víz — az élet. És az igazság — az élet.

S amint lassan beesteledett, mind erősebb és erősebb lett a barlang előtt éjjel-nappal égő gyertyáknak a fénye. Úgy vonzotta az embért valami oda be a sötét sziklaüregbe, ahová olyan sokan jöttek már el bánatukat elpanaszolni és ahol olyan sokan nyertek már vigasztalást, gyógyulást.

Mély csönd van. Nem hallszik semmi, csak a csodatevő kis forrás csobogása és a távolban a patak moraja. Néhány idősebb asszony, két pap és egy öreg ember a rózsafüzért imádkozzák. Lágy, csöndes alkonyi szellő kél onnan a Pireneusok felől; végig csókolgatja a fák lombját s mire a barlang közelébe ér, csodálatos játék kezdődik. Fönn, az Istenanya szobra mellett, több száz szerencsés nyomoréknak a mankója van felfüggesztve. A szél belekapaszkodik ebbe a minden drágakőnél ékeőbb rózsafüzérbe és annak a megszámlálhatatlan sok mankónak a libegése mintha mind hálaimádságot susogna Ahhoz, aki tiszta, szép, tündöklő, hófehér; aki — a szenvedők vigasztalója.

S amikor a barlang már kezd elnéptelenedni, fölvetem mélyen lehajtott fejemet és föltekintek Hozzá, akinek a fehérsége egyedül ragyog már csak ebben a nagy sötétségben. És megtelik a lelkem nagy, erős bizalommal.

Mert az igazság — az Isten.

Amit némelyek úgy is szoktak kifejezni, hogy nincsen igazság. És igazuk van. Mert az igazság nem ebből a világból való. És akik ebből a világból valók, azok nem ismerik az igazságot. Nem is fogják megismerni soha.

* * *

A francia katholicizmus egy elerőtlenedett, beteg, önmagával tehetetlen kolosszus. Láttam föl-fölragyogni fényét a Notre-Dame goth ivei alatt, de Párizsban, a nagyváros sok-sok millió lakója között hiába kerestem erős, öntudatos, meggyőződéssel teljes katholicus életet, amilyen kifejezésre jut a németországi nagygyűléseken s amelyet csodálkozva, megilletődve bámultam Angliában. Onnan van ez talán, mert katholicus életre csak ifju népek, fiatal nemzetek képesek, melyeknek érintetlen még a lelke s a karja duzzad az életerőtől.

A francia katholicizmus el van öregedve, meg van vénülve. Termelt lángelméket, kik közelebb vitték az emberiséget Istenhez. Termelt szenteket, kik megvalósították, kialakították magukban az isteni eszmét. De a kultúra, a haladás megőrölte idegeit és megőrölte — erkölceit.

Elmentem mindenüvé, ahol csak ennek a francia katholicizmusnak a szíve dobbanását reméltem meghallani. Mindenünnen csalódottan tértem vissza. Mindenütt találtam fönséges eszméket, nagy lelkeket, hősies erényeket; de nem találtam meg sehol azt, amit a németekben és az angolokban bámultam; az életbe átvitt, intézményekben megvalósított, ifjak és öregek által egyaránt vallott erős katholicus hitet.

És akkor elmentem Lourdesba és ott, az őserdők alján, a patak zúgása mellett, megtaláltam azt, amit kerestem. Katholicus életet. Amely annyira különbözött mindattól, amit eddig láttam és annyira katholicus volt mégis. Mert két nagy gondolat uralkodott benne: a világtól való elvonulás, az emberi gőg megalázása és az isteni kegyelem eszméje.

* * *

Az olasz katholicizmus ismét egy más világ. Ahol kevesebb az eszme és több a külsőség.

Az ő szentjeikre áll az Írás szava, hogy a mennyországot az erőszakosok ragadják magukhoz. Mindenik csupa tűz, csupa fény, csupa láng; valóságos diadalmenet bevonulásuk a mennyországba. Messze, messze fölötte állnak a nagy tömegnek és kortársaiknak, akiknek bizony igen gyakran a hit dacára is habkönnyű az erkölcsi fölfogásuk. Messze fölötte állnak az átlagos embernek, az átlagos hitnek, az átlagos erkölcsnek.

Ha az ember elmegy a milanói tündérszépségű dómban a föoltár alatt nyugvó San Carlo sírjához imádkozni, lehetetlen, hogy

meg ne hassa az a lelkesedés, mellyel ez a szentéletű püspök valósággal kiostromolta magának a mennyországot.

És ott van azután Padova városában a másik nagy olasz szentnek, szent Antalnak a sírja, akit ismernek, tisztelnek minálunk is, de kevesen tudják, hogy miben rejlik a szent Antal igazi nagysága és miért kell épen a mi korunknak fölkarolni az ő kultuszát.

Szent Antal szociális reformátor volt. Aki látta a bajokat, érezte azoknak súlyát, együtt szenvedett a szenvedőkkel, akart és tudott segíteni rajtuk. Míg azonban egyfelől fáradhatatlanul munkálkodott a szegények javán, ostorozta a gazdagok visszaéléseit s részt követelt az ő javaikból, addig másfelől nem szünt meg a szegényeknek a lemondást, a földi javak értéktelenségét hirdetni mindenütt és ezt a lemondást elsősorban önmaga gyakorolta a legteljesebb mértékben. Ebben különbözik a mi szocialista vezetőinktől és ezáltal lett ő valóságos megtestesítője a katholicizmus alapelvein nyugvó társadalmi harmóniának.

És napjainkban, mikor az anyagi érvényesülés mohó vágya elfogta a lelkeket, mikor vörös zászló lobog, dübörög a föld és ökölbe szorul a kéz — a kenyérért, állítsuk az emberek elé ezt az egyszerű, szőrcsuhás barátot, aki megvetette a világ javait; szegénységet, lemondást hirdetett, de azért legszentebb kötelességének tartotta, hogy minden jogos igényt kielégítsen, minden visszaélést megszüntessen, minden könnyet letörüljön.

Elmentem a sírodhoz, sant' Antonio, és szegyenkezve vallottam be neked, hogy milyen hitványak és gyöngék is vagyunk, mi törpe utódok, akiknek nagy, fönséges eszméket kellene hirdetnünk, megvalósítanunk és belevinnünk az életbe.

Bizony, bizony rászorulunk arra, hogy a te példaadásod, a te nagyságod világoskodjék nekünk, sant' Antonio!

Költemények.

Irta s az 1905. évi nov. 15.-én tartott Szent Imre ünnepélyen felolvasta :

Csura Miklós.

STRÓFÁK.

I.

Tiéd a boldog és nyugodt valóság,
Enyém a csalfa, ábrándos világ.
Utadban szerteszt hevernek rózsák,
Utamban kóró s elszáradt virág.

Te pompafényben járod át az éltet,
Míg dőre álmaimnak élek én . . .
Lelkemben a tudat úgy fáj, úgy éget,
Hogy a szerelmem — pusztá költemény!

II.

Nap-nap után látlak,
Nap-nap után áldlak :
Legszebbik gyöngye te
Széles e világnak.

Ha te megszeretnél,
Ha enyém lehetnél:
Boldogabb lennék úgy
A boldog mennyeknél.

Maradj te csak szépnek,
Maradj te csak jónak . . .
Én meg hadd maradjak
— Boldog álmodónak!

III.

Egy barna ifju jár az utcasorban,
 Sápadt az arca s bágyadt pillantása ...
 Beteg szívében ébredő tavasz van:
 Tündérszerelme' hajnalhasadása.

Az utcasorban jár egy barna lányka,
 Tüzes szemű, az arca nyíló rózsá ...
 S nevét az ifju, hogy imába zárja:
 A lányka nem vesz — tudomást se róla!

HONVÁGY.

Nem ez a hegyvidék az én szülőföldem,
 Nem itt dúdolt anyám dajkadalt fölöttem,
 Nem is itt lobbant föl tiszta szerelemre
 Szívem gerjedelme;
 Nem itt figyeltem a madár énekére,
 — Másutt nyílt meg nekem tündéri világom! ...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Egyszerű, meszelt ház messze-messze délen ...
 — Szegényes lakóit most is látni vélem:
 Asztalnál ül anyám, ablak mellett néném
 Varrogat a gépén;
 Kis öcsém számolgat az asztal végébe',
 Töri kicsi fejét a nagy számadáson ...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Gyorsan berreg a gép, — közben szól az ének —
 S bár jól esik a dal éds' anyám szívének:
 Tenyerébe hajtja fejét a sok gondtól,
 — Vagy talán rám gondol!
 Öcsém is eljutott példája végére
 S nincs most nála büszkébb legény a világon ...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Most jött be a postás, — elnémult az ének —
 S megörül bús anyám fia levelének.
 Boldogságról beszél minden sor írása,
 Mindenik vonása!
 Örömköny lopózik ősz szülém szemébe
 S csillog, mint harmat a reggeli fűszálon...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Gyöngéd szeretettel olvassa át újra,
 — S miként naptól a kőd: szertefoszlik bújja. —
 Azután még egyszer — s a jó Isten tudja,
 Végig hányszor futja! . . .
 Majd eszébe jut a boldogabb mult képe
 S szeretettel csügg rajt', mint méh a virágon...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Valamikor ritka vendég volt a bánat,
 Vidám gyermekkacaj verte föl a házat,
 Mig atyám kezében soha meg nem unva
 Vigan folyt a munka.
 A gyermekkacajnak vége immár, vége...
 Atyám porló teste rég nyugszik sírágyon...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

Én is elszakadtam, mint levél a fától
 S elsodort a végzet idegenbe, távol...
 Hol a hegyek orma minden este-reggel.
 Játsszik a felleggel
 S völgy, patak figyel a vadon énekére:
 Tündérszép világ, de nem az én világom!...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 Vissza-visszavágyom!

. . . Sehöl szerető szív s bármerre is nézek:
 Fagyos, érzéketlen az egész természet.
 Más itt még a nap is: hideg a tekintet,
 Mellyel rám tekintget! . . .

— Ezért száll el lelkem messze, messze délre,
 Ahol átálmodtam gyermekboldogságom'!...
 Délibábos rónán anyám kebelére
 S szeretetre vágyom!

TERÉZKE BETEG.

Tavasszal úgy-e minden jobbra fordul,
 Ha hajt a rügy és csattog a madárdal?
 Kigyógyul majd a hosszú, kínos korból,
 Míg langyos szellő réten-völgyön által
 Áldását osztva szárnyal?

Ma még a láz s a fájdalom a régi;
 Ma még elgyötri a köhécselése...
 De jó az Isten! — a tavaszt eléri
 S elmúlik minden, minden szenvedése...
 Ne sirjon hát Terézke!

Szent Imre szellemének hatása a magyar ifjuságra.

Záróbeszéd, elmondotta az 1905, nov. 15.-én tartott Szent Imre ünnepélyen

Pál István,

apát-kanonok, tb. elnök.

Az a szellem, mely a mi egyesületünket létre hozta, kezd mind inkább és inkább terjedni. A középiskolát végzett kath. ifjuság kezd mindenfélé szervezni a Szent Imre Egyesületeket (legujabban Kassán). Ilyen körülmények között törekvésünknek szép jövőt jósolhatunk, csak ki kell tartanunk.

A mi egyesületünk ugyan úgyszólván még csak bölcsőjénél van, de mégis életképességének már több jelét adta, figyelmet keltett maga mellett és megszerezte magának a közönség rokonszenvét, aminek a letelt évből jelentékeny bizonyítékait hozhatni fel. Az eddigiek után örömmel tekinthetünk vissza multunkra, s remélhetjük a jövőt.

Azonban ha örömünk is van magunkban, de egyuttal azt is érezzük és ki is mondjuk, hogy örömünk még nem teljes, az eddiginél többet várunk. Azt várjuk, hogy az a gondolat, amely minket összehozott, mint szükségesség, menjen át mindenkinek teljes tudatába, hasson át legbensőbb érzésünkig, hogy tudjuk és érezzük azt és akarjuk is.

Sokszor beszéljük egymás között, hogy összehasonlítva a mi egyesületünket a többi ifjusági egyesületekkel, mennyivel tartalmasabb a miénk a többinél és illetve, hogy míg a többit — különben egészen kifogástalan, sőt még méltányolandó és helyeselendő indokoknál fogva a testületi érdekek solidaritása hozta létre s tartja fenn és ezen kívül oly tartalma, mely mellett az ifjuság lelkesülhetne, tulajdonképen alig van: addig a mi egyesületünknek Szent Imre oly tartalom, amelyhez hasonlítható nincs.

Csak meg kell gondolni, de kellően meg kell gondolni és mindenkinek meg kell gondolni, hogy mi Szent Imre a magyar ifjuságra; hogy minő tartalmat jelent az a fogalom, amelyet mi Szent Imréhez fűzünk, a vallásos és hazafias magyar ifju lélekre! Mert ha mi azt a fogalmat, gondolatot, a mit a magyar felfogás Szent Imréhez fűzött, nem vesszük észre, nem látjuk meg, nem fogjuk fel és nem vesszük magunkba, legbensőbb tudatunkba és érzésünkbe és a mellett nem melegegünk, nem buzdulunk, nem lelkesülünk, akkor hagyjunk békét az egész vállalkozásnak, mert nem vagyunk arravalók, hogy Szent Imre fiainak mondjuk magunkat és őt tartsuk idealunknak.

Mindig Szent Imre szellemében kell élni és növekedni a magyar ifjuságnak magyar hazafiságban és vallásos erkölcsben, együtt mondva: a keresztény magyar erkölcsökben. Ebből nem szabad engedni. De melyikből is engedünk, melyikből volnánk hajlandók engedni? A magyarságból, vagy az erkölcsösségből? Mi lenne ebből a nemzetből, ha ifjusága megszűnnék magyar lenni és erkölcsös? Isten ne adja ezt soha!

És itt nem tartózkodom nyiltan kimondani, hogy az erkölcs alatt ugyan minden jót értek, de értem főképen mégis a szűzies tiszta önmegtartóztató életet, amelytől az ifjuságnak a nemzet nagy kára nélkül elhanyaglatlania nem szabad. Igenis! szűzies önmegtartóztató ifjuság kell nekünk; másnak Szent Imre zászlója alatt nincs helye, itt nincs mit keresnie.

Ilyen ifjusággal lehet kezdeni, lehet az életnek neki menni, ebben telhetik kedve, öröme, gyönyörüsége a nemzetnek; ilyen ifjuság képezheti alapját és magvát a jövő nemzedéknek.

Ennyit jelent nálunk Szent Imre. A ki így gondolkozik, így érez és ezt helyesli, az jöjön hozzánk, tartson velünk és támogasson bennünket.

A szociális bajok oka és orvoslása.

Megnyitó beszéd, elmondotta a kolozsvári Keresztény Munkás-Egyesületben
1906, február 18-án tartott felolvasó ülésen

Pál István,

apát-kanonok, tb. elnök.

A Szent Imre Egyesület egyik feladatává tette a szociálizmus tanulmányozását és a keresztény szociálista mozgalmak támogatását. Erről akarunk bizonyosságot tenni azáltal is, hogy itt a keresztény szociálista egyesületben ezt az előadást rendezzük. Bevezetést én tartok és tarthatok is, mert én mind a két egyesületnek tb. elnöke vagyok.

Nem frázis, hanem szomorú valóság, amikor azt mondom, hogy ma forrongásban van úgyszólván az egész társadalom minden rétegében. A kötelékek, amelyek azt eddig összetartották, szakadó félben vannak; az összeomlás minden pillanatban bekövetkezhetik, aminek még a gondolata is remegésbe ejt. Hogy mit hoz a jövő, s talán már a közel jövő? azt ki lenne képes megmondani!

Forrongások, forradalmak különböző okoknál fogva sokszor voltak az emberiség életében annak története folyamán, de ilyen általános még soha sem fenyegette az emberiséget. Az ugynevezett szociálizmus nem osztálykérdés, nem osztálymozgalom, hanem általános társadalmi. A jelenség megvan, az okát kutatják és részben meg is találták, de a baj orvoslása nehezen megy. Végoka mindennek abban rejlik, hogy az emberek elszakadoztak Istentől és az ő törvényeitől. Ezt tagadni nem lehet.

* * *

Az emberiség egy a teremtésnél fogva és ismét egy lett a megváltásban. Erről azonban az idők folyamán nagyon megfélemltek az emberek, aminek káros következményei lettek és pedig az egész emberiségre különbözőképen.

Az ember bünbe esvén, kenyerét arcájának verejtékével kellett keresnie, aminek szükségképi következménye a vagyonbeli különbözet, amely a végletekbe csapott át; a szerfölött gazdagok mellett lettek a teljesen szegények. A végleteknek egymáshoz közelebb hozására hiányzott az emberekben a testvéri szeretet, a mire pedig őket a közös eredetnek figyelmeztetnie kellett volna.

Jézus az emberiséget a megváltásban újból testvérekké tevén, üdvösséges tanításokkal látta el, de az emberek nem mindenütt és nem mindenekben értették meg az ő tanítását, nem egyformán fogadtak szót neki. Pedig ha az ő tanítása szerint haladott volna az emberiség, boldog világ következett volna.

Jézus tanítása szerint minden embertársunkat úgy kell szeretnünk, mint önmagunkat. Így volt-e? így van-e? Dehogyan volt, dehogyan van; hiszen tele van az emberiség élete egymás ellen való agyarkodással, gyűlölködéssel, önzéssel, amelynél fogva magunkat előtérbe állítani s másokat leteperni törekszünk. Önzés uralkodik az egész emberiségben mindenfelé, amely egymással szembe állít és gyűlöletre ösztönöz az ellen, a kit utunkban állani gondolunk. Így van ez mindenkinél.

Mindent nem lehet elmondani, a mi a mai összezándorodottságot okozta, egyet azonban mégis legalább példa gyanánt felhozok:

Az embernek az eredeti bün következtében munkájával kell keresnie kenyerét, a munkás pedig méltó az ő bérére. Megkapta-e? megkapja-e azonban mindenkor a munkás az ő illő bérét? Dehogyan kapta, dehogyan kapja. Mennyi igazságtalanság, mennyi lelketlenség fordult elő a munkaadók részéről a munkással szemben? Az egyház hirdeti, hogy a szolgák és munkások bérének elvonása égbekiáltó bün, de biz ezt nagyon sokszor még figyelembe sem veszik. Így aztán szinte nem is lehet csodálkozni, ha a munkás elégületlen, elkeseredett.

Csakhogy aztán másfelől azt is be kell ismerni, hogy a cseléd és munkás is lelkiismeretlen rossz munkájával és kielégíthetetlen követeléseivel akárhányszor nagy károkat okoz munkaadójának.

A kölcsönös gyűlölködésnek tehát meg van mindakét oldalon az oka. Mindakét oldalon eltértek Jézus tanításától, elhanyagolták a keresztény vallás szellemétől, figyelmen kívül hagyják az egyház tanítását. Pedig az egyház az ő isteni tanításában megjelölte a helyes irányt, hirdeti az irányelveket, amelyek szerint az emberiségnek haladnia kell. Az emberiségnek a világmegváltó Jézus tani-

tása szerint kell igazodnia; Ő az út, az igazság és egyuttal az élet is; a ki Ő utána jár, nem jár sötétségben. Vissza tehát Jézushoz és a veszély elmulik; megelegültség, béke, Isten békéje fog a jóakarató emberek közé visszaköltözni.

Mindenki látja, aki látni akar, hogy a közállapotok így nem maradhatnak, a hogy most vannak; hogy ezen változtatni kell. És lehet is változtatni véres forradalom nélkül is, csak akarni kell.

Azt várni, arra számítani, arra törekedni, hogy minden baj megszűnjék, hogy tökéletes vagyonegyenlőség következék be, ez hasztalan hiu erőlködés, mert a vagyonbeli különbség az eredeti bűnnek következménye, s a míg a világ fennáll, ez is meg lesz, azt elenyésztetni nem lehet és nem is kívánatos, mert hiszen a *magántulajdon az emberi törekvés és takarékoság legfőbb rugója.*¹⁾ Aki munkaképes, az tartozik munkájával szerezni meg kenyerét, azáltal tartani fenn önmagát; alamizsnára csakis a munkaképtelen szegény tarthat igényt.

Mérsékelni azonban a vagyoni különbséget és enyhíteni az ebből származó bajokon lehet, sőt kell is. Szeretnie kell az embernek Jézus tanítása szerint embertársát mint önmagát, másét nem kívánni, mindenkinek a magáét megadni; s meggondolni, hogy Jézus a szegénységet és munkát saját életével megszentelte. Ez a szellem a közállapotokat lassankint reformálni, restaurálni fogja.

A keresztény szociálista program is ezeken az elveken alapszik, ebben a szellemben van kidolgozva s annak a valósításától sok jót várhatunk. Részünkről készséggel működünk érdekében közre.

* * *

Zárszó. Előadásainkban rámutattunk a szociális bajok okaira s megjelöltük az irányt is, amelyben azok orvosolhatók, amely semmi egyéb, mint a Jézus által hirdetett tanok szerint való igazodás fent és alant mindenütt. És ha nem Jézus tanítása szerint igazodunk, ezért ki a hibás? Jézus-e? Ő reá kell-e haragudni, Őt kell-e gyűlölni azért, mert az ő tanítását nem tartják meg?

A Jézus tanítását őrző keresztény egyház egyfelől a tulajdonjogot védi, másfelől azonban a szegénységet ajánlja, azt boldogságnak tartja s a gazdagokról Jézussal azt mondja, hogy nehéz nekik bejutni menyországba, ha vagyonukból nem alamizsnálkodnak

¹⁾ A ker. szoc. programból.

a szegények felsegítésére. Ime az üdvözítő tanítás, amely képes a társadalmat egyensúlyban tartani. Már most ki a hibás? Jézus-e, a ki így tanít? vagy az, a ki az ő tanítását nem tartja meg?

Nem teszek fel több kérdést, hanem kimondom határozottan, hogy nem Jézus a hibás, hanem azok, akik az ő tanítását nem tartják meg, akár gazdagok legyenek azok, akár szegények, akár munkaadók, akár munkások. Az emberiség mindennemű bajai csakis Jézus tanításában találhatnak biztos orvoszerre.

Szabadság és Uralom.

Irta és a Kolozsvári Keresztény Munkás Egyesületben 1906, februárius hó 11.-én tartott felolvasó ülésen felolvasta

Gyárfás Elemér

alelnök.

Van egy jelszó, egy nagy frázis, a *szabadság* jelszava. Ennek a jelszónak a cégére alatt szokták az embereket a legtöbbször felültetni, ezzel a jelszóval szokták őket a legotrombábban orruknál fogva vezetni. Valami bűvös erő rejlik a szabadság jelszávaiban, ami megkapja az embereket, mozgásba hozza a tömegeket, áttöri a korlátokat, átsap a gátakon és érvényesülni akar mindenáron.

Ugyanaz a démoni erő ez, mely Ádámnak fülébe sugta a paradicsomban, hogy miért is akarja ő Istennek engedelmeskedni, mikor ő maga olyan lehet, mint az Isten.

És a paradicsomi nagy jelenet óta, sok-sok ezer éven keresztül, minduntalan föl-föl tör az agyoncsigázott, elkényszeredett, szenvedő ember lelkében a vágy: Olyan leszek mint az Isten! Lerázom a bilincseket. Meghódítom a világot. Meghódítom a világot tudományommal, szellemem erejével. Meghódítom arcom verejtékével, két kezem munkájával. És ha meghódítottam a világot, akkor munkám gyümölcséből egy nagy pirámist emelek, az *Embernek* dicsőségére!

És az Ember megcsörgeti láncait és küzd és fárad és dolgozik és nem veszi észre, hogy folyton új meg új láncokat kovácsolnak rá kezére és lábára. Míg végre leroskad a súly alatt és új nemzedékek veszik át tőle a titáni küzdelmet. De a küzdelem a *szabadságért* tovább foly és nem szünetel soha.

Pedig szabad ember csak egy volt a földön: az ősember Ádám, aki meghasonlott az Uristennel.

Azóta az ember kimondhatatlan sokat küzdött, szenvedett és dolgozott. Legyőzte ellenségeit, urrá lett a természet fölött, de min-

den lépéssel, amit előre tett, mind többet és többet vesztett eredeti szabadságából, függetlenségéből és mindinkább szolgája lett a többi embernek, a társadalomnak.

És ez jól van így. Mert ez a fejlődés iránya. A fejlődés iránya követeli meg, hogy a szabadsággal szemben mindenütt érvényesülésre jusson az *uralom* elve, hogy legyőzze a vele ellentétes, különálló, széthúzó törekvéseket, s rendet, békét teremtsen a társadalomban. Mert az igazság nem a tagadás, nem a széthúzás, nem a viszálykodás, hanem az igazság a rend, az igazság a béke, az igazság a harmónia. Csak ebből fakadhat boldogság, jóllét, szeretet.

Ez a rend, ez a béke, ez az uralom és ez a *társadalmi boldogság* meg volt a középkorban. Társadalmi boldogságról beszélek és értem alatta azt, hogy akkor olyan volt a társadalomnak és az államnak a szervezete, hogy ez egymagában nem képezte bajoknak és szenvedéseknek szülőokát, hanem ellenkezőleg minden jogos igényt kielégített, minden fontos tényezőt számba veft. Egyéni boldogság akkor sem volt, mert egyéni boldogság nincs és nem lesz soha e földön. Egyes emberek sokat szenvedtek akkor is, de ezeknek a szenvedéseknek nem volt az oka az állam és a társadalom.

A középkor óta azonban nagyot fordult a világ, s ami akkor jó volt, ma már nem az. De abból, hogy az akkori intézmények ma már nem megfelelőek, hogy a gyerekkori ruha a felnőtt embernek igen szűk, abból még nem következik az, amit a szociáldemokraták és társaik kikövetkeztetni szeretnének, hogy azok az intézmények soha sem voltak jók, hogy az a gyerekkori ruha mindig szűk volt.

A viszonyok változtak. Meg kellett tehát változtatni az állami és társadalmi intézményeket is. Ez jó, ez igaz, ez helyes. Mi történt azonban?

A helyes eljárás az lett volna, ha az új intézményeket egyszerűen az új, megváltozott viszonyokra alkalmazzák és fönntartják változatlanul a tekintélynek, az uralomnak, a rendnek és békének régi elvét, melynek vezetése alatt hosszú századokon keresztül virult a társadalom.

Ezzel azonban az újítók nem elégedtek meg, hanem e helyett teljes fölfordulást csináltak. Nemcsak az intézményeket változtatták meg, melyek korhadtak voltak, hanem megdöntötték azokat az alapelveket is, melyeken az intézmények nyugodtak, s a tekintély és az uralom elvének helyére a *szabadság* és az *egyenlőség* elvét helyezték.

Hazug jelszó mindakettő, de hatást ért el, megmozgatta a világot és megváltoztatta a föld színét.

Mert a szabadság népszerű, mint az önzés, az uralom népszerűtlen, mint a kötelesség. (Réz Mihály.)

Hiába hirdetjük és hiába mondunk az érdekében hatalmas dikciókat, egyenlőség soha sem volt és soha sem lesz az emberek között. Mindig voltak, mindig lesznek erősek és gyöngék, nagyok és kicsinyek, tudósok és tudatlanok, ügyesek és ügyetlenek, szorgalmasok és lusták és különösen mindig lesznek ifjak és öregek.

Már pedig mindaddig, amíg ezek a különbségek megvannak, amíg egyenlőség nincsen az emberek között, addig a szabadság elvét nem szabad kikiáltani. Mert hiszen az öregek és a tudósok többet tudnak mint az ifjak és a tudatlanok, az erősek fölülmúlják a gyöngéket, az ügyes és szorgalmas munkások több munkát tudnak elvégezni, mint a lusták és az ügyetlenek. S ha ezeket mind magukra hagyjuk, akkor az öregebbek, a tudósabbak, az erősebbek, az ügyesebbek el fogják nyomni, ki fogják zsákmányolni a tapasztalatlanokat, a gyengéket.

És éppen ezért nagy hiba volt, több volt ennél, bűn volt proklamálni, kikiáltani a szabadság elvét, mikor nincs meg az egyenlőség sehoh sem. Ez csak visszaélésekre és szenvedésekre vezetett.

Madách Ádámja mondja:

Ismét csalódtam. Azt hívéim, elég
 Ledönteni a múltnak rémeit,
S szabad versenyt szerezni az erőknék. —
 Kilöktem a gépből egy főcsavart,
 Mely összetartá a kegyeletet,
 S pótolni elmulasztám más erősbbel.
 Mi verseny ez, hol egyik kardosan
 Áll a meztelen ellenek szemében?
 Mi függetlenség, hol száz éhezik
 Ha az egyes jármába nem hajol!?
Kutyáknak harca ez egy konc felett!

Abból a tévedésből indultak ki, hogy az ember természeténél fogva jó, nagylelkű és szociális lény. S ha a társadalomban mégis szenvedésekkel, bajokkal találkozunk, ezeknek nem az ember az oka, hanem a hibás állami és társadalmi intézmények. Szüntessünk meg minden állami beavatkozást, s önmagától, automaticusan helyre fog állani az összhang és a boldogság.

Hagyd zajongni, *majd az élet*
 Korlátozza *önmagát*,
 Nem vesz el harcában semmi,
 Mindig új, s mindig a régi, . . .
 Halld csak ígésző dalát!

Ezzel szemben egészen jogosult a Lucifer ellenvetése, hogy bizony ez

Szép a magasból mint a templomének.
 Bármily rekedt hang, jajszó és sóhaj
 Dallamba olvad össze, míg fölér.
 Így hallja azt az Isten is, azért
 Hiszi, hogy jól csinálta a világot.
 De odalent másképpen hallanók,
 Ha közbe szól a szív verése is.

Úgy ítélsz, ládd te is nagy polcodon
 Az életről, mely lábadnál mozog,
 Mint a múltakról a história.
 Nem hallja a jajszót, a rekedt beszédet,
 Mit feljegyez, a múltnak csak *dala!*

Azok, akik az emberi természet jóságára alapították a maguk társadalompolitikai elméleteit és erről az alapról hirdették a szabadságot és az egyenlőséget, nagyot csalódtak és némelyiknek még életében megadatott, nem az, hogy bevonulhasson az ígélet földére, hanem az, hogy megláthassa, milyen kietlen pusztaság és mennyi szenvedéssel van tele az az ígélet földje, melyre ő mutatott rá.

S mikor azután kitűnt, hogy ez a reform, ez a nagy újítás és felforgatás bizony nem sikerült, hogy csak bajt és szenvedést hozott, akkor állott elő egy új tényező: a *szociálizmus*.

A szociálizmusról annyit beszéltek össze-vissza, hogy ma már senki sincs vele tisztában. De ezen nem is csodálkozhatunk. Mert a szociálizmus nem olyan tiszta, világos és különösen nem olyan őszinte mozgalom, hogy céljait, irányát, hatását mindenki azonnal átérthesse.

Különösen az őszinteség hiányzik ennél a mozgalomnál, olyanira, hogy a szociálizmust minden lelkiismeret furdalás nélkül egy képmutató mozgalomnak merem nevezni. Mert más elveket hirdet, mint a mely okokból keletkezett és a mely célokat maga elé tűzött.

Ezért van az azután, hogyha az alapelveket tekintjük, akkor mindnyájan a leghatározottabban szembe helyezkedünk a szociáliz-

mussal és minden fegyvert felhasználunk arra a célra, hogy megsemmisítsük. Ha azonban azt tekintjük, hogy milyen okokból keletkezett a szociálizmus és különösen, hogy milyen céljai vannak, milyen intézményeket akar teremteni ebben a korhadt társadalomban, akkor tapsolunk neki, igazat adunk neki, vele együtt küzdünk és dolgozunk.

Miféle okokból keletkezett tehát a szociálizmus?

A társadalomba beledobtak két nagy frázist, a *szabadság* és az *egyenlőség* jelszavát. Hazug jelszó volt mindakettő s eltekintve attól, hogy egy kis pezsgést, forrongást idéztek elő az elpetyhüdt társadalomban, csak bajoknak és szenvedéseknek váltak okozójává. Változás, újítás kellett, a szociálizmusra volt szükség. Azt mondja Madách Ádámja a liberálizmusról:

Én társaságot, (szociálizmust) kívánok helyette
Mely véd, nem büntet; buzdít nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának
És melynek rendén értelem virraszt...

A szociálizmusra szükség volt. A szociálizmus eljött; itt van. Mi a célja most már?

Először is nyugalmat, rendet, békét kell teremtenie. Ki kell egyenlítenie az érdekellentéteket, összhangba kell hoznia az ellentétes erőket. És azután elsősorban és főként teremtenie kell egy erős, tekintélyre és igazságosságra támaszkodó *uralmat*, amely biztos kézzel megadja mindenkinek azt ami az övé és nem engedi őt senki által megrövidíttetni jogos tulajdonában. Ez a lényeg: a rend, a béke, az *uralom*. Már csak a költői fantázia szüleményei azok a többi dörgedelmes frázisok, melyek közül egyet Madách Lucifer szájába is ad, hogy:

Most már az egész föld a széles haza,
Közcél felé tart most már minden ember
S a csendesen folyó szép rend fölött
Tisztelve áll örül a tudomány.

Ha tehát a szociálizmust a szabadság és az egyenlőség jelszava által okozott bajok hozták létre és ha célja a rendnek, a tekintélynek, az uralomnak a megteremtése, akkor szinte önkéntelenül is azt kérdezi az ember, hogy miért hirdetik tehát a szociálista apostolok továbbra is a szabadságot és az egyenlőséget és miért

tüntetik föl úgy ezt a két eszmét, mintha csak ez volna képes megváltani a világot.

Hisz éppen ez az, a miért állítani merészelttem, hogy a szociálizmus nem őszinte irányzat, hogy az egy képmutató mozgalom.

A szabadelvű vezérek annyi dicsőítő beszédet mondtak a fenséges néphez, annyiszor magasztalták tüzes, lángoló szavakban a szabadság és az egyenlőség eszméjét, hogy a nép egészen hozzászokott ezekhez a frázisokhoz. És a szociálisták most már féltik a népszerűségüket és nem merik bevallani, hogy ők tulajdonképpen ezek ellen az eszmék ellen küzdenek. Nem merik bevallani, hogy ők a rendnek, a tekintélynek, az uralomnak a katonái. Hanem e helyett mézás-mázos hizelgő szavakkal közelednek a néphez és fényes szónoklatokat tartanak neki arról, hogy micsoda nagy boldogság fog majd szétáradni az emberekre akkor, ha mindenki befizette a maga járulékát a pártkasszába.

Pedig nem fényes szónoklatokat kell tartani a népnek, hanem kenyeret kell adni a kezébe. Nem koldusbotot és kivándorlási útlevelet.

A népnek nem hizelegni kell, hanem segíteni kell rajta. Aki a népnek hizeleg, az tőle akar nyerni valamit. Aki a népen őszintén segíteni akar, annak van bátorsága az igazságot szemébe is mondani.

Az igazság pedig az, hogy mindeneket meg kell újítani Krisztusban és helyre kell állítani a békét, a tekintélyt, az uralmat.

A szociálizmus programja is ez. Legalább is ebbe az irányba törekszik és ez a törekvése annál világosabb és határozottabb lesz, minél jobban le fogja vetkőzni azokat a sallangos cifraságokat, a miket a néptömegek megtévesztése végett szedett magára. A szociálizmus is a fokozott állami beavatkozást kívánja és ezzel együtt kívánnia kell a tehetségnek és a kiválóságnak uralmát is a nagy tömegek fölött.

Mert csakis a tehetséges és a kiváló emberek képesek előbre vinni az emberiség sorsát. Egy Napoleon, egy Bismarck átalakította Európa térképét. A civakodó parlamentek ellenben csak kerékkötőül szolgálhatnak. Az is igaz ugyan, hogy ezekre a kerékkötőkre néha elkerülhetetlen szükség van.

Az Übermenschek nemcsak tudományos, művészeti és politikai téren érvényesülnek, hanem érvényesülnek *gazdasági* téren is. Korunk óriási gazdasági fejlődésének nemcsak az ipari technika

fejlődése volt az oka, hanem igen nagy befolyása volt erre annak is, hogy a kiváló egyéniségeknek tér, alkalom, lehetőség és megfelelő termelési eszközök jutottak, melyeknek segítségével nagyot teremtettek gazdasági téren is. Míg a középkorban a céhrendszer vasbilincsekkel szorította le az *egyént*.

Itt kell keresnünk a mi felfogásunknak az eltérését a szocializmusétól.

A szocializmus csak *rendet* akar. Rendet mindenáron. Olyan rendet, melyben mindenki egyenlő legyen, nemcsak jogilag és erkölcsileg, hanem politikailag és gazdaságilag is. A közjólét érzete a fő neki, az egyetlen eszme, mely lelkesíti, a megélhetés és nem törődik azzal, ha megöli az *egyéniséget*. Pedig egészen joggal mondhatjuk ezzel szemben:

Bárha áll is, a jaj hogy kihalt,
Helyette *minden ügy el van lapulva*.
Hol a magas, mi vonz? a mély mi rettent?
Hol életünknek édes tarkasága?
Többé nem tenger küzdő fényes árja,
Sima mocsár csak, békával tele.

Nincs élet, nincs egyéniség,
Mely mesteren túl járna semmi műben.
Hol leljen tért erő és gondolat
Bebizonyítani égi származását?
Ha *küzdni* vágyik és körültekint.
Ezen szabályos, e rendes világban,
Még a veszély gyönyörét sem leli.

Abban különbözik a mi felfogásuk a szocializmusétól, hogy mi azt a közösen óhajtott rendet, békét és harmóniát az *uralom* által, a tehetségesebbeknek, a kiválóbbaknak az uralma által akarjuk megteremteni.

Mi egy hibát nem fogunk soha elkövetni. Nem fogjuk magunkat soha csaloéka ábrándokba ringatni az emberi természet jóságát illetőleg. Nagyon jól tudjuk, hogy az ártatlan Ábelnek kiontott vére szétfolyt a szűz anyaföldön és hogy minden ember, aki él és mozog, Kainnak, a testvérgyilkosnak az unokája. Nagyon jól tudjuk, hogy az ember önző, haszonleső, irigykedő, antiszociális lény.

Ez a kiinduló pontunk igen sok tévedéstől fog megőrizni. Somló Bódog szellemesen jegyzi meg, hogy a régibb utópista írók úgy igyekeztek elképzelni a földi paradicsomot, hogy egyszerűen egy más embert vettek alapul. Egy önfeláldozó, önzetlen fajt és

ezekből a képzeleti elemekből építették fel a jövődő társadalom kártyavárát. Az újabbak az *adott* emberből indulnak ki és intézményekben keresik annak módját, miként lehet az önzés alaperőiből boldog szociális együttműködést és szolidaritást kidesztillálni.

Két dolog egészen bizonyos, illetőleg két irányzat teljességgel lehetetlen.

Teljesen lehetetlen az, hogy a szabadon cselekvő ember szükségképpen jól cselekedjék, hogy a társadalom reformálására elég legyen az állami beavatkozás megszüntetése, hogy ennek következtében önmagától, *autonomatice*, rend, béke, összhang jöjjön létre. Más szóval lehetetlen — az anarchia. Amely különben csak végső következtetéseit vonja le a téves alapokon fölépült liberálizmusnak.

De, kissé tovább menve, téves és helytelen minden társadalmi iskola, mely azt hirdeti, hogy valaha lehetséges lesz az emberek tökéletes összeműködését és összhangját megteremteni; mely egy olyan jövőt fest le csábító színekkel, hol az összes társadalmi ellentétek elsimúlnak és egy nagy, fönséges harmóniába olvad össze minden ember.

A szociálizmus is szeret erről beszélni és szereti hirdetni az általános emberszeretetet. Csak néhány szélesebb látókörű, határozottabb egyéniségű képviselője tanítja, hogy a társadalom létezési formája mindig *osztályuralom* lesz. És ebből kifolyólag követelik azután, hogy a társadalom legszámosabb, legjelentékenyebb és szerintük, leghasznosabb osztálya, a munkásosztály vegye a kezébe az uralmat. S egészen nyíltan hirdetik, hogy a munkás *osztály* uralmát akarják megteremteni.

A liberálizmus tévedései okozták a gyöngének kizsákmányolását. Ha a szociálizmusnak az ábrándja megvalósul, ami éppenséggel nem lehetetlen, az az erőknek kizsákmányolására fog vezetni a gyengék által. Akkor majd járomba hajtják a nagy egyéniségeket, kiölik a lánglelkeket s lesznek csupa apró, csip-csup tucat emberkék, akik elfásulva vonszolják majd a házi gondok mindennapi igáját s egy gondolat érdekli csak őket: a megélhetés.

Addig azonban, míg ez megtörténnék, beleszólunk majd a küzdelembe mi is, az erők. Kibontjuk a lobogónkat mi is és fölírjuk rá a jelszót:

Az erők uralma a gyöngék érdekében!

Ünnepi beszéd.

1905, március 15.-én a Kolozsvár-belvárosi plebánia templomban elmondotta

Dr. Szekeres József,

kolozsvár-szentpéteri plebános.

Hazám ifjusága!

Ünneplő közönség!

Március Idusán összejöttünk ime az Urnak felszentelt oltára elé, hogy imádkozzunk édes hazánk jólétéért, boldogságáért és szabadságáért. Lelkünket különböző gondolatok járnak át, s szívünket vegyes érzések dobogtatják. Az érzések és gondolatok a mai napon kelettől nyugatig, Kárpátoktól—Adriáig minden magyar ember szívében — aprajától-nagyjáig — egy imába forrnak össze; felszállnak jó Istenünk mennyei trónusáig, s ostromolják az eget. S a nemzet szívéből jövő imádság: Jó Istenünk! Áldd meg e szép hazát.

Március Idusán éveken keresztül az öröm érzete festette pirosra szép hazám fiatalságának arcát; elmúlt daliás idők szép emléke hozta rezgésbe a férfi szívét; s csalt könnyeket az aggnak szempilláira.

Ma! ? Jeremiás prófétának szelid képe jelenik meg lelkemben. Könyörtelenül ostromozta Joákim és Sedeciás király bűneit s ezért fogságba került. Nabukodonozor elfoglalja Jeruzsálemet, s a népet fogságba viszi. A jámbor Jeremiás Jerászálemben marad, megszabadul a fogságból, maga köré gyűjti az el nem hurcolt lakosokat, beül az elhagyatott város közepére: kitör szívéből pusztulásnak indult hazája iránt való honfiúi szeretete s keservesen sír nemzete sorsán, hazája romlásán. Gyászolta nemzetének elmúlt boldogságát.

Feltámad lelkemben a szeretet vallásának, a keresztény vallás isteni alapítójának a Krisztusnak szelid alakja. Feltámasztotta a négy napon át már sirban fekvő jóbarátját Mártha és Mária Magdolna testvérét Lázárt. Nagy volt a csodálkozás. Lázár feltámasztásának híre bejárta egész Judeát. Elkövetkeztek a husvéti ünnepek s az

isteni Mester tanítványaival felment a husvétii ünnepekre Jeruzsálembe. Midőn meghallotta Jeruzsálem népe Jézus közeledését, kivonult az utcákra, ahol az isteni Megváltó elmenendő vala. Szőnyegeket terítettek az útra, virágokat szórtak lábai elé s pálma ágakat tartva kezükben, sorfalat állottak és kitörő lelkesedéssel hozsánna zengéssel üdvözölték a Dávid király törzséből származott Megváltót — a Királyt. S a kitörő lelkesedés és ünnepeltetés között a Krisztus szemében könnyek jelentek meg; jövőbe látó szemei előtt feltűnt országának szomorú sorsa; látta a gazdag emlékü fővárosnak — melyben az Isten szent temploma állott — a nagynevű Jeruzsálemnek közellévo pusztulását, s az isteni mester, a Krisztus sirt. Sirt, mert nagyon szerette hazáját.

Jó magyar népem! Nemzetünk egén valjon verőfényes nap ragyog-e, avagy bús fellegek járnak? Nem zenghetnők-é el fájdalmas lélekkel Jeremiás siralmait, avagy nem sirhatnánk az édes Üdvözítővel?

A költővel szólok:

Bús szívem elfogul, könny fakad szemembe,
 Midőn Magyarország sorsa jut eszembe.
 Nem tudok gondolni szép hazám multjára,
 Hogy meg ne induljon könnyeimnek árja,
 S ekkor, mint az elmult idők szellemének
 Bús hangja, megzendül szívemben az ének,
 Mélylyel jobb eleink midőn bajba értek
 Az Isten anyjához sírva esdekeltek:
 Sírva szólt az ének:

Boldog Asszony anyánk, régi nagy pátronánk
 Nagy inségben lévén így szólit meg hazánk
 Magyarországról, romlott hazánkról
 Ne feledkezzél el szegény magyarokról.

Boldog Asszony anyánk!... Régi dal, melyet eleink sírva imádkoztak; akkor midőn füstölgő falvak romjai hirdették a török hordának dulását, pusztító vadságát. Kétszáz esztendő szenvedése, kínja sír ki e dalban a magyarból. Ma is felzokog ajkunkról az ének!...

Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak.

De bár könnyeket csal szemünkbe drága hazánk szomorú állapota: kétségbeesésre nincs okunk; csüggednünk nem szabad! Látott édes hazánk még nagyobb viharokat is; éltünk mi már

keresztül nagyobb megpróbáltatásokat is. A megpróbáltatások elmultak, a viharok elzúgtak felettünk: Átéltünk egy ezer évet, s ma

Annyi balszerencse közt
Oly sok vizzály után,
Mégfogyva bár, de törve nem
Él nemzet e hazán.

Egyes népeknek és országoknak sorsa Isten kezében van letéve, s ő őrökdiik egyes népek és országok nyugalma fölött.

A mindennapi élet tapasztalata mutatja, hogy ahol legnagyobb a veszély, ott van legközelebb az Isten. Drága szép hazánk története bizonyítja, hogy valahányszor veszélyben volt a magyar, megvédte az Isten. Hej pedig mennyi megpróbáltatást állottunk ki. *Ezt a szép földet akarták elvenni tőlünk: Velünk volt az Isten: nem adtuk oda. Nyelvünket akarták kiirtani, szép hazánk iránt való szerelmünket akarták kitépni szivünkéből, nem engedték!* Megsegített a mi jó Istenünk, s megmaradtunk magyarnak!

Az ember élete szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal van tele: a szenvedéseken és megpróbáltatásokon keresztül kell menniök a nemzeteknek is. Van-e erre meggyőzőbb példa és bizonyosság, mint az édes üdvözítő maga. Leszállt közénk a földre s végig járta a legnehezebb szenvedések útját. Sokat küzdött, sokat szenvedett, de semmi sem esett oly rosszul lelkének, mint az, *hogy saját tanítványa árulta el Őt; saját vérei szegezték keresztre.* Felvette és hordozta a legsúlyosabb keresztet. S ez az Üdvözítő azóta mindig így szól hozzánk:

„*Vedd fel keresztet és kövess engem.*“ Aztán kösziklát hengerítették sírjára, de nem akadályozhatták meg, *hogy feltámadjon.*

Nagy embereket nagy idők szülnék, s az Úr Isten, ki a magyaroknak adott Szent Istvánt, Szent Lászlót, Bélákat, Hunyadiakat, Kapisztránt és Rákócziakat s még annyi, meg annyi neves és névtelen hős fiat, s aki egy félszázaddal ezelőtt ránk virasztotta március Idusát: bármekkora veszélyek zúduljanak reánk — velünk lesz mindig, s nem hagy el minket. *Feltámadunk!*

A nagybőjtöt a husvét, a szomorúságot az öröm váltja; s az isteni Üdvözítő, aki a nehéz keresztet hordozta, Husvét napján a diadal jelvényét, a lobogót tartja kezében s „urbi et orbi“ az egész világnak hirdeti, hogy: feltámadtam. A természet hideg hótakaróját elolvasztja a nap erősödő melege; a dermesztő telet felváltja a kikelet.

Népem nemzetem! Oly sok a lelkesítő példa! S oly sokszor segített ki szenvedéseiből a gondviselő Isten! *Csüggedned nem szabad.* Üssétek fel a történelmünk lapjait, s kiolvassátok belőle a biztató szót: „*Ha Isten velünk, ki ellenünk!*“

Az aranyat a tűzben próbálják meg; s az Úr Isten az emberek állhatatosságát szenvedések rábocsátásával próbálja meg. S valljuk meg őszintén itt, e szent helyen, Isten szent házában, hogy a szenvedéseket megérdemeljük. Mikor jól megy dolgunk, megfeledkezünk róla; eltávozzunk az Istentől; sőt még tovább megyünk: tagadjuk a gondviselését, s a hamis tanításoknak szófizmáival szándékosan akarják vezető elmék az Istent kiirtani az emberek lelkéből. Pedig nagyon, de nagyon hamis úton járunk. A vallásosság és hazafiság corellativ fogalmak; s ha e kettő párosul, akkor nem akad párttűtő és áruló, s nem fog akadni senki széles e hazában, aki a magyar nemzet önállóságának sirt ásni akarna. Ha e kettő párosul: megszűnik a magyar átok: akkor a magyar magyar lesz és összetart.

Kedves híveim! Higyjétek el, hogy igazi hazafiságunknak egyedül keresztény szent vallásunk csálhatatlan ápolója. — Nézzétek: templomaink ajtai békében és megpróbáltatásokban mindig nyitva vannak. Megpróbáltatásaink között hányszor sirt fel bennünk a nemzet panaszja, s hányszor tettük templomaink kincseit és drágaságait a haza oltárára. De ha azt akarjuk, hogy a jó Isten ne hagyja el országunkat, midőn jól megy dolgunk — akkor se feledkezünk el róla.

Hazám ifjusága! kinek keblét megdobogtatja március Idusa. Gondoljatok arra, hogy a jövő történetét ezután ti csináljátok. — Sziklakemény karakterrel, megedzett lélekkel, s jó Istenünkbe vetett bizalommal lépjétek ki édes hazánk küzdő terére. Nem elhamarkodva, hanem méltóságteljes nyugodtsággal és mély megfontolással dolgozzatok hazánk boldogságáért. Az elhamarkodást az utókor ítélete sújtja; az árulót pedig nemzete és saját gyermekeinek átka. Egy nemzet fönséges nyugalmán és kitartásán megtörik minden ármány és minden erőszak. Bármily nagy legyen a megpróbáltatás avagy ha csüggednétek a váll váll mellett vívott küzdelemben forduljatok a jó Istenhez segítségért s ő megerősít titeket.

Kedves Hallgatóim! Azért jöttünk ma e szent helyre, hogy megpróbáltatásunk napjaiban imádkozzunk Istenhez s kérjük tőle segítségét.

Egy nemzet imádsága, néped kérése emelkedik hozzád óh Istenünk!

Áld meg országunkat, mi magyar hazánkat
Vezéreljed jóra a mi királyunkat
Védj meg minket ellenségtől,
Döghaláltól és éhségtől...

Amen.

Uton.

(Gondolatok a kivándorlásról.)

Irta: P. Jánossy Béla.

A nagyokat szusszanó vonat egy rekedtet visítva, méltóságos pöfékeléssel megállott a zs...i kisdud állomáson. A szüköcske pályaudvar, melyen nemrégén plántált fiatal fenyőfácskák igyekeztek idővel embernői fákká magasodni, tele volt zsbongó, trécselő, vagy inkább lármázó és tolongó embertömeggel. Négy-öt legényszerben levő fiatal körül csoportosultak különösen, akik élénk s valószínűleg a pálinka irányította széles gesztussal magyarázgattak, egy-egy széles kurjantásban adva meg a magyarázat csattanóját.

Az a négy legényszerben levő ember vándorútra készült, ki a hazából, túl a zajló, tajtékos tengeren, el Amerikáig, ahol aranyat terem a föld méhe, aranyat vet a partra az Orinokó és Mississippi iszapos partja, aranynyal álmodik a merész reménykedő és aranytól, ezüsttől csillognak Kalifornia szépséges tájai.

Ők — és általában mindazok, akiket a könnyebben boldogulhatás ostromló szenvedélye kerget ébren és álomban — legalább azt hiszik. És felszedelőzködnek. Keserves munkás évek verejtékkel összekuporgatott néhány forintján megváltják a passzust s míg a robogó vonat lármás kattogásában, a zölde óceánok félelmes, rideg hangtalanságában, nő a távolság a régi hazától, álmodnak, képzelegnek fényeset, nagyot — zavarosat...

A vonat a kisdud állomáson állott. A rokonság teljes számban kijött, hogy búcsut vegyen az idegen világba távozóktól. Mindenik köréjük, hozzájuk törekedik, hogy mentül közelebből láthassa őket, a merészeket, akik nem félnek itt hagyni könnyörtelenül az édes anyaföldet, a falut, melynek tornyát nemsokára elfödi a távolság ijesztő borulata, a családöt, a feleséget, a gyermeket, a szülőket és mindent, ami ehez a mindennapos nehéz munkától megszentelt barna rőghöz kötötte a lelket.

S az a négy-öt ifju ember nagyon vig de nagyon hangos. Vagy inkább ébren tartja a hangulatot bennük a *hazai szesz*, amit a távozás, a búcsu emlékére felhajtorgattak a Salamon zsidónál, mivelhogy úgylis kétséges dolog, nem utolsósor emelik-e ajakukhoz a pálinkás üveg kivánságos büttykét ebben a szegény, munkanélküli hazában!?

Pedig nem olyan nagyon semmi dolog ám egynek, kettőnek közülök elszakadni hazulról. Síró, kesergő menyecske, ficáncoló öklömnnyi csöppséget ringat a keblén, akinek sejtelve sincs róla, hogy az apja idegen világ lakójává szegődött.

Erős, meghasonlott szív, nagy és megátalkodott elhatározás kell ahoz, hogy egy bizonytalan, küzdelmekkel, hontalansággal és gyötrelmes munkával teljes új élet reményében itthon hagyja valaki fiatal családját. A szegénység, a szükség, a nyomor!! hangzik évenként százezrek ajkáról, kiket Fiume mozgalmas kikötőjéből röpit az új világ felé a „Cunard-Line“. Hogy nincs itthon mód adva a tisztességes, szükség nélküli megélhetésre, hogy itthon nem becsülik meg a munkás kezét, nem értékelik munkáját, hogy megvonta zsirját a termőföld, silány az aranykalász, ragyás, féregmarta a gabona, feketébb és kérgesebb a kenyér, mint máskor, nagy az adó, tenger a család, rettentően szűk a pénz, az az átkozott pénz és nem telik pálinkára.

Hja! ezek mind nagyon nagy, ijesztő problematikus kérdések, ha felelni kellene egyenkint rájuk; súlyos, fájdalmasan való érvek, ha bizonyításról lenne szó.

Az emberiség ösztönné fajult specificusa — a boldogulás. Tehát nem vágy már, mely óhajt és ábrándozik, nem szenvedély mely keletkezik lelki emótiók és külső behatások nyomán, de egyenesen és félreismerhetetlenül ösztön, amely együtt születik az emberrel, benne van minden ízében, a szívében, az agyában, a gondolataiban és főkép a szenvedésében, mely az őt körülölelő viszonyok alól való felszabadulásra sürgeti, hajtja, kényszeríti...

Az élet mindenütt egy —: nehéz. Csak az emberek mások benne; egy momentumban azonban ők is megegyeznek — rabjai az életnek. Egy nagyon okos, elmés fő azt mondta egyszer, hogy minden ember háromszor botlik. Mikor megszületik, mikor megnősül és mikor meghal. Az ember már akkor megérdemli a szenvedést, midőn az első botlást elköveti és megszületik. Az emberiség célja sohasem volt más, mint szenvedni, mert a szenvedésben nemese-

dünk. A minden századok jelszava, a munka mindenütt egyformán nehéz. Amerika kincset rejtő hegyeit felturkálni, rizsföldjeit gondozni, hatalmas gépei mellett görnyedni, bizonyára csöppel sem könnyebb és kényelmesebb, mint itthon, az édes honi föld keblét éles ekével hasítani, gyöngyöző homlokkal vágni a rendet — egyszóval élni! Az újvilágok adta kényelemről, álmódott jólétről, ékesen bizonykodik az az ijesztően megdolgozott munkás tenyér, mely kérges, mint a cserfa héja és nem annyira csengő aranyokkal babrált többet, mint inkább az ásó és kapa nyelét szorongatta keserves verejtékezés közben, holott is nem egyszer itta magába az idegen föld felvágott göröngye a szeméből lehulló könnyeket.

De hát tetszetős és kapós az eszme: Amerikába! A honi föld iránti mélységes raskodás csak a rajongó idealisták és költők ajkán él még; a kenyér hatalmában nem az érzések, de a létkérdés törvényei parancsolnak a szívben gyöngye, s a könnyű élet iránt mohó emberiségnek.

A természet törvényei között lehangzatosabb s legigazibb is az, hogy minden halálból egy új élet keletkezik. Az új világ praktikus, gazdaságos gondolkozására felül a modern világrészek embere s mert a fiatal óriásnak munkabíró ember kell, megnyitja kapuit és tódul, tódul a kecsegtetésekkel telített ember új úrnak új terhekkel szolgálni, míg itthon elszomorító igazsággal és pontossággal tartja számon a statisztika, hogy fogy a magyar, mert nem szereti eléggé hazáját s hogy oldott kéveként nemsokára széthull a magyar nemzet. A rideg, számító jenki pedig, aki inkább üzleti szellem mint humanista, a markába nevet és szaporodnak a farmjai, virulnak az ültetvényei. Mert volt van és lesz lelke, a modern világrészek emberének odahagyni a szülőföldet, a hazát csak azért, hogy idegen földön, még feketébb kenyér mellett, távol szeretteitől idegen urnak robotoljon!!

A tíz perc eltelt a kisdud állomáson. Vizet is vett a szomszéd mozdony. A négy-öt kivándorló felült a kocsiba. Megálltak az ablak előtt és énekeltek; vigasztalták az itthon maradtakat, hogy így meg úgy megzsirosodva térnek majd vissza. A két menyecske véresre sírta a szemét, a kis asszonyok, élemedett emberek rojtos zsebkendővel tapogatták a szemük tájékát, fiatal lányok beletemetkeztek a kötényükbe s kamasz sihederek könytelen arcán ott lappangott az elfogódottság...

Mert hiába!! A természet hangzatos törvénye ez is: — sze-

retni kell! A gyermeket, akit neveltünk, a férjet, aki nekünk és értünk él és dolgozik, a testvért, aki egy vér velünk, a rokont, a barátot, aki örömünk, bánatunk hűséges osztályosa.

Egy rekedt sivitás beleszólt a búcsuzásba. A vonat könyörtelen, akár az emberi ösztön. Lassan megindult. A két menyecske úgy fogták fel a közelállók, a tömegben pedig hangos volt a sírás, az Isten veled s a kalapok, sapkák magasan lóbálóztak a levegőben.

A kupéban folyt a nóta, a kurjantás. A Salamon zsidótól az útra szerzett hazai szeszből még tartott.

Egyszer azonban megcsuklott a nóta. Emésztő kinos hangtalanság ülte meg a kivándorlókat, egyik erre, másik arra konnyította a fejét, az ablakhoz rohantak, ha vajjon látnának-e még egy tenyérrnyit a faluból, vagy csak a tornya gombját bár. Semmit se láttak. Visszaültek.

Az egyik családos ember fogta az üveget, kivágta az ablakon, mely a puha mártba ragadt minden törés nélkül. Valakinek jót fog tenni. Nekik már nagyon keserű.

Aztán elkurjantotta magát keservesen, mely a végén síró hörgeccsé alakult s leborult a piszkos fapadra. A többiek is utána csináltak. És sírtak, hörögtek. Talán az otthon maradtakat sírátták, talán a szülőfalujokat, talán magukat...

Mert hiába! A természet hangzatos törvénye ez is: szeretni kell! A földet, melyet megszoktunk, az erdőt, mezőt, mely nekünk zöldelt, a munkát, a szenvedést, mely ha nehéz is, de itthon van és ez a tudat édességet önt az ürömbé. Mert a szeretet a legnagyobb, a legmagasztosabb ösztön, mely halálunkig oda köt, ahova nőtt a szívünk gyökere, amerre száll sóhajtásunk, ahol megpihenni is édesebb, mert a haza könnyel, vérrrel verejtékkel öntözött drága földje az!

Szent Ferenc csodás rózsái.

Írta: P. Tréfán Leonárd.

Mikor először érkezik meg a hideg őszi dér, egy pillanat alatt veszítik el a kert virágai minden ékességüket. Olyan szomorúan csüggesztik le bánatos fejcskájukat, mint mikor egyszerre igen nagy fájdalom éri az embert.

Őket is nagy fájdalom éri ilyenkor, mert oda virulásuk, s élénk-színű szirmaikra reáborul a hervadás...

Lám a virágok életének minő nagy ellensége a hervasztó őszi szellő... És súlyosbítja szegénykéknak fájdalmát az a gondolat, hogy meg sem védelmezhetik magukat. Mikor reájuk hullatja a könyörtelen hideg őszi szellő fagyasztó harmatcseppjeit, megható megadás-sal konyitják le bánatos fejcskájukat, s mintha utolsó sóhajtásuk volna: hogy nincs többé részükre mentség, ők a természet örök törvényének áldozatai...

Lesújtó gondolat, ha ez a természetfölötti életben is így volna. A kétségbeesés reménytelensége zuzza össze a szívet, ha a lelkek életében a hervadás ellen védekezni nem lehet. S ha lelkünk szépségének virágai a könyörtelen hideg őszi dérnék vannak kiszolgáltatva.

Pusztulás és enyészet a lélek legszebb virágai között nem zsarnokoskodhatik.

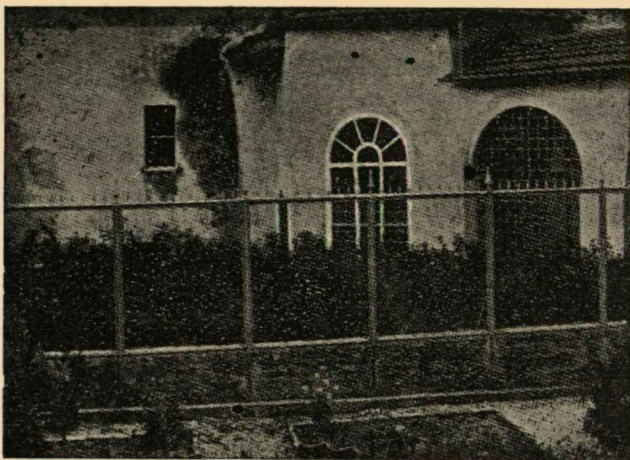
És ez is törvény, melyet a szenvedő Istenember saját vérével írt az ember lelkének erényvirágokat termő földjére...

Szent Ferenc lelke csak virágokat termett. Mindenike szebb-nél-szebbje a csodálatos égi kertnek. Mert hiszen világos, hogy a plántákat onnan vette, s azután szépen átültetgette, fáradsággal gondozta, megvédelmezte.

Virágai közt azonban legeslegszebb a liliom, mely hófehér tiszta, ragyogó. Vigyáz is rá féltékenyen, hogy szenny hozzá ne férjen, ellenséges kéz le ne tördelje...

... Egy csöndes nyári éjszakán, mikor életének erejében, virulásának teljében szokott lenni minden virág, egyszerre gonosz ellenség közeledett szent Ferenchez. Undok lelkének irigységét elpalástolta, s magára öltötte az ámitásnak, félrevezető hazugságnak ruháját. Úgy látszott, mintha szép lett volna, s amit mond, az mind szent, mind igaz.

— Miért gyötröd magadat Ferenc? Minden erődet kimerítő aggodalmaidat nem érdemlik meg azok a virágok... Fehér liliomod úgylis csak elhervad. Jön a halál, melyet én hozok, s oda minden ragyogása. Miért kinlódol...? Nem látod-e, hogy míg lelked virágait gondozod, addig arcod rózsái mind lehervadnak, tested romok-

RÓZSAKÁPOLNA A PORCIUNKULÁN.

ban, összetörve. Mi vagy te? Nyomorúltja, férges a földnek, ki még élni sem akarsz. A gyönyörök kínálkoznak... Esztelen... mi lelt téged, hogy most egyszerre nem ismered fel az élvezetek fényét, mely hívogatóan csalogat... No csak öld magadat tovább is, azt hiszed, hogy bolond erőszakosságaidal boldogulsz? Okos ember vagy, tudhatnád, hogy a vért leigázni, a természetet megtagadni nem lehet... Ferenc, ne öld meg magadat... Ez az önmegtágadás a sírba visz...

— Távozzál útaból félre, te nyomorult...

Szólott Ferenc, s a bűn ördöge megszegyenülve sompolygott tovább.

— Nem maradhatsz a közelemben sem... távozz messzire...

Reszketve rázza meg ragyogó fehér kelyhét a szegény liliom. Mintha tövestől akarták volna kitépni, hogy undok pocsolyába dobják.

— Nem... nem... azt sohasem engedem... kiáltott Ferenc, s erős lelkének roskatag váracskája most ott hempergett a tövisék között.

Liliom a tövisék között... Hja! a tövis mindig tövisnek marad. Azért, hogy sebezzen, pirosuló vér serkedezzek az éles szúrás nyomában. És hullott is a nagy szent ártatlan testéből a vér. Milyen kegyetlenek lehettek azok a rózsák, hogy ártatlan vért szomjuhoztak... Töviseknek nem parancsolták meg hogy ne szúrjanak...?

Miért is parancsolták volna? Hiszen akkor nem volna példányképünk a tisztaság hősi vértanujában...

... A sátán messze eltávozott, s elvitt magával mindent, mi undok, szennyes, s a léleknek ártalmára van. Mikor a vadrózsák tövisai közül előjött szent Ferenc, akkor már ujjongó angyalok serege várta... Elalélt, összeszegett testét gyöngéden törülgették meg a tisztaság hófehér kendőjével. Úgy állott ott közöttük ez a könnyekben és vérében megfürdött ember, mint a gonosz ellenség erejét letipró győztes hadvezér.

Lilioma diadalittasan emelte fel hófehér kelyhét. Majd intett testvérének a tövises rózsának, s megköszönte, hogy őt megvédelmezte. A rózsza örült, hogy a liliomnak kedvében járhatott, s büszkén mutogatva mindenkinek zöld levelein a pirosuló vércseppeket, a tisztaság vértanúságának bizonyítékait. Tövisének parancsolt, hogy többé ne sebezzenek, mert aki féltékenyen őrizi a tisztaság lilomát, annak osztályrésze gyötrellem soha, — mindig csak lelki öröm, édes boldogság lehet.

Durva kéj sebzí csak meg a lelket, s okoz neki kibeszélhetlen fájdalmakat. A szenvedélyek uralma pedig halálos sebeket ejt az emberen.

* * *

... Asszisziben a Porciukulán ma is virítanak a szent Ferenc csodás rózsái. Tövisük egyetlenegy sincs és a leveleken ott látszanak a pirosuló vércsöppök. A kis rózsás kert mellett kápolna áll: a rózsakápolna.

Meghatva áll a vándor e szent helyen, mely látta sz. Ferencet; szívesen csókolja meg a földet, mely szomjasan itta be a nagy rendalapító bűnbánatának könnyeit, s a tisztaság hősi küzdelmének vércsöppjeit. Örömmel visz magával egy levélkét a véres rózsabokrokról s féltékenyen őrizi, mint drága emléket.

Az erkölceiben megromlott világ ide, erre a helyre kellene jöjjön, hogy tanuljon, megújuljon.

Az érzékiség rabbilincseit sinlő ember itt kellene fölvertezze magát a győzelem reménységével. Gondolatban és lélekben legalább, mert a világ levegője, s minden intézménye e súlyos betegség csiráit hordja magában.

Minden, ami körülöttünk van és bennünk, nem a lélek javát célozza, inkább az érzékek szolgálatában áll.

Nem is gondoljuk, — talán éppen azért, mert mi is benne élünk, — hogy mennyire össze van rombolva a mai ember gondolkozása érzése, szívverése. Nem is vesszük észre, hogy tudomány, művészet, irodalom és minden, mennyire szolgálatába szegődött az érzékiségnek...

És a szegény ember lihegve kínlódik a súlyos teher alatt, élve szemléli halálát, szomorúan nézi, mind foszladoznak szét lelkének legszebb ékességei.

Vajjon mikor nevelődik bele abba a gondolatba, hogy erélyes küzdelemre, önuralomra, szenvedésre van szüksége, hogy lerázza magáról a testiség nyűgét...

Majd akkor, ha a tisztaság vértanújának, szent Ferencnek példáját követi, s nem riad vissza az önmegtagadás töviseitől, hiszen tudni fogja azt, hogy a tövis szúrásainak nyomában teremnek az igazi győzelem illatos rózsái...

Gyermekszívek.

Irta: P. Jánosy Béla.

Két nagy fia volt egy beteges asszonynak,
Ő meg egymagában búsan élt a gondnak.
Elvette az élet mind a kettőt tőle,
Pedig rászorult a kenyérkeresőre...
A kór is megtörte, meggyötörte bánat,
S elhagyatva, árván feküdt az ágyat.
Könyörülő lelkek, s szánakozó részvét
Tették türelmévé gyötrő szenvedését.
Reszkető kezekkel írt egyik fiának:
»...Édes, drága fiam! Rég nyomom az ágyat...
Jöszte, látogass meg... Tudom a menyemnek
Nyomorúságomon könnye sem ered meg,
S levelem, ha látta, bizton nem ereszt el...
Látni szeretnélek utoljára... egyszer...«
A levél meg is ment. De rá nem jött válasz
A beteg, a szegény, szenvedő anyához...
És valahol messze, morduló veszélylyel
A levélkét egy úr — lomhán lépte széjjel...
A másik gyermeknek nem vitt hírt a posta.
A hír sólyomszárnyú, valahogy megtudta.
Nem sokat habozott, küldte a levelet:
«...belkém édes anyám! Hallottam, hogy beteg...
Oly szívesen mennék, hogy már egyszer lássam;
Csak ne volnék mindig örökös munkában...
De bízzék! Hisz minden jóra fog változni...
Drága életéért fogok imádkozni...
Addig is, míg kapnék egy kis szabadságot,
Kevéske pénzt küldök: — vegyen orvosságot...

Tanulmányok a nemi kérdésről.

Irta: Dr. Gyárfás Elemér.

I.

A Kreuzer-Szonáta.

In *coelis* nec nubent, neque nubentur,
sed erunt sicut Angeli Domini.

A mennyeknek országában nem házasodnak az emberek, mondja a Szentírás, hanem olyanok lesznek mindnyájan, mint az Úr angyalai. Az eszménykép tehát előttünk van. Estote sicut Angeli Domini. Olyanok legyetek, mint Istennek angyalai. Kristálytiszták, hófehérek, tündöklők, ragyogó szépek.

A hangsúly azon van, hogy a *mennyeknek országában* nem házasodnak majd az emberek. Ez két dolgot fejez ki. Először azt, hogy a földön igenis van házasság és másodsor azt, hogy ennél a házasságnál előbbvaló, ha az ember Isten angyalaihoz hasonlóvá törekszik lenni. A következő vers ezt nyíltan meg is mondja: Aki házasságra adja leányát, jól cselekszik; de aki nem adja, még jobban cselekszik.

Pál apostolnak ez a tétéle az érzelmeknek és felfogásoknak egész külön világát zárja magába s mint minden igazán keresztény gondolat, soha sem csap át az egyik vagy másik végletbe, hanem megmarad az arany középúton. Az ideált magasra tűzi ki; a tiszta szüzességet tartja a tökéletesség koronájának s ez lebeg mindig szemei előtt. De az ideált nem kergeti beteges, holdkóros vágyódással, hanem egészséges, élettől duzzadó izmokkal. Szárnyalásában is érzi lábai alatt a földet; leszámol a föld, a sár, az anyag vonzóerejével, s minden utógondolat nélkül mondja: jól cselekszik, aki házasságra adja leányát. S ezzel igazságot tesz annak, ami az emberben földi.

De nem is ezt szokták a leggyakrabban megtámadni, hanem azt, ami utána következik, hogy aki nem adja házasságra leányát, az még jobban cselekszik, Ez különben egészen természetes is. Vannak emberek, akiknek egyáltalában nincsen érzékük erkölcsi eszmények iránt. Éppen úgy, amint vannak igen sokan, akik Rodin szobrain csak követ, Murillo képein csak színeket s szurtos utca-gyermeket, Chopin muzsikájában csak hangokat látnak. Hogy az egész együtt mily nagy, mily fönséges, arról nekik sejtelmük sincsen. Azután az összes erkölcsi ideálok között a legmagasabb, a legeszményibb, a leglégiesebb, a legkevésbé eldurvult lelkű embereknek való éppen a tisztaság erénye. Csodálkozhatunk-e rajta, hogy oly kevesen találják szépnek; hogy még kevesebben értik át magasztosságát s a legkevesebben követik?

A modern ember különben is csak kézzelfogható eredményekért szeret küzdeni, s csak azt ismeri el problémának, ami anyagi érvényesülésére befolyással lehet. A magas erkölcsi eszményektől elterelték figyelmét a naturalista írók s a monisztikus filozófusok, akik legnagyobb hatással voltak gondolatvilágának kialakítására. A test törvényeit mindenki ismeri, s a test jogait mindenki elismeri. De már nehezebbre esik az embernek fölemelni a fejét, s föltekinteni a magasba, mert akkor meg kellene látnia, hogy milyen mélyre süllyedt. A modern ember a nemi kérdést csak orvosi, higiénikus és legfeljebb szociális oldaláról ismeri. Hogy erkölcsi problema is, arról semmit sem tud, s ha tudná, akkor sem törődne vele.

A modern embernek ebbe a teljesen elanyagiasodott, élvezetekbe merült, földhöz tapadt gondolatvilágába mint riasztó harsona szól bele Tolstói Kreuzer-Szonátája. Tolstói is ismeri a nemi kérdést, de teljesen jelentékteleneknek tartja mindazokat a közegészségi, szociális és gazdasági szempontokat, amiket a modern írók rendszeren ki szoktak emelni. Őt a nemi kérdés, mint *erkölcsi* problema érdekli s erkölcsi igazságokat akar ennek révén a modern ember lelkébe oltani. A Kreutzer-Szonáta úgy fonódik bele a modern kor közhíves, gőzgépek zakatolásától hangos lelkivilágába, mint a letűnt idők orgonájának bűgása s a jövő zenéjének szimfóniája.

Tolstói felfogása a legmerevebb ellentéte korunk uralkodó eszméinek, s szélsőségeig menő reakciója annak az irányzatnak, mely az emberben csak továbbfejlődött állatot lát, s a nemi életet a fajfenntartás mechanikus eszközének tekinti. Csakhogy Tolstoinak is megvan az a hibája, amit minden nagy ember el szokott követni,

mikor új igazságokat hirdet. Túlzásokra ragadtatja magát. Az eszmének csak egyik oldalát látja, s az annyira fényes, annyira tündöklő, hogy figyelmét teljesen leköti.

Tolstojnak ugyanaz az ideálja ami a kereszténységnek: a tisztaság. De ő ezt az ideált, — ha szabad ezzel a szóval élnünk, sokkal komolyabban veszi, mint a kereszténység, s levonja annak végső következtetéseit is. Nem alkuszik meg az emberi gyöngeséggel, az eredeti bűn okozta rosszra való hajlandósággal, hanem szinte jogi merevséggel követeli, hogy a szüzesség ideáljára komolyan törekedjék mindenki. Neki a házasság nem szentség, hanem megszegyenítő, erkölcstelen és morális bukást feltételező intézmény.

„Az egyházi, ugynevezett keresztény törvények, az emberi élet összes viszonyaira vonatkozólag Krisztus tanainak ideálja helyére külső szabályokat állítanak, melyek ellenkeznek Krisztus tanainak bensőséges érzelmével. Ez történt a világi felsőbbiségre, az igazság szolgálatára, a hadseregre, az egyházra, s az istentiszteletre vonatkozólag, s ezt teszik a házassággal is, ámbár Krisztus nem csak nem alapította a házasságot, hanem ellenkezőleg mégtagadta. („Hagyd el feleségedet és kövess engem.“) Az ugynevezett keresztény törvények a házasságot keresztény intézménynek tekintik; másszóval *felállítottak külső feltételeket, melyeknek keretében érzelmi vágyait a keresztény ember bűn nélkül és a törvénynek megfelelően elégítheti ki.* De minthogy az egész keresztény tanban semmi alapja sincsen a házasság intézményének, az történt, hogy a keresztény világ emberei elhagyták az egyik partot és sohasem érkeztek el a másik partra. Azt akarom ezzel mondani, hogy tényleg nem hittek az egyházi házassági törvényekben. Érezték azt, hogy ez az intézmény nem gyökeredzik a keresztény tanban, de nem látták többé maguk előtt a „keresztény“ tan által elcsúfított Krisztusi ideált — a teljes szüzességre való törekvést, — és így a házasságra vonatkozólag minden vezető gondolat nélkül maradtak; ehhez járult még az a tény, hogy a zsidóknál, mohamedánusoknál, Lama-imádóknál és másoknál, akiknek vallási törvényei a kereszténynél sokkal alacsonyabb színvonalon állanak, de a kiknek nagyon határozott külső szabályaik vannak a házasságra vonatkozólag, az uralom a családban és a hitvesi hűség sokkal biztosabb alapokon nyugszik, mint az ugynevezett keresztényeknél. Ezeknél az embereknél törvényesen túrt konkubinátus létezik, a soknejűség bizonyos határok között; — nálunk a legteljesebb erkölcstelenség uralkodik, vadházasság, soknejűség

és sokférjűség. Mindennek nincsen semmi törvényes korlátja, s egy látszólagos családi boldogság leple alatt húzódik meg. S azért, mert a férfiak és nők egy bizonyos csoportjával szemben a papság jó pénzért valami hivatalos funkciót végez, amit egyházi esketésnek neveznek, azt képzelik a mi embereink, talán naivságból, hogy monogamiában élnek. *Keresztény házasság nincs és nem is volt soha*; éppen úgy, amint sohasem létezett keresztény istentisztelet és nem is létezhetett, (Máté 6. 5—12, János 4, 21) sem keresztény papok és egyházatyák, (Máté 23, 8—10) sem keresztény magántulajdon, sem hadsereg, sem igazságszolgáltatás, sem keresztény kormány. Így fogták azt fel az első évszázadok keresztényei. A kereszténynek ideálja a felebaráti szeretet és az Isten iránti szeretet. Meg kell tagadnunk önmagunkat Istennek és felebarátunknak szolgálatában. Az érzéki vágy azonban, és vele a házasság, saját testünknek kultusza és ezért mindenkorra akadály a Isten és az emberek szolgálatának, s keresztény szempontból csak erkölcsi bukásnak és bűnnek lehet tekinteni. A házasság végrehajtása nem járulhat semmivel sem hozzá Isten és az emberek szolgálatához, még akkor sem, ha a házasságra lépők az emberi nem fönntartását tekintik céljuknak. Ezek az emberek sokkal hasznosabbá tennék magukat azáltal, ha házasságkötés és gyermeknemzés helyett azoknak a millióknak az életéről gondoskodnának, akik környezetükben elpusztúlnak az éhségtől, — nemcsak a szellemi, hanem a testi éhségtől is. A keresztény ember csak akkor léphet az erkölcsi bukás és a bűn tudata nélkül házasságra, ha tudja és látja, hogy minden élő gyermek jövője biztosítva van.“

Tolstói annyira erkölcstelennek és természetellenesnek tartja az érzéki szerelmet, házasságon kívül és házasságban egyaránt, hogy szerinte egy gondolkodó és mélyen érző embernek meg kell örülnie, kétségbe kell esnie, hitvesgyilkosságra kell vetemednie, ha végigélte azt az életet, amit a legtöbb ember folytat. S a Kreuzer-Szonáta főalakja, Poszdnisev, aki orvosi szemmel nézve, teljesen normális ifjúsági és családi életet élt, erkölcsileg annyira meghasonlik, hogy nem talál más menekvést és megöli feleségét.

Poszdnisev azzal védekezik, hogy nejjének meggyilkolása szükségserű következménye volt erkölcstelen előéletének, s hogy már akkor elkövette a hitvesgyilkosságot, mikor legelőször nőhöz közeledett tisztátalan érzelmekkel. Ezt azután hosszas reflexziók követik, melyekben Tolstói kifejti nézeteit az ifjúságnak házasság előtti

életére nézve. Természetesen itt is mindent a legsötétebb színekkel ecsetel, hogy az igazságot annál inkább kidomborítsa, az ellentéteket annál kirívóbbakká tegye.

„Az a férfi, aki életében már több nővel érintkezett kényérekedvére, nem normális többé, lelke örökre meg van romolva, valóságos gonosztevő lesz belőle. Nem ismer már többé egyszerű, természetes kötelékeket, melyek őt a nőhöz fűznék. Az ilyen gonosztevőt már arról is meg lehet ismerni, hogy milyen pillantást vet egy fiatal lányra.“

Maga sem tagadja, hogy a teljes önmegtartóztatás óriási erkölcsi erőt tételez föl s igen helyesen emeli ki másfelől, hogy a mi izgató, tulságosan bőséges táplálkozásunk, s másfelől a testi munkának teljes hiánya valóságos tervszerű nevelés az érzékiségre.

Igen érdekes és eredeti gondolata az Tolstoinak, mikor megtámadja a szerelemről uralkodó közfelfogást, s állítja, hogy a szerelem, s a vele járó érzéki gyönyör, a házasságon kívül és a házasságban egyaránt, nem valami poétikus, magasztos, sőt isteni érzés, hanem állati szenvedély, ami az embert lerántja a porba, a sárba.

„Egész neveltetésünk ideje alatt tiszteletet és hódolatot csöpögtetnek belénk azok iránt az érzelmek iránt, melyeket szerelemnek neveznek. Az elmélet a szerelmet ideális, magasztos dolognak hirdeti; a meztelen valóságban azonban alacsony és közönséges és az ember csak szégyenkezve tud rá gondolni. Egész ifjúságom ideje alatt azt hallottam, hogy a szerelem a legmagasztosabb és a legistenibb érzelme a világnak. S amikor végre ez az érzelm föllépett, s én karjaiba vetettem magamat, nem éreztem semmi egyebet, mint leirhataílan undort.“

A költőktől és ideálistáktól fölmagasztalt szerelem ócsárlásában és lenezésében a végletekig megy Tolstoi. „Őn azt hiszi, hogy a társaságunkbeli asszonyoknak más érdekeik vannak, mint azoknak a leányoknak, ott a nyilvános házakban. Én pedig azt mondom Önnek, hogy nem és ezt be is fogom bizonyítani. — Ezek is, amazok is arra törekszenek, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel *elcsábítsák a férfit és e tekintetben nincsen közöttük különbség*. Az úgynevezett tisztességes asszony elleplezi ezt a szándékát, de csak azért, hogy értékét növelje. Az utcai leányt, aki csak egy pillanatra bocsátja áruba testét, rendszerint megvetik; azt a nőt ellenben, aki egész életére fölöldozza és odaadja magát, tiszteletben tartják.“

Minden nemi érintkezés bűnös, és következőleg erkölcstelen mindaz, ami a nemi életre vezet, vagy azzal összefügg. A férfi képtelen egyebet látni a nőben, mint érzéki gyönyörök eszközét. S a nő fölhasználja a férfinak ezt a gyöngeségét arra, hogy uralkodjék felette: „Éppen úgy vagyunk ezzel, mint a zsidókkal. A zsidó azt mondja: Azt akarjátok, hogy csak kereskedéssel foglalkozzunk? Helyes! De pénzünkkel majd uralkodni fogunk fölöttetek. S az asszonyok azt mondják: Nem láttok bennünk egyebet érzéki gyönyörök eszközénél? Helyes! Mint ilyenek fogunk uralkodni rajtatok. Megbosszúlják magukat azáltal, hogy érzékiségünkre hatnak és hálójukba csalnak.“

„Mi akadályozta mindig az emberiség haladását? Az asszony. Miért? Mert a férfi mindig csak élvezeti cikknek tekintette.“ Talán hozzátehetjük, hogy nem is annyira az asszony akadályozta az emberiség haladását, mint inkább az érzékiség, ami hatalmába kerítette az embert, lekötötte figyelmét, s megakadályozta, hogy a magasba tekintsen. A férfirra is áll az, amit a nőről mond Tolstói, hogy amíg a fiatal lánynak legfőbb vágya a házasság lesz s nem a szüzi tisztaság, addig rabszolgája is lesz mindig a férfinak.

* * *

Szellemes hasonlata van a házasságról. Egy vásári bódében szakállas asszonyt és halfarkú tündért mutogattak. Első szempillantásra mindenki láthatta, hogy csalás az egész. De azért mindazok, akik megnézték, beavatott komoly arccal távoztak a bódéból s a báméskodó közönségnek egy világért meg nem mondták volna, hogy nem ér az egész semmit; mert ezzel azt is bevallották volna, hogy rászedte őket az élelmes komédiás. Azt hiszem, mondja Tolstói, ugyanebben a helyzetben vannak mindazok, akik végigszenvedték a mézesheteknek összes fájdalmait s még sem nyitják föl a szemét embertársaiknak.

A Kreuzer-Szonáta homlokára van írva a bibliai mondás: „Én pedig mondom nektek, hogy mindaz, aki asszonyra néz, őt megkivánván, már paráználkodott vele szívében.“ S Tolstói hozzáteszi: Én pedig mondom nektek, hogy ez a tilalom nemcsak a más ember feleségére, hanem elsősorban kinek-kinek saját feleségére vonatkozik.

A Kreuzer-Szonátának alapgondolata, hogy az érzéki szerelem nem vezethet boldogságra sem a házasságban, sem a házasságon kívül, Amíg csak egy csöpp érzékiség is belevegyül a családi életbe,

addig az boldog nem lehet, hanem ellenkezőleg, kinossá megszégyenítővé és türehetlenné válik. Poszdnisev és felesége gyűlölik egymást. Civakodnak csak azért, hogy ellenmondhassanak egymásnak. S Tolstoi szerint mindennek a házasság erkölcstelensége az oka; mindez onnan van, hogy hiányzanak a benső, erkölcsi kötelek azzal a nővel szemben, akihez a férfit a házasság testi köteleke hozzáfűzi.

Ez az egész elméletnek a leggyöngébb, a legmegtámadhatóbb pontja. Mert abból, hogy két ember gyűlöli egymást, s képtelenek tovább együtt élni, sok minden következhetik, de legutoljára az, hogy a házaselet erkölcstelensége az oka civodásaiknak. Ugyanazt a sokszor hihetetlen összeférhetelenséget megtalálhatni testvérek, szülők és gyermekek között is. Az ugyan másrészt megint nem tagadható, hogy az idegrendszernek a nemi étellel járó izgatottsága és kimerültsége az ilyen ellentéteket még fokozza. S az is igaz, hogy ezek az ellentétek annál könnyebben és annál gyakrabban kifejecesednek, minél több érzékiséget, s minél kevesebb erkölcsi és szellemi momentumot visznek bele a felek házaseletükbe.

Ugyanabból az okból, amelyből a házastársaknak egymás iránt érzett utálatá és undorodása ered: *az emberi eszme elfojtásában való bűnrészesség tudatából* származik a kölcsönös féltékenység is, mely szintén soha meg nem szűnő civakodásnak okozója. Tolstoi szerint ez is csak büntetése és ostora az érzékiség bűnének a testi gyönyörök hajhászásának. Egészen természetes és szükségképpen való dolog az, hogy házastársak között, akik együtt vétkeznek a tisztaság ellen s együtt áldoznak az érzékiség és testiség bálványának, felüti fejét a féltékenység és megmérgezi életüket örökre. — Tolstoi szerint csak két út lehetséges. Vagy a teljes erkölcsi elfáultság, mely nem ismer morális problémákat, és nem tud róla, hogy a „tovább fejlődött állatok“ számára külön erkölcsi törvények léteznének. Vagy a szűzi tisztaság. Ha fizikailag nem is, erkölcsi leg legalább. Mert aki csak egyszer bukott el, jóváteheti bukását élethossziglani bűnbánattal és élethossziglan tartó testvéri viszonyt utánzó, minden érzékiség nélküli házassággal. A harmadik út a kétségbeesésbe, az örületbe visz s csak gyilkossággal vagy öngyilkossággal végződhetik.

Arról persze már nem beszél Tolstoi, hogy micsoda erkölcsi öntudat és micsoda akaraterő szükséges ahhoz, hogy azok az emberek, akik már egyszer elbuktak, akik minden akadálylyal és tárša-

dalmi előítélettel dacolva, karjaikba zárták egymást, a bukás után egy hosszú életen keresztül, tisztán szellemi, bűnbánó életet éljenek egymás mellett.

Az egyháznak sok szentje ékeskedett a tisztaság erényivel. De ezek valamennyien a pusztában vagy kolostorokban éltek le egyhangú életüket, elvonulva a világ zajától. Szent Imrénk csak egy van, s ki tudja, vajjon az ő erényeinek fényes koszorújába belefoglalhatnók-e a szüzesség fehér liliomát, ha Isten olyan fiatalon el nem szólítja erről a bűnös világról!

* * *

Soha ilyen erős hangon a nemi életről és a házasságról nem írtak. Még azok is kevesen voltak mindig, akik a szüzességet — komolyan, nemcsak képmutatásból, hanem saját életükben megvalósítva — ideálnak tekintették. De nem állították fel jogi merevséggel kötelező szabály gyanánt, melytől minden eltérés erkölcsi bukást jelent; történjék bár a legártatlanabb, legmegengedettebb, minden jogos érdeket respektáló formában is. Tolstoinál ellenben a legtöbb amit megenged, az, hogy a házasság egy biztonsági szelep, mely az érzéki szerelem fékevesztett szenvedélyét, némileg legalább, kevésbé veszedelmes irányba tereli.

Ezt a merev, rideg, intranzigens felfogását a sexuális életnek igen ügyesen és érdekesen kapcsolja bele filozófiájának és világnézetének egységébe.

„A nemi életet legtöbben a legtermészetesebb dolognak tartják. Én ellenkezőleg arra az álláspontra jutottam, hogy ez *természetellenes*. És mint elbukott, kicsapongó ember jutottam erre az álláspontra. Mennyivel inkább ez volna a meggyőződésém, ha nem éltem volna olyan kicsapongó életet! Egy leánynak, egy tiszta leánynak szemében a nemi élet a legtermészetellenesebb dolog éppen úgy, mint a gyermekek előtt is. Egy ártatlan leány undorodik az ilyesmitől és *egy tiszta szűz csak gyermekekre vágyhatik, férjre soha*.

— De hogy maradjon fenn akkor az emberiség?

— És miért kell az emberiségnek fennmaradnia?

— Miért? Mert máskülönben mi magunk sem élnénk!

— Nos és miért kell nekünk élnünk?

Schopenhauer, Hartmann és Buddha összes tanítványai azt állítják, hogy a legfőbb boldogság a megsemmisülés és teljesen igazuk van abban, hogy az emberi boldogság az Én-nek megsemmisítésében áll.

Minden vallás tanítja a világ elmúlását. Mi különös volna abban, ha a morálfilozófia utolsó következményei is idevezetnének? Ha a boldogság a megsemmisülésben rejlik, ez csak annál több ok arra, hogy az emberiség mint elérendő végső célt, *a teljes szüzi tisztaságot tűzze maga elé*. Az ember gyakran elbukik ebben a küzdelemben, melyet a szüzesség eszméjéért folytat és így áll elő a házasság. De ezt a bünt nem szabad törvényesen megengedett élvezetnek tekinteniök, hanem ez az első bukás az utolsó is kell, hogy legyen, s egyszersmind kiindulópontja egy föloldhatatlan házasság életnek, melyben az érzéki szerelem helyébe a testvérek közötti tiszta szeretetnek kell lépnie.

Mert az érzéki szerelem létezése csak azt bizonyítja, hogy a törvény teljessége még nem érkezett el, s az emberiség nem jutott el még arra a magas erkölcsi piedesztálra, a hova eljutnia hivatása. Ha majd ezt eléri, akkor az emberiség önmagától eltűnik a föld színéről éppen annál fogva, hogy a törvényt teljesítette“

Tolstói felfogása a nemi életről egy finoman érző lélek legteljesebb erkölcsi undorodása mindattól, ami anyagi, testi. Csak ez az undor magyarázhatja meg hihetetlennek látszó túlzásait. A felhők felett jár, mindig csak eszményképe lebeg előtte, s teljesen megfélekedzik róla, hogy lenn a földön, lábai alatt apró kis emberkének nyüzsögnek, gyűlölnék s szeretnek. S hogy ezeknek az apró, hitvány emberkének *egyetlen értékes tulajdonsága a szeretet*, ha az mindjárt az érzéki szerelem alakját ölti is magára.

Ömaga is érzi, hogy nem számolt az élet reális oldalával, s az emberek gyöngeségével, hitványságával. Azzal védekezik, hogy nem az élet külső körülményeiben kell keresnünk az irányító elveket, hanem a messze távolban tündöklő erkölcsi ideál felé kell törekednünk; amint a hajó kormányosának is nem a hajó orra adja meg a követendő irányt, hanem a sarkcsillag fénye.

Ezek a gondolatok kétségkívül merész túlzások. De éppen merészségüknél fogva rendkívül érdekesek, s nagyon sok emberre vannak mélységes hatással. Talán szükséges is, hogy napjainkban, mikor senki sem lát tovább a hajó orránál, rámutasson valaki a sarkcsillag szelid fényére, mely kivezeti az eltévedt, kétségbeesett embert a morajló, zúgó, örvénylő tengerről a biztos szárazföldre. Ez megnyugvást ad még akkor is, ha az a fény nem ered a sarkcsillagtól, hanem csak csalóka káprázat. Mert arra tanítja az embert, hogy föltekintsen a magasba, az égbe, s ott keresse azt, ami utat irányt jelölhet ki neki.

II.

A Veraizmus.

Egy ideális gondolkozásu, tiszta lelkületű, rokonszenves német leány menyasszony korában tollat vesz kezébe, s könyvet ír. Okos kis fejcskéje nem tudja mindazt színigazságnak elfogadni, amit az emberek elébe állítanak; sehogy sem tud megbarátkozni a modern világ kettős erkölcsi felfogásával és nem látja be, hogy miért esnek más elbírálás alá a férfi erkölcsi élete, mint a nőé. A nőnek szüzi életet kell élnie a házasság előtt és tisztának kell maradnia a házasság után, mert ez az erkölcsösség a család palladiuma, védőbástyája. A férfinál ellenben a nemi ösztön kielégítése természetes és legyőzése természetellenes, s az egészségre káros; éppen azért a férfitől tiszta életet követelni esztelenség.

Vera könyve „Eine für Viele, aus dem Tagebuche eines Mädchens“ cím alatt jelent meg, s forrongásba hozta pár évvel ezelőtt a német olvasó közönséget. Kiadás kiadást ért, számos replika és röpirat foglalkozott vele, s „Veraizmus“ címmel egész mozgalom indult meg Németországban az erkölcsi tisztaság jelszava alatt.

Ugyanaz a hang csendül meg a Vera könyvében, mint a Kreuzer-Szonátában. Kevésbé öntudatosan, de annál mélységesebb fájdalommal és keserőséggel. A minthogy a női lélek nem az agyán, hanem a szíven keresztül szüri át a külvilágból jövő benyomásokat.

Vera menyasszony. Nemes, tiszta, lángoló szerelemmel viseltetik vőlegénye, ábrándjai és álmai hőse iránt. A szerelemről, a hitvesi hűségről, a házaselet magasztosságáról ideális fogalmai vannak. Tiszták, mint a tükör lapja, mint a csörgedező hegyi forrás vize. Vőlegénye viszont szereti őt, nemesen, férfi szive első szerelmével.

Boldogságuknak derült egét egy szerencsétlen véletlen azonban elhomályosítja. Vera megtudja, hogy vőlegényének évekkal azelőtt viszonya volt egyik kollégája feleségével. Föltámad lelkében a csalódás, a harag és a féltékenység. De azután mindezekkel szemben győz a mindentudás vágya, s Vera tudni akar mindent.

És vőlegénye elmond neki mindent. Olyan életet élt, mint a legtöbb férfi. Ifjusága csupa könnyen félbeszakított, minden érzés nélküli szerelmi viszony volt; érzékies, válogatás nélküli, fizetett

szerellem; egy élet, melyben elpocsékolta a legnemesebbet, anélkül, hogy értékét ismerte volna. Tisztaságát piszkos rongy gyanánt eldobta. Soha sem volt e tisztaság értékének teljes tudatában. Soha egy pillanatilag sem gondolt arra, hogy az a nő, aki egykoron a legtisztább és legteljesebb odaadással áldozza magát neki, ezt a tisztaságot majd számon kérheti. Ő ehhez a nőhöz csak egy esztendő óta hű. S egy esztendő óta ez bizonyára nagy áldozatnak tűnt föl előtte. Többet nem lehet tőle követelni. A többi ifjúságának szükséges élvezete s az egészség követelménye volt... És azután a többiek sem cselekedtek különben! Miért lett volna éppen ő a kivétel? Éppen ő?!!

Vera kedélyvilága e naptól fogva tönkre téve. Minduntalan csak az jut eszébe, hogy ideálja, nemes ábrándjainak eszményképe ő előtte már másokat ölelgetett: utcai leányokat és házasságtörő asszonyokat...

„... Nem akartam vaktában ítélni olyan dolgokról, melyekhez nem értek... Elolvastam néhány, a férfi nemi életére vonatkozó könyvet. A rideg való szétfoszlatta utolsó illuziómat is, de nem ingatta meg hitemet a férfi tiszta életének megvalósíthatóságában.

A férfi szíve választottjától nemcsak tiszta életet, hanem szep-lőtelen hírnevet is követel. S joggal! És a nő férjét utcai leányokkal ossza meg? Ő viselje az anyaság fájdalmát, azzal a kínzó tudattal, hogy gyermekeinek atyja ifju életerejét fizetett szerelemben pocsékolta el? És nem undorodott ilyen erkölcstelen élettől, nem félt az esetleges betegségek-től és föláldozta tisztaságát állatias szenvedélyének? És a nő egy ilyen férfit tiszteljen, becsüljön, neki naponkint, óránkint áldozatokat hozzon és neki szentelje egyéniségét? És lehetséges-e, hogy egy tiszta, szeplőtelen életü és kedélyvilágú leányszív a sülyedésnek ettől az örvényétől vissza ne borzadjon? És tisztelheti-e a nő a házasság szentségét és nem támadhat-e benne a hűtlenség gondolata, ha tudja, hogy férje, tán csak röviddel ezelőtt is vétkezett?“

Vera lelkét elborítja az a sok igazságtalanság, bűn, erkölcstelenség, ami az életben a hamis társadalmi felfogások és a szentesített kettős erkölc-s révén uralkodik s szedi áldozatait ifju, gyön-géd, szűzies lelkek köréből, kik egykoron éppen olyan csalódásra fognak ébredni, mint ő és e csalódásnak zúzó és marcangoló terhe alatt fognak roskadozni, mint mostan ő. És ez a szenvedés, ez a

fájó csalódás mindig érje a nőket? Ez legyen szívük-lelkük féltékenyen őrzött tisztaságának jutalma? Ez a fájó ébredés, mely az akaraterős, szilárd léleknek kínzóbb a halálnál, míg a gyengébbet szenvedő életre kárhoztatja, esetleg a hűtlenség, a házasságtörés, s a teljes sülyedés karjaiba kergeti?

Mert mégis csak egészségtelen a mai társadalmi felfogás, mikor a lányokat a szűzies tiszta életnek nevelik, csak azért, hogy értéküket, mint valami árucikkét emeljék; a férfiak ellenben az egész társadalom néma jóváhagyása mellett az erkölcstelenség posványában gázolnak és mindenütt szalonképesek és az erkölcsösség modern felfogása szerint nyugodtan léphetnek a lányok elé, sőt mint szigorú bírák, számon követelik ezeknek jó hírnevét.

Az alapeszme, melyből Vera kiindul, nem az abszolút szép, nem a szűzesség eszménye, nem az erény követendő nemessége, hanem a *jog- és igazságérzet*. Amit a társadalom a nőktől követel: a szűzességet a házasság előtt s a tiszta életet a házasság alatt, azt kívánja meg a méltányosság, az igazság szempontjából a férfiyaktól is. Ne legyen kétféle mérték, kettős erkölcs!

Vera könyve nem jár a felhők fölött, mint a Kreuzer-Szonáta. Sokkal inkább számol az élet reális oldalaiival és következőleg sokkal nagyobb igénye lehet arra, hogy a gyakorlat emberei komolyan vegyék. A Kreuzer-Szonáta túlfinomított, átlégiesített, magasztos erkölcsi eszményei mellett a modern ember legjobb esetben vállvonogatva megy el és azt mondja, hogy mindez nagyon szép, de neki semmi köze sincsen kozzá. A természettudományok modern művelője pedig nem lát benne egyebet egy idegbeteg ember túlcsigázott fántáziájának rémképeinél. Ahhoz, hogy valaki a Kreutzer-Szonátát megértse és átértse, magas szellemi műveltség, fennkölt erkölcsi gondolkodás s ami a fő és legkritkább — tiszta szív szükséges.

Az ellenben, amit Vera mondogat oda a férfiyaknak, mind az életből van ellesve. Azzal szemben csak egyetlen ellenvetést lehetne felhozni, a Schoppenhauerét, hogy a nő természeténél fogva egyférjűségre, a férfi ellenben többnejűségre van teremtve. De ezt az ellenvetést is régen megcáfolták a modern, természettudományi alapon kutató szociológusok, akik beigazolták, hogy az emberi együttélésnek ős típusa igenis a család, az egy férfiyból és egy nőből álló család.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk a felett, hogy az emberek egyértelmű lelkesedéssel karolták fel a nyílt, őszinte

szót, mely követelte a kettős erkölcs eltörlését s követelte, hogy ugyanazon erkölcsi szabályok szerint bírálják el a férfi nemi életét is, mint a nőét.

A szociálisták, akik szeretnek minden új dolgot kisajátítani, ezt a követelést rögtön föl is vették programjukba. Csakhogy a szociálisták ebből a helyes elvből nagyon helytelen, sőt veszedelmes következtetéseket vontak le. Ők úgy okoskodtak, hogyha a férfi és a nő nemi élete ugyanazon elvek szerint bírálendő el, akkor leg-helyesebb megadni a nőnek is azt a nemi szabadságot, melyet eddig csak a férfi bitorolt. Vagyis másszóval hozzuk be a szabad szerelmet.

A szabadszerelem hívei úgy akarnák megszüntetni a férfi és a nő közötti mélyreható, tátongó erkölcsi különbséget, hogy a nőt is lerántsák abba a posványba, ahol a férfi sinylődik. Holott a helyes megoldás az volna: fölemelni a férfit, szárnyakat adni neki, hogy legalább arra az erkölcsi polcra föl tudjon vergődni, ahol testvére, hű társa: a nő áll.

III.

Forel a nemi kérdésről.

A német tudományos világban nagy port vert föl az utóbbi időben *Prof. Dr. August Forel* zürichi orvos és egyetemi tanárnak *Die Sexuelle Frage* című könyve; melyben német alaposággal, német nagyképűséggel s néhol az unalomig terjengős előadásban foglalkozik a nemi kérdéssel. Olyan embernek, a ki a francia vagy az angol kultúra közvetlen befolyása alatt áll, valóságos kinszenvedés végig dolgozni magát egy német tudományos munkán. Csak a németek ismernek külön „tudományos stílust“. A francia vagy angol tudós megkapó egyszerűséggel és közvetlenséggel mondja el azt, a mit tud. A német professzor ellenben rettenetes hosszú, lehetetlenül megcirkalmazott körmondatokba öltözteti vérszegény gondolatait, melyeket senki sem találna újjaknak és eredetieknek, ha nem adná őket olyan nagyképű stílusban elő. Az embernek keserves fáradsággal kell átbetűznie egész lapokra terjedő üres, semmitmondó szóhalmazokat, a míg egy-egy valóban új és értékes gondolatra akad.

Forel könyvével is így van az ember. Összehord odatartozó s oda nem tartozó dolgokat. Csak minden ötödik, hatodik lapra jut egy-egy eredeti, értékes gondolat. De nem lehet tagadni, hogy tárgyát alaposan ismeri s fölfogása a nemi kérdésről nem hétköznapi.

Tolstói, a vallás bölcsele és a moralista, nagy perspektívákhoz, ideális magaslatokhoz szokott szemmel vizsgálja a sexuális problémát. Vera a szerelmében csalódott leány keserűségével ostorozza annak visszaéléseit. Forel, az orvos és természettudós, felölti a modern természettudomány nagyképű pápaszemét s a sejtekből és mikrobákból meg a Kongó-négerek társadalmi szervezetéből kiindulva akarja megmagyarázni a férfi és a nő viszonyát.

Kutatásainak és tanulmányainak eredményét a következő tételben foglalja össze: „Az embernél, mint minden élő lénynél, minden nemi funkciónak, tehát a sexuális szerelemnek is, immanens célja a faj fenntartása. Ennélfogva az emberiség boldogsága érdekében óhajtandó, hogy ez a fajfenntartás olyképpen történjék, hogy az ember összes fizikai és pszihikai (miéért nem testi és lelki?) tulajdonságait, úgy a testi erőre és egészségre való tekintettel, mint a kedély, az értelem, az akarat, az alkotó erő, a munka optimisztikus szeretete, az életkedv és a szociális szolidáris érzés szempontjából továbbfejlessze és emelje. Tehát minden kísérlet, mely a sexuális kérdés megoldására irányul, utódaink jövőjét és boldogságát kell, hogy munkálja.“

Erre a cikornyás tételre is, ámbár alapjában sok igazságot tartalmaz, elmondhatná a francia, hogy: Tant de bruit pour — si peu de chose!

Sokkal érdekesebbek már a nemi ösztönről írt fejtegetései.

Einige haben behauptet, die Weiber seien im Durchschnitt sinnlicher als die Männer; andere, sie seien es weniger. Beides ist unrichtig; sie sind es auf eine andere Weise. A férfínál a nemi ösztön pillanatnyilag sokkal erősebb, de egyszersmind sokkal könnyebben elválasztható többi szellemi és érzelmi tulajdonságaitól; bármily kevés is legyen, mégis csak átmeneti jellegű s nem uralkodik annyira egész lelki élete fölött. A nő ellenben egész lényét fölládozza szerelmének, de már a pillanatnyi érzéki élvezetekről könnyebben lemond. A nő képviseli a konzervatív elemet a családban, mert a nő szívós kitartással összekötött érzelmi világa sokkal inkább uralkodik az értelem fölött, mint a férfié és ismer-

retes dolog, hogy az érzelmek képviselik az emberi lélekben a konzervatív elemet.

Hangsúlyozza, hogy ámbár a férfi és a nő természete egymástól különbözik, azért *mindkét nemnek meglehet, sőt meg kell adni ugyanazokat a jogokat.* A Vera problémáját ő is ismeri. „Szomorú jelenség a kontraszt egy derék, szűzies fiatal leány rajongó szerelme s a legtöbb fiatal ember szokásos, nemileg kicsapongó élete között. Gyakran előfordult, hogy a fiatal férj nyers, cinikus bújasága láttára a lány rajongó szerelme a fiatal asszony mélységes megvetésévé változott.“ Mert szükséglete az a női léleknek, hogy a szeretett férfira föltekinthessen s ne lássa őt magánál alacsonyabbnak.

* * *

A moralisták s erkölcsbírák szigorú elveivel s elvont, az élet örvényeivel nem törődő szabályaival szemben igen érdekesek azok a tanulságok, melyeket Forel, az orvos és pszichológus *a nemi ösztön különböző erősségére nézve* a tudomány módszerével megállapított.

„Egy férfi példányképe lehet az erkölcsösségnek pusztán azért, mert nemi ösztöne majdnem a semmivel egyenlő. Egy másinak ellenben abnormis erős a nemi ösztöne; a mellett azonban jó, kötelesség teljesítő, áldozatkész s következőleg nehéz küzdelmeket kell megvívnia, melyekben gyakran elbukik.

Egyáltalában a nemi ösztönt nem lehet a bűnnel azonosítani, s a sexuális hidegséget annál kevésbé az erénnyel. Érzékies férfiak, ha különben erkölcsösek is, rendkívül erős akarattal kell, hogy bírjanak, hogy ellenállhassanak a nemi érzékenységüket mindenütt felizgató kísértéseknek; s így elnyel a mocsár nagyon sok, alapjában erkölcsös férfit is. Ebben a tekintetben előnyben vannak a hideg természetű emberek; ők ékeskedhetnek az erkölcsösség dicsosozorújával s ennek fényével elhomályosíthatják azokat a hibákat és gyöngeségeket, melyeket más téren elkövetnek.

A környezet is megteszi a magáét. Egyik fiatal ember szégyenli, ha erotikusnak tűnik fel; a másik ellenkezőleg, büszke reá.

A nőtlen ifju erkölcsösségének leple alatt nem ritkán sexuális abnormitások rejtőznek. Természetesen nagyban és egészben kivesszük azokat a nőtlen embereket, a kik magasztos erkölcsi indokokból nem házasodnak meg, s a kiknek élete önfeláldozás és munkában telik el.

A legnagyobb részét azoknak a szenvedélyeknek, a mit a laikus közönség, sőt maguk a tudós teológusok, jogászok és nem ideggyógyászati képzett orvosok, bűnnek, merényletnek, gonosz-ságnak minősítenek, öröklött pathologikus hajlandóságok idézik elő.

Ezeket a tanulságokat, melyeket Forel az előrehaladt orvostudomány s az anthropologia kutatásaiból levön, a jogi élet terén s különösen a büntető igazságszolgáltatásban egy egész külön irányzat, Lombroso kriminológiai iskolája törekszik érvényesíteni. Itt volna az ideje annak, hogy levonják ezeknek a tételeknek következtetéseit az *erkölcsi* életre is. A keresztény morális évszázadokkal azelőtt, hogy pathologikus hajlandóságokról és átöröklött tulajdonságokról tudtak volna az emberek, felállította az isteni malaszt tanát s hirdette, hogy Isten egyik embernek több kegyelmet adott a bűn kerülésére s az erény követésére, mint a másoknak. Természetesen úgy, hogy az a legcsekélyebb kegyelem is még mindig elégséges volt a megigazulásra.

Isteni kegyelem, malaszt alatt természet fölötti erőt értenek ugyan az emberek, de abból nem következik, hogy annak a malasztnak minden nyilvánulásában természetfölöttinek kell lennie. S különben, nem természetfölötti kegyelem-e az, ha valaki olyan idegrendszerrel és olyan öröklött hajlandóságokkal jön a világra, melyek megkönnyítik neki az erkölcsös életet? Mindez csak arra tanít, hogy az elbukott bűnösnek nem kell kétségbeesnie, mert Isten irgalma ismeri nemcsak lelki, hanem *testi* állapotát is; az igaznak pedig, a ki betöltötte a törvény utolsó betűjét is, nem szabad fölfuvalkodnia. A ki sokat kapott, attól sokat is fognak követelni s erkölcsileg mindig magasabban áll az az ember, a kít érzékies véralkata rávitt ugyan a bűnre, de a ki mindig becsületesen küzdött szenvedélye ellen és volt annyi erkölcsisége, hogy fölkeljen a bűnbeesés után, mint az a másik, a ki csak azért nem vétkezett, mert a bűn nem gyakorolt reá semmi vonzó erőt.

* * *

Tolstói a nemi élet minden nyilvánulását erkölcsstelennek, undorítótnak, megszegyenítőnek sőt természetellenesnek tartja. Forel ellenben természetes és szükségképpen, sőt a kellő határok között erkölcsös dolognak tekinti. Mert ha nem erkölcsstelen az, hogy a fa kirügyezik s a rózsatőn bimbó fakad, miért volnának bűnösök az emberi szív érzelmei, ha azok senkinek a jogát nem sértik?

„Némely vad népnél az a különös felfogás uralkodik, hogy

a nemi élethez általában valami *tisztátalanság* tapad; a miért is a szemérem fátyolát borítják föléje. Ilyen eszmékből ered a coelibátus számos vallásban. Szűz hajadonokat sok népnél szentnek tartanak, pl. a Vesta-szűzeket a rómaiaknál. Buddha anyja szent és tiszta, mert Buddha természetfölötti módon fogantott.

„A zsidóknál is elterjedt az a felfogás, hogy a házasság tisztátalan s ez kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt a kereszténységre is. Ennek alapján nyilvánította Pál apostol a coelibátust előbbvalónak a házasságnál. Így alakult ki az egyházatyáknál az a gondolat, hogy az érzékiség elnyomása mennyei főerény.”

„Különösen a féltékenység, azután meg a ruházkodás elterjedése okozta, hogy a nemi érintkezés többé már nem nyilvánosan, hanem titokban, négy szem között ment végbe. Az eszmetársítás révén azonban mindazt, a mi titokban történik, könnyen tisztátalannak és bűnösnek tekinthetik. Fölfogásom szerint ez a legtermészetesebb magyarázata a dolognak.”

Milyen óriási nagy a különbség Forel természettudományi felfogása s a Kreuzer-Szonáta végletekig menő erkölcsi érzékenysége között! Az egyik elfeledi, hogy az ember nem *csak* állat és hogy következőleg hamis eredményekre vezet minden okoskodás, mely nem számol az ember magasabb erkölcsi rendeltetésével s szellemi mivoltával. A másik egy kicsapongásokban kimerült, azoktól megundorodott, erkölcsi katzenjammerben szenvedő léleknek tulzása.

A szerelem s a táplálkozás, másszóval az ön- és fajfenntartás azok az örömei az életnek, melyek a maguk helyén élvezve, nem csak nem bűnösök, hanem egyedül ezek teszik a hétköznapi emberre nézve elviselhetővé az életet. Ez sem azt nem jelenti, hogy egy magasra törő, nagy léleknek ne lehetnének fenségesebb eszményei, sem azt, hogy a szerelem undort ne kelthetne.

De a természettudomány modern művelői is tévednek, midőn az emberiségnek a fajfenntartásra irányuló törekvését ugyanabból a szempontból bírálják el, mint az állattenyésztést. Abban meg egyeznek Forel is, Tolstoi is, hogy a nemi életben sokkal kevesebb az erkölcsi momentum, mint azt eddig gondolták s különösen mint a hogy azt a poéták számtalan versben megénekelték. De hiszen mindez csak mellettünk bizonyít. Mert minél kevesebb köze van a sexuális életnek az erkölcsösséghez, annál kevésbé lehet az erkölcstelen. A mint például az alvás, a ruházkodás, az evés sem erkölcstelen. Illetőleg csak akkor erkölcstelen, ha céltalan;

ha nem a maga helyén, a maga idejében s a maga mértékében történik.

* * *

Egy további fontos tétel, a mit azonban Forel már nem maga állapított meg, hanem a szociológusok műveiből vont le, az, hogy az *emberi együttélés alaptípusa a család és nem a horda*. Bizonyítják ezt úgy a történelem előtti korból fennmaradt adatok, mint a civilizálatlan népek társadalmi viszonyai.

Somló Bódog ezt a tételt a következőképpen fejti ki:

„A magasabb gerincek társas élete két típusra vezethető vissza. Ez a két típus a *család* és a *horda*; a szerint, a mint az együttélőket vérségi kapocs fűzi egymáshoz, vagy pedig erre a vérségi kapcsolatra való minden tekintet nélkül verődnek csoportokba. Oly fajoknál, a melyeknél az utódok születésük után nagyon tehetetlenek és az anyára szorúlnak, de a melyek táplálkozása olyan, hogy arra nézve a nagyobb csoportokban való együttélés kedvező s melyeknél ezt az együttélést egy közös ellenség elleni védelem nem kívánja meg: azoknál az együttélés *családi* típusát találjuk meg. Az oly fajoknál ellenben, melyeknek táplálkozás-módja nem gátolja a tömegek összeverődését, amelyeknél ellenben az ellenség elleni védelem kívánatosá teszi a nagyobb csoportokban való tartózkodást: a *horda* típusát találjuk meg.

Az *emberi* társadalomnak az eredete nem a hordára, hanem a *családi típusra* vezet vissza. A kezdetleges emberre nézve már a táplálkozásnak módja lehetetlenné teszi a nagyobb csoportokban való összeverődést. A kezdetleges ember még abszolúte nem produkál semmit, hanem tisztán a természet nyers termékeire van utalva. Apróbb állatokból, csigákból, ehető növényekből, gyümölcsből és gyökerekből, végül pedig könnyebben elejthető vadakból táplálkozik. Ennek az eleségnek megszerzésére bizony igen nagy területre van szükség, mert ilyen élet mód mellett a természet csak nagyon gyér elosztás mellett tudja az embereket táplálni. Másrésről az emberi újszülött a legtehetetlenebb és leggyámoltalanabb mindennemű állat között. A legnagyobb mértékben és leghosszabb ideig van ráutalva az anya támogatására; ez viszont az anyát a szülés utáni időben nagy mértékben ráutalja az apa támogatására úgy az élelem megszerzése, mint az ellenség elleni védelem tekintetében és ebben a *vérrokonságon és nemi ösztönön alapuló, hosszabb-rövidebb együttélésben kell felismernünk az emberi társadalmak legősibb csiréit.*“

Somló Bódog azután ebből a tételből az emberek *antiszociális* alapjellegét vezeti le s ezzel magyarázza meg, hogy az emberben olyan kevés a társas érzés, a szociális szeretet. Ránk nézve pedig ez a körülmény azért olyan nagyon fontos, mert ez a legkétségbevonhatatlanabb dokumentumunk s a leghatalmasabb fegyverünk a *család* és az egy férfi és egy nő közötti *házasság* helyessége s magában az emberi természetben gyökeröző volta mellett.

Volt egy idő, mikor a „természettudományi“ alapon álló tudósok és szociológusok az emberi társadalom eredetét a *teljes férfi- és nőközösségre* vezették vissza. Ez csakugyan meg is található számos állatfajnál. A jó urak azonban nem vették figyelembe, hogy más állatfajoknál ellenkezőleg nem a horda, hanem a *családi típus* az uralkodó s hogy az ember, összes állati tulajdonságai alapján, szintén ezt a típust követi.

Nem áll tehát az, hogy az emberi társadalom kiinduló pontjai a nőközösségre vezetnének. És nem áll első sorban azért, mert az ember, fizikai tulajdonságainál fogva, a ragadozók s nem a békés növényevők közé tartozik; következésképp nem alkalmas arra, hogy nagyobb csoportokban verődjék össze, hanem páronként él.

A nőközösség, sőt már a többnejűség is, a kultúra terméke. Forel szerint csak egyetlen egy igazi nőközösség létezik s ez a civilizált népeknek modern prostitúciója. A nőközösség a kultúrának, vagy jobban mondva a félkultúrának rothadt gyümölcse. Az ősrégi erkölcsök mindenütt a nemi tisztaságra mutatnak s csak a kultúra rontja meg azokat.

Ilyen határozott ellensége lévén a nőközösségnek s azt az emberi természettel ellenkező dolognak tekintvén, nem csodálkozhatunk rajta, hogy Forel valóságos dühvel támad neki a prostitúció minden fajának. Látszólag csak orvosi, higiénikus és legfeljebb szociális szempontok vezetik; tényleg azonban a természet-tudományi lepel alól mindig kiüti a fejét a moralista. S ez egészen természetes is. Mert hiába akarják az emberre *csak* a természet-tudomány tételeit alkalmazni; azokkal ugyan a legnehezebb problémákat nem megfejtetni, de még megmagyarázni sem tudják.

A prostitúcióval szemben Forel a legteljesebb ellenzés és tagadás álláspontjára helyezkedik. „Az abolícionisták szigorú törvényeket követelnek a leánykereskedés ellen és támadják azt a rendszert, hogy az állam megtűri a bordélyházakat. Ez az álláspont teljes joggal mind több és több talajt nyer, még az orvosok körében

is. Az emberek megértik végre, hogy a prostitúció tűrése és állami szabályozása teljesen eltévesztett eszköz volt arra, hogy a társadalom venerikus infekcióit sikerrel leküzdeni lehessen.“

A prostitúciót azért tűri az állam, mert pártolói úgy vélekedtek, hogy hatósági szabályozása s orvosi felügyelete mellett a venerikus betegségek terjedése, ha megakadályozva nincsen is, de legalább meg van nehezítve. Az orvosi tudomány újabb kutatásai azonban beigazolták, hogy ez az álláspont teljesen téves, s hogy az orvosi ellenőrzés, a minek kedvéért az egész ocsmány intézményt megtűrik, nem ér egy hajító fát sem. Ilyen körülmények között, megszűnván az egyetlen, némileg elfogadható indok, az állam morális jellegével s ethikai céljaival ellenkezik ennek az intézménynek a fenntartása.

Az állami szabályozás eltörlésével azonban még egyáltalában nincsen megoldva a prostitúció nehéz problémája, mondja Forel. Ide elsősorban mélyreható szociális reformok kellenek, s legeslegeső sorban kell a házasság reformja.

* * *

És itt eljutottunk a nemi kérdés legnehezebb, de egyszersmind legérdekesebb kérdéséhez, s ez a *sexuális élet* és a *jog viszonya*, vagy más szóval a *házasság problémája*. A házasság révén avatkozik bele az egyes ember nemi életébe a jog, a társadalom, az állam sőt az egyház is. S ez a beavatkozás annál teljesebb, kényszerítő ereje annál nagyobb, mert itt gyakran szemben áll az egyes ember érdeke az összeségével; míg a nemi kérdés orvosi szempontjainál ez az ellentét nem fordul elő.

Forel, mint minden modern társadalom politikus, abból az alaptételtől indul ki, hogy az emberek lelki életében igen csekély szerepet játszik, igen kevésbé van kifejlődve a szociális érzék. — Következőleg társadalmi problémákat nem lehet a „harmónikus összeműködés“ utópisztikus elmélete alapján megoldani, hanem csak erős, öntudatos uralom segítségével.

Második alaptétele Forelnek az, hogy ***a nemi ösztön kielégítése az ember legtermészetesebb jogaihoz tartozik***. Ebből következik, hogy senkit annak kielégítésében megakadályozni nem szabad, mert nem lehet. De nem következik az, amit sokan orvosi, sőt morális szempontból belemagyarázni szeretnének, hogy az embernek szükségképpen nemi életet kell élnie, s ha ezt nem teszi, kötelességet mulaszt el.

„Egy régi hamis dogma szomorú következményének tekintjük azt, hogy manapság is még igen sok orvos, különböző okokból, azokat a fiatalembereket, akik egy és más miatt panaszkodnak, bordélyházakba s prostituáltakhoz küldi. Ez olyan orvosság, mely gonoszabb és veszedelmesebb, mint a betegség, amit meg kellene gyógyítania; veszedelmesebb, mint az önfertőzés, sokkal veszedelmesebb, mint a magömlések és hasonlók.“

Annyi bizonyos, hogy a nemi megtartóztatás hátrányait néhol nevetséges módon túlozták. Normális viszonyok között ez, mindkét nemre nézve, ha nehezen is, de *keresztülvihető*; és nagyban egészben áll a krisztianiai orvosi fakultás véleménye, amely azt állítja, hogy soha sem volt alkalma olyan betegségeket megfigyelni, melyek a nemi megtartóztatásból állottak elő, de annál több olyat, melyet nemi kicsapongások okoztak. Ez a vélemény túloz kissé, mert bizonyos lelki betegségekben és beteges nemi túlérzékenységekben szenvedő egyéneknél néha a kieroszakolt nemi megtartóztatás következtében olyan ideges lelki izgalmak állanak elő, melyek elmebetegségeket és idegbajokat okozhatnak. Ezek azonban kivételek. *A megtartóztatás mindazonáltal nemileg érzékeny embereknél nem könnyű dolog és különösen a férfiaktól majdnem emberfölötti, hősies lelki küzdelmeket követel.*

Forel szerint legszerencsésebb az a fiatalember, aki vagy elég akaratérővel bír ahhoz, hogy nemi vágyait legyőzze, vagy nemi ösztöne elég gyöngye arra, hogy megkönnyítse neki a megtartóztatást, úgy, hogy elkerülheti a prostitúciót is, az időleges nemi viszonyokat is és az önfertőzést is.

Az ideál, az eljövendő korszak eszményképe azonban természetesen a házasság feltétlen és korlátlan uralma. Ugy, hogy más nemi viszony ne is létezzék, mint a házasság s ez legyen az egyetlen eszköze a nemi ösztön kielégítésének. A minthogy ez így volt eredetileg az ősembernél s ezt az ősi állapotot csak a félkultura változtatta meg azáltal, hogy a nemi érettség kora és a házasság közé, ami rendesen csak előrehaladott korban köthető meg, közbe igtatta a prostitúció természetellenes, piszkos mocsarát. Az igazi kulturának azonban ezt a visszás állapotot meg kell szüntetni és helyre kell állítani azokat az intézményeket, melyek magából az emberi természetből folynak.

Mert ma már valósággal a *házasság csődjéről* beszélhetünk. Nem ethikai értelemben, mert hiszen erkölcsi szempontból határo-

rozott visszaesés volna a keresztény házasságnál egyebet elfogadni. Hanem *megrendültek a házasságnak gazdasági alapjai*, melyekre ez az intézmény fektetve volt s a melyekkel annyira összenőtt, hogy attól elválasztani nagyobb rázkódtatás nélkül alig lehet.

A műveltség alacsony fokán álló és túlnyomóan földműveléssel meg állattenyésztéssel foglalkozó népeknél gazdasági szempontból határozottan nyereségnek tekintendő, ha minél több munkás-kéz, feleség, gyermekek állanak a családapa rendelkezésére. Ezeknek ellátása, élelmezése bőven megtérül abból a haszonból, melyet a gazdasági termelésnél való közreműködésük eredményez. — Ilyen viszonyok között tehát természetesen kifejlődik a tiszta, egészséges házastársi viszony, mely a nép erkölcsösségének alapföltétele.

Ha azonban figyelembe vesszük a városi s általában az ipari életet, azt kell tapasztalunk, hogy itt már egyfelől nagyobbára feleslegesekké válnak azok a szolgálatok, melyeket a családi életben a nő szokott teljesíteni: az ételmiszer, a ruházat olcsó árban beszerezhető, a gyermekek neveléséről az állam s a különböző intézetek gondoskodnak: másrészt a foglalkozások nagyrésze olyan természetű, hogy már magában kizárja, vagy legalább megnehezíti és gazdaságilag hátrányossá teszi a házastársi viszony kifejlődését. Tekintsük csak a hivatalnok, a gyári munkás, a tanuló, a cselédleány helyzetét abban a korban, mikor a fajfenntartás hatalmas ösztöne jelentkezik és azt fogjuk látni, hogy a többség az etikailag egyedül helyes és egészséges, de gazdaságilag hátrányos házasság helyett a kényelmesebb, de annál károsabb és veszélyesebb úton fogja nemi ösztönét kielégíteni.

„A modern élet komplikált volta és túlfinomodottsága mellett a feleség és a gyermekek mindinkább fényűzési cikkeké válnak és többé nem képviselnek értékes tőkét mint hajdan“ mondja Forel.

Ennek azután két nagyon szomorú és fölötte immorális következménye van: *az érdekházasság és a prostitúció.*

Ha tehát a mai gazdasági viszonyok között a házasság intézménye abban a formájában, amint létezik, nem megfelelő s csak szenvedéseket és bajokat okoz, akkor kutatnunk kell orvoszerek után, melyek összhangba hozzák a modern ember nemi életét társadalmi és gazdasági viszonyaival. Két teljesen ellentétes út nyílik itt meg előttünk.

Az egyik a szociálisták *szabadszerelme és teljes nőközösége.* Ezek nem tűnnek erkölcsi téren korlátokat; hangsúlyozzák, hogy

igazságtalanság volna, ha a családfenntartó szülők, kik a társadalomnak új, életképes és életerős nemzedéket ajándékoznak, cserében ezért a nagy szolgálatért a többiekkel szemben gazdasági téren háttérbe szorulnának. Ennélfogva, követelik, hogy a gyermekek nevelése teljesen az állam feladatai közé soroztassék, mert csak akkor adhatja át magát mindenki gond és aggodalom nélkül a nemi ösztönnek.

Ezt az elméletet megcáfoltuk fennebb, mikor a család és a horda típusáról beszéltünk. És megcáfoltuk természettudományi alapon; mellőzve minden metafizikai spekulációt, minden dogmatikai argumentumot, sőt még az ethikai érzelmeket is.

A másik irányzat éppen az ellenkező végletbe csap át. Erről mondja Madách Luciferje :

Ládd, ilyen örült fajzat a tied.
Majd állati vágyának eszközüül
Tekinti a nőt és durvult kezekkel
Letörli a költészet himporát
Arcáról, önmagát rabolva meg
Szerelme legkecsesebb virágitól;
Majd Istenül oltárra helyezi
És vérzik érte és küzd hasztalan
Mig *terméketlen hervad csókja el.*

Ezekben a verssorokban meg-meg csendül a Kreuzer-Szonáta hangja. Mert ugyanazzal az irányzattal van itt is dolgunk. A teljes erkölcstelenséggel, a bűnnek fertőjével szemben áll itt a teljes megtartóztatás elve, mely erkölcstelennek, bűnösnek és természetellenesnek tart minden viszonyt férfi és nő között; holott ez magából az emberi természetből folyik.

A kicsapongásokban kimerült embernek beteges undorodása ez, melyet fokoz az az ellenszev, amit vágyaink kielégítésének esz-keze iránt szoktunk érezni. Ilyen erkölcsi katzenjammeres hangulatban állítanak azután föl az emberk ködös theóriákat,

Nemesbbé vágytam tenni élveink
S bűn bélyegét sütém az élvezetre,

mondja Ádám a középkor erkölcsi felfogásáról, mely oltárra helyezte a nőt és nem mert közeledni feléje.

Pedig oly természetes gondolat volna :

Miért nem tekinti és becsüli nőül
Nő hivatása megjelölt körében ?

Az a túlságos ellenszenv a nők iránt s az a beteges undorodás a nemi élettől a legtöbb esetben sexuális kicsapongások következménye. Soha sem beszéltek azokról a tiszteletreméltó férfiakról, akiket magasabb erkölcsi eszmék lelkesítenek. De ezek nem is vetik meg a nőt, már csak azért sem, mert — anya. Aki megveti a nőt, azért veti meg, mert visszaélt női méltóságával s csak büntársat lát benne, aki fölizgatja szenvedélyeit, s mikor vágyait kielégítette, undorral fordul el tőle.

Ennyit és csakis ennyit lát Tolstói is a nőben. Az én felfogásom szerint ez egyáltalában nem mutat magas erkölcsi gondolkodásra. Éva, mint Jula, akit Sergiolus csak a tivornyák mámorában tudott értékelni, büszkén, öntudatosan csatlakozik a férfi mellé, mikor ez magasztos erkölcsi eszményekért megy küzdelembe:

Nem ott van-e helyem, ahol te vagy?
 Ah Sergiolus vajh' mi sok nemes
 Érzést találtál volna e kebelben
 Hol csak mulandó kéj után kutattál.

A férfiúnak soha sincsen joga *erkölcsi szempontból* megvetéssel tekinteni a nőre. Mert mindig csak a férfi lehet az, a ki letöri a nő homlokáról a női méltóság koronáját.

Mindezzel nem akarjuk azt mondani, hogy felesleges munkát végez a ki a teljes szüzesség és a házasság előtti élet tisztasága érdekében veszi kezébe a tollat. Az erkölcsök megjavítása nélkül soha sem fog senki eredményeket fölmutathatni. Annyi energiát és akaraterőt okvetlenül bele kell nevelnünk az emberekbe, hogy legalább szenvedélyük legelső rohamainak ellent tudjanak állani.

Nagyratörő, nagyra hivatott és nagyra képes embereknek, a kik egész életüket egy eszmének szentelték, a jövőre is csak a *szüzesség* lehet ideáljuk. Máskülönben pedig meg kell elégednünk azzal, ha a *házasság előtti élet tisztaságát* biztosítottuk. De ezt azután követelnünk kell nem csak vallási és erkölcsi, hanem társadalmi, közegészségügyi, jogi és pszichológiai szempontból is. S megvalósítása nem is olyan nehéz, mint a hogy sokan gondolnák. Csak két dolog szükséges hozzá.

Az első az *erkölcsök megjavítása*; távoltartása mindannak, a mi izgat és érzékiségre vezet s a *morális öntudat és az akaraterő növelése*. Mert tudvalevőleg a legelső kísértésnek a legkönnyebb ellenállani.

A második pedig a *házasság intézményének a megreformálása*

— *gazdasági szempontból*. Olyanná kell tenni a házasságot, hogy mindazok — és idetartozik az emberiség túlnyomó többsége — akiknek a hosszab önmegetartóztatás nagy nehézségeket okoz, könnyen, *minden gazdasági hátrány nélkül* föltalálhassák a házasságnak Isten által rendelt intézményében a családi boldogságot.

Burkoltan, a sorok között olvasva, sőt talán öntudatlanul, de erre a következtetésre jut Forel is. Ebben különben ma már minden helyes gondolkozású ember egyetért. A nőközösség tetszetős elmélete nem csak erkölcsi, hanem természettudományi szempontból is megbukott. Elvi nehézségek tehát nincsenek. Csak azzal a gyakorlati nehézséggel kell megküzdeni, hogy miután a kultúra fejlődése közben a házasság gazdasági alapjai megrendültek, miként lehetne a házasságot ismét gazdaságilag előnyössé tenni vagy legalább legszembeszökőbb és legnehezebben elviselhető hátrányait megszüntetni.

Forelnek erre vonatkozóan igen érdekes javaslata van. *Bizonyos körülmények között szociális kötelességnek tartja, hogy a nemi ösztön kielégítését a nemzéstől a leghatározottabban elválasszák; hogy ezt az utóbbit szükség esetén kikerülhessük a nélkül, hogy az előbbiről le kellene mondanunk.*

Iltt elsősorban orvosi szempontok s az átöröklésnek nagyon meggondolandó elmélete vezetik. Elsőrendű fontosságúnak tartja, hogy minden eszközzel a derék, egészséges és használható emberek szaporítására törekedjünk; hogy a nemzést nyomorék, nem életrevaló embereknél meggátoljuk s az asszonyoknak az áldott állapot után egy kis nyugalmat biztosítsunk.

Az orvosi szempontok mellett azonban szociális, jogi és gazdasági okok is vezetik Forelt, midőn a nemzés mesterséges megakadályozása mellett tör lándzsát. Felfogása szerint a házasság gazdasági hátrányosságát első sorban az okozza, hogy a családapának, mielőtt pozíciója megszilárdult volna, a gyermekek neveléséről kell gondoskodnia. Holott ha antikoncepcionális szerek segítségével oly módon elégíti ki nemi ösztönét, hogy ennek természetes következményei nem állanak be, akkor már nagyon szerény anyagi viszonyok között házasságra léphet s a gyermekek nemzését azután elhalaszthatja akkorra, mikor képes is lesz őket felnevelni.

A nemi kérdés megoldása tehát nem a teológusok, a jogászok, a szociológusok és az orvosok, hanem a *gyógyszerészek* és a *droguisták* kezében volna.

Erre mondja azután Tolstói : Az állatok csak akkor párosodnak, mikor fiakat nemzenek. De az ember, a Föld bűnös ura, csak a gyönyört keresi és soha sincsen kielégítve.

Tolstói mindenesetre túloz. Azonban megoldásnak a Forel javaslata sem tekinthető, ha mindjárt orvosi szempontból néha megbocsátható, sőt szükséges lehet is.

Miféle úton és miféle eszközökkel törekedünk tehát megvalósítani fő célunkat, a nemi kérdés egyetlen megoldási módját, a házasság megkönnyítését ?

A multból kell kiindulnunk. A nemi kérdés azért oly égető és sürgős, mert a feleség és a gyermekek már nem képeznek gazdasági értéket, hanem legjobb esetben fényűzési cikket, miután a viszonyok megváltozásával nincs többé szükség azokra a szolgáltatásokra, melyeket a multban teljesítettek. Ennélfogva a nemi kérdést meg akarjuk oldani, akkor ezt az állapotot kell megszüntetnünk. Ennek pedig két útja van.

A nő szociális helyzetét illetőleg fontolóra kell vennünk azokat az igazságokat, melyeket a *fenimizmus* hirdet, s a melyek nem azért igazságok, mintha a nő egyenlő volna a férfival s ugyanolyan jogokat követelhetne mint a férfi, hanem igazságok azért, mert a nő a családi életben nem talál már magához méltó munkakört, melynek kellő gazdasági ellenértéke volna s ennélfogva teljes joggal követelheti, hogy a közéletben szerezhesse meg a kenyerét. S mihelyt a nő is gazdaságilag értékes munkát fog produkálni, akkor a probléma félig már meg lesz oldva.

A második megfontolandó szempont pedig az a szociálista követelmény, mely a gyermekek állami vagy társadalmi nevelése által akarná levenni a családapá vállakról azt az óriási terhet, mely eddig a házasságkötést annyira nehézzé, hátrányossá tette s annyi erkölcstelenségnek vált okozójává. Ez nem vonja szükségképpen maga után azt, hogy a gyermekek együttesen neveltessenek, phalanster rendszerben s a családi élettől teljesen elvonassanak ; mert például legújabbban Franciaországban a lencházak úgy vannak szervezve, hogy minden anya, ki ott újszülöttjével jelentkezik, igényt tarthat arra, hogy elsősorban neki magának adják ki dajkaságba megfelelő díjazás mellett a *saját* gyermekét.

A feminizmus s a gyermekeknek állami vagy államsegélylyel való nevelése valóságos vörös posztó sok embernek szemében. Immorálisnak tartják mindakét intézményt s azt állítják, hogy

megvalósításuk a házasság ethikai alapjait ingatná meg. Pedig ezek a jó urak meg lehetnek győződve róla, hogy talán már semmi sem képes jobban megingatni a házasság erkölcsi alapjait, mint a mennyire azok ma inognak s hogy mindig erkölcsösebb az a társadalom, melyben dolgoznak a nők pénzért, mint a melyben pénzért áruba bocsátják testüket. Némelyek egy félórára olcsón, mások egész életükre, de annál drágábban.

Az a kultúra, mely az *érdekházasságot* és a *prostituációt* szülte s az a társadalom, mely ezt a két rokon intézményt keblén melengeti, nem igényelheti magának azt a jogot, hogy erkölcsbiróul léphessen föl.

Mindig erkölcsösebb, *ha a nő dolgozik, hogy szerethessen, mintha csak azért szeret, hogy ne kelljen dolgoznia.*

IV.

A coelibatus.

Ádám :

Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok vele,
Megvédem azt a kárttevő vadaktól.
És kényszerítem nékem termeni.

Éva :

Én meg lugast csinállok, épen olyat
Mint az előbbi s így közénk varázslom
A vesztett édent.

Lucifer :

Vajh, mi nagy szavat
Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettős mozgatója,
Melytől minden kél s kín születni fog.

Az eredeti bűn elkövetése után, mikor az ember kiesett Isten kegyelméből, akkor született meg az a két intézmény, mely a mai társadalomnak alapkövet képezi : *a család és a tulajdon*. Mindkettő megszületett abban a pillanatban, mikor megszületett az emberi gőg

s az első ember szemébe vágta az Istennek: Non serviam; nem szolgálok! Mindkettő az emberi gőgre s az emberi önzésre támaszkodik s betölteni igyekszik azt a nagy ürességet, kárpótolni törekszik azt a nagy veszteséget, amit az Isten elvesztésével szenvedett az ember. Hétköznapi, magasabb eszmékkel nem törődő embereknek a család és a tulajdon az egyedüli, ami örömet, megelégedést szerez s elviselhetővé teszi az életet. A hétköznapi embert ez az eszme emeli ki az állatok sorából, ez nemesíti meg érzelmeit, ez ad jogosultságot céljainak.

A kereszténység soha sem merült el abba, amit az őt környező külvilág képe mutatott neki; mindig föl tudott tekinteni a magasba, s küzdeni önzetlenül, de annál komolyabban eszméért, melyeket sokan lekicsinyeltek, mert nem értettek meg, olyannyira magasán állottak fölöttük.

Az, ami a kereszténységben parancs, erkölcsi szabály, az nem haladja fölül az eredeti bűn által megromlott embernek akaraterjét, erkölcsi képességeit. Az ideált azonban ennél sokkal magasabbra helyezte a kereszténység. Az ideál az Istenfiuság, az az állapot, mikor még nem volt bűn a világon. S mivel a bűn az ember gőgje által jött a világra, azáltal, hogy az ember saját énjét kiemelni, felmagasztalni törekedett, a kereszténység ideálja is csak ennek a gőgnek a megalázása lehet: az *önmegtagadás*, mely az emberi élet fő irányai szerint három eszmében ölt testet: a szegénységben, a szűzességben s az engedelmisségben.

Tolstói túloz, mikor a szűzességet minden ember erkölcsi kötelességének hirdeti. S éppen úgy túloz a modern kor közvéleménye, mikor lemosolyogja az erkölcsi megtartóztatást. A kereszténység követendő szabályúl felállítja azt a minimumot, a házasság élet tisztaságát, a mire mindenkinek törekednie kell. A lánglelkű, tiszta szívű, fenkölt gondolkodású emberekhez pedig így szól: Ideál kell nektek? Oda nézzetek! Nézzétek, hogy tündöklök, hogy ragyog, milyen hó fehér, milyen kristálytiszta! Azt kövessétek! A ki házasságra adja leányát, jól cselekszik; de a ki nem adja, még jobban cselekszik!

Egészen természetes dolog azután, hogy azokat az embereket, kik hivatva vannak Isten felkentjeiként szerepelni a világban, az egyház azok közül választja, a kik a minimummal nem elégszenek meg, hanem magasabb eszményekért lelkesednek. S mihelyt az egyháznak ez a törekvése, hogy a maga szolgálatára önmegtart-

tóztató embereket válasszon ki, *jogi* alakot ölt, előáll a coelibatus intézménye.

Érdekes jelenség az, hogy magasztos erkölcsi eszmények, mikor átmennek az életbe, intézményekké válnak s jogi alakot öltének, igen gyakran teljességgel alkalmatlanokká válnak arra, hogy azt az ideált szolgálják, melyért életbe hivatnak. Egyáltalában nincsen szándékomban lándsát törni a papi nőtlenség ellen. Csak azt akarom kiemelni, hogy míg az önmegtartóztatás eszméjét mindannyian helyeseljük, a coelibatus jogi merevségével szemben már néha tartózkodó álláspontot foglalunk el.

Beszajkózott, ezerszer ismételt jelszavakat nem akarok itt föltálatni. A kit az ilyesmi érdekel, megtalálja azt a coelibatus ellenzőinek szótárában. Mert ellensége volt elég ennek az intézménynek, kezdve Luther Mártontól, a kinek szemében leghatalmasabb érv lehetett a papi nőtlenség ellen — Bora Katalin. S készséggel elismerjük, hogy ennek az érvnek megcáfolására csakugyan igen gyöngének bizonyultak a skolasztika lesajnált metafizikai spekulációi.

Kiinduló pontunk az, hogy *a coelibatus erkölcsi szempontból nem kifogásolható, sőt helyeselhető s hogy közegészségi szempontból nem keresztülvihető.* Ezen a kereten belül azonban igen sok észrevételünk van, melyek nem egyeznek meg sem az egyik, sem a másik párt sablónos fölfogásával.

A modern természettudomány kutatásai sok olyan dolgot világítottak meg és sok olyan szempontot helyeztek előtérbe, a mit a letűnt korok emberei tekinteten kívül hagytak. Ilyen például az *átöröklés s a faji kiválasztás* elmélete, melyet egyszerűen elvetni esztelenség volna. Erre vonatkozólag különböző írók nyomán a következőket mondja Somló Bódóg: „Minden fajon belül s az egyes fajok közt állandóan *küzdelem folyik a létért*, a melynek az eredménye *az alkalmasabbak fennmaradása*. Vannak azonban olyan intézmények, melyek ellenkezőleg *a legtehetségesebbeknek állandó kiirtását eredményezik*. Mily nagy példának okáért az a veszteség, a melyet katolikus népek papságuk coelibatusa miatt szenvednek, a mennyiben a parasztságnak legtehetségesebb elemei ítéltetnek terméketlenségre és akadályoztatnak meg abban, hogy a társadalomra nézve oly kiválóan előnyös tulajdonságaikat átörökíthessék.“

„A sötétség hosszú ideje, a mely alatt a középkorban Európa szenvedett, nagyrészt a papi nőtlenség rovására írható, a mely az egyházi rendekre nézve kötelező volt. Amaz idő társadalmi állapota

a finomabb természeteknek, a kiket jótékonyagra, gondolkodásra, irodalomra és művészetre vittek természetes hajlandóságaik, csak egy menhelyet nyújtott, az egyházat, mely azonban nötlenséget követelt. Éppen úgy járt el, mintha a társadalom legdurvább elemeit kereste volna ki a fajfenntartásra. Oly eszközöket alkalmazott, a minőket az állattenyésztők vad, nyers és ostoba természetek tenyésztésére alkalmaznának.“

Rövidlátóság volna ezt a gondolatot lemosolyogni. Hétköznapi emberek, a kiknek egyáltalában semmi természettudományi műveltségük sincsen, teljes tudatában vannak a jellembeli tulajdonságok átörökölhetőségének, a mit azután a tudomány tételként állít föl. Ilyen körülmények között kétségtelen, hogy az erkölcsök megjavításának egyik legfontosabb tényezőjétől, a szülőktől átöröklött nemes hajlamoktól fosztjuk meg a társadalmat, ha éppen azokat az embereket, a kiket fenkölt gondolkozásuk, magasabb erkölcsi eszményeik a papi pályára vonzottak, *jogi intézményekkel* akadályozzuk meg abban, hogy tulajdonságaikat utódaikra átörökíthessék; viszont a durvább lelkületű embereknek teljes szabadságot adunk utódok nemzésére.

Egy további szempont, a mit a coelibatussal szemben föl akarunk hozni: *a nemi ösztön különböző erőssége* az egyes embereknel. A természettudomány, mely az ember testi és lelki életét beható vizsgálat alá vette, megállapította azt, hogy a nemi ösztön erőssége és érzékenysége nem szükségképpen és nem csak a bűn és az erény kérdése, hanem nagy mértékben összefügg az ember testi diszpozícióival, véralkatával, öröklött hajlamaival stb. S éppen azért, mert a nemi ösztön erőssége s a fenkölt gondolkodás nem zárja ki egymást, igen gyakran előfordul, hogy a pályaválasztás küszöbén a legnehezebb dilemma előtt állanak olyan ifjak, a kiket magasztos erkölcsi eszmények s a hit ideáljai iránti lelkesedésük a papi rendbe vonzanak, de akik másfelől nem merik hajlandóságukat követni, mert tisztában vannak azzal, hogy erős, sőt talán túlérzékeny nemi ösztönük a legnehezebb küzdelmekbe sodorná őket. Igaz, hogy mennél nehezebb a küzdelem, annál nagyobb dicsőséget és erkölcsi tökéletességet jelent abban diadalmaskodni. De egy túlérzékeny természetű emberre nézve mindig helyesebb a családi élet körében keresni megnyugvást, mint kitennie magát a legalább is valószínű elbukás veszélyének. Mert hány pap bukik el és hasonlik meg önmagával! Hány papnak az élete merül ki a testiség vágyai

ellen való folytonos küzdelemben, mely fölemészti férfikora legjobb erejét, megöli idegeit s elvonja az alkotó munkától. Mily sok fenkölt gondolkozású, sőt talán lánglelkű ifjut tart vissza az Isten szolgálától az a gondolat, hogy képtelen leend egyik leghatalmasabb ösztönét elfojtani vagy legalább is egész élete folyamán ennek elnémitásáért kellend küzdenie.

A papi nőtlenség intézménye elvileg csak helyeselhető ; de jogi intézményként oda állítva túlmerev. Ezt különben maga az egyház is belátja. A szüzességet a kereszténység minden korban és minden helyen magasabb erkölcsi tökéletességnek hirdette. De a coelibatus csak a középkorban vált kötelezővé és csak Nyugaton. Keleten megmaradt továbbra is a fakultatív papi nőtlenség s ezt a görög és más keleti egyházakkal kötött unióban minden nehézség nélkül szankcionálták.

Egyházi körökben nem szeretik ugyan, ha a görög és a latin egyháznak egyaránt approbált, jóváhagyott intézményeit bírálgatva egymással szembe helyezik, de felfogásom szerint a görög egyháznak fegyelmi szabályai ebben a tekintetben sokkal helyesebbek és sokkal inkább számolnak a gyakorlati élet követelményeivel. Igaz, hogy a latin egyház sem oktrojálja rá *egyénenkint* senkire a coelibatust, de a görögök fegyelme megadja a lehetőségét annak, hogy valaki Isten szőlőjébe beállhasson anélkül, hogy föl kelljen vennie egy nehéz küzdelmet érzékszervei, idegrendszere és teste ellen. A magasabb tökéletességre törekvőknek azért az út itt is nyitva áll ; szerzetesrendek a szüzesség, szegénység és engedelmesség fogadalmával vannak a görög egyházban is.

A coelibatus igenis keresztülvihető és megvalósítható intézmény, de — nem minden embernél. A nőtlenségi fogadalmat nyugodt lélekkel csak azok tehetik le, akiknek rendkívül erős az akaratuk és különösen akiknek testi diszpozícióik, véralkatuk annyira nyugodt, hogy nem kell félniök előre nem látott kitörésektől. Az ilyen emberek azonban rendszerint csak kivételek és nagyon, nagyon kevesen vannak. *Sokkal kevesebben, mint a hány papra az egyháznak szüksége van.* Éppen ezért nem tartom indokoltnak azt a nagyfokú idegenkedést, melylyel a papok házassága iránt a vezető körök viseltetnek ; holott ez az intézmény a testvér görög egyházban igen jól bevált és egyáltalában nem okozott visszaéléseket.

A kizárólag testi, érzéki vágyon kívül a nő felé hajtja a férfit bizonyos lelki vonzalom is, mely különösen azoknál az embe-

reknél erős, akik eszmékért és eszmékben élnek. Nagy tévedés a férfi és a nő között pusztán testi relációkat látni. Ez igaz lehet olyan embereknél, akik más téren sem képesek az eszményekig fölemelkedni. De a finomabb lelkületű, fenkölt gondolkozású, poétikus hajlamú emberek nagy része — és ezek közül toborozza a papság a maga sorait, — többet lát a nőben érzéki vágyak eszközénél. Látja benne eszményeinek, érzéseinek, lelkének a felét. Ezeknek mondja az Úr:

Ha tettűs életeted
Zajában elnémúl az égi szó,
E gyöngé nő tisztább lelkülete,
Az érdekek mocskától távolabb,
Meghallja azt és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.

Ezeket az embereket nem alacsonyítja le a nő szövetsége, hanem ellenkezőleg fölemeli. Erről az eszményi, plátói, lelki szerelemről így ír Fogazzaro: „Olyan emberek, kiket a katolikus egyház oltáraitra állított, szerettek így, minden érzékiségtől mentes szerelemmel és nem alacsonyítjuk le őket azáltal, hogy ezt megmondjuk. Semmi más érzés, még az anyai szeretet sem emeli föl az embert ennyire az Istenséghez. Isten ezt a szerelmet a saját dicsőségére teremtette. Nincs az a lendülete az imának, ami vágyóbban törne. Ő feléje, mint annak a két léleknek a fölmagasztosúltsága, akik szeretik egymást és egymásért elfojtanak minden érzéki vágyat és gyönyört s csak arra törekszenek, hogy egyesüljenek Ő velem az örökkévalóságban!”

Igaz, hogy amit itt Fogazzaro mond, az már poézis. De hány emberi lélek van, akinek poézis nélkül üres, kietlen, rideg az élet.

Vannak azután ismét mások, akiknek nem abnormálisan erős a nemi ösztönük, sem poétikus ábrándozásaik vagy más szóval gyöngeségük — nem hajtja őket ellenállhatatlan erővel a nő felé; de akik mégis elhibázottnak, üresnek találják az életet — egyedül. Ezen nem is lehet csodálkozni. Az ember társadalmi lény, s a társadalomnak egyetlen osztálya sem gyakorol rá akkora vonzerőt, mint éppen az az egy nő, akiben teste, lelke, érzéki világa kiegészül, fölolvad és fölmagasztosúl. Talán maguk sem tudnák megmondani, hogy mit keresnek a nőben; talán egyáltalában nem mozdítja elő érdekeiket a nő szövetsége; de azért vágyódnak utána, mert érzik, hogy csak együtt alkotnak egy egészet.

Madách Ádámja nagyon találóan mondja :

Oh nő, mi szűk, mi gyarló látköröd
S a büszke férfit épp ez vonzza hozzád.
Csak gyöngeség, mit az erő szerethet.

— — — — —
Eszem elég van nékem önmagamnak,
Erő s nagyságért nem kebledre hajlok,
Sem a tudásért; mindezt könyveimben
Sokkal jobban föllelhetem. Te csak
Beszélj, beszélj, hogy halljam hangodat,
Rezgése szűmön végig áradozzon.
Akármit mondasz, mindegy; oh, ki kérdi:
Mit énekel a kis madár, azért
Édes sejtéssel halljuk hangjait.
Te csak virág légy, drága csecsebecs,
Haszontalan, de szép s ez érdeme.

A nő megvetése pogány gondolat. A pogányoknál teljes és föltétlen volt az atya uralma a családban és ott játszott csak a nő mint feleség és mint anya, alárendelt, rabszolga szerepet. De nem keresztény irányzat az, mely megveti a nőt és undorral fordul el a nemi élet minden nyilvánulásától. Ugyanaz a hang csendül meg ezekben az elméletekben, amit Madách Luciferének ajkairól hallunk, ki a bűnbeesés után gögösen ráivall Évára :

Te dőre asszony, mondd, mit kérkedel?
Fiad Édenben is bűnben fogamzott.
Az hoz földedre minden bút s nyomort.

Éva, mintha isteni intuíció hatása alatt állana, prófétai lélekkel, fönséges nyugalommal válaszol :

Há úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörüli,
Testvériséget hozván a világra.

Azt a más valakit, akinek hivatása a nyomort eltörülni, Isten elküldötte. Ő eljött és megszentelte az Éva bűnös ágyékából származott utódokat. Mindenütt, a merre ment, hirdette az önmegtartóztatást, a szegénységet, a tisztaságot, s a nőiesség örök eszményképe gyanánt oda állított egy hófehér, kristálytisza, tündöklő jelenséget, ki tiszta szűz volt és szerető édes anya.

Ennek személyében magasztalta föl és szentelte meg a női nemet, a családi életet s a házasságot.

Morvaországi emlékek.

Irta: Gróf Logothetti Oresztesz.

I.

Este van és egyedül ülök a szobámban.

Körülöttem csendesség. És mégis, mintha zeneszót hallanék. Valahonnan *nagyon* messziről — magyar nótát!

Itt idegen földön magyar nótát!

„Kétszer nyílik az akácfa virága...” Oh, ez a gyönyörű nóta nem megy ki a fejemből. Mintha most is húzná a cigány, halkan, nagyon halkan... messze nagyon messze...

Pedig épen pár pillanattal előbb még zajos társaság vett körül: meghívtuk volt a környékbeli intelligencia férfi tagjait egy kis vacsorára. Ettünk ittunk, kártyáztunk, kocintottunk... vigan.

Derék jó emberek ezek a morvaországi csehek, csak kissé nagyon hidegvérűek, — hiszen nem is ismerik a pezsgőt, meg a jó magyar nótát. Mindig sört isznak, iszonyú sok sört, a fiatal hölgyek is; még a legünnepélyesebb alkalmakkor is csak sört, de akkor pár kriglivel többet mint rendesen.

Különben nagyon szeretnek ők minket, kivált a politikában, mert azt remélik, hogy az összes engedményeket, amelyeket politikai téren mi fogunk megkapni, nekik is még kell, hogy adják, amit mellesleg kétségbe mertem vonni. Csak azt sajnálják, hogy tót rokonaikkal nem bánunk elég emberségesen, ami ez idő szerint egyetlen elvi akadály a cseh-magyar közeledésnek.

Akkor este is söröztünk, csak én egyedül ittam bort, tüzes magyar bort, valahonnan a Balaton mentéről.

Vacsora után egymásután szólásra emelkedtek az urak; ropant elmés pohárköszöntők hangzottak el. Nekem is kellett mondanom egyet; a cseh-magyar barátságra üritettem poharamat, amiben monarchiánk jövőjét látom. Azután meg letelepedtünk kisebb asztalok mellé és tarokkoztunk.

És akkor egyszerre valami kimondhatatlan érzés vett erőt rajtam. Mintha honvágly lett volna! Szerettem volna elrepülni innen tova messze, szép magyar hazámba és annak legkeletibb tájára, bércecs szülőföldemre.

Véletlenül a nagy fali órára pillantok: $\frac{1}{2}$ 10 óra van. Odalent Erdélyben, kincses Kolozsvárt ma van az Imre-bál, ott éppen most, ebben a pillanatban járják a megnyitó csárdást!

És én itt vagyok egyedül, idegen földön, mialatt barátaim odalent táncolnak, mulatnak! Ugy éreztem bánatomban, hogy össze kell zúznom ezer darabra azt a poharat, amit kezemben tartottam. És mégsem tettem meg, mert féltem, hogy ezek a szolid, józan csehek még azt hiszik, hogy be vagyok rugva, vagy pedig kikapok a nagynénémtől, hogy összetöröm a poharait.

És kártyáztunk tovább. Vesztettem; nem sokat, mert hisz' csak fillérékbe játszottunk. Különben mit törődtem én azzal; egészen másfelé jártak a gondolataim.

Az egyik úr — reám pillantva — megjegyzé: „Fiatal házigazdánk egész este vesztett; gratuláljunk neki, mert hiszen tudják az urak: pech im Spiel... stb.“

Kissé nagyon régi, kopott vicc volt ez; mégis neveltünk rajta.

Végre abba hagytuk a játékot. Elővettem a hegedümet és lassan, bánatosan eljátszottam vendégeimnek, hogy: „Kétszer nyilik...“ Azután rágyújtottam egy pár tüzes nótára és utoljára — közkivánságra — (elveim fentartása mellett) a Kossuth-nótára.

11 óra körül elbúcsúztak a vendégeink. És most, amikor megint egyedül vagyok magammal és gondolataimmal, újra megfogtam a vonómat és halkán, nagyon halkán — nehogy felébredjenek a háziak — azt húztam, hogy: „Csak egy kis lány van a világon...“

II.

Vasárnap délután volt. Vecsernyét harangoztak.

A kastély magas ablakaiból néztük a tolongást kiint az utcán, mint sietnek az emberek a templomba, mely egy kis dombról tekintett le a falura.

Roppant vallásos jó nép Morvaországnak paraszt lakossága. Aki ott látja őket ájtatosan térdepelni a zsufozásig megtelt templomban vasárnaponként és hétköznap mindig, verőfényes tavaszi reggeleken épúgy, mint sötét zivataros téli napokon, az maga is velük kell hogy érezze annak a rajongó, őszinte, odaadó hitnek az ihletét!

Hét község tartozik a B—i parochiához és az őszhajú aggasztánok és görnyedt hátú nénikék már kora hajnalban kelnek útra, hogy három-öt negyedórai gyaloglás után ott a templomban hálát rebeghessenek Istenünknek.

Én magam is gyakran ott álltam templomozás előtt és bámulattal, de mégis igaz, benső örömmel néztem, mint jönnek le azok a jámbor emberek fagyos hidegben a hóborította hegyen át, egy meredek ösvényen, mint egy csillogó kígyó sokszínű, tarka viseletükben; és mint indulnak mise után megint haza, akárhogy sívít a szél körülöttük: boldogan, megelegetetten...

A városiak persze nem olyan buzgók. Egyáltalán kár, hogy az értelmiség ott is, ahol úgyszólván csak egyetlen egy vallásfelekezet van, szembe helyezkedik a nép igaz, őszinte hitével, azt csak az alsóbb osztály tudatlanságának mondván.

Abban a faluban is, ahol három hónapig laktam, egymással szemben állott a két párt: a klerikálisok és a liberálisok, melyek főképen községi választások alkalmával minden megengedett, de igen gyakran meg nem engedett eszközökkel is küzdenek egymás ellen. Előbbiekhez tartozik a becsületes munkás paraszt nép zöme és a nagybirtokosság, utóbbiakhoz sorakoznak a „felvilágosodott“ intelligencia tagjai, élükön a tanítókkal és egyáltalán azok, akiknek igen fárasztó, hetenként legalább egyszer — vasárnap — templomba menni.

Akkor délután is néztük, néztük, míg elvonúltak mind, fel a templomba vecsernyére. Azután kis hugommal lementünk a kertbe.

A széles utca mintha hirtelen kihalt volna. Nem mutatkozott sehol senki. Pár percig csak a fehér felhőket figyeltük, mint száguldának végig a tiszta sötétkék égen kelet felé —: szeretett, szép hazánk felé.

Az utca sarkán egyszerre felbukkan egy nagyon furcsa alak: öltözete egész rongyos, tetőtől-talpig sáros és amint gyors lépésekkel közeledik a park rácsos kapujához, oly veszélyesen tántorog jobbra-balra, hogy holtrészegnek kell lennie.

Künn a kapu előtt megáll és félénken körültekint. Azután óvatosan kinyitja a kis ajtót és belép a parkba. A teste közé egy szalmából font koszorú volt kötve, amelyre az idegen öreg nagyon büszkének látszott lenni. Egyszerre csak megfogta azt a két kezével, leszakította magáról, össze-vissza tépte és az egyes szalmaszálakat messze széjjelszórta a gyepen. Majd támolyogva kezdett közben táncolni, végre egy virággruppont keresztül bukott.

Ebben a pillanatban véletlenül megjelenik a láthatáron a kertész és észreveszi a részeg ember garázdálkodását. Káromkodva siet feléje, keményen megfogja a karjánál és egy nagyon erélyes mozdulattal kituszkolja a kapún.

Mi ketten is lassan lesétáltunk a helyszínére.

„Jaj, hogy összetaposta a virágokat!“ — búsult a kis hugom. Azután a kertészhez fordult: „Be jól tette, hogy kilökte azt a részeg embert. Hogy is ihatik valaki annyit, hogy nem is tudja, mit cselekszik!“

A derék cseh kertész, aki még mindig felháborodva gyűjtötte össze a szétszórt szalmát, bőbeszédűséggel beszélt el nekünk németül az egész esetet, ámbár úgylátuk: ... Holt részeg volt az öreg betörő, ... folyton csak érthetetlen szavakat motyogott. Még jó, hogy nem mert ellenszegülni, mert különben megadta volna neki!... „Aberna ja!“ — mondja erős cseh kiejtéssel. „Hat immer nur gebrummt: aber tekintetes úr! tekintetes úr! Alászolgája!“

„Igazán ezt mondta?“ — vágott szavába kis nővérem. „Oh az a szegény jó ember! Be rosszul tette, hogy kidobta! Kérem, siessen keresse meg, ... hívja vissza ...!“

A kertész nagyot nézett, hogy miért lett a „részeg gazember“-ből olyan hirtelen „szegény jó“ ember.

Csak egyedül én értettem meg ezt a gyors változást, szerettem volna rögtön megcsókolni kis testvérkémet érette. Azért lett ő oly hamar „szegény jó“ ember, mert ... mert hát itt idegen földön, idegen emberek között magyarul mondta, hogy: „tekintetes úr, alászolgája!“ magyarul!...

Mi a vallás?...

Út, melyen a véges emberi elme végtelen bölcsességű Alkotójához közeledik; a magasba törekvő lélek szelidkező uralkodója; a társadalom épületének alapja; egy jobb lét vágyának záloga, a mely szárnyaszegetten, vagy bilincsbe verve holt kincs; a lelkiismeret békéjének feltétele, a mely önként fogadva a csendes megelégedés kútfeje, kényszerítve a gyötrődés forrása; az emberiség nemtője, a mely puha keze simogatásával altatja a lázongó emberi indulatokat; megoldhatatlan probléma, jótékony rejtély, a mely fölött hiába töpreng a tudós felvilágosultnak mondott elméje; örök tűz, melynek enyhe, de tartós melege leolvasztja az eldurvult férfi szívéről a jégburkot, s a mely vigasszal tölti el, s bátorsággal övezi fel az élet nehéz küzdelmeiben a gyenge nőt!

Kölonte Béla.

Szecesszió kiállítás.

Irta: Dr. Vékony Gyula.

Berlin, 1906. május havában.

Tudományban, irodalomban valamint a művészetben a régi iránynyal való szakítás és új nyomoknak követése mindig a túlzásnak, a végleteknek fölkarolásával és hosszabb-rövidebb ideig tartó kultiválásával szokott járni. Jó egy emberöltő röpiült el fölöttünk, mióta az ábrázoló művészetben a régi akadémikus irányban szakadás állott be. A szakadást a régi rendszerben az okozá, hogy nem nyújtott elegendő tért az individualismus érvényesülésének.

Az új irány tehát az egyéni sajátosságoknak minél teljesebb érvényesítésében és kifejezésre jutásában kereste és találta meg létének gyökereit. Így az új irányban munkáló festőknek és szobrászoknak helyzete nagyon megnehezült, mert ha műveikbe saját személyiségüket is belevinni akarják: óhajuk könnyen műveik harmoniájának megzavarásával járhat. Mindkét szempontnak az alakok individualismusának és a művész személyes érzelmeinek és gondolatainak egyaránt eleget tenni: ez volna az igaz tökéletesség. Ez azonban mindig mint el nem érhető ideál fog tündökölni. Aki az ideált jobban megközelíti azé az élet, igazság és babér. Aminek odaítélésében az új alkotások kritikusat már nem a múltnak esztétikai szabályai vezetik, mert az új alkotások éppen a fenti két szempontból felölelő és magukból a művekből levont követelmények szerint ítéltetnek meg.

Ilyen és hasonló gondolatokat ébreszt a tömeges látogatók lelkében a berlini jelenlegi szecesszió kiállítás. Berlinnek Kurfürstendammban egyik palotának kilenc termét diszítik százharmincnál több festőnek és húszat megközelítő szobrásznak művei. A kiállított olajfestmények, aquarellek és rajzok meghaladják a háromszázat, amit kiegészítenek a termekben elhelyezett szobrok és domborművek.

Képviselve vannak a kiállításon az európai művelt népek mindenikének festői és szobrászai. De mégis tévedünk, mit sajnálattal ismerünk be és még kellemetlenebb érzéssel igazítunk helyre, hogy tudniillik hiába keressük a magyar festők alkotásait. Mintha átok nehezednék a magyarok szellemi képességeire, hogy nem igyekeznek megcáfolni a külföldnek sértő vádját, hogy „semmi új irány-nak kialakításában részt nem vesznek, hanem csak a készet másolják és birtokolják, melynek megszerzésénél kifejtett fárasztó munkában részt nem kértek.“ Mintha „a zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája,“ Erdélynek égbenyúló hótakarta bércei és verőfényes völgyei, vagy a magyar alföldnek játszi délibábja, aranykalászokat ringató rónái és fehérre meszelt tanyái nem ihlethetnék vagy tényleg nem ihletnék érdemes munkák alkotására a magyar művészeknek lelkét. Mentsük lemaradásukat, mint más alkalmakkor szokásos, a külfölddel való összeköttetések hiányával s ne higyjünk a kiállításra alkalmas munkák nem létében vagy azok esetleges gyöngeségében.

Hagyjuk a hazafias kifakadásokat és vessünk egy pillantást a kiállítás műveire. A francia temperamentumnak ismerése mellett említenünk is főlöszleg, hogy az új iránynak egyik végletét a francia művészek munkái képezik. *Rysselberghe, Cross, Cousturier, Signac* művei az optikai festészet kísérleteinek eredményei: valóságos színmerényletek, melyek kék, lila és rózsza színekkel tarkított alakjaikkal csaknem elvakítják a szemet. A modern festészet legszélőbb irányának ezen világos, kirívó és mozaikszerűen pontozott képei és a majdnem fekete festmények, melyek a 17. század képeire emlékeztetnek, képezik az új irány kifejlődésének két legszélőbb határvonalát.

Ezen határok közt foglalnak első helyet *Liebermann Maxnak* arcképei, melyek a festészetnek igazi mesterművei. Nemcsak arcképekben mester Liebermann, hanem alakokban gazdag csoportképpel is, mely XIII. Leo pápát ábrázolja, amint a Sixtina kápolnában megáldja az idegen zarándokokat, kiérdemli a kiállítás művészei közt az első helyet. Sötét színekkel festi gyönyörű képeit *Struck Ferenc* müncheni festő, kinek „Krisztus a ravatalon“ című képe a szemlélet édes gyönyörűsége mellett vallásos áhitatot ébreszt a szemlélőben. Hasonlóan megragadó a „megsebzett Amazon“, ki gyönyörű testén ejtett sebével a résztvevő fájdalomnak érzését ébreszti föl bennünk. Jóleső örömmel időzünk *Lepsiusnak* „Leányom

arcképe“ című festményénél, mely szende, bájos gyöngéd kis leánynak képét nyújtja, ki ártatlan félénkséggel nyújtja kis kezét a finoman festett színes virágok után. *Leistikow Walternek* „Szerelem szigete“ az ideális szerelemnek kedves tanyája: csöndesen hullámzó tengernek közepén kis sziget, melynek viruló fái a tavasz üdesége és az egész képen a bájnak fénye ömlik el. Mennyivel más érzemények ébrednek *Hoffman Lajos* képeinek szemléleténél, kinek „Szerelmi kertje“ rózsa lugasban négy tüzes, élni vágyással telt alakjával és „Dyonisusi menet“-e az antik világba vezet. *Brandenburg Márton* „Világossághoz vezető út“-jával és „Varázsöv“-ének harmonikus színeivel fantasiájának rózsaszárnyain romantikus régiókba száll. Míg *Baluschek* a maga proletár képeivel a sáros és rögös földnek porát tapossa. Ki ne látta volna az életben Baluschek „Koldus család“-ját, mely az éhségtől gyötört nyomorúságos anyának képét mutatja, a mint két sáppadt arcú gyermeke közt utolsó falat kenyerét osztja szét, mellette züllött férjét, ki fatalisztikus nemtörődomséggel szíjja a földről felszedett szivarvéget, zsebében a kikandikáló pálinkás butykót hordva? Szépen sikerült festmény *Thomának* „Magvetője“, *Manetnek* „Koldusa“. A mező virágai és a fekete barázdas anyaföld környezetében „Ekét vonó ló“ jóleső visszaemlékezésel, mintha csak hazánk pacsirta dalos és a virágok tengerében fürdő mezőire csalogatná vissza lelkünket, e szép festménynek érdemes festője *Kalckreuth* gróf.

Az egész tárlatnak egyik leghatásosabb és legvonzóbb képe *Izraels* dán festőnek „Temetés“-e. A sötét színek igen jól találnak a halál világából vett jelenethez, amint az egyszerű kunyhóból egy pár sötét alak kiviszi a faragatlan deszka koporsót, melyet az elhunyt felesége és gyermeke kísérek, míg a mit sem sejtő kis leány a füstös kunyhó egyik zúgában vígan játszik hosszuszőrű kutyájával. — Még nagyon sok megemlítésre méltó sikerült festmény akadna, melyekkel azonban helyszűke miatt nem foglalkozhatunk. A szobrok közül óhajtanók felemlíteni *Klimschnek* márványból faragott „Fantasia“ című és a szerelmet, mint az édes örömek forrását feltűntető nagyon vonzó szobrát. Kevésbé sikerült *Rombaux* holland mesternek „Sátán leányai“-val az általa kifejezni óhajtott érzéki szerelemnek epedését és perzselő tüzét gipszbe önteni. *Streicher* szobrásznak „Fiatal leány“ című márvány műve gyönyörű arcú leánynak hajlékony termetét állítja elénk, ki ábrándos tekintetével magához vonja lelkünket. *Rousseau* belga művésznek bronzba öntött két alakja

természetes egyszerűségével és elevenségével méltán kiérdemli a nézők elismerését.

Ha nem is részletezzük tovább a kiállítás többi műveit a szemlélő összbenyomásaként a látottak fölött érzett benső örömet és igaz gyönyörűségét jegyezhetjük le azon meggyőződéssel, hogy a művészetnek ez úton haladó iránya folytonos tökéletesedésével lassanként enyhíteni fogja sokaknak visszautasító elzárkozottságát és hasznára leend a művészetnek.

Dalféle.

Fáradtan járjuk az életutat,
Hívalgva mutatjuk szívünk sebét;
Hangosan hívjuk az édes multat,
S hatásért kutatunk szerteszét.
Számító kalmárként játszunk a könnyel,
S a világot vádoljuk hideg közönnyel.

Pedig ha látnók egy sápadt arcot,
S mosolylyal küzdeni borult szemet;
Ha látnók lefolyni néma harcot,
Melyben a győző sokszor temet —
Sohasem játszanánk kisajtott könnyel,
S magunkat vádolnók hideg közönnyel.

Kölönte Béla.

Gondolatok a kath. autonomiáról.

Irta: Adelmann Géza.

Az 1906. évvel kezdődő országgyűlési ciklust megnyitó trónbeszédben egy rég várt reménysugár csillant fel ismét a magyar kath. hívők számára. Amit a kath. közvélemény már évek óta ismételve sürget: a magyarországi kath. autonomia ügyének megoldását íme Ő felsége ünnepélyes nyilatkozatával megígérte. Ez ígéret bizalmat öntött a szívekbe az iránt, hogy az oly régóta elodázott ügy ismét, de ezúttal utoljára, szőnyegre fog kerülni és a legfelsőbb helynek bölcs belátása szerint fog megoldást nyerni.

E körülmény indított arra, hogy a katolikus autonomiáról, annak fogalmáról és céljáról néhány gondolatot adjak közre.

Ha a katolikus autonomia eszméjét teljesen átérteni, s a lelkesedést, melylyel a kath. közvélemény iránta viseltetik, átérezni akarjuk, néhány rövid vonásban át kell tekintenünk a főbb korszakalkotó fordulatokat, melyek a kath. egyház jogi szervezése terén, főként az államhoz való viszonyát illetőleg, lejátszódtak.

Az autonomiának legideálisabb formáját ott találjuk meg az első keresztény egyházban; egy magasztos érzés, a Krisztusi szeretet fűzte össze az őskeresztényeket és az ő egyházközségük önkormányzatának is ez érzés volt éltető eleme, mozgató rugója. Ez magyarázza meg, hogy — bár a három századig tartó üldözések korában is az egyház a hierarchikus szervezést nem nélkülözte — mégis a klérus és laikusok közt az összetartozás érzete oly élénk vala mindenkor, hogy az utóbbiak az egyháznak világi vonatkozású ügyeiben lelkük egész hevével szüntelenül munkálkodni soha el nem mulasztották, és a klérussal való illetén összmunkálkodásukkal ők, a laikusok is nagyban hozzájárultak az evangéliumi igazságoknak a Krisztusi szeretet jelében való elterjesztéséhez.

Az egyház ez időben még magában áll. Az állam, mely eleinte csupán negligálja, később a fejlődő és erősbödő egyházat már

nyíltan a legkegyetlenebb intézkedésekkel üldözi és elnyomni igyekszik. A nagy küzdelemben az eszme győztessé lőn a nyers erő felett és Krisztus egyháza diadalmasan került ki a küzdelemből.

Az idők nagyot változtanak. Az állam keresztény jelleget vesz fel, kielégíti az egyháznak minden anyagi szükségletét, kezébe veszi világi vonatkozású ügyeinek intézését és ezáltal fölöslegessé teszi az autonómiát.

Igy történt ez hazánkban is azonnal a kereszténység behozatalakor. Bármennyire is érezte azonban az államnak ez irányú tevékenysége jótékony áldásait a magyar nemzetnek az egyháztól vezetett kulturális haladása tekintetében, egy káros hatását mégsem tagadhatjuk el, hogy valóságos gyámsághoz szoktatta, kiskorúságban tartotta az egyházat világi ügyeinek intézésében. És ez volt oka annak, hogy, — mikor a XVIII.—XIX. század modern politikai elméletei áthatották a nemzet gondolkodását és új alapokra fektették az állam életműködését, megszüntetvén az 1848: XX. törvénycikkkel annak felekezeti jellegét, immár szükségessé vált az egyház és állam közti viszony szabályozása, — az időknek e változása készületlenül találta az egyházat jogainak kellő megvédésében és az állami protektorátus alatt kifejlődött és szokásjogilag megerősödött intézményeknek az egyház isteni eredetével való összhangba hozásában.

Mióta az állam kivetkőzött ker. kath. jellegéből és a fejlődési tendencia az egyház és állam teljes szétválásához vezet, a kath. társadalmon nyugszik a nagy feladat az egyháznak hűséges oltalmazójává lenni, azon egyháznak, a melyben és a mely által legfontosabb lelki szükségleteinket elégítjük ki, mely mint jó anyánk terjeszti ki felettünk védő karjait bölcsönktől sírunkig, mely fájdalomokra gyógyírt és lelkünknek az élet minden hányattatása közt biztos menedéket nyújt.

E körülmények és érzelmi momentumok ébresztették a magyar kath. társadalmat illő kötelességének tudatára, hogy egyházát hatalmával megvédje, erejével támogassa, ezek érelték meg a magyar kath. közvéleményben azon óhajást, sőt jogos követelést, hogy a magyarországi kath. egyház az önkormányzat elvei alapján szerveztessék.

Ennek a követelt autonómiának célja szerinti helyes fogalmi meghatározását adja Szemnecz Emil, mikor azt azon szervezetnek nevezi, melyben „a világi hívek az egyház világi vonatkozású ügyei-

nek a papsággal egyetértésben való intézésére, az egyház jogainak és szabadságainak oltalmára, vagyonának biztosítására, az isteni egyházkormányzat támogatására és megvédésére egyesülnek.“

Ideális gondolat tükröződik vissza Biró Béla felfogásában, ki az autonómia szervezésének főcélját az első keresztények szent szeretetének a tanító- és tanuló egyház tagjai közt való felújításában látja; ő az autonómiában találja biztosítékát a lelki üdvünket érdeklő magasztos cél kultiválásában való együttérzésnek és e magasztos cél elérésére szükséges eszközök megválasztásában és alkalmazásában való együttműködésnek, végül a terhek viselésének testvéries megosztásában és hordozásában való egységes akaratnak és törekvésnek.

Mihályfi Ákos dr. pedig az 1904. évben tartott kath. nagygyűlésen elmondott beszédében, miután az autonómia megvalósítása iránti követelésnek történeti jogosultságát igen helyesen egyrészt a katholicizmusnak a magyar állam kiépítése körül szerzett érdemeiből, másrészt pedig abból a méltányossági szempontból igyekszik kimutatni, hogy a modern magyar államnak a kath. egyházat szintén legalább is egyenlő elbánásban kell részesítenie a többi bevett felekezetekkel, melyek pedig az önkormányzatnak áldásaiban mind részesülnek, az autonómia életbeléptetésének égető szükségességét hangoztatja továbbá, midőn annak legfőbb célját abban összpontosítja, hogy a Krisztus egyháza, a kath. egyház Magyarországon minél szabadabban és így minél sikeresebben fejthesse ki erőit és tevékenységét a lelkek üdvösségére.

Ha ezen a hitélet megvédése szempontjából adott fogalom- és cél-meghatározások a jogászt nem is elégítik ki, mindazonáltal megértetik velünk az autonómia szervezése iránti kívánságok általános, jogos és szükséges voltát.

Az évtizedes eszmecsere és vitatkozások által tisztult közfelfogás az autonómia megvalósításával véglegesen rendezhetni véli egyrészt a külső viszonyt az egyház és állam közt, midőn követeli, hogy az autonómia alapján szervezett magyar kath. egyház legyen örököse a történeti kath. egyház jogainak és vagyonának, iskoláit saját szellemében vezesse, alapítványait maga kezelje és saját céljaira használja, nyerjen továbbá helyes megoldást a királyi patronátus kérdése, másrészt az autonómia megvalósítani van hivatva a laikusoknak azon régóta hangoztatott jogos kívánságát, hogy az egyházi kormányzat tekintetében biztosítsák számukra az őket megillető részvétel a világi vonatkozású ügyek elintézésében.

A cél bár tisztán áll, az alkotmányos Magyarország által törvényesen elismerendő kath. autonomia követelésében bár egyetértés jött létre, de a szervezés módozatai, a cél elérésére szükséges eszközök kivitele tekintetében az idők folyamán kongresszustól-kongresszusig az ellentétes nézetek a legvehemensebb küzdelmet vívták egymással. És hogy az ellentétek ma már némileg elsímulnak, a gyakran végletek közt mozgó felfogások immár javarészt kiegyenlítődtek és ennek eredményeként a legutóbbi kongresszustól kiküldött 27-es bizottság többségi javaslata a plénum által elfogadva szentesítésre vár, az a mértékadó körök higgadt belátásának és az ügy iránt való igaz lelkesedésének tudható be.

Hogy autonomiánk kontemplált épületén ma még hiányokat vehetünk észre, az ne aggaszson, a fundamentum erős és ez erős alapon a gyakorlati élet kívánta szükséges alkatrészeit az autonomiának felépíteni lehetséges lesz ; a jó fundamentum a reáépítendő emeleteket ki fogja bírni.

És, ha életképes lesz autonomiánk, — amit erős hittel hiszünk és lelkünkben élő nagy bizalommal remélünk, — úgy e szervezésnek munkáját maga fogja végezni és el fog jönni az idő, mikor a magyar katolikus egyházban a klérikus és a laikus elem az ő autonomiai testületeikben a Krisztusi szeretet és béke jelében fognak ismét egyesülni és minden hívő katolikus ember szive szent érzéstől áthatva a nagy eszméért fog dobogni : Istenért és Hazáért!

Fehér dalok.

I.

Ne kérdjétek, mért szól lantom
Oly panaszos, síró hangon,
Arcom mért oly bús, beesett
S a szemeim mért könnyesek.

Minden elsírt, bús kicsi dal
Telve lelkeim foszlányival...
S a sápadt arc, a tört szemek
Sokat, sokat jelentenek.

II.

Arra tanítgatnak a vének nagy bölcsen,
Hogy drága időmet álmokkal ne töltssem,
Hogy ne legyek rabja csalfa délibábnak:
Délibáb s az álmok gyorsan tovaszállnak.
S a melyik föl nem vesz, csak csalogat csupán
Soha se is fussak olyan szekér után,
Ne hallgassak a szív, csak az ész szavára:
Dalnak, szerelemnek csalódás az ára.

Fogadom tanácsát a bölcs beszédeknek,
Káprázatos álmok többé meg nem ejtnek,
Csalfa délibábok majd nem hitegetnek:
Viselem robotját a való életnek.
S olyan lánynak nevét dalokba' se zengem,
Ki csak hiúságból tud szeretni engem...
S mig e bölcs tanácsot adom a szívemnek:
Arra ébredtem, hogy még jobban szeretlek!

III.

Ma még a vágy utánad él szívemben,
Ma még terólad álmodom,
Ma még neved szerelmi dalba' zengem
Fehér, jóságos angyalom.

Bolnap talán reményem összetörve,
Hideg dalóra ébredek
S csalódott szívem dallal mindörökre
Sírátja tört szerelmemet!

Csura Miklós.

A halál.

Irta: Kiss Menyhért.

A szomorú magas leány ott állt az ives, utcára néző ablaknál. Kerek, formás szép fejét ráhajtotta hófehér kis kezére s a nehéz selyem függönyön által kibámult a tavaszi világba.

Tavaszi volt ugyanis és a feltámadás nagy ünnepe. A palota, melyben a szomorú leány anyjával lakott, ott állt a piac sarkán, szembe a főtéri gótíves nagy templommal, s ő jól látta, amint a város a feltámadás ünnepére készül.

A teret változatos, festői, tarkálló csoportok lepték el. Általában legtöbb volt közöttük az alsóbb osztályú: az iparos, külvárosi, a szegényebb népség, de helylyel-közzel megvillant a tarka, örökké hullámzó keretben egy-egy tollas, gazdagon ékített kalap, finom, bolyhos prém, uri szabású, divatos kabátok.

A szép, sugár leány fáradtan és unottan jártatta végig szemét a sokaságon. Nem igen érdekelte mindebből őt most semmi, de mégis csak rajta felejtette szemét a járó-kelő szép leányokon és asszonyokon, kik kecsesen és vidáman jöttek s fürkészsze tekintettek a szembe jövő fiatal urak szemébe.

Egy század katonaság is kirukkolt teljes parádében s a katonák a bandaszóra keményen emelték lábaikat.

Utánuk nyomult zürzavaros összevisszaságban a csöcselék, a percesek és ujságáruló gyerekek raja, kikkel rekedt hangu, nagy bajuzsos, vörös, képű kocsisok. És hullámzik, váltakozik, zajlik a tömeg s nem akarja észrevenni a hideg, csipős, ólmos esőt, mely a beborult égboltozatról bőven ömlik. Vigan járkálnak, élénken csevegnek, s a becsületes, kerek-arcu iparos emberek képén ott van az ünnep, a feltámadás nagy ünnepének derüje, a sok munkálkodás után következő három nap felfrissítő békéje, áldott nyugalma, csendje, vidámsága.

A középen méltóságosan és komolyan emelkedik a százados,

természetes faragott kövekből épített nagy templom, gótcifrázatos, égbeszökő, sugár tornyával, hosszú, keskeny, ívben csúcsosodó ablakaival, melyekből a szürkülő homályba fényesség szűrődik ki. Gyöngye pislákoló, igénytelen fényesség, hasonlatos azoknak az embereknek hitéhez, kik most a templomot megostromolják.

— A szomorú magos leány csak nézte az embereket, az élénken zajgó sokaságot, a kőtemplomot.

Olyan hidegen, közönyösen nézte, mintha nem hinné a feltámadást. Szemének előreküldött sugarával átnézett a nagy templom kőfalán s kereste, vizsgálta az emberek szívét. Van-e feltámadás? Náluk, a tisztáknál és becsületeseknél.

Ő csak azt érezte, hogy az ő szívében nincs, nem lehet.

Menne, szállna, elvegyülne az ünneplők seregébe, leborulna az oltár hideg kővére, de hogy bocsásson meg neki az Isten, ha maga nem tud önmagának megbocsátani.

Nem mehet. Egy lépést nem tud tenni.

Valami nagy, láthatatlan hatalom, mint egy óriási bérc, rá ült, rá nehezült lelkére és huzta, huzta le a földre. — És úgy nézett maga elé, mint egy köszálon álldogáló sas, mely tekintetével a földről a napba néz...

A fényesen, elegánsan butorzott szobában volt még egy aszszony, az anya, az szólalt meg a hosszú csend után.

— Mikor jó Pál úr?

A leány nem felelt. Az anyja, Balogné, látta, hogy leányába belebujt a némaság. Hogy valahogy megszólaltassa, hangosan, nyomósan ismételte:

— Mikor jó az a Pál úr?

— Ma vagy holnap.

Aztán ismét csend, hosszú csend.

— Úgy se lettetek volna boldogok. Törte meg a csendet az anyja. Alig tudtátok volna a mindennapra valót megszerezni. Meglepett volna a gyerek, egész kas gyerek, nyolc, kilenc, tiz, mint a mennyi Rózsának van...

A leány lassan, fátyolosan, álmodozva mondta utána:

— Mint a mennyi Rózsának van...

— Nincs kenyér a fiókban, mit adj nekik, nincs lábbeli, cipőcske, ruha, mibe bujtasd. Este jó az urad, szenes, piszkos, kifáradt. A vékony vacsora nem izlik, goromba, veszekedik, megver... Minden szombat este, érted?

Az asszony elhallgat. A szomorú leány lehunyja szemét, hogy lássa azt a szelid, szombat esti szép világot. S mintegy megbűvölt szent, ki égi hangokat hall, ismétli:

— Minden szombat este...

Balogné, mikor látja, hogy leánya belemélyedt, beleszakadt a gondolkodásba s gúnyja nem hogy felébresztené, de még inkább foglalkoztatja leánya fejét, felszökik, megrázza.

— Ne gondolj reá Mari, ne...

Mari idegesen néz az anyjára. Sugár, karcsu teste összerázkódik, de nem szól.

Balogné nagy savó szemét bosszusan veti Marira. De nem szól, csak magában mormol egy-két szót, csak magában.

Megy, előveszi a szamovárt, hogy theát főzzön. A diófa-szekrényből porcelán tálon mandulás süteményt vesz ki és kapzsin, mohón falatozik. Látszik, hogy későn jutott az ilyes süteményhez, most legalább dőzsöl benne...

Mari nem tudta, hogy mi történik a szobában. Ismét álmodzásába esett vissza s csak azt a levelet látta, melyet mióta megkapott, elvesztette lelke nyugalomát. Az a Pál úr jöveteléről szólt, melyről az anyja is kérdezősködött. A betűk élő lényekké formálódtak s ott lengtek a leány szemei előtt. Mari reszketve nézett rájuk s remegve, fázva olvasta a levelet.

— Édes Mari. A két esztendő meghozta jutalmát. Az Isten megsegített. Az ünnepekre haza érkezem. A várvavárt viszontlátásig Ferenc.

Százsor olvasta, mégis megint újra kezdte. Mióta megkapta, egyébről se gondolkozik, mint erről a levélről.

Álmában vele álmodik, nappal folyton azt látja. Pedig nem szíd, nem követel ez a levél, hanem csak ezerszer örvend a viszontlátásnak.

Csak két év hűséges szerelmét követeli egy férfi iránt, ki elment, mint a mesebeli herceg, hogy neki birodalmat szerezzen, de az aranyhaju királykisasszony cserbe hagyta a szegényt...

És lehunyta mélytűzű szép szemét a szomorú leány. — Bolondság, regény az egész. Lehetetlen, hogy az élet ily mestersegesen kombinálja az ember életsorsát. Így csak tanult, erős eszű írók bonyolítják a novellahősök történetét. Lehetetlen, lehetetlen.

De ismét csak magát áltatta. Szemei előtt állt élete. Látta magát habfehér ruháskában és őt, amint ott lépdelt komolyan oldala mellett. A hangját — csodálatos — a hangját is hallotta:

— Pál Ferenc vagyok, géplakatos a Braum-féle gyárban. Jövedelmem kevés, de megtudunk élni belőle. Szorgalmasan dolgozunk és megélünk Mari kisasszony...

Ez a legelső találkozás volt. Aztán még erősebb, forróbb lett a vallomás.

— Te vagy életem célja.

— Szeretlek édes Ferenc!

De e két egymáshoz hajló szív napfényes egére fekete felhő borult. Varjú károgott bele a vallomások édes zenéjébe és hasztalan hessegették.

— Nem adlak koldus mesteremberhez, nem adlak.

A kövér, elhízott asszonyság szólt így, aki megunta a dolgot és kényelemre vágyott. Mit is akar a rongyos géplakatos! Mert ő árucikknek nézte a leányát és megakart élni belőle, mint a kereskedő a portékájából.

De az elűzött fiatal ember vissza jött és szólt.

— Értem a mesterségemet Mari. Külföldre megyek. Ott jobban megfizetik az efféléit. Éjet nappá teszek, küzdök s tán megsegít az Isten? Két évre majd gyűjthetek annyit, hogy az anyád nem koldust lát bennem. Mégvársz-e Mari?...

— Az örökkévalóságig várok érted Feri!

Hanem jöttek a megpróbáltatás évei. Jöttek az átkos, keserves napok, mikor az anyja megunta a dolgot, de szerette a kényelmet, a jólétet.

Kivette a lányt a varrodából.

— Te ingyenélő, semmirevaló, mire neveltelek fel, ha semmit se keresel?

Az ilyen szók a szebbjeiből valók voltak. Mást is mondott, csúfabbat, szennyesebbet, mely a lánya arcába kergette a vért.

Ráfogta nehéz, istentelen dolgokra. Úgy bánt vele, mintha nem az édes gyermeke lett volna.

Pegig az volt, csakhogy jobban szerette magát; az élet gyönyörüségét a saját gyermekénél.

Oh hány álmatlan éjszakát töltött el könnyhullatások között.

— Szent könyörületesség vedd el az életem! vacogta a párnái közt és nem hunyta le szemét reggelig.

Nappal is árnyként suhant végig az utcákon s a folytonos bú és sanyargatás elfogyasztotta, lesoványította. Valami szürke, mindennel megalkuvó életbölcesség rakódott le a lelkébe. Nem

érezte semmit. Nem reagált a vele történetekre, kihalt belőle minden jobb indulat. Gép lett, ki vágatott az útján pontosan, szabályosan, nem tudván a célt, mely felé megy, mely felé halad.

S ekkor azt tette vele az anyja, amit akart. Agyonhajszolta, öntudatlanná, tehetetlenné tette és küldte a Hirs urhoz, ide...

S ő vánszorogva, kétségbeesve, nyomorultan megindult.

— Mikor Mari mindezeket elgondolta, átélte, azt hitte, hogy a feltorló emlékek kiszakítják a szívet.

Arcát előntötte a pir, ajka remegett s valami tompa kábultság vett erőt rajta, olyan, milyen akkor száll az emberre, mikor valami nagy szerencsétlenség előtt áll.

Nem tudott helyt maradni. Égette a tűz és mint egy megvadult nőstény tigris ráakart ugrani az anyjára.

— Te vagy az oka, te...

Koppanás az ajtón. Majd kirívó ünnepi ruhában pirosposzsgás polgárasszony lép be. Kezén szőke fürtű rózsás arcú gyereket vezet.

— Bocsánatot kérek, azt mondják itt lakik Balog Istvánné?

Balogné, ki cukros süteményt ropogtatott oda szaladt.

— Ni, lelkem Lidia leányom, hát nem ismersz, azt hittük meghaltál, hogy annyi ideje felénk se nézel. — S ölelte, csókolta.

Lidia asszony a csodálkozástól nem tudott szóhoz jutni.

— Édesanyám, hát mi van magukkal?

S elbáméskodott a fényesen kirakott szobában. Eközben meglátta Marit és nézte, nézte.

Mari a kis gyereket csókolgatta. Cukrot adott neki és kezébe az asztalról egy szép virágtartót. Majd a nénjéhez tartott.

— Édes, édes Lidi... S körülrepeste, ölelte, csókolta testvérét.

Lidia asszony sejteni kezdett.

— Te Mari... hát te céda lettél?

A falusi, becsületes lelkét előntötte a szégyen és keserűség. Mindent értett és látott és zokogni kezdett hosszasan, bugva, a szegény falusi iparos asszony, ott a selyemfüggönyös, ragyogó szobában.

— Nem, én nem maradok e házban egy tapodtat sem... Testvérem nem lehet rossz, becstelen... Nem ismerem, nem ismerem a nagyságos kisasszonyt...

S indult. A gyerek kezéből kikapta a virágvázát, s a földre dobta.

Szines, csillogó üvegdarabok karikáztak a szőnyegen végig.

— Anyám! kiáltotta Mari, hogy testvére eltűnt.

A kövér asszonyt ez az örületes, vészes hang felrázta. Mintha halálmadár szárnya suhogott volna e felsíró, felbúgó zokogásban.

Az asszony odaugrott, mint egy nőstény állat a zsákmányára. Megtépte a karját s úgy kiáltotta:

— Ne csinálj komédiát Mari, mert kikergetlek, érted kikergetlek...

És szitkozódott. A szomorú, magos leány azonban most nem ijedt meg tőle. Erősnek, hátornak és szabadnak érezte magát e pillanatban. Tele volt a szíve csordultig és szerette volna kiönteni, de minnek, ez az asszony, ki csak azért anyja, mert az életét adta, nem értené meg.

— Csak remegett, rángatózott az ajka, de szó nem birta elhagyni.

— A két esemény, mely legutóbb érte, kiforgatta, kicserélte és átlátta, hogy ez így nem mehet. Erőtlenége, gyermeteg, hajlékony akarata sodorta ide, de itt az örvény közepében eszmélni, gondolkozni kezdett.

— Szeretett egy férfit lángolón és igazán, aki elment, hogy visszatérjen és magához vegye.

Elébe nem állhat. Utálatos, fertőzött lett a szíve.

Volt egy testvére, ki azért becsületes, mert vott ereje megvetni őt, a becsstelent, az utálatosat,

Leomlott lelkében mindaz, ami eddig az élethez kötötte, szerelem, testvér és szülőszerelem, becsület. — Üres és sivár a lelke, melyben csak a kétségbeesés talál tanyát...

Balogné szólt:

— Öltözz Mari és fésülködj, jön a Hirs ur.

A szamovárbán kékesen lobogott a láng. Balogné ismét főzte a theát. Az asztalon karcsu, keskeny rumos üveg állt, mellette a porcelán tál tele édes süteménynyel.

Balogné kényelmesen hátravetve magát egy selyemzsölyén, szürcsölgetett egy pohárból. Szeme kidagadt és élénken villogott a sok szeszes italtól.

Mari szembe állt az anyjával, s az ablaktól nézte őt.

A nagy templomban a Tedeumot énekelték, s a magasztos himnusz hangjai átszűrődtek az ablakon.

A szobában sötétség takart mindent, úgy, hogy a tárgyak körvonalait is alig lehetett látni.

— Gyujtsd meg a gázt, te — szólt oda Balogné.

Mari ránézett az anyjára. Csak zöldes, éktelenül vigyorgó szemét látta, melyből feléje soha a szeretet egy csöpp melege nem áradt.

Rettenetes gondolat villant meg az agyában. Végét szakítani ennek az átkos, gyalázatos életnek, mely örökre elvesztette a célját.

És kezét reátette a csavarra. Aztán fordította... egy... kettő... három... Erősen, biztos kézzel, határozottan. Arca se rándult, ott állt merőn, egyenesen, komoran, mint a halál angyala, mint egy démon.

A szoba csakhamar megtelt a gyilkos, életlő párával.

A szomorú lány megszedült és hullt, hullt... le a földre, a sima szőnyegen szétszórt színes üvegcserepekre...

Az öreg asszony fuldokolva levegő után kapkodott. Csúful lihegett, szemei kifordultak s mintegy villám ütött élettelen fadarab zuhant le ülőhelyzetéből.

Valahogy mozgatta a száját s elhalóan kérdezte:

— Mi ez Mari, mi ez?

— A halál!... nyögte a leány.

A templomban pedig vége lett a hálaadó istentiszteletnek. Nagy, mozgó rajokban oszladozni kezdett a nép. A katonák harosogó bandaszóval lépkedtek tova. —

Mindenki sietett haza a kopogós, ólmos, hideg eső elől.

A piac közepén egy idegen úr sietett. Olyan lázasan sietett... Miközben a szürkületből lassan leszállott a fekete éjszaka.

A vallás társadalmi értéke a jogtörténelem világitásában.

Írta: **Bochkor Mihály dr.**

A jogtörténelem történelmi tudomány, következésképpen amint a történelem természetével kell számolnia, fejlődésében is követi a történelem-tudomány kialakulását.

A történelem-tudomány fejlődési fokai: a leíró, a pragmatikus és a genetikus történelem.¹

A jogtörténelem is e fokozatokon ment át s ma is a jog-nak történetét e három alakban, helyesebben e három fokozaton lehet tárgyalni.

Ha a jogintézményeket, azoknak változásait tér- és időben egyszerűen leírjuk, hacsak az a célunk, hogy megismerjük, mi történt az egymást követő korszakokban a jogélet terén, a jogtörténelem legalacsonyabb szintjén dolgozunk, bár elismerjük, hogy ez az alapozás, az alapvetés fontos és elkerülhetetlen munkája, amely nélkül magasabbra emelkedni lehetetlenség.

Ha a történelmi ismeretet gyakorlati célokra akarjuk felhasználni, kutatnunk kell az események, a történések okait, a célokat, az eredményeket. E fokozaton a történelem s a jogtörténelem is oknyomozó. De még nem tudomány, mert a valóság minden oldalú megismerésére képtelen.

A történelem s a jogtörténelem csak a genetikus fokon éri el a tudományos nívaut, mert csak e fokon képes a megismerendő tárgyat a történelmi és szociális összefüggések szövevényébe, az egész ismert valóság kereteibe beállítani. E fokon vezető gondolatai: az emberiség egysége; az a tudat, hogy az emberek különböző élet-

¹ Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, Leipzig 1903, §. 2: Historische Entwicklung des Begriffs der Geschichtswissenschaft.

nyilvánulásai, tevékenységei bensőleg — analogiával mondhatjuk — szervesen összefüggenek; az a belátás, hogy az összes emberiségi viszonyok és intézmények folytonos átalakuláson, változáson mennek át, hogy a történelem s így a jogtörténelem is (mint történet) egy folyton tova hömpölygő folyóhoz hasonlít, melyet csak bizonyos mederbe terelni, folyását itt-ott szabályozni, de megállítani emberi beavatkozással sohasem lehet.

A történelem és a jogtörténelem e ponton érintkeznek a bölcseséggel, a genetikus jogtörténelem a komoly jogphilosophia édes idősebb testvére.

Dolgozatunk a genetikus jogtörténelem körében mozog.

Fejlődés nélkül nincs történelem, egy és ugyanazon ténynek megismétlődése nem történelem. De az ember csak a társadalmi létben fejlődik; tehát a történelem alapja úgy az általános, mint a jogtörténelemben az ember társadalmi léte, a socialitás. Ám ez csak *conditio sine qua non*, a fejlődés s a történelem forrása az ember, az individualitás.

Ebből kifolyólag a történelmi fejlődésnek ethikai szempontból kettős értelmet kell tulajdonítanunk, mert kettős értelme van:

1. a történelem folyamán az ember — a nagy átlagot véve alapul — mindig, korról-korra tökéletesebb típusokban jelenik meg,

2. az egyesek közötti vonatkozások, a társadalmi viszonyok, a kölcsönhatások számban és tökéletességben állandóan gyarapodnak, a társadalmi viszonylatokon felépülő intézmények tartalmilag gazdagabbakká, az alapul szolgáló viszonyok természetének megfelelőbbé lesznek s a mellett, hogy e viszonylatokban az ember értékének elismerése folyton halad, az egyesek is jobban és jobban közelednek egymáshoz nemcsak térbelileg a gyors közlekedés, de ethikailag is az egyetemes emberiségi solidaritás erősödése útján.

A művelődés eredményei e szerint egyfelől az egyénekben, másfelől a társadalmi együttműködésben jelentkeznek.

Tudjuk, hogy egyéniség nélkül nincsen társadalmi együttműködés, hogy az egyén a társadalom útján fejlődik és hogy a társadalmi lét nemcsak az emberi tökéletesedés eszköze, de az egyéni tökéletességnek egyik alakja is.

A társadalmiság fejlődése e szerint a következő tételeket foglalja magában:

- a) a viszonyba kerülő emberek köre állandóan tágul;
- b) az embereket összekötő vonatkozások, viszonyok, hatások

és kölcsönhatások a történelem folyamán gyarapodnak, (vérségi, vallási, védelmi, termelési, jogi, politikai stb. viszonyok);

c) az életviszonyok bizonyos cél érdekében szabályoztatnak;

d) e célok a fejlődéshez képest különbözők, az azokat kitűző emberek fejlődésével együtt fejlődnek;

e) az életviszonyok természete idővel ismertebbé, a szabályozás az életviszonyok természetének megfelelőbbé lesz;

f) a kényszerszabályozást hordozó rendező hatalom, az Állam tartalmilag gazdagodik;

g) az Állam az egyes uralkodó életviszony hatalma alól felszabadulva, a viszonyok összhangjának megteremtésére vállalkozik;

h) ezzel a szabályokat tartalmazó jog elveszíti az egyik vagy másik életiránynyal, életviszonynyal összenőtt jellegét, *abstract rendező elvvé* lesz, melynek irányítója az elérhető legteljesebb rend s ez úton a továbbfejlődés lehetővé tétele;

i) a jog az életviszonyok természetét a szabályozásban a lehetőségig tekintetbe veszi, miért is a jóakarátú, a vallásos, az erkölcsös ember instinctív beavatkozásának mind kevesebb tere lesz. E ponton uralkodik az elv, hogy nem minden, ami első tekintetre jónak látszik, jó a rend és a fejlődés érdekében is (pl. a jótékony-ság egyes nemei, pl. a munkanélküliek állami eltartása stb.);

j) ez okokból a kinyilatkoztatás, a vallás, az Egyház mind jobban kénytelenek az életviszonyok rendjét *azok természete szerint* szabályozó államhatalomtól visszavonulni, attól elválni;

k) a szabályozás a harmonia mellett a továbbfejlődés lehetőségét is figyelembe veszi s ezért magának hova-tovább csak relatív értéket tulajdonít, a változtatás szabaddá lesz;

l) a vallás mellett számos más összekötő kapocs fejlődik ki, sőt a kereszténység korában is vannak időszakok, midőn az embereszmét a maga egyetemességében nem a vallás hirdeti, midőn a nemzetközi jogot a kereszténységre nem, hanem csak a term. jogra lehet alapítani (Grotius), mert a jogképesség alapja nem az ember, hanem az Egyházhoz s legtovább a kereszténységhez tartozás;

m) a jogot mint abstract rendező elvet a fejlődésen s a renden kívül az ember értékének fokozódása s az emberiségi összetartozás haladó gondolata irányítja (tehát az egyéni tökéletesedés az egyénben s másokhoz való viszonyában).

Mind e tételek befoglaltatnak a történelmi fejlődés társadalmi értelmének megállapításában.

Mivel a fejlődésnek kettős értelmet, egyéni és szociális értelmet tulajdonítottunk, a fejlődés tényezői is mindkét irányban értékelhetők.

Itt térünk át az érték fogalmára.

Valaminek értéke vagy magában van vagy valami egyébhez való viszonyában. Az ember mint értelmes, eszes, öntudatos Én, önmagában érték (önérték). A gyümölcs, mely az embernek táplálékul szolgál, az emberhez való viszonyában válik értékessé (hasznóérték).¹

Itt az érték utóbbi fajáról van szó, mert sem a vallás, sem az erkölcs emberen kívül s ember nélkül nem léteznek, csak az ember projectiói. Ugyanígy a gazdaság, a jog, az Egyház, az Állam, a társadalom.²

Az értéknek ezen utóbbi neménél a cél gondolat logikailag elmaradhatatlan,³ az érték e neme mindig bizonyos viszonyt fejez ki, amely a cél és az „értékes“ valami, mint eszköz között áll fenn.

¹ V. ö. Böhm Károly, Az ember és világa, III. Rész: Axiologia vagy érték-tan, Kolozsvár 1905. 72. §. 236—241.

² Böhm. i. m. 88. §. A szociális moral ellenmondása. Az önérték mint a sociologia szükséges vezérgondolata: 285—289.

A társadalom nem organismus, hanem csak „rendezett valóság.“

„A társadalom élő lelkek funkciójának projiciált rendezett hálózata. Célja nincs ö benne, magában, hanem az egyes élő lélekben, melytől szolgálatai értelmet nyernek“. (83. §.)

„Ámde ha a társadalom nem élő lény és nincs öntudata, akkor teljesen elesik azon jogtól, hogy ilyenül értékeljük is; neki *önérteke* nincs, mert minden tartalmát az egyesek lelke adja. S azért az élő egyeseket úgy tekinteni, mintha azok csak a társadalom kedvéért léteznének; egyrészt a dolognak fejetejére állítása, másrészt az önzés hypokrisise, mely magát a társadalommal azonosítva, maga alacsony céljai elérésére kívánja az egyeseket dolgoztatni. A modern államokban ilyen visszataszító hypokrisis útján zsarolják a hadseregek és a kormányok az államfentartó és positive termékeny munkások erejét. Erre célzott a Proudhon-féle: La propriété c'est le vol, s ezzel szemben kell alkalmazni a retorsiv expropriatiót“. (84. §.)

„Mindaz, ami az ember értékét a társadalom jólétén méri, nem érdemli a moralitás nevét, hanem csak sociologiai anyag. Minden socialis functio praemoralis állapot, a meddig azon vonás nem járul hozzá, mely a szellem önértékéből fakad“. (88. §.)

„A mikor a hasznosságot meg akarjuk indokolni, az egyes tehetségeinek értékességéből kell argumentálni, vagyis az egyesnek önértéket kell tulajdonítani. A társadalmi intézmények maguk tehát értéküket az egyesnek önértékéből nyerik“. (u. o.)

³ Hasonlóan E. Hartmann, der Wertbegriff und der Lustwert, 22., Böhm-nél i. m. 42. Hartmannnál minden érték a céltól függ.

Böhm szerint a Hartmann elmélete befejezetlen, mert, ha a végcél, mint

Az értékesség megismerése az értékelő Ént tételezi fel, de az Én az értéknek nem constitutív eleme feltétlenül, csak ott az, ahol az értékesség cél gondolata az emberben van, ott, ahol valami az emberre nézve értékes. De másutt is az értékességet az ember ismeri fel s így, ha az értékességnek nem is alkotó eleme, ismeretelméletileg az értékítélet csak benne jön létre még akkor is, mikor ez az értékítélet az emberen kívül eső dolgok objectív viszonyából vonatik el. Az elemek a növényvilág szempontjából értékesek, mert életük fentartói. Ez az értékesség az ember nélkül s az emberen kívül is létezik, de megismerésében már az Én lép ki s az ember megismerési képességének mértéke méri e valóságból elvont becslés helyességét.

A fejlődés szempontjából foglalkozunk az értékfogalommal. Úgy az egyén, mint a társadalom szempontjából; nem vagyunk ennél fogva tekintettel ama tényezőkre, melyek az egyes ember és a társadalom léte szempontjából értékesek. Az individuumot és a társadalmat meglevőnek gondoljuk s csak az adott állapotban megtartása s tovább fejlődése lebeg szemünk előtt.

A fejlődés tényezője a vallás is. A fejlődés kettős irányához képest értékessége is kettős. Mint általában az embernek egy felsőbb hatalomhoz való viszonyára vonatkozó gondolatok, érzelmek, akaratnyilvánítások és normák foglalatja fejlesztőleg hat az egyesre, indulatait megfékezi, szenvedélyeit csillapítja, a mindenkori felfogás szerinti rossz elkerülésére, s a jó követésére ösztönzi, a titokzatos iránti vágyát kielégíti, a halál mysteriumával szemben vigaszt nyújt, metaphysikai ösztöneit, főleg a causalitas inhaerens törtetését megnyugváshoz vezetí, a lelkiismeretet kibékíti, szóval az individuumot önmagában rendezí, belső életében összhangot, békét, jóakaratot nevel, a fejlődésre képesíti, ami aztán külső tevékenységében is megnyilatkozik.

De ezen egyéni értékességén kívül társadalmi jelentősége is van. Fejlesztőleg hat az ember társadalmi kihatásaira is és pedig úgy az embernek emberre gyakorolt ú. n. interindividualis hatásaira, amennyiben azokat szelidebbekké, békésebbekké, productivabbakká teszi, mint az embernek a társadalmi intézmények által közvetett

többé semminek sem eszköze értékelen, az eszközök, melyek abból nem merítetik értéküket, maguk is értéktelenek, vagyis az elmélet ellenmondást tartalmaz. Nietzsche-nél is a célban rejlik az érték. A „Wille zur Macht“ ad értéket mindennek, ami ezt elősegíti. Zarathustra 86. old.

Kétségtelen, hogy a lét maga is értékes, ép azért, mert létezés, mert van. Mi a cél gondolatot csupán a haszonértéknél szerepeltetjük.

szorosabb értelemben vett társadalmi hatásaira, a mennyiben a társadalmi intézményeknek megalkotására, fejlesztésére, ezen intézményekhez, a jogrendhez, az államhatalomhoz való alkalmazkodásra, engedelmességre s ez úton az egész jogközösségben élő társadalom összes tagjainak érdekében való közreműködésre készíti. (Kidd, Társadalmi evolúció, V. fejezet.)

Vannak a közgazdaságtanban fogalmak, melyeknek *terrenuma* nemcsak a gazdasági élet, melyek sokkal általánosabb érvényűek. Ilyen az értékfogalom. Manapság az már a gazdasági, erkölcsi, esztétikai, logikai értéken túl közös alapra vitetik vissza.¹ Ilyen a határhaszon (terminal, marginal, final utility) fogalma.² Nemcsak anyagi, hanem magasabb szükségleteink, hiányaink is vannak. Azok a szellemi javak, melyek e hiányokat pótolni hivatottak, többféle szükséglet kielégítésére lehetnek alkalmasak. Az adott viszonyok között fontosabb szükséglet kielégítésére kell azokat előbb felhasználni s azután fokról-fokra leszállani a szükségletek skáláján addig, míg elérkezünk azon az adott viszonyok között legkisebb haszonig, amelyet még ama javakból kivonhatunk. A vallásnak értéke ma az individualitás s az egyén és egyén közti közvetlen viszony terén mozog, az egyéni fejlődés a művelt emberiség szellemi, erkölcsi szükségleteinek skáláján az első s utolsó lépcső, melyet ma a vallás betölthet, közvetlen az egyetemes fejlődés társadalmi intézményeiben alig szerepel.³ Ma tehát a vallás eszmei javainak „first and

¹ Cohn Jónás eleveníti fel az általános értéktudomány régi gondolatát, melyhez mint külön tudományágak járúlnak: a logika, esztetika, etika (Beiträge zur Lehre von den Wertungen. Böhmnél.) Ez általános értéktan keretébe veszi fel Böhm a gazdasági értéket is. (i. m. 45.)

² A határhaszon elemi jelenségei az izolált, tehát nem a társadalmi gazdaságban lépnek fel s a kereslet- és kínálatnak itt megfelelő szükséglet és készlet hatásai közvetlenül e határhaszonban nyilvánúlnak. V. ö. Wieser Grenznutzen, a Conrad-Elster-Lexis-Leoning-féle Hwb. der Staatswissenschaften című mű IV. kötetében.

Az értékkel kapcsolatosan v. ö. Böhm—Bawerk, Wert, Kosten und Grenznutzen. Jahrb. für. National—Ökonomie, III. F. 3. Bd.; Zuckerkandl, Die klassische Werttheorie und die Theorie vom Grenznutzen, u. o. 21; Dietzel, Die klassische Werttheorie und die Theorie vom Grenznutzen, u. o. 20.; Macvane, Marginal utility and value, Quarterly Journal of Econ. 1893. (Az irodalomról bővebben tájékozott Wieser i. m., i. h.)

³ Itt-ott a társadalmi rend és fejlődésre közvetlenül alapított intézményekben is van még szerepe. Így pl. hazánkban a nemzetszabadság védelmére: a koronázás, uralkodói eskü, az erdélyi kath. autonomia útján. Ez autonomia tör-

final utility“-ja azoknak jóformán csak egyéni értékében van. De ez, amint az előző fejezetben láttuk, nem **csak**, hanem ellenkezőleg **előhaladás**, a vallás lényegének tisztább kidomborítása.

Az Egyház és Állam viszonyának történeti alakulásában a vallás szervezete úgy a vallás lényege, mint az állam természete által indokoltan elkülönül az államhatalomtól s mint jogi hatalom hanyatlik. E tényt a vallás socialis értékének történelmi változásából fogjuk megmagyarázni.

Amint a gazdasági javak csereértéke hullámmzásnak van kitéve s a kereslet és kínálat viszonyaitól függ, úgy az eszmei javak értéke is változik.

Minél nagyobb szüksége van az emberiségnek a fejlődés folyamatában egy bizonyos eszmére, — itt az mellékes, hogy az eszmék honnan erednek — annál nagyobb annak a jelentősége; viszont amint az eszme az emberekben gyümölcsseit jobban és jobban fejti ki, vagyis amint a valóságban (gondolatok-, cselekedetek-, intézményekben) elterjedt, oly mértékben csökken a hiány, a mely előbb annak az eszmének, mint hiánypótlónak jelentőséget tulajdonított s így annál inkább csökken annak az eszmének a fontossága is. Ha vágyainkat elértük, annak, ami e vágyat betöltötte, nincs már meg az a vonzó ereje, mint előbb, mikor még csak hiányérzetünk jelezte annak szükségét.

Ha egy és ugyanazon hiányt több pótló tényező képes betölteni, az egyes hiánypótlékoknak becse külön-külön kisebb lesz, mint midőn csupán e tényezők egyike volt képes e szükségletnek eleget tenni, ez egy tényezőnek az értéke.

Ha táplálkozásunkra egyetlen tápszer, pl. a kenyér szolgálna, nagyobb volna annak a becse, az értéke, mint a mekkora ma, midőn amellet egy egész sorozata a táplálószereknek létezik. E jelenség a gazdasági érték-alakulásnak egy eddig alig figyelembe vett szabálya.¹

ténete szorosán egybefügg az ország politikai történetével. Az absolutismus ellen épúgy küzdött, mint a politikai közösség, a kiegyezés épúgy visszaállította, mint az alkotmányt. Lásd az erd. római kath. státus gyűléseinek jegyzőkönyveit 1848., 1866., 1868. évekből. Szerepe van továbbá pl. a perjogban (eskü).

¹ Nem azonos a kínálat áralakító hatásával, mert a kínálat egy és ugyanazon javak tekintetében hat módosítólag v. meghatározólag az árra, holott a fent említett szabály abból indul ki, hogy egy és ugyanazon emberi szükséglet kielé-

De szabálya a nem gazdasági javak értékkepződésének s érték-változásainak is.

A vallásnak a történelmi fejlődésben kettős értéket tulajdonítottunk, egyéni és társadalmi értéket, mivel nemcsak az egyes embert belülről kifelé fejleszti, hanem a társadalmi együttlét fejlődésére is közreműködik. Utóbbi szerepe kétféleképp érvényesül:

1. Az egyest társadalmi kihatásaiban socialisabbá, vagyis mind jobban olyanná alakítja, hogy külső magatartása mások létét, boldogságát, fejlődését ne akadályozza, sőt fejlessze, a mi ismét közvetlenül vagy a társadalmi intézmények közvetítésével történhetik; (egyéni jótékonyosság, adófizetés állami jótékonyosságra, betegápolásra, nevelésre, lelenházakra stb.).

2. Közreműködik a társadalmi intézmények alapításában fenntartásában és tovább fejlesztésében. Az emberek kezdetben a társadalmi hatalomban vallási hatalmat látnak, annak vallási motívumokból engedelmeskednek, a vallás adja meg a többi művelődési tényezőnek is a socialisáló erőt. A tudomány, a művészet a vallás kereteiben jelenik meg és hat művelőleg. Az erkölcs a vallásból fakad, a jogszabályok az istenség alkotásai, kötelező erejük alapja a vallás, szentesítésük a vallás; az államban az istenség uralkodik helyettese útján, a gazdasági élet, a munka-felosztás, csere, kereskedés a vallás ótalma s fegyelme alatt fejlődik s hat összekötőleg; a kölcsönös bizalom a vallás ótalma alatt áll.¹

Mivel a jog rendezi a társadalmat, itt vehető észre legfeltűnőbbben az a szolgálat, a melyet a vallás socialis szempontból tel-

gítésére csak egy vagy több eszköz kínálkozik. Ha csak egy, annak nagyobb a becse, mintha több; amíg csak egy dolog létezik a szükséglet kielégítésére, annak van bizonyos becse, ha ugyanazon szükségletekre más dolgok is alkalmasakká válnak, annak a kezdetben egyedülinek értéke csökkenni fog.

Amíg az ember kitűnési vágyának csak egy eszköze volt, a testi erő; ez sokkal becsesebb tulajdonságszámba ment, mint ma, mikor kitűnni másképp is lehet.

¹ V. ö. Sir Maine Sumner Henrik, A jog őskora, ford. Pulszky Ágost, Bpest 1875, I. fejezet; B. W. Leist, Graeco-italische Reschtsgeschichte, Jena 1884, II. Buch. Erster Abschnitt: Rita, ratio, themis. Zweiter Abschnitt: Dharma ritus, hosion. Dritter Abschnitt: Vindicta und Erinys; B. W. Leist, Alt-Arisches Jus Gentium, Jena, 1889, §. 13, §§. 26—58; E. Revillout, Précis du droit égyptien, Paris. 1903, II. 1152: „En Egypte, le droit sortit des Temples...“ Farkas Lajos, A római jog történelme, II. kiadás, Kolozsvár 1900. 77. §: A fides fogalma etc.: „A fides istenség, numen Fidei“; Danz, der sacrale Schutz im. röm. Rechtsverkehr, 141. ff..

jesít s mivel a különböző társadalmi érdekek a büntetéseket kiszabó jogszabályokban találnak a leghatályosabb védelmet,¹ az egyes társadalmi javak értékességét, abból a rosszból kell megítélnünk, a melylyel az Állam azoknak megsértőit sújtja, vagyis a büntetés mértékéből. Ezt jelenti Ihering mondása: „Der Tarif der Strafe ist der Wertmesser der socialen Güter“.²

Ha tehát a vallás socialis értékének változásait akarjuk ismerni, vizsgáljuk a vallás büntetőjogi védelmét a különböző korszakokban.

Ujlag hangsulyozzuk, hogy a vallás socialis értékének csökkenése, melyre a jelzett módszerrel rámutatni szándékozunk, csak úgy értendő, hogy

1. a vallás részben betöltötte socialis hivatását, az emberiséget odáig nevelte, hogy a társadalmi intézmények már a vallás sphaeráján kívül is megfelelhetnek az azokat létrehozó társadalmi szükségleteknek; hogy

2. a vallás mellett más socialisáló tényezők is fejlődtek ki s így a vallás veszített — mint socialis érték — kizárólagosságából; hogy

3. a vallás az egyén benső életébe vonult vissza s e téren, mely természetének is jobban megfelel, ma sokkal nagyobb értéket képvisel, mint a társadalmi élet szabályozásában, hogy ma egyéni értéke nagyobb, mint társadalmi jelentősége; végül, hogy

4. az egyént bensőleg rendezve, annak társadalmi magatartását is irányítja úgy az interindividualis vonatkozásokban, mint az intézményekhez való viszonyában, de az intézményekből már — kevés kivétellel — hiányzik. Az állam, a törvényhozó, a végrehajtó, a birói hatalom gyakorlása, a törvények, a hatósági parancsok, az ítéletek, a jog nem állanak közvetlenül vallási alapokon, csak közvetve, a mennyiben a polgárság állami életébe vallás-inspirálta gondolatait, a vallás által táplált jóakarátát, önfeláldozását s a vallással összefüggő erkölcsi nézeteit is beleviszi s másrészt a vallás

¹ Az ős törvénykönyvekben a büntető elem túlsúlyban van, elsőbbséggel bír a polgári joggal szemben, mert a *társadalmi rend még labilis talajon* áll, a rendet csak büntetésekkel lehet fentartani. Sir Maine Sumner Henrik, A jog őskora. X. fejezet. Ha e törvénykönyvekben azt látjuk, hogy a vallás elleni cselekedet a legsúlyosabb büntetésekkel sújtatik, ez bizonyára azt jelenti, hogy a *vallásnak a társadalmi rend* fentartása szempontjából elsőrendű jelentősége van, hogy az elsőrendű socialis érték.

² R. Ihering, Der Zweck im. Recht, I. 492.

által támogatott lelkiismeretének parancsából is megteszi mindazt, mit tőle a jogrend a társadalmi élet java érdekében követel.

A vallás socialis értékének csökkenését e szerint a szükséglet-kielégítési elméletből (Gossen)¹ s másrészt ugyanazon szükséglet, hiány kiegészítésére szükséges pótlékok (javak) egysége- és többségének érték-megállapító viszonyából (hiánypótlék-pluralitási elméletünk) vezetjük le.

Az ó-kori őskulturákon fogunk mindenek előtt szempontunk megvilágítása végett átmenni, majd végig megyünk a vallás büntető-jogi védelmének görög-római, közép- és ujkori történelmén.

A sorrend, melyben ezt a keleti ó-korral tesszük, eltér a szokásostól: India, Babylonia, Egyptom és Israel büntetőjogában vizsgáljuk a vallás védelmének mikéntjét.

Ez egymásutánt indokoljuk azzal, hogy míg India és Babylonia uralkodói maguk is érzik a rettenetes isteni hatalom nagyságát, annak magukat alárendelik, attól félnek s annak akarata korlátlan hatalmukat jótékonyan korlátolja, addig Egyptom uralkodói az istenség helyébe tolják magukat, maguk fölött álló korlátokat nem ismernek, uralmuk a legkorlátlanabb. Végül Israel népe már tudomással bir a királyi hatalom borzasztóságáról, ha a király magát az istenséggel azonosítja és Sámuel, mikor tőle a többi népek példáján indulva, királyt kérnek, e szavakkal akarja népét a veszedelmes lépésről lebeszélni: „Hoc erit jus regis, qui imperaturus est vobis: filios vestros tollet, et ponet in curribus suis, facietque sibi equites, et praecursores quadrigarum suarum, et constituet sibi tribunos et centuriones et aratores agrorum suorum et messores segetum, et fabros armorum et curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias et focarias et panificas. Agros quoque vestros et vineas et oliveta optima tollet et dabit servis suis. Sed et segetes vestras et vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis et famulis suis. Servos etiam vestros et ancillas et juvenes optimos et asinos auferet et ponet in opere suo. Greges

¹ Wieser, Grenznutzen i. m., IV. 776—777. „Es ist nun eine Thatsache von grösster Bedeutung, dass fortgesetzte oder angehäuften Befriedigung als solche indem sie das Bedürfniss sättigt, die Bedeutung der Akte des Genusses oder des Güternutzens mindert; ein Gesetz, das zuerst von Gossen in seinem vollen Inhalt entwickelt und als entscheidende Grundlage der Werttheorie verwendet wurde und das daher mit Recht *das Gossensche Gesetz der Bedürfniss-sättigung* genannt werden darf“.

quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabitis in die illa a facie regis vestri, quem elegistis vobis; et non exaudiet vos Dominus in die illa; *quia petistis vobis regem*“.¹

Az ind törvénykönyvet maga Brahma szerzi s adja unokájának Manu-nak, hogy közölje az emberekkel.²

Az istenek maguk a királyok, a kiknek akarata ellen az ember, legyen bár uralkodó, mit sem tehet. Az istenség lakozik az uralkodóban. Ezért nem szabad lekicsinyelni a királyt, ha még csecsemő is, mert „es ist eine grosse Gottheit, die in dieser menschlichen Hülle steckt“.³ De azért *kötelességeit* az isteni eredetű törvény írja elő s azoknak engedelmeskedni vallási parancs. Legfőbb kötelesség rá nézve az igazságosság, melyet a büntető hatalom útján gyakorol.⁴

Hammurabit, a babyloniai I. dynastia hatodik uralkodóját⁵ Marduk isten küldi, hogy az ország népének igazságot szolgáltatson. A hires, Hammurabi-féle törvény bevezetésében áll, hogy az istenek küldik „den hohen Fürsten, *der Gott fürchtet*, um dem Recht im Lande Geltung zu verschaffen“.⁶

Egyiptomban az uralkodó maga az istenség. Sehoh az ó-korban nem található meg az uralkodónak ezen Istennel azonosított fölfogása, csak Egyiptomban. Duncker írja:⁷ „...di Pharaonen waren ihren Unterhanen nicht nur ‚Spender des Lebens‘ wie die Götter, nicht nur Söhne der Götter, sie sind ‚die Sonne selbst, welche der Welt geschenkt ist‘; sie lassen ihr Antlitz leuchten über Ägypten und strahlen über die Lande wie Ra über die Erde strahlt; sie sind die Gottheit dieses landes selbst“.

Az emlékeken a papság is porba hull a király előtt, mig Indiában a tulajdonképeni uralkodók a brahminok.

¹ Liber I. Règ., caput VIII. 11—18. Biblia Sacra Vulgatae editionis. Val. Loch, Ratisbonae. editio V. 1888.

² E törvénykönyvet illetőleg lásd Pastoret, Histoire de la Legislation; J. J. Thonissen, Etudes sur l'histoire du droit criminel des peuples anciens (Inde brahmanique, Egypte, Judée), Bruxelles—Paris 1869.

³ Gumplöwicz i. m. 16 oldalon idézi Manu törvényeiből.

⁴ Manu VII, 14, 31.

⁵ G. Kohn, Die Gesetze Hammurabis, Rektoratsrede, Zürich 1903, Seite 4.

⁶ Hugo Winkler, Die Gesetze Hammurabis, 1902. Dav. H. Müller jeles művében „Die Gesetze Hammurabis“ (Wien 1903) kizárólag csak a törvény-szöveggel foglalkozik, a prologust és epilogust mellőzi. Vorwort 8.

⁷ Geschichte des Alterthums, V. A. I. 179. f. Gumplöwicznál, i. m. 9.

Twesten híres művében¹ állítja: „Der König ist nicht nur beständig der Sohn des höchsten Gottes, sondern wird stets geradezu als Gott bezeichnet“.

Az érintett belső lélektani szempöt indokolja a fönt megjelölt sorrendet, míg Indiának az időben Babel elé helyezése a babyloniai kultúra fejlettebb voltában találja magyarázatát.²

Világosan jellemzi az ó-kor keleti törvénykönyveit, hogy a jogrend alapját a vallás képezi. Az istenség alapítja a társadalmi rendet, az uralkodóban és uralkodó által ő cselekszik, a törvények az ő akaratát fejezik ki, a törvények megsértése az ő megsértése, következöleg a vallás és a vallással legszorosabb kapcsolatban levő személyek, intézmények és dolgok megsértése bűn és büntetendő cselekmény az államrend alapjai ellen, tehát a legsúlyosabb büntény s mint ilyen, a legsúlyosabb megtorlást követeli.

Manu törvényei értelmében³ a verseket (sloka) a büntetés súlyossága szerint csoportosítva:

forró olajat töltöttek annak a szudrának a szájába és füleibe s ez úton végezték ki, a ki a brahminnak kötelességei teljesítésére vonatkozó célzatos megjegyzéseket merészelt tenni (VIII., 272.);

nád- és szénatüzön égették el azt a kszatriát vagy vajsját, a ki férje által őrzött művelt brahminnővel házasságtörést követett el (VIII., 372., 377.);

¹ Die religiösen, politischen und socialen Ideen der asiatischen Kulturvölker und der Ägypter, herausgegeben von M. Lazarus, Berlin, 1872, I. 377. V. ö. Berolzheimer i. m. II. 33—42.

² A keleti kulturnépek sorrendjét illetöleg nincs megegyezés. Egyik író ezen, másik más szempontból állapítja meg az egymásutánt.

Ha a politikai történelmet vesszük alapúl, más, ha a létező s fenmaradt törvénykönyveket, megint más, ha a művelődés összértékelésére vagyunk tekintettel, újból más sorrendet kell megállapítanunk.

Mózes törvénykönyve, különösen a szövetség könyve régibb, mint a Manava-Dharma-Sastra, de az abban lefektetett gondolatok magasabb művelődési lépcsöt jelentenek; Hammurabi 1902-ben megtalált törvénykönyve a legrégibb ismert codex, de azért képtelenség minden hasonlóság dacára a mózesi törvényt abból származtatni; primitivebb társadalmi fejlettség látszik a mózesi törvényből, de magasabb világnézet (monotheismus). Az ind politikai történet csillagászati számítások szerint Kr. e. 4000 esztendőre, az egyiptomi 3000, a babyloniai körülbelül ugyanannyi évre nyúlik vissza, míg a zsidó újabb, stb.

³ Az ind művelődés és jogrend tekintetében lásd: L. Günther, Die Idee der Wiedervergeltung in der Geschichte und Philosophie des Strafrechtes. Ein Beitrag zur universal-historischen Entwicklung desselben. Abth. I., Die Kul-

az a nő, aki lelki atyját megölte, kezeinek, orrának és füleinek levágatása után bika által hasított föl (Yajnavalkya II., 279.);

pallós általi halállal bűnhődött:

az a szudra, ki brahminnőn erőszakot követett el vagy ilyen nővel bűnös viszonyt folytatott (VIII., 359., 374.);

az, a ki brahminnak halálát okozta (IX., 232.);

az, a ki rést tört valamely kápolnán (IX., 280.);

bélyeget sütöttek arra a szudrára, a ki a brahmin mellé bátorodott ülni (VIII., 281.);

ajkát vágták le a szudrának, ha leköpte a brahmint, kezeit metszették le, ha a brahmint hajánál, szakállánál stb. fogva merészelte megrángatni (VIII., 282.);

kutyalábat sütöttek annak homlokára, a ki a paptól aranyat lopott; fejetlen embert, a ki egy brahmint gondatlanságból ölt meg (IX., 42., 237.);

féllábát vágják le annak, a ki brahmintól tehenet lopott (IX., 276.);

a bíró testi büntetést szabott arra az alacsony származású emberre, a ki a brahmint meglökte (IX., 248.);

fogsággal sújtatott az a vajsza, a ki egy közönséges műveltségű, de férje által őrizett brahminnővel házasságtörést követett el (VIII., 375.);

számkivetés volt annak osztályrésze, a ki valamire eskü alatt kötelezte magát, de ezt szegénysége miatt nem teljesíthette (VIII., 219.);

vagyon-elkobzással bűnhődött, a ki paptól aranyat lopott (IX., 42., 237.);

a községből kiűzetett az, a ki a Brahma-vallástól elszakadt, vagy a szent könyveket becsmérelte (IX., 225.).

turvölker des Altertums etc. 1889, 31—42; Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, Bd. I., 234—260: J. Jolly, Über die Systematik des indischen Rechtes, továbbá: Bd. XVI. S. 108—178: Jolly, Das altindische Strafrecht und der Mitaksara; Bd. XVI, S. 178—202: Kohler, das indische Strafrecht; Leist, Graeco-ital. Rechtsgeschichte, Jena 1884; Altarisches jus gentium, Jena 1889; Berolzheimer i. m. II, 52—58; Gumplovicz i. m. 13—22; Fekete Ödön, A büntető eljárás kézikönyve, 1886, I.; Manu törvényeinek kora (jelen alakjában) nem régebbi a K. e. VI. századnál; a Rigveda és ind himnuszok gyűjteménye a Kr. e. X—XV. század közötti időből ered. A Manava-Dharma-Sastrán kívül újabb törvény gyűjtemények is vannak. Ilyen a Yajnavalkya a Kr. u. II. századból. Lásd még Schick S. bécses művét az ind büntetőjogra vonatkozólag: A büntetőjog őskora, Bpest, 1878; P. Wilutzky, Vorgeschichte des Rechtes, III. Berlin 1903. VI. Buch; Finkey, A magyar büntetőjog tankönyve Bpest, 1902, 11. §. A büntetőjog ősi története.

E mellett a törvénykönyv a hasonló tárgyú cselekmények egész sorozatát foglalja magában s a jelzett büntetési nemekkel meg nem elégedve, a jövő életbeli büntetéseket is a hindu hívő elé állítja, hogy annál inkább visszajessze a bűntől.

Rendkívül meglepő s erre a *figyelmet fölhívni érdemes*, hogy az egész Hammurabi-féle törvényben¹ alig találunk büntetendő cselekményt a vallás ellen. Pusztán a 127. §. mondható ilyennek: „Wenn ein Mann, nachdem er mit seinem Finger auf eine Geweihte oder die Ehefrau eines anderen gedeutet (d. h. sie verdächtigt hat, den Verdacht) nicht beweist, wirft man diesen Mann vor den Richtern nieder; auch brandmarkt man seine Stirn“, a mennyiben itt e személy szentsége, mint különös minősítő tényálladáki elem szerepel, továbbá a 6. és 8. szakaszok, melyek a templomi kincs és az istenség tulajdonát képező állatok eltulajdonítóját (lopás) halálbüntetéssel sújtják. E szakaszokon kívül több egy sincs. A törvényből, bármennyire magán viseli az az ó-kori s általában a

¹ A de Morgan-féle francia expedíció találta meg és ásatta ki 1902-ben Susa város helyén. Az expedícióban részt vett dominikánus atya V. Scheil az École pratique des Hautes Études tanára fordította le és közölte legkorábban még ugyanazon évben „Code de Lois (Droit privé) de Hammourabi, roi de Babylone, vers l'an 2000 avant Jésus Christ“ c. alatt. Jelentősége rendkívüli: „Depuis qu'est ouverte l'ère de fouilles, il n'a pas été mis au jour ni en Egypte, ni en Assyrie, ni en Babylonie, pour ne nommer que les plus importants champs d'investigation, de document plus considerable par sa haute portée morale et son ample teneur, que le code de Lois de Hammourabi“ (Scheil szavai idézve Müllernél, i. m., Vorwort I.). Hammurabi Kr. e. a XXIII. században élt, a törvény e szerint a világ legrégebb ismert írott törvénye (Gumpłowicz i. m. 7—8). Rövid idő alatt gazdag irodalom támadt ez érdekes kincs körül. Lásd: Winkler és Müller i. művén kívül: Karl Stoss, Das babyl. Strafrecht Hammurabis, in der sweizerischen Zschrift für Strafrecht, Bern, 1903, 1—30; Fr. Delitzsch, Babel und Bibel, Ein Vortrag, Leipzig, 1902; 2. Vortrag über B. u. B., Stuttgart 1903; Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick, Stuttgart 1904; Jeremias, Mosas und Hammurabi, Leipzig 1903; S. Oettli, Das Gesetz Hammurabis und die Thora Israels, Leipzig 1903; C. H. W. Johns, The oldest Code of Laws of the World; Kohler und Peiser, Hammurabis Gesetz, Leipzig 1904; R. Dareste, Le Code Babylonien d'Hammourabi, Nouvelle Revue historique de droit français et étranger, XXVII. p. 5. suiv.; a Savigny Stiftung által kiadott Zschrift für Rechtsgeschichte XXV. kötetében L. Mitteis, das syrisch-römische Rechtsbuch und Hammurabi, 284 s. köv.; Lásd még: Cohn i. m.; Gumpłowicz i. m., i. h.; Berolzheimer i. m. II 42—52; a babyloni művelődésről: Hommel, Geschichte Babyloniens und Assyriens, Berlin, 1885; Kohler und Peiser, Aus dem babyl. Rechtsleben, Heft I—IV, Leipzig 1890—98.

kezdetleges törvénykönyvek jellegét, magas művelődésre lehet következtetni.¹ E körülményből s a fönt említett tényből, hogy hiányzanak a vallás elleni büntetendő cselekmények, megállapíthatjuk, hogy a sacraljog már elvált a világi jogtól s hogy a vallás intézményei, tanai, személyei elleni büntetendő cselekmények e sacraljogban foglaltattak. Tekintettel a kultúra előhaladottságára, jogosultabb e föltevés, mint az, hogy talán létezett előttünk még ismeretlen más világi törvénykönyv s a vallás abban talált védelmet.²

Maga a tény, hogy a vallási elemnek a codex szövegében oly kevés közvetlen szerepe van,³ a legnagyobb bizonyítéka az ó-babyloni művelődés előhaladottságának úgy, hogy valóban, eltekintve a kultúra alapeszméinek óriási különbségétől, igazat adhatunk Delitzschnek, ki e művelődést keresztény középkorunk második felének művelődésével hasonlítja össze.⁴ A társadalmi structura, a politikai szervezet szövevényessége, termelés, ipar, forgalom, kereskedés, a foglalkozások elkülönülése, a technika, a jog, stb. valóban magas szintákra mutatnak.

Hanem azért a társadalmi rend közvetlenül vallási alapokon

¹ Ebből következteti Cohn (i. m. 10), hogy e törvénykönyv Babelnek nem legrégebbi törvénykönyve: „Das aber dürfen wir bestimmt annehmen, dass dieses älteste Gesetzbuch nicht zugleich auch das älteste Recht Babylons gewesen; denn, wie das Kulturbild, das die Inschrift Hammurabis uns entrollt, ein in Handel und Handwerk, in Landwirthschaft, Deich-, Kanal- und Schiffsbau weit vorgerücktes Volk aufweist, ein Volk mit Kaufleuten, Ärzten, Thierärzten und Architekten, Kommissionären und Lagerhaltern, so zeigt uns auch das Recht, das dieser Kodex uns aufzeichnet trotz aller seiner blutigen Härten doch eine Stufe der Entwicklung, die andere Völker erst nach langem historisch nachweisbarem Ringen erreicht haben, eine Stufe, hinter der zahllose Naturvölker der Erde noch heute weit, weit zurückstehen“.

² Berolzheimer (i. m., i. h.) valószínűnek tartja, hogy e törvény csak egy még ismeretlen nagyszabású codificationnak „Ausführungsgesetz“-e.

Azt is föl lehetne tenni, hogy a diorit köztömbön hiányzó feliratrész tartalmazta volna a vallás elleni b. cselekményeket, de tekintve, hogy a b. jogi szabályok a 6—25. és 194—233. szakaszokban csoportosan foglaltatnak s a felirat hiányzó része a 65. és 100. szakaszok közé esik, ez alig valószínű.

³ Isten neve a törvénytövegben mindössze 10-szer fordul elő s a fenti 3 szabálytól eltekintve, melyekben a vallás büntető jogi védelmét pillantottuk meg, csak oly értelemben szerepel, mint a kire hivatkozva, az ember szavának hihetősége emelkedik, tetteinek komolysága kétségtelenné válik. Lásd a törvény 9., 20., 107., 126., 249., 266., 281. szakaszait Müller fordításában.

⁴ Babylonia és Biblia, Delitzsch Frigyes előadása, magyar fordítás. Bpest, 1903. 24. s. köv. old.

nyugszik s bizonyos, hogy, ha a vallás minden felett való tekintélye annak nyilvános megsértését lélektanilag ki nem zárta, — a mi alig hihető —, akkor a vallás különös jogi védelmét a sacral-jogban találta meg.

A talált felirat elején gyönyörű relief tárja elénk a társadalmi rend és a vallás összefüggésének ó-kori gondolatát. Hammurabi, az igazságosság királya, Babylonia napja, a mint magát nevezi, áll a napisten előtt, áhitattal figyelve annak szavaira, jogi oktatásaira. A prologusban hivatkozik isteni küldetésére „dem Lande Rechtsschutz zu teil werden zu lassen“, „den Schlechten und Bösen zu vernichten, damit der Starke dem Schwachen nicht schade.“¹ Miután Marduk isten őt e nagy küldetéssel megbízta, ő tényleg „hat Recht und Gerechtigkeit gemacht und das Wohlbefinden der Untertanen geschaffen.“² Az epilógusban magasztalja magát a király, hogy isteni küldetését fényesen megoldotta: „Den Menschen, die Bel mir geschenkt, deren Regierung Marduk mir gegeben hat, entzog ich mich nicht, war nicht säumig, eine Wohnstätte des Friedens verschaffte ich ihnen“.

Miként Hammurabi a felsőbb hatalomtól, úgy veszi Egyptom³ első királya Hermes-Trismegistosnak kezéből a tiz törvénykönyvet, a melyek az azokat féltékenyen s titokban őrző főpapok állítása szerint az ember összes életviszonyait sacralis erővel s egyszersmind a külső hatalom erejével szabályozták.

E törvényeket közvetlen forrásból az emberiség ma még nem ismeri s talán soha sem fogja ismerni. Itt-ott hol egyes feliratok, hol a görög történetírók adnak azokról közvetve felvilágosítást.

Legsúlyosabb bűntény az istenség megsértése volt. Ezt sértette meg nemcsak az, a ki valamely istennek szentelt állatot szándékosan, macskát, ibist s más nagyobb vallásos tisztelettel körülvelt állatot gondatlanságból megölt, nemcsak az, a ki Serapist

¹ G. Coh, i. m. 6.

² A prologusból. Gumplowicz, i. m. 8.

³ Lásd az egyiptomi jogról Thonissen és Pastoret i. műveit, továbbá L. Günther, Twesten ugyancsak idézett műveit; Leiszt, Graeco-ital. Rg., 176. f., 573., 739., 742—751., 758—760; kulturájáról: Wilkinson, The manners and customs of the ancient Egyptians, London 1878; Eduard Mayer, Geschichte des alten Ägyptens, Berlin 1887; F. W. Bissing, Geschichte Ägyptens im Umriss, von den ältesten Zeiten bis auf die Eroberung durch die Araber, Berlin 1904; Berolzheimer i. m. II., 33—42; Gumplowicz i. m. 8—9; Fekete i. m. I. 17—34.

emberhez merte hasonlítani, a ki Apis temetkezési helyét felfedezte, a ki a pap által szabályszerűen meg nem jegyzett állatot áldozott föl, nemcsak a pap, ki eltiltott táplálékkal élt, hanem az is, a ki hamisan esküdött, a ki varázslással jogosítás nélkül foglalkozott, az orvos, a ki az Izisnek tulajdonított gyógyítási törvényeken magát túltette, a ki a *királyt* megsértette, parancsait megszegte (ezek isteni parancsok), a ki a király elleni merényletet fel nem fedezte, az is, a ki hamis vádat emelt, a ki életét meg nem engedett eszközökkel tartotta fenn, a ki ölt, a ki nőt rabolt, a ki évenként életmódjáról a szokásos vallomást elmulasztotta.

E cselekmények mind az istenség megsértései, mindegyikre halál volt szabva, a kínzások különféle nemeivel, vagy azok nélkül, az eset súlyosságához képest.¹

Israel² népének társadalmi életrendje a Jehová-val kötött szövetség volt: „Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis. Non habebis (parancsoló!) Deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in coelo desuper et quae in terra deorsum, nec eorum que sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles. Etc.“³

A törvény szigorúan védi ezt a szövetséget. A ki idegen isteneket imád, azoknak áldozik, a ki különösen Molochnak áldozik, a ki a körülakó pogány népek bálványimádására vetemedik, azt megkövezik: „Si tibi voluit persuadere frater tuus, filius matris tuae, aut filius tuus vel filia, sive uxor, quae est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, *clam* dicens: *Eamus et serviamus diis alienis*, quos ignoras tu et patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quae juxta vel procul sunt, ab initio usque ad

¹ Fekete i. m., i. h.

² A mózesi jogról: Michaelis: Mosaisches Recht, Biehl 1777; M. Duschak, Das Mosaisch-talmudische Strafrecht, Wien 1869. Lásd továbbá Thonissen, Pastoret, Leist, Twisten i. műveit; Wallon i. művét I., 1—54; Günther i. művét; a kulturáról: Renan, Geschichte, des Volkes Israel, Berlin 1894; Bocholl, Die Philosophie der Geschichte, II. B., Göttingen 1893. S. 233—241; Chamberlain, Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts I. Theil; Berolzheimer i. m. II. 58—65; Gumpłowicz, i. m. 9—10; Fekete i. m. I., 64—93; J. Loiseleur, Les crimes et les peines dans l'antiquité et dans les temps modernes, Paris 1863., chap. I., Les Hébreux. Le supplice de la croix, p. 7—23.

³ Exodus XX., 2—5.

*finem terrae, ne acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, ut miserearis et occultes eam, sed statim interficies: sit primum manus tua super eum et postea omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur etc.*¹

Igy büntette a törvény a bálványimádás minden nemét, a természet, állat, csillag, ember imádást.²

„Da Gott — irja Duschak — in der Theokratie das Oberhaupt des Staates war, so wurde die Abgötterei als Hochverrath betrachtet“ (22.)

Ha egy egész község követte el e büntetendő cselekményt, az felségsértés- és lázadásnak minősítettett, a lakosság leöletett, az állatok elpusztítottak, a várost felégették s tilos volt többé felépíteni.³

A bálványimádásra csábítás, még ha nem is volt eredménye, megkövezéssel sújtatott.

Hasonlóan megköveztetett az, aki embert áldozott, aki gyermekét Molochnak adta, lett legyen bár az idegen nemzetbeli, ha csak Israel földjén követte el e cselekményt (forum delicti commissi).⁴

Megfojtással büntette a törvény a hamis prófétát, aki egy idegen istenség nevében jövendölt, aki Jehova nevében tette ezt, de jóslata nem következett be, vagy ha olyasmit jövendölt, ami nem neki jelentetett ki.⁵

Megkövezés érte azt, aki a jövőt nem a próféták útján akarta megtudni, ha Jehovat nem az Urim és Tumim által kérdezte meg (baal of wejidom).⁶

A varázslás is súlyos bűncselekmény, büntetése halál, megkövezés vagy kard általi halál.⁷

Vallás elleni büntény a káromlás, ez is felségsértés, mert az uralkodó Jehova megsértése. Büntetése halál, megkövezés.⁸

¹ Deuteronomium XIII., 6—10. (Mózes V. könyve.)

² Duschak, i. m. 21—23. Abgötterei.

³ Deuter. XIII., 13—19.

⁴ Duschak, i. m. 23—24.

⁵ Deuter. XI., 1—6; XVIII., 21—22.

⁶ Duschak, i. m. 25. Wahrsager. Csak a fent említett esetre volt ily súlyos büntetés megállapítva.

⁷ Maleficos non patieris vivere. Exodus XXII., 18.

⁸ Mendelssohn, Jerusalem, 116. Jeder Frevel wider das Ansehen Gottes als des Gesetzgebers der Nation, war ein Verbrechen wider die Majestät also ein Staatsverbrechen. Duschak, i. m. 84., Note 9.

Aki a szombatot megszenteltelenítette, azt meg kellett ölni:¹ „Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, et requies Domini: qui fecerit opus in eo occidetur.“²

A pap leányának paráznasága az atyát fertőzteti meg, ki Istennek van szentelve, a törvény megégetését parancsolja:³ „Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, et violaverit nomen patris sui, flammis exuretur“.

Volt ezeken a vallás elleni bűncselekményeken kívül azután egy egész sorozata a cselekményeknek, melyek majd ezen, majd azon kategória alosztályait képezték s e mellett sok más bűn, szabálysértés, melynek büntetése Istenre bízott s melyekért vallási cselekményekkel kellett eleget tenni.

De a többi, világi tárgyú büntetendő cselekmények büntetendőségének alapját is Jehova akaratának megsértése képezte, ez volt a criminalitas alap-kriteriuma.⁴ A jog rendező ereje a valláson nyugszik. A vallás a fő társadalmi érték, melyen a többi társadalmi tényező socializáló képessége, socialis értékessége alapul.

Áttérünk az európai művelődésre.

A hellén művelődés⁵ eszmekörében az ember az önállósulás útjára lép, felragyog az emberi autonomia. (A „hellén“ szó „fénylő“-t jelent.)

¹ Exodus XXI., 14—16; XXXV., 2.

² Ha a törvény csak megölést említ, az alatt a megfojtás értendő. Duschak, i. m. 27.

³ Leviticus, XXI., 9. (Mózes III. könyve.)

⁴ Duschak szerint: Delikt ist ein von einem Menschen begangener Fehltritt, insofern es unter den Gesichtspunkt der strafenden Gerechtigkeit fällt. Es fällt aber unter diesen jede Handlung, durch welche ihr Urheber sich entweder mit den Grundlagen der Gesellschaft, oder auf eine für das gesellschaftliche Leben störende Weise, mithin *mit der von dem himmlischen Gesetzgeber bestehenden Lebensordnung in Widerspruch setzt; denn die Gesellschaft und die von Gott gegründete Ordnung in ihr ist ein Gut, jede Störung derselben aber ein Uebel und die Gesellschaft kann nicht bestehen, ausser insofern der in ihr herrschende Wille dieses Uebel bewältigt und auf seinen Urheber zurückwälzt*“, i. m. Einleitung.

⁵ Lásd: Schoemann, *Antiquitates iuris publici Graecorum*, Gryphiswaldiae, 1838; Wallon, *Leist*, Günther i. műveit; Julius Lippert, *Allgemeine Geschichte des Priestertums*, Berlin 1884; Thonissen, *Le droit pénal de la République Athenienne* 1875; Fekete, i. m. I., 133. s. köv.; Berolzheimer, i. m. II. *Der antike Bürgerstaat (die griechische Kultur)*, Kap. II.; Gumpowicz i. m. 23—74; Loiseleur, i. m. chap. II., §§. 1—3; Chamberlain, i. m. I. Theil, Abschnitt 1., Kap. 1'

„Vom hellenischen Boden ist uns jeder Zoll heilig, und mit Recht. *Drüben, im asiatischen Osten, hatten und haben nicht einmal die Menschen Persönlichkeit, hier in Hellas ist jeder Fluss, jeder Stein belebt, individualisirt, die stumme Natur erwacht zum Bewusstsein ihrer selbst.* Und die Männer, durch welche dieses Wunder geschah, stehen vor uns, von den halb fabelhaften Zeiten des trojanischen Krieges an bis zu der Herrschaft Roms, ein Jeder mit seiner eigenen, unvergleichlichen Physiognomie: Helden, Herrscher, Krieger, Denker, Dichter, Bildner. *Hier wurde der Mensch geboren: jener Mensch, fähig ein Christ zu werden*“, írja találóan Chamberlain.¹

Hasonlóan Egyptomhoz, Hellas törvénykönyvei sem maradtak fenn. Csak kis részüket s azt is közvetett forrásokból ismerjük.

A büntetendőség alapja itt már nem a vallás parancsainak megsértése, nem döntő az isteni rend szempontja, hanem a polgárok által alkotott „köz“. Az büntetendő cselekmény, ami a „köz“-t támadja meg, legyen ez akár a legfőbb ethikai eszmény, az állam, melyben a görög ember etikája felolvadt, akár ennek ügyei, érdekei. Legsúlyosabb büntetendő cselekmény a *προδοσία*, a hazaárulás. Athénben polgári kötelesség volt megölni azt, aki a demokratia megdöntésére vállalkozott s e gyilkosság halhatatlanságot szerzett a polgárnak.

A vallás socialis értéke már nem oly magas, mint Keleten.

De súlyosság tekintetében nyomban követi a valláselleni büncselekmény az *ἀσεβεία* a hazaárulást, mert az egyes törzsek közötti egységnek alapja a közös istenség volt.² Tehát a lélektani ok itt is a vallásnak az államhoz való viszonya, a vallás megsértését criminalitássá az állami szempont teszi. Az állami szempont, a köz érdeke teszi indokolttá, hogy az *ἀσεβεία* neve alá foglált legsúlyosabb cselekmények hasonlóan a hazaáruláshoz halállal, a kevésbé súlyosak örökös száműzetéssel s vagyonkobzással toroltattak meg.³

Rómában a büntetőjog tekintetében ugyanazon jelenséggel találkozunk, amely a római ősköztudományban is kidomborodik, hogy

¹ I. m. I. 45.

² Fustel de Coulanges, i. m.; Leist, Graeco-ital. Rg., I. Buch III. Abschnitt.

³ Az *ἀσεβεία*-ról lásd: W. Wachsmuth, Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staates, Halle 1846, II., 135., 211—212., hol az egyes tényálladékok és büntetések fel vannak sorolva. Ilyen *ἀσεβεία*-nak minősített büncselekmény az öngyilkosság is. Az öngyilkos magában egy polgártól akarta megfosztani az *államot*.

V. ö. Loiseleur, i. m. 32., Fekete, i. m. 141., 142.

t. i. Róma nem egy ab ovo fejlődés, hanem egy hosszas előző életfolyamatnak természetes folytatása.¹

Az ős büntető jogot annyira jellemző vallási elem itt már a történelmi kor kezdetén is kevésbé található meg, mint akár Görögországban, akár később a germán népeknél. „Überall — írja Ihering — wo das Recht in der Geschichte zuerst auftritt, erscheint es in Verbindung mit einer anderen Macht, die... es dem Wechsel der Interessen und Zwecke, der Kritik des Verstandes und dem Belieben der nackten Gewalt entzieht, es in eine gewisse ehrfurchtsvolle unnahbare Ferne rückt — der Religion“.² És mit találunk Rómában? *A fas és jus elkülönítve jelennek meg*: „... ad religionem fas, jura pertinent ad homines“,³ a *fas* egy darab kelet, a *jus* a fejlődő nyugat.⁴

Amint az ősalkotmány, úgy a büntetőjog is fejlődött jogi gondolkodásra vallanak, a XII t. törvényben az *állami érdek* döntő a jogsértő cselekmények megállapításában és üldözésében.

Rómában az a „soziale Reaktion gegen antisoziale Handlungen“, melyet Liszt Ferenc⁵ positivitásra valló kézzelfoghatósággal magyaráz bele a fejletlen, csaknem vadember büntető tevékenységébe, boszújába, itt valóban nem szorúl mesterkélt értelmezésre, itt az állam reagál a jogrend érdekében.

A magánbosszú és vérbosszú nyers gondolatát a vallás győzte le, de e győzelem már a történelmi kor beköszöntése előtt végbe ment. A vallás a királyság korában nem hatalmasabb, mint az állami lét továbbfejlődésének korában, nem a vallás uralkodik az állam felett, hanem fordítva, a vallás az állam szolgálatában áll.⁶

Mivel a jog (*ius*) a *fas* körétől elkülönített, a vallást sértő bűntények (*scelus* szemben az *in-iuria*val) sem voltak szoros értelemben vett büntetendő cselekmények, hacsak az incestus virginis Vestalis-t ilyennek nem vesszük azért, mert a *ius* tilalmazta.

¹ Farkas Lajos, A római jog történelme, II. kiadás, Kolozsvár 1900., I. kötet, Bevezetés. V. ö. Schwegler. Röm Geschichte I., 69 s. köv. oldalait.

² Ihering, Geist des röm. Rechtes, I., 265.

³ Serv. ad Virg. Georg. I., 269. Iheringnél.

⁴ „Mit dem Fas blickt das römische Recht nach Orient, mit dem Jus nach Occident“. Ihering, i. m. I., 267.

⁵ I. m. 4.

⁶ Zumpt, Das Criminalrecht der röm. Republik, Berlin 1865—69. I., 101 s. köv. oldalakon fejti ki a vallásnak a társadalmi rend szempontjából az állammal szemben subsidiarius jelentőségét.

Az isteni törvény (*fas*) megsértése¹ az istenség haragját hívta ki és a bűnöst erkölcsileg bemocskolta (*impurus*). Ha tettét dolose követte el, *impiussá* (istentelen) is lett, minek következtében az istentiszteletből s más *cultus*-cselekményekből kizárattott s ezenkívül bizonyos esetekben kiengesztelését is lehetetlenné tette.

A bűnös a megsértett istenség hatalmába esik, kinek sujtó keze utoléri őt ez életben s a túlvilágon egyaránt. De azután a *pontifex maximus*, mint az *imperium* megszemélyesítőjének, a királynak megbizottja és segédje² is köteles ezen istentelenségek üldözésére,³ mert ő a *fas* állami organuma. Némely esetekben a bűnös kiengesztelheti a megsértett Istent. Ha ezt elhanyagolja, annak haragját vonja nemcsak magára, hanem az államra is. Ezért az államra nem közömbös, hogy a bűnös kiengeszteli-e az Istent vagy sem. E felfogás hozza magával a *pontifex maximus* kötelességét az *expiatio* nyilvántartására. A kiengesztelés az ő felügyelete alatt történik.⁴

A szoros értelemben vett büntetendő cselekmények között valás elleniekkel nem találkozunk. Itt-ott fenmaradt részint a cselekményben magában, részint a büntetésben a vallás egykori uralmá-

¹ M. Voigt, Die XII Tafeln, Leipzig, 1883., I., 446. u. ff.

² Zumpt, i. m. I., 101 s. köv.; Farkas L., i. m. I., 42 s. köv. old..

³ Tullus Hostilius törvénye szerint az *incestus virginis Vestalis* élve eltemetéssel sujtatott. Ez ítéletet a *pontifex* volt hivatva meghozni a Kr. e. II. századig. Zumpt i. m., i. h.; Voigt, i. m., i. h..

⁴ Voigt, i. m. i. helyen egyenként sorolja fel a kiengesztelhető és kiengesztelhetetlen *scelus*-okat. *Inexpiabilia scelera*: az *auspicia* és *sacra* elmulasztása, a *feria*-k megsértése tiltott munka által, *legis actio* a hatóság előtt *dies nefastus*-on, *periurium* és az *incestus virginis Vestalis*, valamint a gyilkosnak a bírák által szándékosan igazságtalanul felmentése.

Expiabilia: a *locus sacer*, a *locus religiosus* megsértése, az eltemetett ember holttestének a napra kitétele, az özvegy nő idő előtti férjhezmenetele, a *Lex Romuli* szerint az elválás, a *Lex Numae* szerint a *filius-familias* eladása, később Cäsar születésnapjának elhanyagolása; ugyanilyen a *polgártárs culposus* megölése, vagy a jogos okból elkövetett emberölés, a gyilkosnak gondatlanságból igazságtalan felmentése, valamint az *auspicia* és *sacra* gondatlan elmulasztása, a *feriae* és a *dies nefasti* gondatlanságból elkövetett megszegése.

Ezzel szemben valódi büntetendő jogsértések (*delicta*): a *perduellio*, *coetuum nocturnorum agitatio*, a *parricidium*, *malí carminis incantatio*, *ussio aedium acervive frumentí*, *termini motio*, *falsi testimonii dictio*, *proditio patroni* stb., i. m. II., 782. s. köv. old. (Das Criminalrecht).

Mivel a *scelera* nem szoros értelemben vett büntetendő cselekmények, ha azok egyike-másika büntetéssel sújtatik is, e büntetés nagysága már nem lehet a vallás *socialis* jelentőségének értékmérője.

nak (társadalmi rend alapító és fentartó) jele, pl. a *termini motio*, *mali carminis incantatio* tényálladékában, a büntetések között a *deo suspendi*, *exsecratio capitis*, *consecratio bonorum* büntetési nemekben, de a vallásnak mint ilyenek megsértése csak akkor *delictum*, ha az az államot támadja meg. Keleten az állami intézmények megtámadása is azért toroltatott meg, mert a vallást sértette, itt a vallás elleni cselekmény csak akkor büntetendő cselekmény, ha az államot ingatja meg.

Mommsen római büntetőjogában az állam elleni büntetendő cselekmény, a *perduellio*, a *crimen maiestatis imminutae* fogalma alá vonja mindazon valláselleni cselekményeket, melyekkel az ember polgári vallási kötelességeit sérti meg.¹ A lényeges tehát az *állampolgári kötelesség megsértése*, ez teszi a valláselleni magatartást *dilectummá*.

Ilyen *dilectumok*: a Sybilla könyvekből jogosulatlan kiközlés, büntetése főbenjáró büntetés;²

a nyilvános szentélyekről gondoskodni a hatóság feladata volt, ha e gondoskodás magánemberre bízott s ez azt elmulasztotta, Cató szerint halállal büntették;

a Tertullian által „*crimen laesae Romanae religionis*-nek nevezett bűntény, ilyen volt a zsidó vallásra térés bizonyos körülmények között, mert Jehova az egyedüli igaz Isten, nem tűri maga mellett az állami isteneket; még inkább s egész Constantinusig a keresztény vallás követése, majd³ a manichaeismus az állami vallással szemben benne rejlő apostasia miatt.

Más vallások követése nem hágtá át a római türelmesség határait, a birodalom vallása tág tért engedett a különböző nemzeti cultusoknak. Itt-ott az állam ném a büntetőjog alapján, hanem tisztán rendőri szempontból egyik-másik vallás gyakorlásába beleavatkozott, azt rosszalta, tiltotta, pl. az Isis cultust a köztársaság utolsó idejében s a principatus kezdetén, de az állam ezen közbelépése tisztán a hatóságot megillető *coercitio* rendészeti beavatkozása volt s bűnvádi eljárásról nincsenek forrásadataink.

Nem ismerte a pogány római büntetőjog a káromlást, nem alkalmazta az *iniuria* fogalmát az istenekre.

¹ Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899., 567—580: *Verletzung der religiösen Bürgerpflicht*.

² Val-Max. 1, 1, 13.

³ A Kr. u. III. század közepe óta.

A templomok megszenteltségételenítését, az isteni tisztelet megzavarását a jog az államrend megsértésének tekintette s mint ilyet s nem mint vallás elleni cselekményt sújtotta.¹

Aki az isteneket szóval vagy tettel bántotta, azoknak büntetése az istenekre maradt.²

A kereszténység elismerésével, mely előbb (313) a nemzeti vallás megszüntetésének s a vallásszabadság kimondásának alakjában, később (379) a keresztény vallásnak államvallásá nyilvánításában jelentkezett, a büntető jog és vallás viszonya lényeges átalakuláson megy keresztül, a vallás elleni cselekmények a legsúlyosabb büntetendő jogsértések körébe emeltetnek;³ megmagyarázza ezt a vallásnak az államrend, a jogképesség alapjává tétele egyfelől, másrészt az az óriás szellemerkölcsi fölény, mely a római civilisatio erkölcsi tartalmával szemben a kereszténységben foglaltatott. Ha az emberi művelődés kezdő szakáiban a vallás socialis értékét a vallás társadalmi rendalapító és -fentartó ereje tette olyan magassá, úgy most egy új művelődés elvei szerint alapítandó társadalmi rend érdeke követelte meg a vallás hatályosabb büntető jogi védelmét. Amott általában a művelődés hiánya, itt egy fényes, de erkölcsileg alacsony niveaun álló civilisationak egy ragyogó valláserkölcsei eszmekörrel találkozása s ez utóbbinak magaslatára emelése szól a vallás elleni cselekmények súlyos büntetéséből.

A szent helyekről lopás, a templom meggyalázása büntetendő cselekmények, az utóbbi büntetése⁴ főbenjáró; új büntetendő cselekmény az istenkáromlás, Justinian a lehető legsúlyosabb büntetéssel sújtja;⁵ a nem keresztény polgár jogképessége nem teljes, de a kereszténységhez nem tartozás nem főbenjáró büntény, sem az attól elszakadás. Az eretnekségre s pogány vallásra csábítók halállal bűnhődtek, itt-ott a tömegekből is néhányat példaadás kedvéért kivégeztek, de általában a keresztény római császárság egész néposztályok és tömegek kivégzésétől tartózkodott; az eret-

¹ Mommsen i. m. 579.

² Cicero: „pietatem adhibento... qui secus faxit, deus ipse vindex erit“ (De legibus 2, 8, 19); „periurii poena divina exitium, humana dedecus“ (u. o. 2, 9, 22); „deorum iniuriae diis curae“ (Tacitus. Annales I. 73).

³ Mommsen i. m. 595—611.

⁴ C. Th. XVI., 2., 31 = C. Just. I, 3, 10; Novella 123., c. 31.

⁵ Novella 77.

nekség, a pogány vallás követése, vagy az áttérés ezekre delictum-szerű magatartás ugyan, de nem főbenjáró büntetendő cselekmény.

A míg a kereszténység csak első a szabaddá lett és elismert vallások között, a heterodoxia csak a keresztényeknek biztosított privilegiumok elvesztését, vagy nélkülözését vonja maga után. De miután államvallásá lesz s a polgárok kötelességévé tétetik kereszténynyé lenni, az ahhoz nem tartozás vagy attól elszakadás már delictum s pedig — mint Mommsen állítja — vallás elleni bűncselekmény par excellence.¹

Ezt már büntetés sújtja: infamia, a végrendelkezésre való képesség elvesztése, az örökösödési jog korlátozása, a vagyoni jogi képességnek megszorítása, áttérés esetén a vagyon elkobzása; a szabad költözködési s lakási jog megszorítása, a nagyobb városokból kitiltás, végül: a heterodox keresztények nyilvános hivatalokat sem viselhetnek.

Egyes eretnek felekezetektől eltekintve, a melyekhez csatlakozás súlyosabban, sőt halállal² is büntetett, a heterodoxia büntetésében általában nem ment tovább a keresztény császárság.

A paganismust 379-ig szabad vallásgyakorlat illeti meg, de már Constantinus fiai halállal büntetik a véres áldozatokat s a bálványimádást³ és a templomokat bezáratják, mind a mellett, hogy elvileg szabad a pogány vallásokat is követni. Mihelyt azonban a ker. vallás államvallássá lesz, a pogány vallásgyakorlat, a gyülekezés e célból tiltatik s a ki e tilalmakat megsérti, súlyosan bűnhődik⁴ (halállal is)⁵.

A pogány templomok vagyonát bevonja az állam, ha valaki a maga birtokán pogány vallásgyakorlatot folytat, vagy enged másoknak (nyilvános), birtokát elveszíti; a pogány papságtól megvonja a törvény az állami elismerést; infamia és intestabilitas sújtja a keresztényt, ki a pogány vallásra áttér; a pogányokat e büntetés csak Justinianus alatt éri; az áttérő keresztény nem lehet közhivatalnok; a született pogányokat e büntetés csak 408 óta sújtja.⁶

Tovább a pogányokkal szemben sem ment az állam.

¹ I. m. 603: s. köv. old..

² Cod. Theod., XVI., 5. 7; 1.

³ Cod. Theod., XVI., 10, 2; 4.

⁴ Cod. Theod., XVI., 10., 19., 3; XVI., 10., 12.

⁵ Codex, I., 11., 7.

⁶ Mommsen, i. m. 608—609.

A zsidó vallás követése s a kereszténynek arra való áttérése is a jogképesség csökkenésével, illetve büntetéssel jár.

II. Constantius súlyos büntetést szab a keresztényre, ki zsidóvá lesz;¹ I. Theodosius a keresztények és zsidók közötti házasságot tiltja;² tilos új zsinagógát építeni;³ zsidók nyilvános hivatalokat nem viselhetnek.⁴

A Codex Theodosianus és Justinianus hatályos büntetőjogi védelemben részesítik a keresztény vallást, az Egyházat s mindazt, a mi e vallással kapcsolatban volt.

A középkor elején uralkodó „System der persönlichen Rechte“ útát nyit a római jognak⁵ az európai barbár népek kezdetleges jogéletébe, a rómaiak s az Egyház római joggal élnek (*Ecclesia vivit lege Romana*). A „*Leges Romanae*“-n kívül, a melyek tulajdonképen a nyugatrómai birodalom bukását megelőző római jogból készített írásbeli feljegyzések gyűjteményei, a germán népjogokon is meglátszik a római jog hatása. A nyugati góthok joga a *Lex Wisigothorum*, melynek feljegyzései már az V. században kezdődnek, érzi a római jog befolyását a legnagyobb mértékben. A *Codex Theodosianus* utánezata. Mind e római⁶ törvénygyűjtemények, mind a népjogok gondoskodnak a vallás, a ker. vallás s intézményeinek védelméről. A *Lex Wisigothorum* (*Fuero juzgo*) XII. könyve szigorú intézkedéseket foglal magában az eretnekek ellen s Loiseleur szerint:⁷ „*Les persécutions religieuses, qui firent couler*

¹ Cod. Th., XVI., 8., 1., 6., 7; Cod. Just., 1., 7., 1.

² Cod. Th., III., 7., 2.,

³ Cod. Th., XVI., 8., 23. 27.

⁴ Cod. Just., I. 5, 12; Nov. Theod. II, 3, c. 3.; Mommsen, i. m. 610—611.

A római büntetőjogra vonatkozólag Mommsen hatalmas művén kívül lásd még: W. Rein, *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*, Leipzig, 1844; Zumpt, Voigt, Loiseleur, Liszt i. műveit; Mayer, *Die Rechte der Israeliten, Athener und Römer*, Leipzig 1862—66.

⁵ Hajnik, *Egyetemes európai jogtörténet*, Bpest, 1896. (IV. kiadás), 62—64.

⁶ A nyugati góthoknál a *Breviarium Alaricianum* seu *Lex Romana Wisigothorum* (506), a burgundoknál a *Lex Rom. Burgundionum*, (508), a rhaetorománoknál a *Lex Romana Curiensis* (IX. század); az *Edictum Theodorici* (511—515). A római jogot azonban kiszorítják a területi népjogok, a melyek a római elemekkel vegyülve egy új, az életnek megfelelőbb szokásjoggá olvadnak egybe.

⁷ I. m. chapitre VI. *Les Barbares*, p. 115.

tant de sang dans ce pays, puisèrent dans ce vieil arsenal les armes dont elles frappèrent les hérétiques“.¹

A sali frankok népjoga a Lex Salica, a legrégebb frank jog, mely még az V. században készült, keresztény alakjában (Lex Salica emendata) rendelkezéseket tartalmaz: de exspoliata ecclesia, de basilica incendata, de presbyteribus et diaconibus interfectis, de maleficiis stb. s a hozzá csatolt Decretum Childeberti regis Francorum a vasárnap megszegését is bünteti.² Az utóbbit kivéve, e cselekményekben a vallási vonatkozás csak minősítő körülmény.

A barbár népek nevelője az Egyház, a kereszténység. A kezdetleges civilisatio s a mi ezzel összefügg, az Egyháznak mint az Államtól különálló, de azzal szövetkezett hatalomnak, mint uralkodó Egyháznak történelmi helyzete hozza magával, hogy a vallás hova-tovább általában mindenütt mint legfőbb társadalmi érték elsősorban képezi a jogrend védelmének tárgyát, hogy az az ellen vétők, mint felségsértők, főbenjáró büntetéssel sújtatnak. E korban nagy s ismét csaknem kizárólagos a vallás socialisáló ereje s így értéke is.

A mint a római jog, úgy az Egyház jogának befolyása is meglátszik kisebb-nagyobb mértékben e kor törvénykönyvein.³

A bűncselekmények, melyeket az Egyház egyháziaknál és világiaknál egyaránt pro foro externo büntetendőeknek tart, lassanként a középkor büntetőtörvényeibe is átvétetnek, ha nem is egyszerre s ha nem is egyformán.

Csak azon vallás elleni cselekmények üldöztethetnek a világi jog által, a melyek adott viszonyok között a társadalmi rendre relevansak, az ú. n. delicta mixti fori. E cselekmények az egy-

¹ A nyugati góthoknál a frank meroving uralkodók korában már súlyos büntetendő cselekmény az eretnokség és pogányság, a frankoknál még e korban nem. Hinschius, System des katholischen Kirchenrechtes, Berlin, IV. Band, 1888., 843—849. A nyugati góth népjogról Loiseleurhöz hasonlóan nyilatkozik Montesquieu: „Nous devons au code des Wisigoths toutes les maximes, tous les principes et toutes les vues de l'inquisition d'aujourd'hui“ (Esprit des lois. I., XXVIII., chap. 1). Lásd a nyugati góthok törvényeit a Fontes iuris Germanici antiqui c. gyűjteményben, I. Leges Visigothorum antiquiores. Ed. K. Zeumer. Hannoveri et Lipsiae, 1894.

² Lex Salica emendata, Alfréd Holder, Leipzig 1880. A sali frankok joga hat elsősorban a német törzsek jog életére is. Egészen a IX. századig e néptől kapják a törvényeket. Fr. Brockhaus, Der Einfluss fremder Rechte auf die Entwicklung des deutschen Rechtes, Kiel, 1883., S. 4.

³ Lásd Liszt, i. m. 13.

házjogban már a népjogok írásba foglalása idején¹ a haeresis, apostasia, infidelitas, schisma, blasphemia, sacrilegium, periurium, magia, simonia. Nagyon csalódnánk azonban, ha azt hinnők, hogy e cselekmények a Leges Barbarorum mindegyikében mint közbüntények az üldözés tárgyai voltak!

A Lex Wisigothorum XII. könyve több intézkedést tartalmaz az eretnokség főbenjáró bűne ellen, a Lex Salicában e bűncselekményt hiába keressük.

A Lex Baiuvariorum (VIII. század)² a vasárnap megszenteltség-telenítésével foglalkozik tüzetesen. A megszenteltségtelenítőt Istentől való félelmében bünteti. Érdekes a vonatkozó fejezet: „Si quis die dominico operam servilem fecerit liber homo si bovem iunxerit et cum carro ambulaverit *dextro bove perdat*. Si autem secaverit fenum aut collegerit aut messem secaverit aut collegerit vel aliquod opus servile fecerit die dominico *corripitur semel vel bis et si non emendaverit rumpatur dorso eius L percussiones et si iterum presumpsit operare die dominico auferatur de rebus eius tertiam partem et si ne cessaverit tunc perdat libertatem suam et sit servus qui noluit in die sancto esse liber: Si servus autem pro tale crimine vapulatur et si non emendaverit manum dextram perdat. Quia talis causa utenda est que deum ad iracundiam provocant et exinde flagellamur in frugibus et penuria patimur et hoc vetandum est in die dominico et si quis in itinere positus cum carro vel cum nave pausset die dominico usque in II. feria et si noluerit custodire preceptum domini quia dominus dixit: nullum opus servile faciat in die sancto neque tu neque servus tuus neque ancilla tua neque bos tuus neque asinus tuus neque ulla subiectorum tuorum et qui hoc in *itinere vel ubicumque observare neglexerit cum XII. solidis condemnetur et si frequens hoc fecerit superiore sententia subiacet*“ (cap. XIII).*

¹ K. Fr. Eichorn, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte 1843/4. Göttingen, V. Auflage, Bd. I. 456. Az egyházjog által megállapított büntetendő cselekményeket behatóan s korszakok szerint tárgyalja Hinschius, i. m. IV., 743—757., 830—837., V., 157—270., 679—893.

² Joh. Nepom. Mederer, Leges Baiuvariorum, Ingolstadt, 1793. Tit. I. Von den Gesetzen, welche die Geistlichkeit und die Kirchenrechte betreffen. S. 35—72. Vallás elleni közbüntetendő cselekményeket alig tartalmaz. Alkalmazza a compositiót. A Tit. XIX. bünteti a meghalt ember kiásását, az azon elkövetett lopást, bünteti a meghalt ember tetemének a *temetés elől elvonását*, elrejtését, a holt tetem megcsonkítását. De mindez vallás elleni bűncselekménynek csak sensu in proprio mondható.

A „Leges Longobardorum“ c. gyűjtemény,¹ melynek feljegyzései a VII. században kezdődnek Rotharis király edictumával, mely a római s különösen az egyházjog befolyását nagyon magán viseli s mely e kor jogforrásai között első helyen áll, az Egyházat igen sok kiváltságban részesíti, igen sok egyházi törvényt világi büntető sanctioval lát el, bünteti (compositio rendszer): a templomokban elkövetett botrányt (folio X.), a holtak kirablását (f. XXI.), a jóslást, a képzelt istenek imádását, a sacrilegiumot, a varázslást, bünteti az előljárókat, kik ez utóbbi büntényeket tudva nem sújtják, bünteti az alattvalókat, ha ilyesmiről tudomást szerezve, a feljelentést elmulasztják (f. LXXIII.); bünteti a tüzetesen szabályozott egyházi menedékjog (asylum) különböző megsértéseit (f. LXXIV.), a hamis esküvést (fol. XC.), az eretnekeket (fol. CXXI.), kizárja őket a hivatal viseléséből, a perjogban helyzetüket kedvezőtlenebbé teszi, mint aminőt a keresztény katolikusoknak biztosít stb.²

A Karolingok Capitularei³ a törzsi szokásjogok helyébe iparkodnak általános szabályokat léptetni s a keresztény kath. egyház felfogásának a germán jogéletben nagyobb érvényt szerezni.⁴ Nagy Károly a keresztény hit megsértését halállal bünteti.⁵

A frank birodalom felbomlásával, az idegen nyelven írott népjogok s az országos törvény jellegével bíró Capitularék feledésbe mennek. Ezeknek a köztudatba átment szabályaiból, a nép jogi szokásaiból, az uralkodó Egyház jogából alakúlnak ki a szokásjogok tartományok, sőt községek szerint.⁶ Ám a kereszténység ezzel nem szűnik meg a leghatalmasabb civilisatorius tényező lenni, egész természetes, hogy annak megtámadása a szokásjogokban is üldözés tárgya, sőt tekintve az Egyház universalis jellegű törvényhozását, a népies szokásjogok e tekintetben particularismusuk daczára,

¹ Leges Longobardorum seu capitulare divi Sacratissimi Caroli magni imperatoris. 1512.

² A négy könyvből álló gyűjteményhez járúlnak a Collationes, Novellae constitutiones divi Justiniani. E collatiokban találunk a fent idézett helyen intézkedéseket de hereticis De a „comburantur“-t hiába keressük.

³ Kiadva F. Walter: Corpus iuris germanici antiqui II. és III. köteteiben.

⁴ A Capitularekat ill. lásd: Sohm R., Fränkisches und Römisches Recht. Weimar 1880; Seeliger, Die Capitularien der Karolinger 1893; Beseler, über die Gesetzeskraft der Capitularien, Berlin 1871.

⁵ V. ö. Günther már idézett művét: Did Idee der Wiedervergeltung in der: Geschichte und Philosophie des Strafrechtes, I. 182.

⁶ Liszt, i. m., 13—14.

nagy egyöntetőséget tüntetnek fel. Minél kevesebb ereje van az országos jognak, annál nagyobb az Egyház jogának hatása s így a priori biztos, hogy — amibe tűzetesen itt be nem bocsátkozhatunk, — az Egyház felfogása szerinti vallás elleni cselekmények közül mindazok, melyek ama korban a társadalmi renddel összefüggésben állottak, ama szokásjogokban is keményen toroltattak meg.

Ez a korszak (IX—XIII. század) különben az európai jogéletben csak a Német birodalom területén jelenti a büntetőjog szakadozottságát; ott, hol a hűbérúri hatalom a leghamarább s legrendszeresebben fejlődött ki, Franciaországban már útát tört magának az országos királyi jogszolgáltatás s ezzel a jog egysége is, sőt ép az igazságszolgáltatás az út, melyen a központi hatalom hódítani kezd.¹

A német b. jogban a XIII. századdal változás áll be s az egységesítő irány ott is érvényesül, főleg a városi jogokban s a híres jogkönyvekben. A Sachsenspiegel² (1230), melyben az Egyház és Állam viszonyát mindjárt az első könyv első cikke³ jelzi, máglyával bünteti az eretnekséget (ha valaki eretnekké lesz), a varázslást: „Swilch cristen man *ungeloubic* ist oder mit *scoubere* ummeget oder mit *vergitnisse*, unde das verwunden wirt, *den sal man uf der hurt burnen*“.⁴ kerékbetöréssel sújtja a templomrablókat, az uralkodó (Keiser) főbűnének tartja a keresztény hitben való kételkedést, az Isten házának elpusztítását.⁵

¹ Hajnik, i. m. 118: Suger, II. Fülöp Ágost, IX. (Szent) Lajos úttörői az országos hatalomnak s ezzel az országos jognak és békének.

² A Homeyer féle 1835—1844. évi berlini kiadásra (2. kötetben) és a J. Weiske-féle 1870. évi lipcsei kiadásra (IV. kiadás I kötet) voltam tekintettel. Az idézetek az utóbbiból vannak véve.

³ „Zwei swert liz got in ertriche zu beschirmene die cristenheit. Deme bábste ist gesaczt dez geistliche deme keisere daz wertliche. Deme bábste ist ouch gesaczt zu ritene zu bescheidener zeit uf eine blanken pferde, und der keiser sal im den stegereif halden, durch daz der satel nicht enwinde: daz ist die bezcechenunge: swaz deme bábste widerste, des her nicht mit geistlichem gerichte getwingen mag, daz *er der Keiser mit wertlichem gerichte twinge, deme bábste gehorsam zu wezene*: so sal ouch sin geistliche gewalt helfen deme wertlichen gerichte, ab er sin bedarf. (3. old.). J. Weiske a leipzig-i kézirat alapján adja a szöveget.

⁴ II. Buch, Art. 13., § 7.

⁵ III. Buch, Art. 57., §. 1, §. 2; Art. 54., §. 2; a templomrablókról: VI. Buch, Art. 13., §. 4. A Szász Tükör egész Északnémetországban használatban volt, sőt gyakorlati alkalmazást talált Hollandiában, Lengyelországban s a Keleti tenger mellékén.

A Sachsenspiegel nyomán néhány évvel később szerkesztett s Délnémetországban használt Schwabenspiegel,¹ mely egy általános németországi jogot akart nyújtani, a honnan elnevezése is „Keisers Landrecht“ s valóban egész Délnémetországban, sőt Burgundban és Olaszország egyes részeiben is gyakorlati alkalmazást talált, hasonló szigorral sújtja a vallás elleni cselekményeket. Az Egyház és Állam közti viszonyt a Sachsenspiegelhez hasonlóan fogja föl,² sőt a két hatalom kapcsolatában tovább megy s hasonlóan a lelki hatalom árubabocsátásához a király-választás alkalmával elkövetett vesztegetést is simonia-nak minősíti (130 §. b.).

A ki hitét elhagyja, az halállal (tűz) bünhődik, ugyanez a büntetés éri a varázslót: „Swel cristen mensche ungeloubic ist oder mit zouber umbe gat, oder mit vergift wen sol in *uf einer hurde brennen*“.³

A ki Istent megtagadja, azt meg kell ölni (201 §. h.).

A ki templomban vagy templomudvarban lop, ha a lopott tárgy értéke 30 pfenninget megér, keréketöréssel bünhődik: Swer in kilchen oder in kilch hoven int stilt daz drizeg phenninge wirt ist den sol man radebrechen.“⁴

A hamis esküvődet bünteti a 99, 171, 367-ik, a vásár- és ünnepnap megszenteltségtelenítésére pénzbüntetést állapít meg a 363-ik szakasz.

A capitulárek korát követő francia jogra világot vet az Észak-franciaországban általánosan használatba vett, bár eredetileg kisebb körre szánt szokásjoggyűjtemény, a Philippe de Beaumanoir által nagy jogászai tudással szerkesztett s 1283-ban kibocsátott „Les coutumes du Beauvoisis.“⁵

¹ F. L. A. Freiherr von Lassberg, Der Schwabenspiegel, Tübingen 1840. (Schwäbisches Land- und Lehenrecht). Egy 1287. évi kézirat szövege szerint adatott ki.

² Lásd: Vorwort, továbbá a 118., 122., 128. §-okat.

³ 174. §. b) pontja, 368 §. I.

⁴ 174. §. a) pontja. A templomban elkövetett lopásról lásd még: 202, 249, 331. §-okat. A templomban elkövetett emberölést sújtja a 330. §. E cselekmények felelnek meg az egyházi jogi sacrilegiumnak. A 255. §. védelmezi a papságot és a zsidókat a bántalmazásoktól.

⁵ A Beugnot gróf által Párisban 1842-ben 2 kötetben kiadott művet használtam: Les coutumes du Beauvoisis par Philippe de Beaumanoir jurisconsulte français du XIII. siècle. A híres bailli-nak (bíró) vallásos meggyőződését megvilágítják az I. fejezet 3. pontjában foglaltak:

„Le seconde vertus que li baillis doit avoir, si est que il doit très

A hit elleni bűncselekményt a sodomiával egybe foglalja s mindkettőt tűzhalállal s vagyonkobzással bünteti: „Qui erre contre le foi comme en *mescreance*, de le quele il ne veut venir à voie de verité, ou qui fet sodomiterie, il *doit estre ars* et forfet tout le sien...“¹

A bűncselekmény fennforgásának megállapítása az Egyház dolga, az ítéletet a világi hatóság mondja ki s a kivégzést az hajtja végre „porce que le justice espirituel ne doit nului metre à mort.“²

Mint a hit ellen vétőket bünteti a varázslókat; főbenjáró büntetés mindazonáltal ezeket csak akkor éri, ha a hit elleni vétésük más bűncselekménnyel van kapcsolatban. Az egyházi *jurisdictio* körébe tartozik e bűncselekmény konstatálása is. Csak ha morális eszközeivel nem javíthat, akkor teszi át a világi hatósághoz: „Et adont. à le supplication de sainte Eglise. le justice laie doit penre tex maieres de gens. *Et tele pot estre l'erreure, que cil qui est pris a mort deservie, si que on voit apartement que le sorcerie de quoi il uzoient, pot metre kome à mort ou feme*“.³

A sacrilegiumban a vallás csak mint minősítő körülmény szerepel s e név alatt közönséges büntetendő cselekményeket (lopás, erőszak, emberölés) ért. E gonosztevőknek a szenthely nem nyújt menedéket.⁴ Elismeri az *excommunicat*ot s a kiközösítetteket megfosztja világi hivatalaiktól is. Képteleneknek ítéli ilyen állások (bírói, ügyvéd) elfoglalására, megfosztja őket a tanuzási képességtől.⁵

Angliában a norman hódítás előtt a papság igen nagy hatalomnak örvendett, a polgári és egyházi törvényhozás összefolyt.

durment de tout son cuer, amer Diu nostre pere et nostre souveur, et por l' amor de Diu sainte Eglise; et non pas de l' amour que li aucuns des sers ont à lor seigneurs, qu'il ne les aiment fors porce qu'il les crient et dontent, mais d' amor entiere, si come li fix doit amer le pere; car de li amer et servir vienent tuit li bien; ne cil n'a pas sapience en soi qui par deffor totes cozes n'otrie son cuer. à l'amour de Diu ect...“

¹ Capitres XXX: Des meffés. 11. pont.

Az angol-norman egykori jogászok is egybe foglalják a haeresist és a sodomiát. Lásd *The myrror of Justice*, c. I., sect. IV.

² Capitres XI: Des cas, quiex le connoissanche appartient à sainte Eglise et des quiex à le cour laie. Második pont.

³ Capitres XI.. 25. A 26. pont határozza meg a *sorcerie* fogalmát. Az ördöggel való szövetkezés még hiányzik a tényálladékból.

⁴ I. kötet 164., 165. oldal.

⁵ I. kötet, 96, II. kötet, 118. old..

„Nearly every set of secular laws enacted by any of the early English kings was coupled with an ecclesiastical code, or contained ecclesiastical provisions: the bishop and the earl sat side by side in every country court.“¹ Amint az a Thorpe-féle régi törvények gyűjteményéből (Ancient laws) látható, a Hódító Vilmost megelőző királyok törvényei át meg át vannak szöve vallásos elemekkel.

A közélet annyira át volt hatva vallásos meggyőződéssel, hogy eretnekségről, szakadásról szó sem lehetett. Ez ős törvényekben ide vonatkozó rendelkezéseket nem találunk, csupán a pogányság képezi üldözés tárgyát Edward, Guthrum, Ethelred és Cnut törvényeiben (világi).

Hódító Vilmos elválasztja az egyházi és világi jogszolgáltatást, törvényeinek erejét a saját uralkodói hatalmára alapítja.²

Ez időtől az egyházi ítélőszékek az egyházi büntető jogban foglalt összes bűncselekményekben eljárhattak s el is jártak, de iurisdictionjuk tisztán javítást célzó morális eljárásnak mondható. E közben messzemenő befolyást gyakoroltak a közerkölcsiségre, mélyen belenyúltak az egyén életébe, de hogy a világi hatóság az ő ítéleteik alapján súlyos büntetéseket lett volna köteles kiszabni, mint ezt a continentalis egykori codexekben láttuk, arról szó sincs.

Igy a heresy, blasphemy, neglect of church services and ecclesiastical ceremonies, contempt of the clergy stb. tisztán az Egyház szellemi-morális természetének megfelelő egyházi büntetésekkel sújtattak, de a világi hatalom nem torolta meg azokat.³ Olyan bűncselekményekben is eljár az egyházi ítélőszék, a melyek legalább részben a közönséges világi jog körébe tartoztak, de a melyek a vallással összefüggésben lévén, mint bűnök az egyházi jogszolgáltatás beavatkozását is kihívták, így a perjury-, witchcraft-, breach of faith- s a nemi bűncselekményekben.

Legsúlyosabb büntetés az excommunicatio volt, amely büntetés világi polgárjogi következményekkel is járt, mert a kiközösített személy „could not sue, nor give evidence, nor receive a legacy“.⁴ S ha a kiszabott egyházi büntetésnek, amely mint elégtétel kapcsol-

¹ J. F. Stephen. A history of the criminal law of England. London 1883., vol. II., chapter XXV: offences against religion, 396—497.

² Lásd a híres „Carta Willelmi“ bevezető sorait.

³ A XIV. század végéig egyetlen esetet tud Stephen, midőn egy pap apostasia miatt megégettetett. (I, 440).

⁴ Stephen, i. m. I., 412.

tatott össze az excommunicatióval, nem akart eleget tenni, a világi hatóság az egyházi ítélőszék megkeresésére „writ de excommunicato capiendo“-t bocsátott ki s ennek alapján a bűnös a világi hatalom által elzárattott s fogva tartatott mindaddig, míg az egyházi ítéletnek magát önszántából alávetette.¹

A vallás elleni bűncselekmények, amennyiben más bűntényvel egybe nem kapcsolattak, általában csak így töröltettek meg egész a XIV. század végéig.

Országos törvény egész a XIV. század legvégéig nem volt az eretnekek főbenjáró büntetéséről, „writ de haeretico comburendo“ III. Edward és II. Richard alatt még nem bocsátott ki.

Ennek dacára a forrásokból megállapítható, hogy egy Sawtre² nevű eretnek 1400-ban kivégeztetett. Ilyesmit a német jogtörténelemben is találunk. Eichhorn³ említi, hogy a XIII. századot megelőzőleg őt is, hol törvény nem rendelte, fordultak elő eretnek-kivégzések.

IV. Henrik 1400 és V. Henrik 1414 évi statutuma (2. Hen. 4, c. 15. és 2. Hen. 5, c. 7.) az eretnekséget közbüntetendő cselekménnyé (felony) teszik, melyet az egyházi hatóság megállapítása után s annak felhívására a világi hatóság tűzhalállal torol meg.

E rendszer uralkodik VIII. Henrik reformatiójáig. Az ő 1533 és 1539. évi statutumai után csak nehezebb az eretnekség megállapítása, de büntetése ekkor is a máglya s tényleg uralkodása alatt számos halálos ítélet hajtatott végre e bűntény miatt, sőt az 1542. és 1543. évi statutumok e büntetendő cselekményt saecularisalva eretnekségnek minősítik azt is, ha valaki a király instructioi ellen beszél, tanít, agitál.⁴

Hazai büntetőjogunk a XVI. századot megelőző időben a nyugateurópai keretek, helyesebben az egyházjog kereteiben mozog, az eretnestséget illetőleg az angoljog fejlődéséhez hasonló alakulást

¹ A kánonjogászok s az egyházi ítélőszékek néha tovább mentek, a bűnöst bebörtönözték, vagyonát elkobozták, de, hogy ez világi törvények alapján történt volna, az kétes (II. 441).

² Stephen, i. m. II., 445 and foll.. Az esetre később mint praecedensre támaszkodott az angol büntetőjog (459).

³ Eichhorn, i. m. II., 502.

⁴ „... J may observe, that by 34 and 35 Hen. 8, c. 1 (1542/3), it was made heresy, punishable upon a third offense with burning, for any spiritual person to preach, teach, or maintain anything contrary to the king's instructions or determinations.“ (II., 458).

mutat. A vallás itt is az államrend alapjaihoz tartozik, a kath. vallás itt is államvallás, az Egyház uralkodó Egyház s az Állam szövetségese.¹

A XVI. század az európai büntetőjog történetében nagy jelentőségű. E század elején (1507) készül el a híres Bamberger Halsgerichtsordnung s 1532-ben lesz törvénytényé a Peinliche Gerichtsordnung Karls V., (CCC) az országos német büntető codex, mely három századon át szolgált a német büntetőjog alapjául.²

A Bambergensis és Brandenburgensis, a mely utóbbi az előbbinek csak módosított alakja³ ismerik és büntetik az Istenkáromlást (Gotschwerer oder Gotslesterer), az eretnekséget, a varázslást, a vallással vonatkozásban álló dolgok ellopását, mint a lopás minősített esetét.

Az istenkáromlók „söllen durch unser amtlewt oder richter von ampts wegen angenommen, eingelegt und darumb am leyb, oder glidern nach gelegenheyt und gestalt der person und der lesterung gestrafft werden“.⁴ A büntetés közelebbi megállapítása végett a bírókat a közönséges császári jog forrásaihoz utasítja.

Az eretnekség büntetése a máglya, a varázslásé (zauberey), ha azzal a tettes valakinek ártott, ugyancsak a tűzhalál, enyhébb esetekben a bíró, a közönséges jogforrásokra van utalva,⁵ azokból kell a büntetést megállapítania.

¹ A magyar büntetőjog fejlődéséről e tekintetben lásd Bodó, Iurisprudentia criminalis secundum praxim et constit. Hung., Pozsony 1751; Stephanus Huszty; Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius Hungaricum, Editio tertia, Agrariae 1794; Pauler Tivadar, Büntetőjogtan, Pest 1864, II. 74—80; Dósa Elek, Erdélyhoni jogtudomány, II. köt., Kolozsvár 1861; Kolosváry és Óvári, A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye cz. művének egyes helyeit.

² Liszt, i. m. 16—19.

³ A Bambergensis 1516-ban kevés változással behozatott a brandenburgi fejedelemségekbe, Ansbach- és Bayreuth-ba, innen a Brandenburgensis elnevezés. A Bambergensis mater, emezt soror Carolinae-nak is nevezik.

⁴ Bamberg. u. Brandenburg. Halsgerichtsordnung, CXXVII. szakasz.

A H. Zoepfl-féle synoptikus kiadást használtam: Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. nebst der Bamberger und der Brandenburger Halsgerichtsordnung sämmtlich nach den ältesten Drucken mit den Projecten der peinlichen Gerichtsordnung Kaiser Karl's V. von den Jahren 1521 und 1529 beide zum erstenmale vollständig nach Handschriften herausgegeben. Leipzig und Heidelberg (II. Ausg.) 1876.

⁵ A CXXV. szakasz ad utasítást, hogy a büntetés megállapításánál miféle forrásokat kell a bírónak figyelembe vennie s ezt kiegészíti a CXXVI. fejezet „Von unbenanten peynlichen fellen und straffen“.

A szent és szentelt dolgok, a szent és szentelt helyekről való lopás fajait a CXCVII. állapítja meg. A következő szakaszok a büntetéseket írják elő. Súlyosabb esetekben megégetni rendelik a tettest.¹

A Carolina (*Constitutio Criminalis Carolina*) rendelkezései a két előbbivel csaknem szó szerint, a lényegben pedig teljesen megegyeznek. Az eretnokséget azonban a Carolina nem bünteti. Felesleges is volt, mert a német császári constitutiók amúgy is üldözik e középkori bűncselekményt, s a szokásjog is az egyházjog s azon idők szellemének megfelelően alakult ki, e szerint pedig a javíthatatlanoknak pusztulniuk kellett.

Stephen, Halle illetőleg a híres angol kanonista Lindwood alapján idézi Barbarossa Frigyes (1154—1177.) törvényét, mely szerint: „*indistincte illi qui per iudicem ecclesiasticum sunt damnati de haeresi, quales sunt pertinaces et relapsi, qui non petunt misericordiam ante sententiam, sunt damnandi ad mortem per saeculares potestates, et per eos debent comburi et in igne cremari*“.²

A kánonisták tanítása volt az, hogy az egyházi ítélő székek (*inquisitio*) joga megállapítani a haeresis s a többi oda utalt vegyes természetű bűncselekmények fenforgását, a világi hatalom pedig köteles a világi törvény által megszabott halálbüntetést kimondani és végrehajtani.³

A bűnök, illetve büntetendő cselekmények, melyekre az *inquisitio* hatásköre kiterjedt, s melyeknek büntetését az egyházjog a világi hatalomtól megkivánta — s ez óhaja be is teljesedett — voltak: a haeresis, a varázslás, boszorkányság, mágia, jóslás,

¹ Így a CXCVIII. és következő szakasz. A CC. és CCI. szakaszok az enyhébb esetekkel foglalkoznak, többek között azzal az esettel, ha fiatalok egyének követik el a lopást.

² Stephen, i. m. II., 441.

³ Lásd Hinschius, i. m., i. h., Loiseleur, i. m. chap. IX. L'inquisition. V. ö. Eichhorn, i. m. II., 500. s köv., 713 s köv. old..

Az egyházi *inquisitio* történelmi fejlődését lásd Hinschius, i. m. V., 425—481. Hatáskörét a 471—473. oldalon tárgyalja.

Lásd továbbá: N. München. Das Kanon. Gerichtsverfahren und Strafrecht, II. Ausgabe, 1879; E. Löning, Geschichte des deutschen Kirchenrechts 1878; R. Schmidt, Die Herkunft d. Inquisitionsproz. 1902; H. Mariotte, Le principe inquisitoire. Ses origines, sa nature, son évolution dans le droit français, 1902. Stephen, i. m. I. kötet.

káromlás s magának az inquisitionnak, az egyházi ítélőszéknek megtámadása, eljárásának megzavarása, megakadályozása.

A világi hatalom által kirótt büntetések súlyosságát magyarázzák: a vallás és az államrend szoros összefüggése, a vallásnak még akkor nagy társadalmi rendező ereje, úgy, hogy az egész társadalmi rend azon épült föl, végül a XII., XIII. században Nyugat-Európában föllépő eretnesség társadalom-felforgató törekvései (Albigensek).¹

Fennebb a francia jog ismertetésében a XIII. századbeli coutume-ökig jutottunk. Ott — a mint megjegyeztük — az országos jogalkotás korábban tör magának útát, mint Németországban. Az Egyház befolyása is jobban gyökerezett a nép lelki világában, mint a németeknél, a coutume-ök a vallás védelmében követik a kánonjogot.

Franciaországban már a XIII. század második felében talá-lunk egy országos jellegű büntető-jogi codificatiót. Ez a IX. (Szent) Lajos által 1270-ben szentesített „Établissements“.²

Bár humanitása kiemelkedik a középkor törvénykönyvei közül, a vallás társadalmi jelentőségének bizonyosságául e codex is a legkeményebben sújtja azokat a közbüntetendő jogsértéseket, melyeknek fenforgását megállapítani az egyházi ítélőszékek feladata,

¹ Döllinger, Kirche und Kirchen etc. cz., Münchenben 1861-ben kiadott művében a középkori büntetőjog szigorát az eretnességgel szemben a következőleg indokolja meg: „A középkorban a nép és a fejedelem a kath. egyháznak voltak tagjai, melyen kívül más nem volt. Mindnyájan megegyeztek abban, hogy az államnak az egyházzal való szoros viszonyánál fogva éppen nem szabad eltérni, hogy az egyháztól valaki elpártoljon, vagy hogy valaki új vallást terjesszen, továbbá, hogy minden ilyfajta kísérlet *merénylet a fennálló társadalmi rend ellen*. Minden eretnek tan, mely a középkorban támadt, vagy nyíltan kimondva, vagy szükségképi következményeiben *forradalmi* jelleggel bírt, azaz abban a mértékben, melyben uralomra jutott, a fönnálló állami rend felbomlását, vagyis politikai és társadalmi forradalmat kellett eredményeznie.

Azok a gnosticus felekezetek, a katharok és albiak, melyek a középkornak az eretnesség ellen való szigorú és kérlelhetetlen törvényhozását tulajdonképen létrehozták (?) és véres hadakozásokban voltak leküzdendők, valának ama kornak socialistái és communistái. A házasságot, a családöt és a vagyont támadták meg. (Különös fogalmi lehetnek Döllingernek a socialis-musról!) Ha győznek, általános felfordulás, barbárságba és pogány féktelenségbe való visszahanyatlás lett volna az eredmény“ (50. és köv. old.).

² E codificatio jellegéről Montesquieu, i. m. XXVIII., 36 et 38; Loiseau, i. m. 135. és köv..

nevezetesen tűz (máglya) általi halállal. Ilyen cselekmény a *bougrerie*, a középkori gondolkodásnak egy sajátos alkotása. Összetétele ez az eretnokségnek és egy nemi bűnnek. Bougrerie alatt értette a törvény egy keresztény férfiúnak egy zsidó, pogány, török nővel való nemi egyesülését. A vallásbeli különbség alapján e nemi bűntényben *természet elleni* fajtalanságot láttak, a mint az aranyos „siècle de Louis XIV“ egyik főembere, Bouvet tábornok¹ magát kifejezte: „ces femmes étant réputées, comme bêtes, pour être hors de la voie du salut“.

Ilyen súlyos bűntény felségsértés (*attentat à la majesté divine*): a haeresis, a mágia és a boszorkányság.

Az istenkáromlást enyhébben bünteti s nem is utalja megállapítását az egyházi bíróságok elébe.

A XV. században² ugyanott vallás elleni főbenjáró büntetendő cselekmények a sacrilège és a hérésie. Sajátságos s a vallásnak a társadalmi renddel szoros összefüggésére jellemző, hogy sacrilège alatt értettek „toute attaque contre la foi et toute atteinte portée à l'établissement de son roi ou de son prince“, tehát az uralkodó intézményeinek a megsértése is Isten megbántása, bűn a vallás ellen s a hit megsértése bűn az államrend ellen. A hérésie meg „le crime de faire croire et arguer de toutes choses qui sont où seraient contre la sainte foi de Notre Seigneur, de l'Église et les commandements d'icelle et des saints canons et des canons et de tout ce soutenir“. Ide sorozza Du Boys Bouteiller nyomán a „commerce avec les infidèles“-t (juifs ou sarracins), a varázslást, az ördög segítségének igénybevételét (enchanteurs et invoqueurs de diable), sőt a felségsértés összes nemeit is úgy, hogy Bouteiller-t, ezt a különben tudós jogászt követve, a vallás elleni cselekmények ezen legsúlyosabb eseteit egész bátran foglalhatjuk össze a sacrilège gyűjtő nevével.³

A következő századok (XVI—XVII.) vallás elleni bűntényei Franciaországban: a sacrilegium, haeresis, schisma, blasphemia, mely utóbbi jelentette az ú. n. morális káromlást is; az atheismust,

¹ Les manières admirables pour découvrir toutes sortes de crimes e sortilèges, Paris 1672, Loiseleurnél, i. m. 140.

² Du Boys, Histoire de droit criminel de la France, Paris 1874, I. vol..

³ V. ö. Warnkoenig und Stein, Französische Staats und Rechtsgeschichte, Basel, 1846—1848, III. kötetében (Stein, Geschichte des französischen Strafrechtes und des Prozesses) 170—181, 503—507.

indifferentismust, tolerantismust; a magiát, sortilegiumot, boszorkányságot (sorcellerie).¹ Az enyhébb esetektől eltekintve (Istén szidalmazása), mind e cselekmények büntetése a máglya.

Az angol büntető jogban a vallás elleni cselekmények tekintetében a törvényes állapot változáson megy keresztül a XVI. század közepén VI. Edward trónralépésével. Az ő 1547. évi statútuma (1. Edward 6, c. 12.) hatályon kívül helyezett „all acts of parliament and statutes touching, mentioning, or in anywise concerning religion and opinions“.² Ezzel a common law állítatott vissza, a mely, mint láttuk, a XVI. század végét megelőzőleg a heresy-t nem büntette. S ha mindennek dacára emlékeink eretnek kivégzésekről tanuskodnak, úgy azok Stephen szerint csak a gyakorlatra, praecedensekre voltak visszavezethetők, de írott törvénnyel nem fedezhetők (Praecedens volt a fentebb említett Sawtre eset).

VI. Edward törvényhozása újabb vallás elleni bűntényeket emelt a közbűntények sorába. Ezek voltak a „depraving, despising, or contemning the sacrament“, Büntetésük birság (fine) és szabadságvesztés (imprisonment).³

Ugyancsak VI. Edward törvényhozása rendeli el az isteni tisztelet egyöntetű teljesítését s a papot, ki ezen törvény (2 és 3. Edw. 6, c. 1.) ellen vét, súlyosan bünteti „imprisonment for life upon a third conviction“. Ugyanilyen szigorúan, sőt még súlyosabban bünteti azt, a ki „speaks in the derogation, or despising of the Book of Common Prayer“ s azt, a ki az isteni tiszteletet megzavarja: „upon a third conviction with forfeiture of all his goods and chattels, and, imprisonment for life“.⁴

Stuart Mária visszaállította hatályába II. Richárd, IV. és V. Henrik statútumait az eretnekek (Lollardok) ellen s alatta e törvények alapján tényleg heves üldözéseket szenvedtek. Innen az ő egykorú elnevezése „Bloody Mary“.

Erzsébet az említett uralkodók idézett törvényeit ismét eltörülte (1. Elizabeth, c. 1.).⁵ E statute nem határozza meg a heresy fogalmát, hanem rendeli, hogy a vallás elleni cselekményekben

¹ Du Boys, i. m. II. 63. et suiv.: Des crimes contre la religion.

² Stephen, i. m. II., 459.

³ A vonatkozó törvény papiroson még ma is hatályban van. Stephen, i. m. II., 459.

⁴ Stephen, i. m. II., 460. E törvények sincsenek hatályon kívül helyezve.

⁵ A törvény 1558-ban hozott.

eljárásra utasított Court of High Commission tagjai „shall not in anywise have authority or power to order, determine, or adjudge any matter or cause to be heresy; but only such as heretofore have been determined, ordered, or adjudged to be heresy by the authority of the canonical scriptures, or by the first four general councils, or any of them, or by any other general council wherein the same was declared heresy by the express and plain words of the said canonical scriptures, or such as hereafter shall be ordered, judged, or determined to be heresy by parliament, with the assent of the clergy in their convocation“.¹

A High Commission arbitriuma ezzel a heresy meghatározása körül igen megszorítottatott.

A statute nem tesz említést a heresy büntetéséről. Hallgatagon felvették azonban, hogy a „writ de haeretico comburendo“ egy „common law writ“ s hogy azt ki lehet adni az ellen, a kire a heresy-t a High Commission kimondotta. S valóban heresy alapján ezután is történt még néhány kivégzés. A XVIII. század első felében lobogott fel Angliában az utolsó mágiya a haeresis elleni állami küzdelemben, azóta nincs Angolországot illetőleg pozitív adatunk.

A theologiai, *vallási* alapon álló üldözése a heresynek nem sokkal élte tehát túl VIII. Henrik uralmát. Követte s illetőleg föl-váltotta azonban ezt a disszidentek és római katolikusok *egyházi* és *politikai* szempontok által indokolt üldözése.² Itt már nem a vallás socialisáló energiája, hanem az anglikán vallás-szervezetnek az állammal mesterséges összekapcsolása volt a büntetőjog irányítója, rendelkezéseinek motivuma.

A heresy tisztán vallási jelentősége a káromlás (szóval és írásban = blasphemous words and libels) büntetendő cselekményében maradt fenn. A Court of King's Bench azt mint közbűntényt (temporel offences at common law) torolta meg. A blasphemous words and libels ma is tényálladékai az angol büntető jognak.

A vallás elleni büntetendő cselekmények történetében a XV—XVIII. századok folyamán a boszorkányság, az ördög segítségével véghezvitt varázslás, az ördöggel való szerződés emelkedik ki úgy érdekessége-, mint az előforduló s ítélet tárgyává tett esetek nagy számánál fogva.

¹ Stephen idézi az Erzsébet statumából (1. Eliz. c. 1. 1558.) 460—461.)

² Stephen, i. m. II. 494—496.

Az Egyház kezdetben mint pogány babonát üldözte a varázslást s abban a hit megtámadását látta, „de az ördög tényleges közreműködése jóideig hiányzik az egyházi jogforrásokból, nemkülönben a régibb európai világi jogforrásokból is.¹ Lassanként azonban tovább ment. A bukott szellemek létezését mindig tanította.² Azután a zsidó rabbinistikus és pogány neoplatonikus eszmék befolyás alatt maga is lehetőnek tartotta a gonosz szellemmel való szövetkezést, szerződést, az azzal való nemi érintkezést s a boszorkányság, a varázslás már ez alakjában képezi a XV. században az egyházi és állami üldözés tárgyát. Kapcsolatos az a haeresis egykorú tényálladékaival s a kor ugyanolyan súlyos vallás elleni támadást látott benne, mint a haeresisben. Sőt az ördöggel való összeköttetés vádjá volt a legegyszerűbb mód az eretnekség megállapítására.³ A XV. század végén, a XVI. és XVII. századokban mint valami epidemia metelyezi meg a socialpsychológiát. A bűnvádi eljárás titkossága, a védelem hiánya, a tortura elterjedt per-jogi alkalmazása⁴ s a természet feletti gondolatokhoz szokott európai társadalom hitbeli meggyőződésének megingása, meglazulása⁵ azok az okok, a melyek az Egyház⁶ s Állam⁷ tulzó gondoskodásával kapcsolatosan a pogány világ ezen felébredését eredményezték.

¹ C. Georg Wächter, Beiträge zu deutscher Geschichte, insbesondere zur Geschichte des deutschen Strafrechtes, Tübingen 1845, 81 ff.: Die gerichtlichen Verfolgungen der Hexen und Zauberer in Deutschland vom XV. bis XVIII. Jahrhunderte; Du Boys, i. m. II. 134. s következő oldalakon; L. Stein, Geschichte des französischen Strafrechtes und des Prozesses, Basel 1846, 170—181, 503—507; K. Friedrich Eichhorn, i. m. I., 456. s köv., II., 713. s köv.; lásd a fent ismertetett középkori jogforrásokal, valamint Hinschius i. művének V. kötetében a 157. s következő oldalakat.

² Schouppe, i. m., I., 358—363: De lapsu angelorum.

³ „Auch war die Anschauung, mit dem Teufel im Bunde zu sein, die einfachste Weise, die Ketzerei, die ja auch Teufelswerk sein musste, sicher zu treffen, wie z. B. im Jahre 1459 in Arras eine grosse Zahl von Waldensern wegen angeblichen Teufelsbündnisses ... (Vaudoisie) ... verbrannt wurden“. Wächter i. m. 89.

⁴ Wächter, i. m. 98. s köv. old.; az egykorúak közül Freder. Spee, Cautio criminalis cz. művében.

⁵ Du Boys, i. m.: „La recrudescence de la sorcellerie coïncide précisément avec l'époque, où la foi chrétienne s'affaiblit où diminue cette perturbation morale des esprits qui les dispose à remplacer par des superstitions où par de nouvelles sectes la véritable religion“ (II., 134.).

⁶ Az Egyház mindig tiltalmazta a babonát. Péter apostol Simon magussal, Pál Alymassal küzd meg. A zsinatok, pápai rendeletek hosszú sora ítéli el a

A XV. század végén már általános Európa-szerte a balhiedelem az ördöggel való szerződés, szövetkezés, sőt nemi érintkezés lehetőségéről. A nép, a papság, az Egyház, a tudósok, a jogászvilág egyaránt rabszolgái e tévhitnek.

Mivel a társadalmi rend még mindig vallási alapokon áll s mert az egyházi s világi hatalom kapcsolata is még eléggé szoros, önként érthető mindkét hatalom büntető jogának reakciója e bűnök s büntetendő cselekmények ellen. Carpzwow Benedek († 1666), kinek uralma a német büntető jogban egy századnál tovább tartott, fedi tekintélyével a német büntető jog következő tételeit:¹

varázslást, bűbájosságot s törekedik nemcsak pro foro interno, az egyesek benső életére hatva, hanem külső jogszolgáltatásával is küzdeni e pogány reliquiák ellen. Gratianus Decretumában találkozunk Canonnal, mely a clerus kötelességévé teszi felvilágosítani a népet a boszorkányság semmiségére, annak merő képzeleti voltára. VII. Gergely 1074-ben nyilatkozik a Németországban előforduló boszorkány kivégzések ellen. De már a XV. század második felében (1484.) VIII. Incze értesülést szerezvén e mind jobban elhárapodzó boszorkányságról, „Summis desiderantes affectibus“ bullájával elítéli az embereknek az ördöggel való összeköttetéseit (cum daemonibus incubis et succubis abuti), s az ezzel kapcsolatos mindenféle büntetésre méltó cselekményeket, inti a világi felsőségeket s az embereket attól, hogy e boszorkányságok üldözésére kiküldött eretnek bírakat üdvös munkájukban akadályozzák. Az eretnek bírakat (egyházi) pedig utasítja, hogy a varázslók ellen is tegyék meg mindazt, a mi csak az egyházi hatóságtól várható.

E bullával Németország területére kiküldött két eretnek bíró: Heinrich Institor és Jakob Sprenger theolog. tanárok könyvet írnak (Malleus maleficarum = Hexenhammer), melyben az azon korbéli tudomány argumentumaival bizonyítják be az ördöggel való szerződés és érintkezés valóságát s utasításokat adnak egyházi és világi bírának egyaránt a boszorkányok elleni eljárásra. (Wächter, i. m. 87. s köv. old.)

¹ Az állami üldözés részben törvényeken, részben tisztán az egyházi és néppszichológiai felfogás hatása alatt kifejlődött gyakorlaton alapult. Az egykorú törvénycodexek mint súlyos közbűntényt máglyával sújtják, de nem kivétel nélkül. A Constitutio Criminalis Carolina csak akkor büntette halállal a varázslást, ha az más bűncselekménnyel volt kapcsolatban. A hol pusztán mint az ördöggel való szövetkezés fordult elő, ott a bíró arbitriumára bízta a büntetést. (CCIX.) Csakhogy a Carolina alapján kifejlődött gyakorlat mint delictum exceptum-ot rendesen tűzhalállal torolta meg, támaszkodva Mózes tekintélyére. (II., 22, 18.). Már az 1572. évi száz constitutiókban, az 1582. évi pfalzi Landrechtben, az 1588. évi badenbadeni Landrechtben stb. maga az ördöggel való szerződés is halállal büntetetik.

¹ Benedicti Carpzwowii Jurisprudentia forensis Romano-Saxonica secundum ordinem constitutionum D. Augusti Electoralis Saxon., Lipsiae et Franco-

Satanas cum lamiis vere, non illusorie congregitur.¹

Lamiae et sagae cum daemone concumbentes igne cremantur, etiamsi nulla pactio expressa intercesserit.²

Commixtio satanica dissolvit matrimonium, si forsan contingat Sagas vel Lamiás haud mortis supplicio puniri.³

Magi veniam haud merentur, quia saltem firmiter sibi persuasum habent, omnia, quae fieri sibi videntur, revera contingere, ut quod effectum in voluntate eorum nihil prorsus desideratur.⁴

Plus est magicis artibus, quam gladio hominem extinguere.⁵

Si malefici paciscentes cum Diabolo vel solum conventibus diabólicis in Monte Bructerorum interfuerint, vel saltem Diaboli auxilio confiderint, ad ignis supplicium rapiendi sunt, licet nihil praeterea effecerint aut nemini damnum dederint.⁶

Malefici circa pactionem cum Daemone initam artibus magicis hominibus vel jumentis nocentes, gladio non igne puniuntur.⁷

Malefici gladio quoque plectendi sunt, qui cum Diabolo quidquam commercii habent, . . . quod et iure divino pariter et civili convenit.⁸ Etc.

A nagy sötétségből csak itt-ott csillan ki a józan emberi értelem.⁹

forti, 1684. (Első ízben 1646—1654-ben jelent meg). V. ö. *Practica nova Imperialis Saxonica rerum criminalium* (Wittemberg, 1635.) cz. s Wächter i. művét.

¹ I. m., p. 4, c. 2, d. 3, n. 3.

² I. m., p. 4, c. 2, d. 3.

³ I. m., p. 4, c. 2, d. 4.

⁴ I. m., p. 4, c. 2, d. 1, n. 15.

⁵ I. m., u. o. n. 1.

⁶ I. m., p. 4, c. 2, d. 2.

⁷ I. m., p. 4, c. 2, d. 6. Carpzowot illetőleg lásd Stintzing, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft* (Landsberg folytatta) 1880. ff., II. 55.

⁸ I. m., p. 4, c. 2, d. 7.

⁹ Így a többek közt Godelmann György mecklenburgi jogász a Carolina fölött 1584-ben tartott felolvasásaiban az ördöggel való szövetkezést a képzelet világába utasítja, s kikel az ellen, hogy a boszorkányság, ha más bűncselekménnyel nem jár együtt, halállal sújtassék. — Egykorú művében „De Magis, Veneficis et Lamiis recte cognoscendis et puniendis Libri tres“, (Francoforti 1591.) ismerteti a kérdés ama korbéli irodalmát.

Spee Frigyes jezsuita († 1635) a „*Cautio Criminalis contra sagas*“ cz. műben a boszorkányság elterjedését s az áldozatok nagy számát a helytelen bizonyítási eljárásra, főleg a torturára vezeti vissza. Művét álneven írta meg, keményen kikel a pogány büntető hatalom ellen.

A mit a német büntető jogról mondtunk, azt állíthatjuk a francziáról, olaszról, spanyolról, s a többi continentalis büntető jogról is.¹ Európaszerte a XV. század végén, s főleg a XVI. és XVII. századok folyamán égne a máglyák a vallás védelmében a boszorkányság kijirtására. Hazai büntető jogunk sem kivétel, bár az áldozatok száma aránylag sokkal kevesebb, mint Nyugaton,² sőt még Amerika sem.³

A francia büntető jogban a varázslásnak, boszorkányságnak a fejlődő gondolkodás már a XVII. század végén más tartalmat adott. XIV. Lajos 1682. évi Ordonnance-a szerint az ördöggel való szerződés s coitus lehetetlen, a varázslás és bűbájosság csak azért büntetendő, mert támadás az isteni felség ellen, mert babona s mert ártalmas másoknak, mivel az állítólagos boszorkányok „personnes assez méchantes pour joindre à la superstition l'impiété et le sacrilège, ou pour se servir de venefices et de poisons“.⁴ A következő században meg a francia parlamentek (bíróságok) varázslás bűbájosság miatt azokat büntették, a kik mint „malfaiteurs et

Jóval később (1691.) Bekker protestáns theologus „De betooverde Weereld“ cz. művében szólalt fel e babona ellen. Protestáns theologus társai hevesen megtámadták s merészségeért állásának elvesztésével lakolt.

A XVIII. század elején Thomasius Keresztély hallei tanár támadja a még mindig grasszáló boszorkányhitet és kivégzéseket (Theses de crimine magiae, 1701.). Stb . . .

Szorványosan még a XVIII. század folyamán is fordulnak elő e czimen kivégzések Németországban s másutt is.

¹ V. ö. Du Boys, Eichhorn, Stein, Wächter, Loiseleur i. műveit.

² Az 1527. évi 6. és a külföldi gyakorlat szerint a Praxis Criminalis útmutatása alapján (14. §. 3.) a boszorkányok megégettettek. V. ö. Szegeci János Cynosura etc. 1749. striga; Bodó, Jurisprudentia crim., 1751, 219. s köv.; Huszty, i. m., Lib. III. tit. 3. Pauler, i. m. II. 78.

³ Massachusetts államban még a XVIII. század elején is voltak boszorkány kivégzések (Du Boys, i. m., II., i. h.). Mint főbenjáró bűncselekmény, mint „species of devilism“ volt büntetendő.

E világrészben, melyet ma szokás az ideális vallásszabadság hazájának tartani, a fanatizmus a legújabb korig jelentős szerepet játszott. Rode Island, Connecticut, Georgia alakulása egyenesen a vallási fanatizmussal (protestans) áll összefüggésben s Massachusetts és Connecticut valóságos demokratikus alapon szervezett theocriatik voltak. Concha Győző, Újkori Alkotmányok, Budapest, 1884., I. 131. s köv. old..

⁴ Eduard Hertz, Voltaire und die französische Strafrechtspflege im XVIII. Jahrhundert, Stuttgart 1887, 23.

imposteurs“ a vallással az egyszerű, tapasztalatlan emberek megkárosítására visszaéltek.¹

Angolországban a „witchcraft“ egyházi bűntényből közbűntényvé VIII. Henrik alatt 1541-ben lesz (33 Hen. 8, c. 8.). E törvény értelmében az „felony“ s tényálladéka: „to practise or cause to be practised conjuration, witchcraft, enchantment or sorcery, to get money; or to consume any person in his body, members, or goods; or to provoke any person to unlawful love; or for any other unlawful purpose; or for the despite of Christ or lucre of money dig up or pull down any cross, or to declare where goods stolen be“.²

VI. Edward alatt e törvény hatályon kívül helyeztetett s e tárgyban törvény egészen 1562-ig nem hozatott. Erzsébet alatt az 5 Eliz. c. 16. újból felony-vá teszi a varázslást (witchcraft), s tényálladékát így állapítja meg: „to use, practise, or exercise any invocations or conjurations of evil or wicked spirits to any intent whatever . . .“ továbbá „to use, practise, or exercise any witchcraft enchantment, charm, or sorcery whereby any person happens to be killed or destroyed“.³ Kevésbé súlyos tényálladékokat is állapít meg, a melyek csak ismételt elkövetés esetén tekintetnek felonynak.

Erzsébet törvénye szigorúbb a VIII. Henrikénél a gonosz szellemek segítségül hívásának büntetésében, de enyhébb a varázslás más eseteivel szemben. Tehát az ördög-fogalom közbevonása a XVI. században már Angliában is minősíti a varázslás régi tényálladékát.

A következő században az esetek száma rohamosan megnövekedik, s a törvény is szigorúbban büntet.

I. Jakab alatt⁴ a witchcraft a következő tényálladékokat foglalja magában:

to use, practise, or exercise any invocations or conjuration of any wicked or evil spirit,

to consult, covenant with, entertain, employ, feed, or reward any evil or wicked spirit to or for any intent or purpose,

to take up any dead man, woman, or child out of the grave

¹ A jogászvilág mindamellett nehezen tudott szakítani az ördöggel. Hertz, i. m., 24.

² Stephen, i. m., II., 431, Hutchinson, Essay on witchcraft, 216. s köv..

³ Ugyanott.

⁴ 1. Jas. 1, c. 12 1603-ból.

or other place where the body rests, or the skin, bone, or any part of a dead person to be employed or used in any manner of witchcraft, sorcery, charm, or enchantment',

to use, practise, or exercise any witchcraft enchantment, charm, or sorcery, whereby any person shall be killed, destroyed, wanted, consumed, pained, or lamed in his body.¹

Mindezek a cselekmények főbenjáró büntények I. Jakab alatt s pedig „without benefit of clergy“.

Az utolsó halálos ítélet e vallás elleni büntény miatt Angolországban 1712-ben mondatott ki, de a büntettes kegyelmet kapott. Jakab fenti törvénye 1736-ban vesztette el alakilag is hatályát. Azóta a boszorkányság egyházi eljárásnak sem képezi tárgyát.

A büntető jog a XVIII. században gyökeres átalakúláson megy keresztül.

A vallás elleni bűncselekmények köre megszűkül, büntetésük enyhébb lesz. A büntető jog felszabadul a theologiai s ez alapon álló metaphysikai felfogás uralma alul. Az isteni akarat helyét az állami életet élő társadalom önelhatározása foglalja el, az isteni felség megbosszulása helyébe a társadalom védelme, az elégtételi elmélet helyébe a socialutilitaristikus szempont lép, a büntetés mértéke fölött a társadalmi célszerűség dönt.

A gyökeres átalakulás a radicálismus hazájában Franciaországban megy végbe, ott, hol a középkori gondolatrendszer legtovább tartotta fenn magát, ott, hol a társadalmi lét szellemi tartalma az intézményekkel legellentétebb új gondolatokkal volt telítve, s ugyanakkor az intézmények a legelmaradottabb alakban követeltek maguknak továbbra is uralmat, ott, hol a büntető igazságszolgáltatás a legégbekiáltóbb anachronismusokkal gyűlöltette meg az Államot és Egyházat egyaránt, ott, hol ez a két társadalmi szervezet az idők változásai daczára még e században is a legtöbb köteléssel volt egymáshoz fűzve, mondhatjuk, egybeolvadva.²

¹ Stephen, i. m., II., 433. s köv., hol néhány esetet is felsorol.

² V. ö. Buckle, History of civilisation in England, vol. II., chapter I: Outline of the history of the French Intellect from the middle of the sixteenth Century to the accession to power of Louis XIV.; chapter VII: Proximate causes of the French revolution after the middle of the eighteenth century; M. Guizot, Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'empire romain jusqu'à la révolution française, X. Edition, Paris 1868, XII—XIV. leçons, p. 325—409; Loiseau, i. m.: Revolution dans la pénalité, 333—346;

A francia büntető jog a királyságot és az Egyházat még a forradalom előtt is oly védelemben részesíti, mint a középkorban, jóllehet a királyság intézménye elveszítette a talajt a francia nemzetben s a vallás uralmát a kedélyek fölött. Muyart de Vouglans 1780-ban közzétett művében¹ az isteni felség megsértésének fogalma alá sorozza a káromlást (blasphème), atheismust, varázslást, boszorkányságot (magie, sortilège); az eretnekséget, hithagyást, szakadást, s a sacrilège különböző fajait. A XVIII. század gyakorlata máglyával büntette a minősített káromlást (blasphème exécrable), a varázslást, eretnekséget, a szent helyek és dolgok meggyalázását. XV. Lajos 1724. évi declaratiója életfogytig tartó gályarabsággal bünteti a férfiút, s ugyanily tartamú szabadságvesztéssel a nőt, a ki más vallást követ, mint a katolikust, a kik más vallás gyakorlására összegyűlnek. A papok, kik ilyen összejövetelt rendeznek, halállal bűnhődnek. A ki a papoknak menedéket nyújt, életfogytig tartó gályarabság veszedelmének teszi ki magát. A halál és a gályarabság büntetéssel aztán együtt járt a vagyon elkobzása is úgy, hogy a protestáns családfő büntetése az egész család anyagi bukását vonta maga után.²

A büntetések nem voltak minden cselekményre pontosan megállapítva, a fanatizmus s a politika egyaránt kivették s kivették részüket azok kiszabásánál, például a sacrilegiumnál a bíró jogosítva volt a büntetést a körülményekhez képest legjobb belátása szerint megállapítani.³ A Bibliának irányító befolyása volt a büntető ítéletek meghozatalára. A sodomiát pl. Mózes rendelkezései alapján büntették tűz általi halállal, még a forradalom előtt 9 évvel is.⁴

A felségsértés sajátos elemét abban látják, hogy az uralkodó Isten képmása, a kit a birodalom kormányzatában ugyanolyan

E. Hertz, i. m.; Liszt, i. m., 26—29; Cantu Caesar, Beccaria e il diritto penale, 1862: Stintzing—Landsberg, i. m., III., 1. Abteilung 1898.

¹ Muyart de Vouglans, Les lois criminelles de la France dans leur ordre naturel, Paris 1780, 91 suiv..

² Hertz, i. m. 25.

³ Ugyanott.

⁴ Muyart de Vouglans szerint ez a „bölcös törvény“ (3. Mos. 18. és 20.) még 9 évvel a nagy forradalom előtt érvényben volt. (I. m. 243.)

V. ö. Hertz, i. m. 26; Jousse 2 esetet említ fel, midőn sodomia miatt a tetteseket megégették (1726. és 1750-ből.) Jousse, Traité de la justice criminelle de France, Paris 1771, IV, 119 et suiv..

tekintély illet, mint Istent a világ mindenség feletti uralomban.¹ Ha a király elleni merényletért folyt a vizsgálat, a papok kötelesek a vizsgálat érdekében a gyónási titkokat elárulni. Jousse a történelemből több példával bizonyítja ez állítását.² A felségsértés miatt a tettest halálbüntetéssel, a fel és lemenőket számüzéssel büntetik.

Átvitt értelemben felségsértés a király parancsának megszegése, a pénzhamisítás, a királyi pecsét és levelek meghamisítása, közpénzek elsikkasztása (péculat), a hivatalnokok által elkövetett zsarolás (concuSSION), a törvényellenes szabadságelvonás, a bírói hatalomnak ellenállás (rebellion à justice), a párbaj, mely bűncselekmények nagyrészt halállal voltak büntetve.³

S hogy a változásnak elejét vegyék, 1757-ben XV. Lajos declaratiót bocsátott ki, mely halálbüntetés terhe alatt tiltotta el a vallásnak s a királyi hatalomnak irodalmi megtámadását az ország békéje érdekében. Ugyanilyen büntetés érte az ilyen tárgyú nyomtatványok terjesztőit.⁴

Az egész büntetési rendszer rettenetesen szigorú s kegyetlen volt, elvadította a kedélyeket.⁵ Mivel theologiai értelemben a halálos bűn a végtelen Isten megbántása, mely örökké tartó büntetést érdemel, mi az a kerékbetörés, az a pár órai kínlődés, vagy az a pár napi gyötrelem is, melytől a francia vesztőhelyek sokszor a büntetés végrehajtása után órákig viszhangzottak, mi az a szenvedés, mi a máglya a pokol soha ki nem alvó lángjaihoz képest?

Rettenetes annak a társadalmi rendnek az átalakulása, hol a socialis test minden porczikája a vallással van összenöve, hol az átalakulás nemcsak az elavult intézményeknek, de a vallásnak felforgatását is követeli! S ez történt Franciaországban.

A királyságnak eszeágában sem volt a büntető jog reformja. A bűncselekmények pontos körülírása a polgárság szabadságát növelte volna a törvénynyel össze nem ütköző cselekvés terén. Ez pedig összeegyeztethetetlen volt az önkénynyel, melylyel a korona a justice retenue útján élt. A parlamentektől sem volt mit remélni, mert ha szembeállottak is a jesuitismussal, s az uralkodó önkény-

¹ Jousse, i. m., III., 681.

² Jousse, i. m., II., 99; Hertz, i. m. 27.

³ Hertz, i. m. 28.

⁴ Ugyanaz, u. o. és 29.

⁵ V. ö. Loiseleur, i. m., 222—239, 321—333.

nyel, ezt a saját *hatalmuk* érdekében tették s e mellett uralta őket a fanatikus jansenismus, a mely nem kevésbé volt türelmetlen, mint a jesuitismus.¹ A népjogok iránt semmi érzékük nem volt.

A XVIII. század közepén még az ügyvédi karból sem hangzottak fel erélyesebb reformkövetelések.²

A nem jogi irodalom ép ily inpossibilis, csupán néhány moralista emel szót a tortura ellen.³

Az Egyháztól (francia papság) sem lehet várni, hogy *történelmi jogait* feladja. A katholicismus egyik sajátsága, hogy a történelem folyamán szerzett jogaira sokkal nagyobb súlyt helyez, mint az emberiség lélektani szükségleteire. Így volt ez akkor is. Hogyan lehessen várni, hogy a papság actióba lépjen egy oly büntetőjog ellen, a mely a theologia gondolataira volt felépítve, s a mely az Egyházat összes tanaival és intézményeivel oly hathatós védelemben részesítette? E jogrendszer megtámadásában történelmileg képzett eszköz s a dogmatika formuláihoz szokott szemeik vallás elleni támadást láttak volna. Ha a kivégzéseknél szívök el is szórúlt, arra mit sem adtak: nem emberi érzelmek kormányozzák a világot! Valjon a pokol gondolatától nem szorúl el szívük?

A legtöbbet szenvedő nép sem követelt reformot. Megnyugodtak a büntetési rendszerben, mert hozzászoktak abban végzetet, változhatatlan, legalább is általuk meg nem változtatható végzetet, isteni akaratot látni. Csak itt-ott jajdul fel a büntetett és büntetés közötti *aránytalanság* láttára, de a büntetés *abstract szigorúságán* nem ütközött meg, ellenkezőleg hozzá szokott ahhoz s szórakozást talált a kivégzések spectaculumában.⁴ „Durch die Strafjustiz der alten Monarchie ist das französische Volk systematisch zur Grausamkeit erzogen worden“ írja mély lélektani belátással Hertz.⁵

¹ Voltaire de la Chalotais-hoz 1762 nov. 3-án írja: „Csak ne okozna majd egy napon a jansenismus ép annyi bajt, a mennyit a jezsuiták! Mit használ nekem, hogy a rókáktól megszabadultam, ha ki vagyok szolgáltatva a farkasoknak (jansenista bírák).“ Hertz, i. m., 106.

² Hertz, i. m. 107—114.

³ A történelemből kimutatható, hogy a moralisták képesebbek a haladásra s következőleg az Egyház érdekében többet tehetnek minden kritikus korszakban, mint a dogmatikusok. *A dogmatikusok ilyen korban legjobban teszik, ha hallgatnak, nagyrészüket képtelen a fejlődés gondolatára.*

⁴ Voltaire, Oeuvres complètes XXXIX, 220 et suiv. és XLIII, 363; Kehler kiadás.

⁵ Hertz, i. m., 121.

Hogy mire nevelt ez a rendszer, azt a francia forradalom vérengzései mutatták meg az emberiségnek.

Az átalakulás a világnézet megváltozásától volt csak remélhető s ezt **tulzó formában és sok szenvedélylyel**, de keresztül vitték a XVIII. századbéli felvilágosodás szóvivői, a század II. felének „fölvilágosodott“ irodalma.

Montesquieu még a mérséklet útján halad. Híres művében (De l'esprit des lois) nagy óvatosságot ajánl az eretnekek és varázslók elleni eljárásban, de nem kívánja, hogy e bűncselekmények büntetlenül maradjanak.¹

A sodomia büntetéséről szólva, így distinguál: „Isten őrizzen, hogy én ezen bűn iránti irtódzást megkisebbitsem . . . A mit mondani fogok, meghagyja ezen bűnnek teljes förtelmességét és csak a kínhatalom ellen vagyon irányozva, mely még azon irtózással is visszaélhet, melylyel ezen bűn iránt viseltetnünk kell“.²

A vallás elleni bűncselekmények közé csak azokat lehet véleménye szerint számlálni, melyek azt egyenesen megtámadják, minők a szentségtörés egyszerű fajai, melyeknek legtermészetesebben megfelelő büntetés „azon hasznoktól való megfosztás, melyeket a vallásból veszünk; ilyenek a templomból való kiűzetés, a hivekkel való társalkodásnak időleges vagy örökös tilalma; az előlök való futás, a szentségből való kivetkeztetés, a megutáltatás, a bűnös fejére mondott átkok“.³

A vallás gyakorlását gátló bűnök a polgárok nyugalmát sértő cselekmények közé tartoznak.

Azon cselekmények, melyek az istenséget sértik, nélkülözik mindaddig, míg külső tettekben nem nyilatkoznak, a büntetendő cselekmény anyagát. „Itt minden az ember és az Isten között forog fenn, a ki tudja a maga boszúállásának idejét és mértékét.“ „Eszközölni kell ugyan mindig az Isten tiszteletét, de érette boszút állani sohasem.“ „Ha az emberi törvények a végetlen Való mellett akarnak boszút állani, ezen véghetetlenséghez kell magukat alkalmaztatniok, nem pedig az emberi gyarlóságához, tudatlanságához és természetének kénykedvéhez.“⁴

¹ Montesquieu a Törvények Lelkéről. Fordítottat a párisi 1816. esztendei kiadás szerint, Pozsonyban 1833, XII. könyv, 5-ik czikkely.

² Ugyanott 6-ik czikkely.

³ Ugyanott 4-ik czikkely.

⁴ Ugyanott 4-ik czikkely.

Tiltakozik a felségsértés fogalmának kiterjesztése ellen. Itt is distinguál: „Nem akarom kisebbiteni az azok ellen való méltó bosszankodást, kik meg akarják homályosítani fejedelmünk dicsőségét (szóbeli felségsértés), de azt merem állítani, hogy, ha csakugyan a kényszert mérsékelni akarjuk, az egyszerű fenytés erre nézve célirányosabb a felségsértő bűnről való vádolásnál.“¹

Csakhogy a mérséklet ezen útja nem vezetett reformhoz. Az átalakulást létrehozó társadalmi actio a Calas-féle Justizmord-dal² áll összefüggésben. Calas János 1762-ben ártatlanul a fanatikus toulousei bíróság által halálra ítéltetett s rajta a minősített halálbüntetés végre is hajtatott. E törvényes gyilkosság adja meg a lökést Voltaire heves és szenvedélyes tevékenységére, melynek minden túlzásai daczára sikerült a francia közvéleményt az elavult büntetőjog átalakítására, a **vallásos világnézettől való elválásztására** előkészíteni.

Az encyclopaedisták John Locke és Newton hatása alatt állanak. Az előbbinek ismeretelmélete alapján alkotják meg nézeteiket az államról, a positiv vallás elleni támadásokban meg Newtonra támaszkodnak, a ki hitt ugyan a kinyilatkoztatásban, de tanította a természettörvények felfüggeszthetetlen uralmát s törekedett a kinyilatkoztatott vallás helyébe az észre alapított vallást megfogalmazni.

Az encyclopaedisták túllícizáltak gondolatain s vakmerőbb gondolkodók az ő hatása alatt a materializmus szolgálatába szegődtek.³ Az ember lett így a legmagasabb fogalom, a humanitás a legfőbb normává, mert valóban humanitásra volt szükség. Locke ismeretelmélete őket a determinismushoz vezette, a büntetést csak a társadalmi érdek indokolja. Bármilyen ellentmondásokat tartalmazzon philosophiájuk, a büntetőjog átalakítására kedvezően, szelidítőleg hatott az. E cél egyesítette a különben sok tekintetben ellentétes nézeteket valló encyclopaedistákat. Szerintük mindaz törlendő a büntetendő cselekmények sorából, a mit a türelmetlenség és fanatismus tett büntetendő jogsértéssé. Azt természetesen ők nem vették észre, hogy mind ama vallás-sértések, melyek a fran-

¹ Ugyanott 12-ik cikkely.

² Hertz i. m., 157—224; lásd még J. Mühlfeld, Justizmorde; C. Löffler, Die Justizmorde der Neuzeit aller Länder, Leipzig 1867.

³ Newton hatásáról a francia fölvilágosodott irodalomra lásd Lange i. művét, I., 301. s köv..

czia büntető jogban a forradalom századáig az állami és egyházi üldözés tárgyát képezték, valamikor nem a türelmetlenségből és fanatismusból, hanem *társadalmi szükségletből* tilalmaztattak a középkori büntető jogokban, szóval az encyclopaedisták koruk szükségleteiből indultak ki, s e tudatuk tartalmát a multakba is visszavetítették, a *vallást* a türelmetlenségtől megkülönböztetni¹ s a vallás és társadalmi rend tarthatatlan összefonódásában keresni a hibát nem voltak képesek; nélkülözték azt a higgadtságot, a mely Montesquieut velük szemben annyira kitüntette.

Voltaire tevékenysége s agitatioja, melylyel sikerült Calas rehabilitatioját kieszközölni, s emberbaráti szenvedélyének még a perek egész sorozatában eleget tenni,² indították s termékenyítették meg az olasz Beccariát, a ki 1764-ben kiadott korszakalkotó művével „*Dei delitti e delle poene*“ Voltaire küzdelmeihez hasonló átalakító hatást gyakorolt az egész művelt emberiség büntető igazságszolgáltatására.³

¹ „Besassen Voltaire und seine Mitstreiter kein Verständniss für Rollet die der religiöse Glaube in der Entwicklungsgeschichte der Menschheit gespielt hat, war für sie die Religion nichts als Priestertrug, so war ihr Blick doch nur deshalb getrübt, weil sich ihnen der Glaube nur in Gewande der Unduldsamkeit und Verfolgungssucht zeigte. Für die Kirche, die Voltaire angriff, war nicht nur beständig Blut geflossen und waren nicht nur Hunderttausende als Ketzer geopfert worden, sondern im Namen dieser Kirche erlitten noch im XVIII. Jahrhundert die Protestanten die schwersten Bedrückungen; zur Heilighaltung der Satzungen dieser Kirche vergoss die justiz noch jetzt Blut loderte noch jetzt in Frankreich der Holzstoss. Noch im Jahre 1758 durfte der Abbé Caveyrac die Bartholomäusnacht laut als ein verdienstliches Werk preisen. Und als der Generaladvokat Omer Joly de Fleury im Jahre 1762 gegen Rousseau's Émile beim Pariser Parlamente Klage erhob, weil dies Buch Duldung predige, behauptete er, dass Menschen, die durch religiöse Toleranz voreingenommen seien, gleicher Weise dem Bürger, wie dem Christen Abscheu einflössten.“ (Hertz, i. m., 147.). Lélektani alaposzággal indokolja meg Hertz azt is, hogy a küzdelemben, melyet Voltaire s társai az egyének az egyházi nyomás alóli felszabadítása végett fejtettek ki, miért támadták meg az ártatlan *hitigazságokat* is. U. o. és 148.

² E pereket s Voltaire szerepét ezekben részletesen ismerteti Hertz i. művében.

³ Beccariáról (César Bonesano Beccaria) lásd Cantù César i. művét.

A büntetendő cselekmények mértékéről szólva, Isten megbántásának jogi üldözéséről nézeteit a következőkben adja: „Endlich behaupten andere, dass man bei der Bestrafung eines Verbrechens auch auf die Grösse der Beleidigung gegen Gott, die sich der Verbrecher zu Schulden habe kommen lassen, Rücksicht nehmen müsse. Der Ungrund dieser Meinung wird jedem

Voltaire halála után már „nem fizette ki magát“ Franciaországban az Egyházat támadni.¹ A vallás már nem szolgált a társadalmi és jogrend átalakításának akadályául. A pozitív törvényalkotás munkája következett. A kriminalpolitikai tervezetek egymást követik s az írók iparkodnak a reformeszméket a nép közt is terjeszteni. A közvélemény egészen átalakul, mielőtt a törvény átalakulna s XVI. Lajos maga is már egy sereg reformtervvel lép a trónra, melyek közül néhányat sikerült is keresztül vinnie.²

in, die Augen fallen, der die wahren Verhältnisse der Menschen zu einander und gegen Gott unparteiisch untersucht. Zwischen den ersten tritt das Verhältniss der Gleichheit ein und die Nothwendigkeit allein hat durch das Aneinanderstossen der Leidenschaften und durch den Widerstreit des Interesses der einzelnen Menschen den Begriff von dem gemeinschaftlichen Besten erzeugt, das der Grund der menschlichen Gerechtigkeit ist. Mit Gott hingegen stehen die Menschen in dem Verhältnisse der Abhängigkeit von einem vollkommenen Wesen und von einem Schöpfer, der allein Gesetzgeber und Richter zugleich zu sein sich vorbehalten hat, weil er allein beides ohne Ungerechtigkeit und ohne Unanständigkeit sein kann. Wenn er nun auf jeden Ungehorsam gegen die Befehle seiner Allmacht ewige Strafen gesetzt hat, welches Gewürme wird wagen, die göttliche Gerechtigkeit zu ersetzen?

Wer wird sich erkönnen, das Wesen zu rächen, welches sich selbst genug ist, auf welches kein Gegenstand weder einen angenehmen noch unangenehmen Eindruck machen kann und welches allein unter allen Wesen ohne Gegenwirkung wirkt? Die Grösse der Sünde beruht auf der unerforschlichen Bosheit des Herzens, die von endlichen Wesen ohne Offenbarung nicht ergründet werden kann. Wie soll nun diese aber bei Bestrafung der Verbrechen zur Richtschnur dienen? Könnte es diesem Falle nicht leicht geschehen, dass die Menschen strafen, wenn Gott verziehen und vergäben, wenn Gott strafte? Wenn die Menschen mit dem Allmächtigen durch eine Beleidigung, die sie ihm zufügen, in Widerspruch geraten können, so kann dies auch geschehen, wenn sie strafen.“ Abhandlung über Verbrechen und Strafen, übersetzt von J. A. Bergk, Leipzig: 1798, 230—231. Az eretnekségről nem szól, csak annak mellőzését indokolja (293—296), élénk színekkel rajzolja meg a máglyák borzasztóságát.

¹ Pierre Louis Lacretelle teszi ezt az okos megjegyzést: „Réflexions sur la réforme de la justice criminelle“ cz. művében. Hertz, i. m., 446.

² Ch. Berriat—Saint—Prix, Des tribunaux et de la procédure du grand criminel au XVIII. siècle jusqu' en 1789 avec des recherches sur la question ou torture, Paris 1859, 60 et suiv.. V. ö. Hertz, i. m., 463. és 498—502. A kormánynak e reformtervek tekintetében heves küzdelmeket kellett kiállania a parlamentekkel, e küzdelemben a királyság iránti gyűlölet a népet is a parlamentek pártjára terelte; mig azután ez a forradalomban mindkét intézményt elsöpörte.

A békés reformok ideje elmúlt. A forradalom vette kezébe a társadalmi rend gyökeres átalakítását.

A nemzetgyűlés Voltaire és Beccaria szellemében alkotja meg 1791-ben az új francia büntető törvénykönyvet; négy év múlva felváltja ezt a IV. évi Brumaire 3-iki Code des délits et des peines (Merlin-től) s 1810-ben a Napoleon-i Code pénal, mely lényegében az 1791. évivel megegyezik s több módosítással ma is érvényben van.¹

Lássuk, hogyan értékeli ez a vallást?

A Code pénal² a közbéke elleni cselekmények között foglalkozik a vallás szabad gyakorlata elleni jogsértésekkel.³ (Entraves au libre exercice des cultes.) Azt, a ki az egyeseket valamely az állam által elismert vallás gyakorlatában akadályozza, első esetben 16 franktól 200 frankig kiszabható pénzbüntetéssel és 6 naptól 2 hónapig terjedhető szabadságvesztéssel bünteti. (260. szakasz.)

Pénzbüntetéssel (16—300 frank) és 6 naptól 3 hónapig kiszabható szabadságvesztéssel sújtja azt, a ki a templomban, vagy más istentiszteletre szánt helyen az istentiszteletet megzavarja. (261. szakasz).

Tizenhat franktól 500 frankig kiszabható pénzbüntetés és 15 naptól 6 hónapig terjedhető szabadságvesztés-büntetés éri azt, a ki szóval vagy tettel az istentiszteletre szolgáló tárgyakat templomban vagy ép akkor istentiszteletre szánt helyen meggyalázza, a papot ténykedés közben megsérti. (262. szakasz.)

A ki pedig egy papot papi teendőinek végzése közben tetteleg bántalmaz, 1832-ig carcan-nal, azóta „degradation civique“-kel bünhődik. (263. szakasz.)

Ha a fölsorolt cselekmények más büntetendő cselekménybe mennek át, a mely súlyosabb büntetés alatt tilalmaztatik, arra az esetre a Code a súlyosabb büntetés alkalmazását rendeli. (264. szakasz.)⁴

A sírok megsértését nem a vallás elleni cselekmények között, hanem a 360. szakaszban tilalmazza.

¹ Liszt, i. m., 29. Rendszeréről lásd Garraud, *Traité théorique et pratique du droit pénal français*, II. édition, 1898.

² L. Tripier et Henry Monnier. *Les Codes Français, Codes d'instruction criminelle, pénal et tarifs*. Paris, 1902.

³ Livre III., titre I., chap. III., section IV., §. VIII., articles 260—264

⁴ Az Egyház és Állam szétválasztására vonatkozó törvény a vallás-gyakorlat védelméről másként gondoskodik.

A francia büntetőjog néhány év alatt a vallás socialis értékelésében a máglyától a legtovább 6 hónapig terjedhető szabadságvesztésig haladt. A gyors változás csak úgy magyarázható, hogy a vallás már régóta betöltötte azt a társadalmi hivatást, mely megkövetelte, hogy az állami intézmények alkotó eleme legyen s hogy az az ellen vétők, mint a társadalmi rend intézményes alapjai ellen lázadók, a legszigorúbb büntetési nemekkel sújtassanak.

Az 1852-ből való s jelenleg is érvényben levő osztrák büntető törvénykönyv:¹ „Von der Religionsstörung“ cím alatt mint *büntettet* bünteti az istenkáromlást, az államban létező valamely vallás gyakorlatának megzavarását, a vallás iránt nyilvánított megvetést (Verachtung), akár az istentiszteletre szánt tárgyakon követ el a tettes megszenstelenítő dolgokat, akár másnemű cselekedetekkel, beszédekkel, nyomtatványokkal fejezi ki e megvetését, bünteti végül a hitelenség terjesztését és pedig mint büntettet (Verbrechen). A büntetés, ha a büntett közbotrányt okozott (öffentliches Aergerniss), vagy valakinek a hittől elszakadását eredményezte, vagy közveszélylyel volt kapcsolatban, 1-től 5 évig terjedhető, ha a tettes gonoszsága vagy a cselekmény veszedelmessége követeli, egész tíz évig terjedhető nehéz börtön. Ha az említett körülmények nem forognak fön, a büntetés hat hónaptól egy évig terjedhető börtön. (Kerker.)

Ugyane cím alatt tiltott még a törvény az említett büntetések terhe mellett két tényálladékot, nevezetesen a kereszténynek a kereszténységtől való elszakítására s a keresztény vallással (christliche Religion) ellenkező tévtannak terjesztésére irányuló törekvést, de a törvény ezen rendelkezései 1868-ban hatályon kívül helyeztetek.

Bünteti e tényálladékokon kívül a törvény 2-ik része (Von den Vergehen und Übertretungen) mint *vétséget* az államban létező s törvényesen elismert egyház vagy vallástársaság tanainak, szokásainak és intézményeinek nyilvános kigúnyolását, lealacsonyítását, a vallás szolgájának istentiszteleti cselekmények végzése közben elkövetett megbántását, a nyilvános istentiszteletek alatt megbotránkozást okozó illetlen viselkedést és pedig 1 hónaptól

¹ A Manz-féle zsebkkiadást használtam: Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen vom 27. Mai 1852., R. G. B. 117., sammt den dasselbe ergänzenden und erläuternden Gesetzen und Verordnungen, XIX. Auflage. Wien, 1902., B. I., 13. Hauptstück, S. 174—177.

6 hónapig kiszabható szigorú fogházbüntetéssel (mit strengem Arreste).¹

Ugyancsak vétségként üldözi s 1—3 hónapig terjedhető fogzággal sújtja az állam által el nem ismerhetőnek kinyilatkoztatott szekta alapítására czélzó gyülekezést, előadások tartását, azok közzétételét.²

Mint a vallásos. érzés és a kegyelet megsértését, tilalmazza a sírok megsértését, jogosítatlan fölnyitását, az emberi holttestek vagy egyes részeik elvitelét, a holttesten elkövethető kegyeletsértő cselekményeket. E cselekmények büntetése 1—6 hónapig terjedhető fogház (strenger Arrest).³

A német birodalmi 1871. évi s ma is hatályban levő büntető-törvény⁴ a 166—168. szakaszokban állapítja meg azon vétségek (Vergehen) tényálladékait, melyek a vallásra vonatkoznak. Három évig terjedhető fogházzal lakol az, a ki nyilvánosan botrányt okozó módon Istent káromolja,⁵ a ki a keresztény egyházak valamelyikét, vagy a birodalom területén létező, testületi jogokkal bíró vallástársulatot vagy azoknak intézményeit, szokásait nyilvánosan gyalázza (beschimpft), a ki templomban vagy más vallásos összejövetelekre szánt helyen meggyalázó viselkedést tanúsít.

Ugyanily büntetés éri azt, a ki tettelegességgel vagy fenyegetéssel akadályoz valakit valamely az államban létező vallástársulat istentiszteletének gyakorlásában, a ki templomban vagy más vallásos összejövetelekre szánt helyen az istentiszteletet szándékosan akadályozza vagy zavarja, legyen az az istentisztelet bármely, a birodalom területén létező egyház vagy vallástársulat istentisztelete.

Két évig terjedhető fogházzal bünteti azt, a ki az arra

¹ §. 303.

² §. 304.

³ §. 306.

⁴ Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, [Textausgabe, herausgeg. von K. Pannier, X. Auflage, Leipzig, Reclam.

⁵ A törvény tüzetes fejtegetését lásd Kohler, Studien aus dem Strafrecht cz. művének I. kötetében, 160—224. oldalokon. V. ö. a Holtzendorff-féle Handbuch des deutschen Strafrechtes cz. munka III. kötetében Wahlberg dolgozatát a vallás elleni büntetendő cselekményekről. Továbbá Liszt, i. m. 379—386.; Villiger, Die Religionsdelikte in historisch-dogmatischer Darstellung etc., Berner Diss. 1894.; Meyer, Lehrbuch des deutschen Strafrechtes, V. Auflage, 752—757. Meyer a vallást mint általános kultur-kincsét tartja a büntetőjogi védelem tárgyának s nem pnsztán az egyesek vallásos érületét s az elismert egyházak, vallástársulatok érdekeit.

jogosított személy őrizetéből egy holttestet jogosulatlanul elvisz, a ki a sírt földülja, megsérti, a ki a síron meggyalázó pajkosságot (Unfug) követ el. E vallás elleni¹ cselekménynél mellékbüntetéskép a polgári tiszteletjogok² elvesztése is kimondható.

Mint kihágást, 60 márkáig kiszabható pénzbüntetéssel vagy 14 napig terjedhető letartóztatással fenyíti a vásár- és ünnepnapok megülése tárgyában kiadott rendeletek megsértését.³

A magyar büntető-törvénykönyv, az 1878. évi V. t.-cz. a IX.-ik fejezetben a vallást és annak szabad gyakorlatát védelmezi.⁴

Vétséget követ el az, a ki Isten ellen intézett gyalázó kifejezésekkel közbotrányt okoz; a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza vagy megzavarja. A büntetés egy évig terjedhető fogház és 1000 forintig terjedhető pénzbüntetés.

Vétséget követ el az, a ki az állam által elismert vallás szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben nyilvánosan botrányt követ el, a ki a vallási tiszteletnek tárgyát vagy a szertartás végzésére rendelt tárgyakat a szertartásra rendelt helyen vagy azon kívül, de a vallási szertartás alkalmával tettel vagy botrányos szavakkal meggyalázza. A büntetés 6 hónapig terjedhető fogház és 200 frt.-ig terjedhető pénzbüntetés.

Vétséget követ el az s egy évig terjedhető fogház és 500 forintig terjedhető pénzbüntetés sújtja azt, a ki az állam által elismert vallás lelkészét szertartás közben szóval, tettel vagy fenyegetéssel nyilvánosan megtámadja. Ha pedig tetteleg bántalmazza, büntettet követ el, melynek büntetése 2 évig terjedhető börtön,

¹ Crusen a vallástól függetlenül kívánja a kegyelet büntetőjogi védelmét. Az szerinte nem vallás elleni cselekmény, hanem egy egészen külön jogi tárgy megsértése. (Der strafrechtliche Schutz der Pietät, az „Abhandlungen des Kriminalistischen Seminars“ cz. Liszt berlini tanár által kiadott gyűjtemény II. kötetében.) Ismerteti a pietes büntetőjogi védelmét a különböző jogrendszerekben s javaslatot tesz annak mikénti szabályozása tárgyában.

² Strafgesetzbuch 33., 34. §§.

³ Strafgesetzbuch, 366. §. Binding e szakaszban is a vallás védelmét látja (Grundriss, II. 84. ff.), Liszt szerint e tényálladékot tisztán sociálpolitikai szempontból kell megítélnünk (i. m. 381., Note 1.).

⁴ A törvény 190—192. szakaszai. V. ö. Pauler, i. m. II., 74.; Schnierer, Comm. 329.; Edvi Illés Károly, A magyar büntető-törvénykönyv magyarázata, Budapest 1894. (II. kiadás.) II. 123. s köv.; Fayer László, A m. büntetőjog kézikönyvé, II. kiadás, Budapest 1900. II. 41. s köv. old.; Finkey, i. m. 667. s köv.

hacsak a eselekmény nem foglal magában súlyosabb büntetendő jogsértést.

A kihágásokat tartalmazó 1879. évi XL. t.-cz. bünteti még a vallásos tisztelet tárgyának meggyalázását (51. §.), az ünnepsértést (52. §.),¹ a temetés megakadályozását (54. §.), de csak rendőri büntetésekkel.

Az 1890. januárius 1.-én életbelépett olasz Nuovo Codice Penale, mely ez idő szerint a legkitünőbb büntető-törvénykönyv, a szabadság elleni bűncselekmények között foglalkozik és pedig mindjárt a politikai szabadság elleni jogsértések után a vallásszabadság elleni büntettekkel. (Dei delitti contra la libertà dei culti.)²

Az államban engedélyezett vallásgyakorlat megzavarását és megakadályozását három hónapig terjedhető börtönnel (detenzione)³ vagy 50—500 liráig kiszabható pénzbüntetéssel (multa) fenyíti meg.

Ha e bűntény erőszak-, fenyegetés-, vagy gyalázással van egybekötve, a tettes büntetése 3—30 hónapig terjedhető börtön és 100—1000 lira pénzbüntetés.

Azt, a ki azon célból, hogy az államban megengedett valamelyik vallást sértse, nyilvánosan gyalázza azt, a ki e vallások valamelyikét követi, a fél panaszára egy évig terjedhető börtönnel és 100—3000 liráig terjedhető pénzbüntetéssel sújtja.

Háromtól harminc hónapig terjedhető börtönt és 50—1500 lira pénzbüntetést szab arra, a ki a vallás iránti megvetésének azzal ad kifejezést, hogy közhelyen az istentiszteletre szánt dolgokat szétrombolja, megsérti, gyalázza, vagy a vallás szolgája ellen erőszakot követ el, vagy azt szóval sérti. Nagyobb a büntetés, ha e bűntényeket a vallás szolgáján istentisztelet vagy más hivatásos kötelességének teljesítése közben követi el.

Azt is bünteti, a ki az istentiszteletre szánt helyen vagy temetőben a szobrokat, festményeket, köveket, feliratokat sérti meg és pedig 3 hónaptól egy évig terjedhető fogházzal (reclusione) és 500 liráig kiszabható pénzbüntetéssel.

¹ Kiegészítik a Kbt.-et a vasárnapi munkaszünetről szóló 1891. évi XIII. t.-cz. 6. és 7. §§-ai.

² Codice penale per il regno d'Italia conforme al testo ufficiale, Milano 1899. Libro secondo, titolo II., capo II.: Dei delitti contra la libertà dei culti, §§. 140—144.

³ A büntetési nemekről intézkednek a törvény 11—30. szakaszai.

Hattól harminc hónapig terjedhető fogházbüntetést és 1000 liráig emelhető multát állapít meg az ellen, a ki az emberi holttestet vagy az emberi hamvakat meggyalázza (atti di vilipendio), vagy a ki valamely meg nem engedett célból a holttestet az arra jogosítottnak őrizetéből elviszi, vagy a sírokat, a hamvedreket bármi módon megsérti.

Súlyosabb a büntetés, ha e cselekményeket a temetkezési hely őrizetére rendelt személy követi el.

A jórészben kodifikálatlan angol büntetőjog¹ gyakorlati jelentőséggel bíró rendelkezései szerint ma is büntetendő cselekmény az istenkáromlás, mely alatt Istennek, Krisztusnak, a Bibliának, az anglikán hivatalos imakönyvnek gyalázása értendő oly célból, hogy ezzel a tettes botrányt okozzon, hogy az angol állami egyházat ócsárolja, vagy hogy erkölcstelenséget szítson. Ilyen tartalmú iratok terjesztése az ú. n. blasphemous libel. E cselekmények büntetése fogház.²

A temetés megakadályozása és elmulasztása, valamint a holttest jogosulatlan kiásása szintén szabadságvesztéssel vannak büntetve.³

A nyilvános istentisztelet megzavarását az angol büntetőjog nem tekinti vallás elleni cselekménynek s csak pénzbüntetéssel sújtja, ha súlyosabb büntényt nem állapít meg.⁴

Az angol büntetőjog alap gondolata a vallás büntetőjogi védelme tekintetében az, hogy az anglikán egyház az állam alapintézményei közé tartozik. Az alakilag még hatályban levő régi törvények és statutumok az egyházi bíróságoknak megengedik bárkit atheismus, istenkáromlás, eretnokség, schisma vagy más veszedelmes véleménynyilvánítás miatt felelősségre vonni s hat hónapig terjedhető fogházra ítélni még akkor is, ha e cselekmények a közönséges büntetőjogba nem ütköznek. Ezen régi jogszabályok azonban sok más hason tárgyú rendelkezéssel egyetemben nem bírnak manapság már gyakorlati jelentőséggel, nem alkalmaztatnak.⁵

¹ Lásd az angol büntetőjog ismertetését a Liszt által kiadott: „Strafgesetzgebung des Gegenwart“ cz. munka I. kötetében Schuster E. londoni ügyvéd-től (barrister at law) 609—676. Berlin, 1894.

² Közlebből lásd a legkitűnőbb angol büntetőjogi munkát: James F. Stephen, Digest of the Criminal Law, IV. edition, 1887. Art 161.

³ Stephen, i. m. Art. 175.

⁴ Stephen, i. m. Art. 167.

⁵ Schuster i. m., i. h.; Stephen, i. m. Art. 162.; Dicey, English Constitution, II. édition, 259. Érdekes az a hasonlóság, melyet e ponton az angol és a római jogfejlődés mutatnak. (Fas et Jus.)

Szempontunk megvilágítása s tételeink bizonyítása végett lássuk még az orosz és török büntetőjogok vonatkozó rendelkezéseit.

Az orosz büntető-törvénykönyv¹ jelenleg érvényes 1885. évi kiadásában mindjárt az általános tanok után foglalkozik a vallás védelmével, ezzel is jelezve, hogy a vallás Oroszországban az államrend közvetlen alapja, hogy ott legalább is a törvény szerint a vallás socialis értéke ma is igen magasán áll.

A törvény célzata a vallásos tisztelet tárgyait, főleg az orthodox (állam-) vallást védelmezni bárminemű támadás ellen. Az ide vonatkozó bűncselekmények száma nagyobb, mint a már ismertetett nyugati törvénykönyvekben s a büntetések súlyosabbak. A törvény mint vallás elleni bűncselekményeket bünteti az istenkáromlást, az igaz orthodox hittől való eltérítést és eltérést, legyen bár a vallás, melybe áttér, keresztény. Bünteti a tiltott szektákhoz csatlakozást, a vallási parancsok megszegését, a templomban elkövetett lopást, a sírok feltörését, kirablását s a hamis esküvést.

A büntetések súlyosak. Az istenkáromlás büntetése, mely fogalom alá hasonlóan a középkori doctrinához, sokféle cselekményt foglalnak, 20 évig terjedhető számkivetés Szibériába, nehéz kényszermunkával (Kátorga).

A tettes, ki egy igaz hívőt más keresztény vallásra áttérít, elveszti összes különös személyi és rendi jogait s deportáltatik Szibériába. Az áttért az egyházi felsőség elé állítatik, a mely eljár ellene az egyházi szabályok szerint. A főcél az ő visszatérítése s a leszármazók orthodoxiájának biztosítása. Ha ingatlan birtoka van, annak kezelését elveszi tőle a hatóság s kezelésére gondnokot rendel; az áttért szülő nem lakhatik birtokán, nem lakhatik gyermekeivel.

A különös személyi és rendi jogok elvesztésén fölül 8-tól 16 hónapig terjedhető fogságbüntetéssel lakol az, a ki szóval vagy írásban törekszik (kísérlet) az igaz hívőket más — bár keresztény — vallásra téríteni. Az ilyen iratok terjesztését 4-től 8 hónapig terjedhető elzárással üldözi a törvény.

Nyolctól tizenhat hónapig terjedhető fogság éri a szülőket,

¹ Az orosz büntetőjogot illetőleg lásd a Liszt-féle idézett gyűjteményben Iwan Foinitzky szt.-pétervári professor ismertetését, I. k., 269—312.; C. E. Leuthold, Russische Rechtskunde. System. Darstellung des in Russland geltenden Privat- und Strafrechtes sowie des Prozesses, Leipzig 1889., 249—250.

kik gyermekeiket az orthodox hitben levén kötelesek neveltetni, más ritus szerint kereszteltetik s más hitben nevelik. Gyermekeik gondozása tőlük elvétetik s orthodox rokonokra vagy gyámokra bízatik.

A ki mást az orthodoxtába való áttérésben bármikép akadályoz, annak büntetése 2-től 4 hónapig terjedhető fogház.

A ki hozzátartozóit, a gondjaira bízott személyeket az áttéréstől nem iparkodik megóvni, három havi szabadságvesztéssel, esetleg egyházi vezekléssel bünhődik.

Más ker. vallás papjai, kik orthodox hiveket tudva a szentségekhez bocsátanak, első esetben 6—12 hónapra eltiltatnak hivatásuk gyakorlásától, ismétlés esetében kizáratnak a papi rendből s rendőri felügyelet alá helyeztetnek, stb..

Ezen szabályozás látszólagos oka az orosz egyháznak az államhoz való viszonya, helyesebben egysége, de ez csak felületes ítélet. A mélyebb ok a művelődés azon alacsonyabb foka, a melyen a vallás nem csupán az egyéniségek útján, sőt legfőképp nem is ez úton, hanem az állami intézményekben, a jog vasvesszejével hat a népre nevelőleg. Annak a művelődési lépcsőnek ismerető jele e codificatio, a melyen a társadalmi rendfőntartó intézmények még csak a vallás öltözetében hatnak a hívő alattvalóra, midőn az alattvaló a magasabb hatalom iránti vallásos félelemből s nem *belátásból* teszi azt, a mit a köz érdekében a jog előír.

A code pénal beosztását követő 1858. évi török büntetőtörvénykönyv a Multaqâ-ban foglalt Allah elleni büntetteket érintetlenül főntartotta.¹ Mint Allah elleni cselekményeket üldözi a nemi bűncselekményeket, az ezzel való rágalmozást, a lopást, a rablást, a borivást, a lázadást, vagyis az engedelmesség megtagadását a törvények, a felsőségek iránt, de csak ha muszliman követi el, a nem igaz hívő a mohammedán uralkodónak csak önakaratából szerződészerűen alattvalója, miért is az engedelmesség megtagadása nem igaz hívő részéről csak szerződészegés és nem rebellio. Bünteti az igazhittől való eltérést. A megtérni nem akaró férfi büntettes büntetése a halál; a nőt elzárni s naponként megostoroztatni rendeli a törvény mindaddig, míg megjavul s az igaz hitre visszatér. Ezen fölül aki az igaz hittől elszakadt, mint polgár halottnak

¹ A török büntetőjog fejlődéséről s jelenleg érvényes alakjáról I. W. C. van den Berg dolgozatát a Liszt-féle gyűjteményben. (Németre fordította G. Crusen.) I. 710—743.

tekintendő, az ő polgár-minősége megszűnik. Bünteti az istenkáromlást. Itt nincs idő a megtérésre, nincs tekintet a nemi különbségre. Büntetése a halál. A gyakorlati élet mindazonáltal ezekben az esetekben, melyekben európai fogalmak szerint a halálbüntetés fölhaborító, tényleg nem alkalmazza azt.

A bűntények e jó nagy körében a büntetendőségnek alapoka Allah megsértése. A törvények elleni rebellio, a hatóságok iránti engedtlenség bűn Isten ellen s ezért kell büntetni, ép' így a többi fölsorolt bűntettek.

A vázolt történelmi fejlődésből megállapíthatjuk a következőket:

A művelődés előhaladásával annak a vallásnak bűntettekben és büntetésekben kifejezett socialis értéke, mely a művelődés alapját képezi,¹ folyton csökken.

A vallás társadalmi értékessége fordított viszonyban áll a saját eszméin felépülő civilisatiohoz.

Tehát nem általában a művelődés állapítja meg a vallás socialis értékelésének mikéntjét, hanem az illető valláson felépülő művelődés. Róma a civilisatióknak magas fokán állott s tényleg saját vallásának társadalmi értéke le is hanyatlott, de alig érintkezik a kereszténységgel, azzal a vallással, mely magasztosságában művelődését roppantúl fölülmúlta, a vallás ismét az állami védelem elsőrendű tárgyává lesz.

Mivel a kereszténységben lefektetett vallási eszmény: az Isten

¹ Kétséget nem szenved s történelmileg bizonyos, hogy minden művelődésnek megvannak a maga vallási alapjai. E gondolatot rendszerré fejlesztí, következőleg túlzásba viszi Kidd Benjámín, midőn állítja: „Nem a politikai szervezet az, melynek részei vagyunk; sem a faj, melyhez tartozunk; még az evolucio folyamataiban levő egész emberi nem sem. Hanem: az a határozott életerővel felruházott szerves fejlemény, a mely törvénynek engedelmessé fejlődik ki, nem egyéb, mint oly társadalmi rendszer vagy művelődési típus, a mely valamely vallásos hit alapjára épült.“ Sehogy sem fér össze a vallásos öntudattal s a rationabilitást megkövetelő christianismussal az a tétéle, mely szerint: „A vallás a hit oly alakja, mely ész feletti jóváhagyásról gondoskodik az egyéni magaviselet ama gyakori eseteire, mikor az egyén érdekei a társadalmi szervezetével ellentétbe jutnak s melynél fogva az előbbieket az utóbbiaknak a faj evoluciója általános érdekében alárendelődnek“. A kereszténységben az ember társadalmi magatartását irányító gondolatok között egy sincs, mely észfeletti jóváhagyásra szorúlna. (Kidd, Társadalmi evolucio, ford. Geöcze Sarolta, akad. kiadvány, Budapest 1905, V. fejezet, 103—104. old.).

és ember egyesülése s az erkölcsi ideál: az Isten megtestesülése az emberért szeretetből s a halálíg menő önfeláldozás az emberiségért, logikailag meghaladhatatlanok, ha csak a történelmi fejlődés nem fog átmenni dissolutióba, pedig ezt felvenni nincs ok s a kereszténységgel is nehezen összeegyeztethető („Jöjjön el a te országod“), nem lehet gondolni, hogy a vallás társadalmi értéke valaha a vallás elleni bűncselekmények körének tágulásában s a büntetések szigorúságában emelkednék, sőt arra sem lehet gondolni, hogy ez az érték a vallásnak a társadalmi rendfentartó intézményekkel újból bekövetkező összefonódásában jelentkezne.

Végeredményben az Egyház és Állam egymáshoz való viszonyát is a vallás socialis értéke dönti el. Ha ez magasan áll, az Egyház *jogilag* legalább is egyenrangú hatalom, szövetségese az Államnak. Ha a socialisálást a vallás mellett más tényezők is képesek előidézni, s ha így a vallás socialis értéke veszít exclusivitásából, a vallás fentartó szervezetének *jogi* hatalma is szükségkép hanyatlak, de hanyatlása tovább nem haladhat, mint a mennyire isteni hivatásának betöltése, a megváltás művének folytatása, a vallás s erkölcs fentartása s propagálása azt megengedi.

Mivel a vallás társadalmi értékessége a vallás büntetőjogi védelmén kívül a vallásnak a társadalmi rendfentartó intézményekkel való összefonódásában is jelentkezik, socialis értékének csökkenése a jog és vallás elkülönítésével is jár.

E szerint a vallás socialis értéke három dologban domborodik ki: a vallás elleni büntetendő cselekményekben, az Egyház és Állam s a vallás és jogélet egymáshoz való viszonyában.

Ha tehát ma azt tapasztaljuk, hogy a vallás elleni cselekmények közül kevés s ezek is más jelenkori bűncselekményekhez képest ép úgy, mint a korábbi büntetőjogi rendszerekben statuált vallás elleni cselekményekhez arányítva enyhébb büntetésekkel sújtatnak, ha azt tapasztaljuk, hogy az előhaladottabb államok büntetőjogában nem annyira a vallás in se, hanem a vallásos egyén, az egyén vallási szabadsága s a vallás szervezetei találhatnak védelmet; ha látjuk azt, hogy az Egyház és Állam egymásból kibontakoznak s az Egyház nem is mint jogi szervezet, hanem inkább mint vallás, mint egy ethikai erőrendszernek foglalatata áll az Állammal szemben, ha tapasztaljuk azt, hogy a jogéletből a különböző életviszonyok sajátos törvényei a vallásos elemet mind jobban kiszorítják úgy, hogy ma már a jog nem áll *közvetlenül* vallási alapokon, minden két-

segen felül áll, hogy a vallás socialis értéke a korábbi századokhoz képest igen minimalis.

De hát, kérdezhetné valaki, nem fejleszt-e ma is a vallás socialis tulajdonságokat, nem nevel-e egész az önfeláldozásig menő ember szeretetre?

Igen, a vallás ma is hatalmas socialisalo tényező s ha nem volna, nem is védené a büntető jog egészen különös büntetendő tényálladékok alkotásával s azok üldözésével, csakhogy ma a társadalmi rend nem függ kizárólag a vallástól, ma a törvényben nem látunk közvetlen isteni parancsokat, ma belátásból is tud az ember engedelmessé válni, ma nincs szükség az államrendet a vallás sphaerájába emelni, hogy az embert meghódításra bírja. *A vallásnak ma is nagy hatása van az emberiség fejlesztésére s magára a társadalmi rendre is, de a hatást az ember, az egyéniség közvetítése útján gyakorolja.*

A vallás társadalmi értékének hanyatlásával a történelem a keresztvallást s az Egyházat visszavezette oda, a honnan az Üdvözítő életében kiindult, az egyéniséghez.¹

E hatalmas átalakulásból következik azután jog-logikai szükségképpenséggel, hogy az Egyháznak úgy belső életében (a hierarchia s

¹ A kereszténység az egyéniséghez szól közvetlenül. Lásd Francis Greenwood Peabody, *Jesus Christ and the social question*, New-York—London 1905, chapter II.: *The social principles of the teaching of Jesus*, 76—129. Krisztus Urunk társadalmi tana, a mint az esetszerű tanításából elvonható, Peabody szerint egy „by-product“; nem volt az Üdvözítő főcélja társadalmi rendszert építeni: „Jesus will not be diverted by the demand for a social teaching from the special message of spiritual renewal which he is called to bring. In many of the processes of applied science, there are certain results known as by-products, which are thrown off or precipitated on the way to the special result desired... *Such a by-product is the social teaching of Jesus*: It was not the end toward which his mission was directed; it came about as he fulfilled that mission“. A kereszténység az egyéniséghez szól s a társadalmat az egyén útján regenerálja. *A kath. világnézet elmélyed az üdvözülésre hivatott individuumban úgy annyira, hogy az emberiség fejlődését észre sem veszi*; pedig ez a socialis optimizmus s következőleg a mai korban főleg nagyon szükséges léletszerlemnek socialis forrása. E gondolat, a mint arra homályosan Peabody is rámutat, a kereszténységben is benfoglalatik a socialis ideál, az Isten országa gondolatában: „Behind the problem then, of improving social conditions lies the problem, for all sorts and conditions of men, of interpreting life as it is, and as it must be, under all conditions, and of illuminating that routine which is inevitable with a sense of significance, unity, intention and worth.“

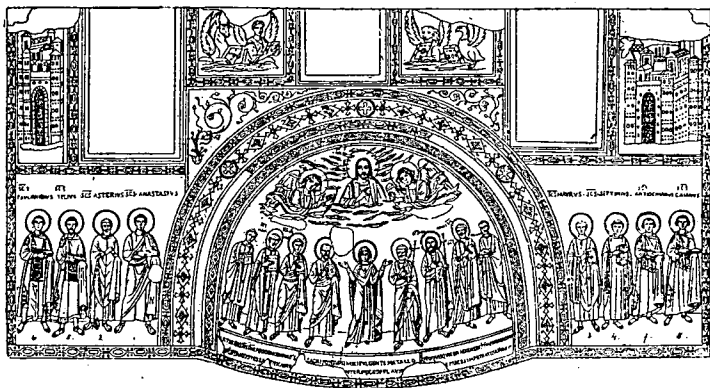
a hívő közötti viszony), mint kifelé az államokhoz való viszonyában *a jog jelentősége aláhanyatlak*,¹ hogy az egyházjog politikája jórésben nem egyéb, mint az egyházjog negatívja. A *jogi* Egyház elerőtlenedett, mert hivatását betöltötte, fel kell szabadítani az *ethikai* erőket; a jövő Egyháza az *ethikai* Egyház, mely míg benső meleg életében az egyéniségnek nagyobb teret biztosít, kifelé korporatív önállóságának és függetlenségének megvédelmezése mellett főleg mint *ethikai* erő, s nem mint jogi és politikai hatalom érvényesül.

This transfiguration of common life is what Jesus offers to men in his vision of the kingdom of God . . . He sees the

„One fal-off, divine event
Toward which the whole creation moves.”

Neither the turbulence of the stream, nor its reactionary eddies, make him forget the ocean to which it flows. The pettiness, the toil, the routine, the insignificance of life, — even its pain and bitterness — are swept into the movement of his mighty hope, and become a part of its greatness instead of an obstacle to its course . . . A man cries out for the interpretation of his experience, and finds it as he prays, „Thy Kingdom come.“ It is his social ideal which makes a place for his personal service“. (120—121). Peabody nem mondja, de természetes, hogy a kereszténység ezen reményteljes kereteit az emberiség fejlődésének gondolata van hivatva kitölteni. V. ö. A. Ehrhard, *Der Katholicismus und das XX. Jahrhundert*, Stuttgart und Wien, 9—12. Auflage, 1902, 319; A. M. Weisz, *Soziale Frage und soziale Ordnung oder Hb. der Gesellschaftslehre*, IV. Auflage, II. Teil, Freiburg i. B. 1904, 855 ff.

¹ Az egyházi *jurisdictio* köre a századok folyamán igen megszűkült ügy büntetőjogi, mint más ügyekben. L. Hinschius, i. m., V. §. 349; J. Klaproth, *Einleitung in den ordentlichen Prozess*. Göttingen 1795, I. §. 23; G. W. Wetzel, *System des ord. Zivilprozesses*, Leipztg 1861, § 32; Hahn, *Die gesammten Materialien zu dem Gerichtsverfassungsgesetz etc.*, Berlin 1879, Erste Abtheilung, 62 ff.

A szent mise Rómában Nagy Szent Gergely idejében.

Irtá: Dr. Hirschler József, kolozsvári plebános.

Bevezető.

Az egész IV. század és az V. század eleje a Szentföldre való ragaszkodásnak megható képét nyújtotta. Róma legelőkelőbbjei ott hagytak mindent, hogy egy szt. Jeromos lángoló lelkesedésével a Szentföldön vezekeljének egész életükön át. Ezek között volt a jámbor Szilvia is, aki *Peregrinatio Sylviae* „Szilvia zarándoklásai“ címen megörökítette a Szentföldön szerzett tapasztalatait. Ez egyszerű, naiv, mélységes hittel írt naplót olvasva szemünk könnybelábadnak, látva, mily szépek voltak akkor Jeruzsálem ünnepei! Vándorünnepek voltak azok, valószínűs folytonos keresztút, melyet csoportosan jártak meg meztelen lábakkal, könnytől ázott szemekkel a keresztények. Szilvia leírja, mint hangzottak éjjel-nappal Jeruzsálem utcáin a szt. énekek, hogyan követte a nép a püspököt, aki ugyanott mutatta be a rettenetes áldozatot, ahol először mutatta be azt véresen az Isten Fia. Felszállottak Sion hegyére, Dávid rombadőlt emlékéhez, lesiettek a Kálvária lábainál álló szt. Sír templomába, elvonultak Mária hegye tövében, a Cedrus patakján át az olajfák kertjébe: és mindenütt sirtak és mindenütt remegve hallgatták végig a szent misét. Midőn pedig megjött a nap, melynek éjjelén Bethlehem barlangjában megszülelt a világ Megváltója, egész Jeruzsálem útra-kelt, hogy abban a templomban tölthesse a szent éjszakát, melyet Ilona császárné emelt a barlang fölé.

A Szentfölddel, Jeruzsálemmel való sűrű érintkezésnek csakhamar az volt a következménye, hogy a jeruzsálemi templomról-tem-

plomra vándorló ünnepek szokása Rómában is meghonosodott annál is inkább, mert Róma akkor mint hű leány elleste az anya, Jeruzsálem szokásait és volt Rómának is hová zarándokolnia, hiszen lépten-nyomon szentélyre akadhatott, mely vértanuk véréből piroslott.

A népnek Jeruzsálemből kölcsönzött e szép szokása az Egyházban hű védőre talált : már nagy Szent Gergely életében olvassuk, hogy nagy gonddal jelölte ki az év egyes ünnepeire azokat a helyeket, ahol a néppel a szent titkokat meg akarja úlni. Ez volt a később oly híres *Stationes*, mise-stációk eredete.

És hogy nemcsak a vértanuk, hanem Urunk ünnepei számára is legyenek Rómában stációk, hiszen a Szentföldre mindenki el nem mehetett, igen eredeti gondolata támadt Rómának.

Templomokat építettek, azokba a Szentföldről ereklyéket hoztak és az ily templomokat a Szentföld szentélyei gyanánt tisztelik, sőt a szentélyekről el is nevezik. Így volt már például Constantinus idejében Rómának egy *Feltámadás* temploma, vagy egy másik, melyet egyszerűen *Hierusalem*, *Jeruzsálemnek* nevezett, mivel odahozták Jeruzsálem legdrágább kincsét, Krisztus urunk keresztjét. E templomot ma *Sta Croce di Gerusalemme* névvel jelölik. De az Úr keresztje mellett nemde a legdrágább a keresztény szemében a jászol? Hiszen mi beszélhetne szebben Krisztus szeretetéről, mint a kereszt a Golgothán és a barlang Bethlehemben? Ha volt már Hierusalem, hát legyen Bethlehem is. Hoztak Bethlehemből földet, köveket, egyéb ereklyéket, kápolnát emeltek az ereklyék oltára fölé és meg volt a római Bethlehem.

És mily szép gondolat, hogy e kápolnát abban a templomban helyezték el, amely Mária legnagyobb temploma volt; a mai *St. Maria Maggiore* templomába. Hiszen Mária volt Krisztus első temploma! Ő Krisztus, az Isten anyja.

És az Istenanya tiszteletére emelték e templomot, midőn az ekezusi zsinat 431-ben ünnepélyesen megvallotta az eretnekekkel szemben, hogy igenis Mária Istenanya. Ezt mondja az a gyönyörű felirat :

Tu genitrix ignara viri... „Te férfiut nem ismertél... és mégis anya vagy...” — melyet ma is olvashatunk az ősrégi templomban; erről beszélnek azok a szép, teljes épségükben reánk maradt mozaik képek, melyeket III. Sixtus pápa ajánlott az *Isten népének*.

A templom jászola után nevezték el azután az egész templomot a jászol templomának: *Oratorium, quod dicitur Bethlehem* és *S. Maria Maior ad Praesepe*.

Idejött azután karácsony szt. éjjelén egész Róma, hogy a papá-

val itt ünnepeljen szent karácsonyt. Ez volt a karácsony stációja. Idővel csaknem minden nevezetesebb napnak megvolt a stációja és ennek nyoma megvan a mai misekönyvben is ; ott olvashatjuk a szt. mise elején: *Statio ad St. Petrum, ad Sanctam Agnetem*, stb. Más szóval: ezeken a helyeken mondotta a pápa az nap a szent misét.

A pápai misére természetesen tömegesen tódult az egyes régiókból, plébániákról a hívő nép. Az istenitiszteleket rendezni, a hívőket fogadni, elhelyezni kellett. Egyik-másik buzgó rendező leírta észrevételeit, tapasztalatait, s így keletkeztek a rendkívül fontos okiratok: az *ordines Romani*, amelyek hűséges képét nyújtják az akkori szokásoknak, szertartásoknak, fényes pápai miséknek.

Egy ilyen „*ordo Romanus*“-t találtak nemrég a híres S. Croce di Gerasalemme ősi könyvtárában, egy ütött-kopott, a VII. századból való poros kodexben: a „*Codex Sessorianus*“-ban.¹

Giorgio Cassandro (1561) és Hittorp (1568) után az *Ordines Romani* első alapos ismertetője *Mabillon*. Nagy művének (*Museum italicum*) II-ik részében 15 különböző ordót ír le. Az elsőt és jelenleg reánk nézve is a legfontosabbat tőle átvette *Muratori* (*Liturgia romana vetus*), *Galliccioli* (*opera s. Gregorii Magni*) és *Migne*: *Patrologia latina* 78., 937.

Különös gonddal tanulmányozta a kódexeket *Probst* utolsó nagy művében: *Die ältesten römischen Sacramentarien und ordines*. Az ordines jórészének kitűnő kiadása található még *Duchesne*: *Origines du culte chrétien* című művében.

Mi P. *Grisar* kiadását (*Analecta Romana* 217—230.) követjük.

Mabillon az *Ordo Romanus* I. keletkezését Nagy Szt. Gergely, *Meckel* ellenben Nagy Károly idejébe teszi. P. *Grisar* szerint az első rész szerzője Nagy Szt. Gergely, a második, mint függelék és kiegészítője az elsőnek, jórészt 800 körül íródott. *Probst* azon a nézeten van, hogy a kódex Szt. Gergely idejéből való, melyet azután a 8. század végén III. István pápa változtatott meg.²

Verjük le a port etiszteleteméltó könyvről és böngésszünk benne; meglátjuk, mily kedvesen világít bele egy-egy elmosódott mondata a mai szent mise szertartásaiba. Én legalább mindig örömmel láttam azokból az elfakult kódexekből, hogy — hála Istennek — nálunk ma is úgy van, mint volt régente!

¹ Lásd: *Grisar*: *Analecta Romana* I. 195. stb. *La Civiltà Catt.* 1905. II. 463. stb. — ² Lásd *Grisar*: *Innsbrucker Zeitschrift für kath. Theologie* IX. 1885, 389. — *Analecta Romana*. i. h. *Beissel*: *Altchristl. Kunsta. Liturgia in Italien*: 266. stb.

I.

A Laterántól a Stációig.

Az *Ordo Romanus I.* azzal, hogy leírja az előkészületeket a pápa miséjéhez, megmutatja egyúttal Róma akkori felosztását és papságának hierarchiáját is.

Azt írja kodexünk, hogy a stációhoz felvonúlt mindig egész Róma. Hét hatalmas csoportban a hét kerület szerint külön stáció-keresztek alatt, melyeken gyertyák égtek és melyeket a keresztvivők (*staurofori*) hordtak, vonult a nép a kerületi diákonus vezetése mellett a templomhoz, ahol a pápa misézett.

A kerület feje volt a *diaconus regionarius*: az ő fenhatósága alatt állott a *subdiaconus regionarius*, néhány *akolythus*, a kerületi *notarius* és *defensor*.

A *defensor* világi férfiú volt; ő látta el a jogi és adminisztratív teendőket, tehát ügyésze vagy gondnoka volt a kerületnek. A *notarius* vezette a névsort, az anyakönyveket és végezte az irodai dolgokat. A *defensorok* és *notariusok* felettes hatósága volt a *primicerius* és *secundarius*: ők voltak a pápai udvarba beosztva. Az összes kerületek közvetlen főnöke az *archidiaconus* volt. Őt tekintették a pápa helyettesének (*vicarius pontificis*.)

A felvonuló hívek mellett ott látjuk a Rómában tartózkodó összes püspököket, papokat, klerikusokat, az Egyház világi hivatalnokait és a nőszerzeteseket is. Akit fontos kötelesség vissza nem tartott, annak meg kellett jelennie.

Számuk szép lehetett. Hiszen a *Liber Pontificalis* egy megjegyzéséből, melyben felsorolja¹, mi mindent ajándékozott III. Leo pápa a római templomoknak, kivehetjük e templomok nagy számát. Pedig csak a fontosabbakat említi.

Első sorban felemlíti Róma két patriarkális templomát: a Lateránt (Salvatoris) és M. Maggiore-t (ad Praesepe.) A Mária-templo-

¹ Ed. Duchesne II. 18. stb.

mokból tizet sorol fel, mialatt elvezet a két legfontosabb templomhoz, Szt. Péter és Szt. Pál sírjához, majd 13 más szent, apostol és vértanú szentélyéhez. Azután végig vezet a plebániális templomokon, kezdve Szt. Kelemen templomával (a Coeliuson), az Esquilinuson át a trans-tiberisi S. Chrysogonus-templomig, a diákoniákon, 7 nagy és 16 kisebb kolostoron, melyek szerzetesei a főegyházakban a zsolozsma-ima végzésével voltak megbizva, 26 zárdatemplomon, 4 zarándokházon és számos apróbb templomon és kápolnán. *Beissel*¹ e felsorolás alapján 122. ilyen templomot nevez meg III. Leo pápa idejéből.

*Duchesne*² után *Grisar*³ is összeállítja Róma templomait. A legrégebbi templomok a plebániális templomok (*tituli*) voltak, számszerint 25. A *Liber Pontificalis* ugyan már Evaristus pápának tulajdonítja a felosztást, (n. 6. Hic titulos in urbe Roma dividit presbiteris) kissé alább (n. 31.) *Marcellus* pápáról (308—309.) is állítja, hogy 25 titulust állított fel *propter baptismum et poenitentiam*, de hiteles források alapján csak annyit mondhatunk, hogy az 5-ik században már biztosan léteztek. Így pld. a 499-ben Rómában tartott zsinat aláírási között olvashatjuk a megjelent papok és a hozzájuk tartozó titulusok neveit és ezekből összeállíthatjuk az akkor virágzó plebániákat is.

Ezek a templomok a mai napig is fennállanak. És hogy megmaradtak, jórészt annak tulajdonítható, hogy már ősrégi időktől fogva biborosok védnöksége alá kerültek.

Tulajdonképpen biborosoknak lehetett volna nevezni az első plebánosokat is, ha az az elnevezés nem volna újabb keletű.

E templomok magas kora mellett szól az is, hogy kezdetben az alapítók neveit, majd meg a szentek neveit viselik, de a *szent* jelző nélkül. E jelzőt pedig csak az ötödik század elején kezdik használni.

De a plebániális templóm helyeinek megválasztása is a templom régisége mellett bizonyít. E titulusok ugyanis a tulajdonképeni pogány Róma központján kívül feküdtek. A keresztény Róma tapintatosan mellőzte azt, hogy élve a Constantinustól nyert szabadsággal kihívó modorban oda építse főtemplomait, ahol a pogány Róma élete a legerősebben lüktetett. Azért látjuk, hogy pld. a belváros, tehát a Forum és a templom Pacis kerülete nem kapott titulust. És ha a Palatinuson mégis ott látjuk a titulus Anastasiae-t, az csak kivétel volt, még pedig a Palatinuson lakó keresztény udvar iránt való tiszteletből.

¹ 77. o. — ² Notes sur la topogr. de Rome en moyen-âge, II. Les litres presbyteraux ex les diaconies (Mélanges d' arch. et d' hist. 7. — ³ J papi del medio evo: 251. o.

De azért a belső kerületben is nyíltak meg nyilvános imaházak és szentélyek.

A hetedik század végével épülnek a kerületekben az u. n. *diakonikák*, melyek központjai lesznek a keresztény jótékonyágnak. E templomokban osztották ki ugyanis az alamizsnát, itt gondoskodtak a szegényekről, özvegyekről, árvákról és betegekről.

A titulusok természetesen ott keletkeztek, ahol a ker. hitélet a legbuzgóbban nyilvánult meg. Hogy e pontokon már az üldözések előtt is voltak helyiségek, ahol a keresztények összegyűltek, az kétségtelen. Diocletianus elveszi, Galerius 311.-ben visszaadja azokat. Rendesen magányosok házai voltak, vagy pedig előkelő rómaiak palotáinak egyes nagyobb termei.

Es ez a körülmény magyarázza is meg az első ker. templom, a bazilika formájának keletkezését. Mert amint az a 7-ik és 8-ik században előttünk fekszik, félreismerhetetlenül emlékeztet a fényes domus romana belsejére, oszlopaira, csarnokaira és a tablinumára. Hogy alkalmas legyen a keresztények összejövételére, csak be kellett fedni és megvolt a bazilika típusa.

A plebániális és diakonális templomokon kívül az Ordoromanus felsorol még *presbiterialis* templomokat is. Ezek között találjuk a többi között a legnagyobb Mária templomot, a Lateránt és Hierusalemet is.

Kódexünk szerint a pápa a szt. miséhez a *Lateránból* indul ki. A Laterán volt tehát központja Rómának.

A Laterán a kereszténység történetében a 311-ik évtől szerepel. Azelőtt a pápa székhelye valószínűleg a *titulus Pudentis* volt. Ide teszi legalább a hagyomány Szt. Péter és közvetlen utódainak lakóhelyét. Emellett szól azután az a felirat is, melyet *de Rossi* fedezett fel S. Lorenzo in Damaso templomában (in introitu ecclesiae ipsius).¹ A feliratban Damazus pápa jelezi, hogy a titulus Pudentis mellett lévő *levéltár* (archivi) számára új tetőzetet akart készíttetni. De ha ott volt a levéltár, valószínűleg ott volt a központ is.

De már maga Damazus pápa (366—384.) is a Lateránban lakott és ott szentelték is fel.²

A Laterán Constantinus császár ajándéka. Ő építtette Szilveszter pápa alatt az emberi nem Megváltója tiszteletére (Salvatori) és kezdetől fogva *Basilica Constantiniana* néven volt ismeretes. A nép pedig

¹ De Rossi Inscr. christ. 2, I. p. 135—151. — ² Grisar i. h. 276. Migne P. L. 13. 82.

páratlan gazdagsága, fényes, márványtól, ezüstartól és aranytól ragyogó csarnokai és dús felszerelése miatt *basilica aurea*-nak nevezte el.¹

A Lateránból a stáció helyéhez lovagoló pápát *udvara* kísérte. Udvarának főbb emberei voltak az archidiaconuson kívül a *Vicedomus*, *vestararius* (vestarius), *nomenclator* (nomenclator), *arcarius* és *saccellarius*.²

A *saccellarius* fizette ki a hivatalnokokat és osztotta ki az alamizsnát. A *nomenclator* hivatala a pogány palotákból származott át a pápai udvarhoz; a pogány nagy uraknál rabszolga volt, aki urának megszűnt a belépő vendég nevét, nagy ebédeknél pedig az étlapot helyettesítette, amennyiben megnevezte és ajánlotta a vendégeknek az ételeket.³ A pápai udvarnál ceremoniárius volt, meghívta a vendégeket és elintézte a folyamodványokat. Az *arcarius* pénztáros volt. A *vestararius* (kincstárnok) őrizte a pápai kápolna drága egyházi szereit, ellenőrizte a templomok kincseit, osztotta szét az egyes templomoknak szánt pápai ajándékokat.⁴ Nagyobb ünnepélyes és általában a stációk napjain hivatala nehéz és felelőség teljes volt. A *Liber pont*.⁵ szerint Hilarius pápa (461—468.) szerelte fel a pápai kincstárt a szükséges tárgyakkal és rendelte el, hogy a *vestararius* őrizete és felelősége mellett odavigyék mindig, ahol a pápa misézik. A *Liber pont*. fel is sorolja e tárgyakat. Olvasunk ott 8 font nehéz scyphusról, 10 font súlyú 25 kehelyről és korsóról (amae), 50 ezüst kehelyről, melyből a nép kapta a bort, arany és ezüst gyertyatartókról, kehely-csővecskékről (pugillares, fistulae), tölcsekről (colatoria), patenákról, kézmosó felszerelésről, drága domborműves, vertarany és ezüst fedelű liturgikus könyvekről; ezek között kivált az *Apostolus*, melyből az episztolát, a *Cantatorium*, melyből a graduálét, a *Sacramentarium* és *Ordo missae quotidianae*, melyeket az Evangelium felolvasására és a szt. miséhez használtak.

Mind ez a *vestararius* őrizetére volt bízva, aki a pápai udvar megindulása előtt ez értékes tárgyakat kis zacskókba zárva és lepecsételve szétosztotta az akolythusok között és az istenitisztelet után tőlük ismét átvette, miután rendre megszámlálta a kelyhek és könyvek gyöngyeit és drágaköveit.

A stációhoz vonuló pápai udvar elején helyet foglaltak az akolythusok, akik a reájuk bízott tárgyakat (kesztyű hiányában) kendőkbe

¹ Grisar: 277. — ² Beissel I. h. 296. o. — ³ Dr. Cserép: Római régiségek: 50. j. 1420. — ⁴ Duchesne, Lib. pont. I, 243. — ⁵ I. 43: 244—246. stb.

(sindon) burkolt kezeikben tartották. (1. ábr.) A kerületek szubdiákonusai, defenzorok és a pápai jegyzők lóháton az akolythusok után következtek. Mögöttük nyargalt az *Apostolicus*, a pápa, akit körülvettek s lovát vezették a *stratores laici*. A menetet bezárta a Vicedomus (Vicedominus), vestararius, nomenclator és a sacellarius.

Ez volt a pápa rendes kísérete.

Nagyobb ünnepnapokon a pápai udvarhoz csatlakozott a hét kerületből rendezett menetben felvonuló nép is. Minden kerületnek megvolt a maga külön keresztje, melyet a staurofer vitt. A kereszt karjain gyertyák égtek. III. Benedek pápáról írja a *Liber pontificalis*, hogy e kereszteteket mind megrenováltatta. Rendesen ezüstből voltak (ellentétben az egyes xenodochiumok fakeresztjeivel) és nagy értéket képviseltek. A pápai mise alatt külön helyet tartottak fön számukra.

A pápa a stáció temploma előtt leszállott lováról és a vestibulum előtt várakozó akolythusok, defenzorok, egyházi és világi előkelőségek kíséretében a sekrestyébe ment. A kerületi papság kezében füstölő volt.

1. ábra.

Szent Lőrinc vértanú.
S. Giulio egy képe után.
(Beissel: Die christl.
Kunst u. Liturgie: 300. o.)

II.

A Secretariumban. A liturgikus ruhák. Mise kezdete.

Kódexünk „secretarium“-nak a sekrestyét nevezi. Ott volt rendszeren az atrium végén, a három főbejáró előtt, a férfiaknak föntartott oldalon. Nemcsak *öltöző*, hanem egyuttal *fogadóterem* (salutatorium) is volt. Itt tisztelegtek nála a szentmise megkezdése előtt az előkelő világi férfiak.

A tisztelgések befejeztével a pápa helyet foglalt. Karosszékét (sella) már eleve áthozták a Lateránból. Rendkívül értékes különösen támlája, melyet elefántcsont-domborművek és faragványok díszítettek.

Amikor a pápa leült, a diakonusok mélyen meghajtva magukat előtte a sekrestye kapujához mentek, hogy felvegyék az istentisztelet ruháit.

Kódexünk leírja azt is, hogyan öltöztették fel sekrestyében a pápát.

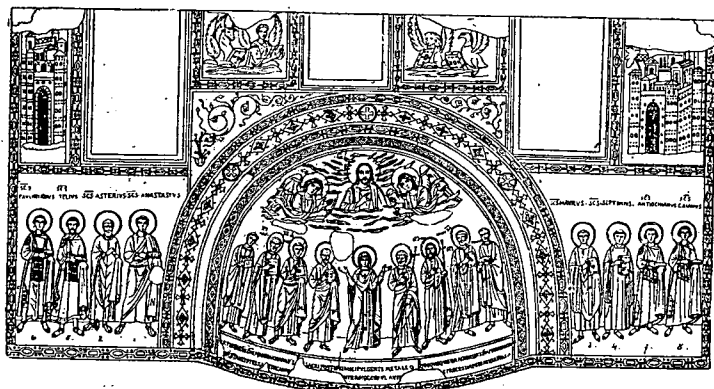
Az első alszerpap kezében van a *linea* (alba), a másik hozza a *cingulust*, a harmadik tartja az *amiktust*. Rendre adják azután a *dalmatica lineát*, (tunicella), *dalmatica maiort*, a *planetát* és a *palliumot*. A legfényesebb ruhadarab volt a planéta, de a pápai méltóság tulajdonképeni kifejezője a pallium volt, melyet az Ordo Romanus szerint csak az tehetett a pápára, akit az — különös kegye jeléül — maga nevezett meg.

Az első keresztény századokban a liturgikus ruházat nem különbözött a mindennapi öltözettől. Klerikusok, papok és püspökök úgy jelentek meg az oltárnál, ahogy künn jártak az utcán. Természetes, hogy az istentiszteletnél tisztább, jobb, és rangjuknak megfelelő finomabb ruházatban.

Helyi viszonyok, különféle ízlés lényegtelenül változtattak a ruházaton. Idővel a laikus élet letette a régi idők emlékével a viseletet is és inkább a kelet kényelmesebb ruhadarabjaihoz nyúlt. Csak az Egyház nem hódolt meg a divatnak. Római maradt tunikájában, római maradt egyéb egyházi viseletében is.

San Venanzio oratoriumában, a lateráni keresztelőkápolna közelében levő gyönyörű mozaik, mely IV. János pápa (640—642) műve, a legszebben tünteti fel az akkor szokásos viseletet. Rendkívül fontos e mozaik már azért is, mert Róma és a kelet műemlékei közül a legrégebb, mely egy képen csoportosítja a hierarchikus rangfokozat különféle ruházatát, de fontos különösen azért, mert oly időbe nyúl vissza, mikor még csak fejlődése kezdetén állott a liturgikus öltözködés. De a mai viselet lényegében már e képen feltüntetett ruházatra vezethető vissza.¹

Szent Venancius képén láthatjuk a diakonust a dalmatikával, a felszentelt papot a planétával, a püspököt és pápát a planétára vetett palliummal. És hogy annál jobban kitűnjék a különbség a papság és a laikus elem ruházata között, ott látjuk a világi előkelőségeket is első

2. ábra. *San Venanzio* oratoriumának mozaikja Rómában (Garrucci „*Arte cristiana*“ 272-ik oldal.)

sorban a császári udvar tisztviselőit. Sőt még a bold. Szent Szűz, az apostolok, keresztelő szt. János és az égi karoktól körülvelt Üdvözítő akkori ábrázolására is kitér.

Az alapruházat a *tunica* volt: ezt hordották a világiak is. Amint Szent Anasztáziusnál¹ láthatjuk, a *tunica* fehér volt, leért egészen a földig, ujjai hosszúak és szűkek voltak, öv nem szoritotta a testhez (*tunica discincta*). *Talaris* is volt a neve, mivel leért egészen a földig (talus). Szegények rövid és felövezett tunicát (*succincta*) hordtak. Ha a tunicának nem voltak ujjai, vagy csak nagyon rövidek, *colobium* volt a neve.

Szt. Anasztázius második ruhadarabja a *pallium*. Ez hosszúkás finom ruhadarab volt, melyet úgy hordtak, hogy a jobb váll és jobb

¹ L. Grisar: *Analecta Romana* I. 507—552., Beissel: 302—305.

kéz szabadon maradt. E festői viselet emlékeztet a tógára, a rómaiak e kiválóan nemzeti öltözetére. Görög ruhadarab volt, a filozófusok és doktorok kiváltsága: a ker. művészet különösen azokat a szenteket ábrázolta benne, kikre liturgikus ruhát nem adhattak; kivételt képeztek az apostolok, kik — mint *doctores mundi* — csaknem kizárólag tunicával és palliummal jelennek meg. A későbbi egyházi művészet a palliumot a *szentek* ruhájává avatja.

A pallium egy különös neme kezd ez időben szerepelni a liturgikus ruházatban: a *contabulatio*, azaz összehajtás révén a palliumból számtalan ráncba vetett hosszú szalag lőn, melyet nyakukba vetettek és alól csaknem a földig eresztettek. Így fejlődött ki a régi palliumból idővel a püspö-

kök és pápák jelvénye: a *pallium sacrum*, melyet a diakonus tűzdelt fel a mellen, hátul és bal vállon a planétára.

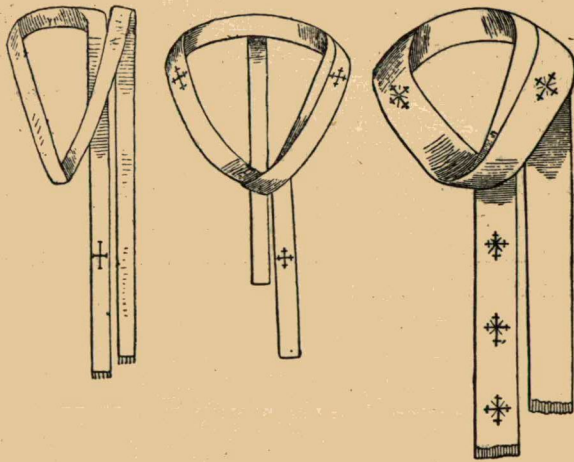
Kezdetben a püspöki pallium nem különbözött a pápától. Később a felöltésben tértek el. Idők

folyamán csak a pápák viselhették és különös kitüntetés érte a azt püspököt, aki viseléséhez engedélyt kapott. Keresztekkel is csak később kezdték a palliumot díszíteni.

Az egyedüli felszentelt pap képünkön Szt. Aszterius vértanú. (2.) A tunica fölött csak *planétát* egyedül ő visel.

A planéta teljesen befödi a szent balkezét, melyben az isteni törvények tekercsét tartja. A jobbkez, hogy szabadon mozoghasson, felemeli a ruhát, a miért is az festői redőkben esik le. A planéta közepén finom arany sáv fut le a nyaktól a ruha széléig és szegélyezi annak egész alját. A sáv alakja, elhelyezése és színe változott.

Planétája van még három püspöknek és két pápának. Az eredeti mozaikon a plánéták különböző színűek, miből az következik, hogy

3. ábra. Palliumok. (Beissel 307.)

akkor az egyházi színek még nem voltak meghatározva, hanem teljesen az egyesek önkényére voltak bízva.

A planéta vagy *paenula* (4. ábra) tehát kerek ruhadarab volt, középen nyílással, melyen átbújt a fej. Felöltve harang alakjában fődte be a testet; kis házikó: *casula... dicta a casa, quod totum hominem tegat, quasi minor casa..* Graeci *planetas* dictas volunt, quia oris errantibus evagantur. (Migne P. L. 82, 691.) *πλανόμοι* = vagor.

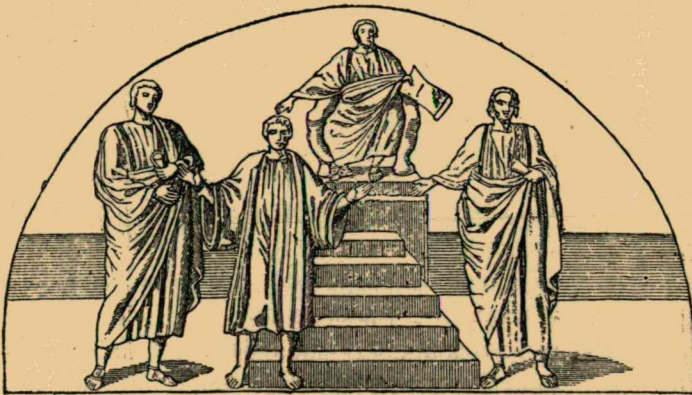
Összehasonlítva képünk planétáit más idevágó műemlékek planétáival láthatjuk, hogy a *planeta sacra*-nak a 7-ik században már tipikus szabása volt, melyet megtartott az egész középkoron át és sok helyen még ma is látható.

Szt. Venancius mozaikján a diákonus Szt. Szeptimus. Sajátos ruhája a *dalmatika*. Dalmatikának nevezik, mert Szt.

Izidor szerint először Dalmáciában szőtték. „Dalmatika vestis primum in Dalmatia .. texta est.“

4. ábra. Poenula vagy Planéta. S. Marcellinoe Pietro Katakombáiból. (Beissel : 303. o.)

5. ábra. Dalmatikában imádkozó keresztény, kit három Tunica-ba és Planéta-ba öltözködött férfiú vesz körül. (S. Ermete katakombáinak egy freskója után. Beissel : 306.)

A dalmatika tunica volt hosszú, bő, szép ráncokban lecsüngő ujjasokkal, különféle szalagdíszszel és betéttel. Képünkön is észrevehető, hogy az alsó tunica fölé húzták.

A paenula az oltár körül forgolódo és szolgáltevo diakonusok számára alkalmatlan volt, amiért már Szt. Szilveszter előtt *colobiumot* kezdtek használni. De mivel e ruha nem volt eléggé ünnepélyes és tiszteletreméltó, állítólag Szilveszter pápa elrendelte volna, hogy a templomban dalmatikát öltsenek a diakonusok. A dalmatika nemsokára a római diakonusok különös kiváltsága lön. Pascasius római diakonus holt tetemére rangja jelképéül dalmatikát helyeznek. Különös kiváltsága volt Ravennának, hogy diakonusai dalmatikát hordhattak. Nagy Szt. Gergely Gap püspökének kitüntetésül dalmatikát küld.

Tehát néha püspökök is hordották a dalmatikát a planéta alatt. A pápák rendszeren.

Képünkön is ott találjuk a dalmatikákat a püspökök planétái alatt. Az eredetin még feltünőbb, mert az ujjasok színe elüt a planéták színezésétől.

Isteniszteletnél a diakonusok használták még a *pallium linostinumot* is, mellyel betakarták kezeiket, valahányszor a szent edényekhez nyúltak. Ebből fejlődött ki idővel a *manipulus* (mappula, fanon, sudarium, manutergium.)

A *stóla* eredetileg törülköző lehetett, melyet a bal vállra vetettek, később azonban mind szűkebbre és hosszabbra szabtak. A diakonusok az 5-ik századtól a bal vállra tűzték, a presbyterek vállaikra vetették úgy, hogy két oldalt elől lecsüngött.

A pápa liturgikus ruházata tehát a szubdiakonus tunicája, a diakonus dalmatikája, a presbyter planétája és a pallium volt. A late-ráni híres mozaikon — mely a szigorúan vett liturgikus öltözeteket akarja bemutatni — más ruhát nem látunk. Használt azonban még *vállkendőt* (analogaium-amictum), még pedig a tunica fölött. A *mappuláját* (manipulus) a subdiaconus regionarius tartotta.

Mitráról vagy tiaráról és pásztorbotról a misénél nem lehetett szó. Képünkön sem látható. Mert a *mitra* csak a 11-ik századdal kezd szerepelni a műemlékeken. A *tiara* a mitránál régibb keletű ugyan, de mivel csak az ünnepélyes körmeneteknél használták, szorosán vett liturgikus öltözet nem volt és így képünkön sem lehetett helye. A *pásztorbot* ir vagy francia eredetű és pápai distinctivum sohasem volt. A középkornak az az elterjedt véleménye, hogy a pápa azért nem hord pásztorbotot, mert Szt. Péter a botját Trierbe küldötte, hogy azzal Szt. Maturnust feltámaszszák, csak legenda lehet.

Említésre méltó még képünk négy szent katonájának ruházata. Alsó ruhájuk a fehér tunica, mely alsó végén díszes és a jobb vállon

a *clavus genmatust* viseli. E kerek vagy négyszögletes díszítés megfelel a mai vállbojtnak vagy csillagnak és a katona rangját mutatja. A tunica fölött hordták a bő chlamyst, melyet a jobb vállon csat tartott össze és szabadon hagyta az egész jobb oldalt. Ez öltözetet átvette a pápa udvara is és ma is hivatalos ruhája a szentszék ügyvédeknek. A mai pluviále azonban nem a chlamysból alakult ki, hanem közönséges esőköpeny volt és még ma sem tartozik a szoroson vett liturgikus öltözetekhez.

Visszatérve kódexünkhöz, mikor a pápát már felöltöztették, a szubdiákonus regionarius a pápa mappuláját balkezébe tette, a sekrestye ajtajához lépett és kérdést intézett az énekesekhez (schola) rendben vannak-e és ki lesz a szt. lecke énekes? Mikor a legöregebb énekestől (archiparaphonista) a szent lecke énekes nevének megtudta, azt térdenállva bejelentette a pápának.

Ezentúl más a leckét kiközösítés büntetése mellett már nem énekelhette. A bejelentés után a pápa átvette a manipulust, a két diákonus közrevette és a menet a főkapun (regia) a templomba lépett.

A menet élén megy az énekkar, útközben az *introitus* antifonáját énekelve. Az oltárhoz érve kétrészesre oszlik: az egyik oldalon állanak a

6. ábra. Szent István vértanú. (Beissel : 310.)

gyermek, a másik oldalon a felnőttek. A templom hajójából reá zendíti a hívő nép az *introitust*, a hét akolitus meggyújtja a hatalmas hét gyertyát, a hét római régió jelképeit és a menethez csatlakozik. A pápát megelőzi a hét régió diákonusa; az egyik alszerpap kezében füstölőt tart; a pápa előtt két akolitus az Oltáriszentséget tartalmazó szent edényeket (*Capsae cum sanctis*) viszi. Az oltárhoz érve a diákonusok leteszik a planétáikat és az egyik alszerpap a pápa elé viszi az Oltáriszentséget, hogy azt térdhajtással üdvözlje. Egy darabot belőle az oltárra tesznek, a többit elviszik; a pápa keresztet vet, röviden imádkozik, a béke csókját adja szomszédjának, jelt ad az énekesnek, hogy az *introitust* szakítsák meg és fejezzék be a *Gloria Patri et Filio*-val, valamennyien mélyen meghajtják fejüket, a két szolgáló diákonus az oltár két oldalához lép, azt meg-

csókolja, visszatér a pápához, őt felkísérik, mire ő is megcsókolja először az evangéliumos könyvet, azután az oltárt.

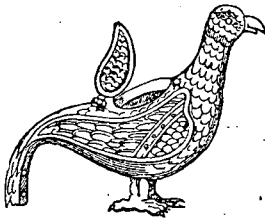
Az Oltáriszentséget tartalmazó *capsa* kelyhen és paténán kívül a legrégebbi szent edény. Benne állhatott később a galamb, mely mint manapság a Ciborium, magában rejtette az Oltáriszentséget.

A capsulától különbözik a *peristerium*.

Az oltárt ugyanis sok helyt oszlopok vették körül: az oszlopokon nyugodott a tetőzet (ciborium maius). A tetőről csüngött le a kisebb tető (ciborium minus) vagy peristerium, melyről lelógott az eucharisztikus galamb, melyet függönyök rejtettek el.

Igy keletkezett a mai *tabernákulum*.

Megható komolysággal vitték az oltárhoz azt a könyvet, melyet a pápának a szt. mise kezdetén meg kellett csókolnia. A sekrestye kapujában áll az a diakonus, aki énekelni fog, a könyvvel a kezében.

7. ábra. Eukarisztikus galamb.

Adott jelre egy akolitus az evangéliumot drága gyolcsba takarva viszi a diakonus előtt az oltárhoz. Gyertyák kísérik. A templomban és a szentélyben a könyv megjelenésekor valamennyien tiszteletteljesen felállanak és amikor az alszerpap a könyvet az oltárra teszi, a pápa hódolattal csókolja meg azt.

Mély tisztelet vette körül egyáltalában az evangéliumos könyvet az első században. Féltekenyen őrizték minden betűjét és jaj volt annak, aki szentségtelen kézzel hozzá mert volna nyúlni, vagy azon változtatni akart volna.

E mély tiszteletnek szép példája volt az a szertartás is, mellyel a megkeresztelendőnek először adták kezébe e szent könyveket.

Mivel az első időkben rendesen felnőtteket vettek fel az egyházba, kellőleg előkellett őket készíteni. Ez előkészítő hittanórák neve *scrutinium* volt; nyilvánosak voltak azzal a céllal, hogy a jelölteket kiismerjék és ha valami kifogás alá estek, hogy bárki nyíltan felszólalhasson ellenük. Azért a nagyböjt harmadik hete első napján a szószékről felszólítottak mindenkit, hogy az első *scrutinium*ra a jelölésre jelenjék meg és tegyen tanúbizonyságot a jelölt érdemes volta mellett.

Bennünket most csak a harmadik érdekel, mert ezen az órán kapta kézbe a jelölt az evangéliumot és lőn a hitvallás és a Miatyánk titkaiba bevezetve. Rómában még a főbb parancsokat is ez órán hallották először, azért nevezték e *scrutiniumot a szent törvény átadása*

órájának, vagy a fülek megnyitásának. (Traditio instrumentorum sacrosanctae legis, aperitio aurium, traditio legis christianae.)

Mikor a graduale énekének vége volt, a sekrestyéből teljes díszben négy diákonus jött ki, mindenkinek kezében más és más evangélium volt. Az oltárhoz érve a négy könyvet az oltár négy sarkára helyezték el. Erre felállott egy pap és röviden megmagyarázta az evangéliumok jelentőségét. Utána egy szerpap e szavakkal: *State cum silentio, audientes intente* figyelemre szólítva a jelölteket, elolvasta Máté evangéliumának első lapját, melyet a pap ismét röviden megmagya-

8. ábra. Szt. Péter bazilikájának régi mozaikja.

rázott. Ép ily sorrendben adták át a jelölteknek a többi három evangéliumot.

Hasonló ünnepélyességgel vezették be a *Hitvallás* és a *Miatyánk* értelmében is a jelölteket.

E színompás, méltósággal teljes, ünnepélyes pillanat mély benyomást kellett, hogy gyakoroljon a jelöltekre ép úgy, mint a keresztye-nyekre.

Szent tisztelettel hajoltak meg a kinyilatkoztatás szava és az azt közvetítő eszközök előtt. E benyomás birhatta rá az első századok művészeit is, hogy megörökítsék e fönséges jelenetet. Azért látjuk az

első keresztények művészi alkotásain oly gyakran a festészet, szobrászat és apróbb művészet egy kedves tárgyát, Krisztust dicsősége trónusán egy emelkedett helyen, melyből négy patak tör elő, körülte az apostolok csoportjával, köztük szent Péterrel, amint az Úr kezéből gyolcsba takart papirtekerccset kap, melyen e két szó áll: *Dominus legem dat.* (Az Úr törvényt ad.) A csoport fölött a kék égen a négy szimbolikus állat látható a négy evangéliummal.

Azt hiszem, kedves emlékek, a 3-ik scrutinium felemelő emléke kélt minden kereszténynek szívében, valahányszor temploma apszisában a ragyogó mozaikon nézhette e képet...

III.

Kyrie eleison. Oremus.

Miután a pápa megcsókolta az evangéliumos könyvet, papi segédletével az oltártól trónusához megy, mialatt az énekesek befejezve az introitust és elismételve annak antifonáját a Kyrie elénekléséhez kezdenek.

A templom tehát a következő képet nyújtja: legvégén az apszisban a falhoz támasztva áll a trónus. Tőle jobbra-balra padok. A trónuson ül a pápa, jobb oldalt a püspökök, baloldalt a papok.

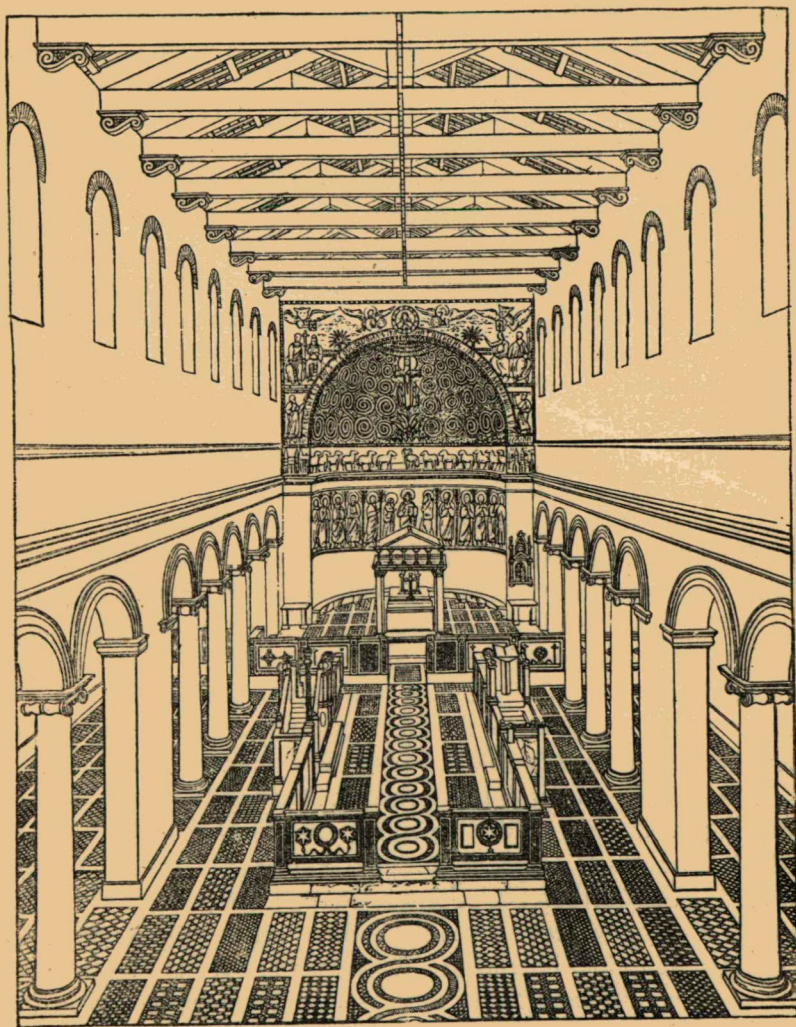
A diákonusok, szubdiákonusok és magasabb hivatalnokok az oltár körül, az alsó papság, énekesek, szerzetesek és templomszolgák a templom középső hajójában állanak.

Trónusáról a pápa lenéz a templom hajójába; tehát szemben ül a néppel. Trónusa előtt áll az oltár: ha tehát az oltárnál áll, miseközben arcával a nép felé fordul. Az oltár előtt, az oltár és a hajó között fekszik a *confessio*, a szentnek sírja, melyhez lépcsőn lehet leszállani. A confessio-t rácsozat veszi körül. A confessio előtt, tehát az oltár, confessio és hajó között négyszögletes helyet kerít be a márványrácsozat, ez az énekesek helye: a *schola cantorum*. A schola két végén, a templom hajójában két szószék, *ambo* áll: az egyik a szt. lecke, a másik az evangélium eléneklése számára. Az oltár előtt állanak az akolythusok, gyertyatartó kispapok. Mivel a számuk hét, a hét régiót képviselve, az egyik, a pápa régiójának gyertyatartója ép az oltár előtt áll a középben. Innen a mai szokás, hogyha püspök miséz, az oltár fölött a középben püspöki gyertya ég.

A templom oldalhajójában foglal helyet a nép: a miséző pápától jobbra eső hajóban a férfiak, balra a nők. A kereszthajóban jobbra, a *senatoriumban* az előkelőbb férfiak, balra a *matroneumban* a nők. A leányok, az anyák és a matroneum, a fiuk, az apák és a senatorium között.

A sekrestye a templom elején volt.

A *kyrie* keleti eredetű. A konstantinápolyi szertartás szerint a pap bevonulásánál a nép letenyét énekelt. A segédlet egy tagja hangos szóval felszólította a hívőket, hogy különféle szándékaikban imádkozza-

9. ábra. San Clemente bazilikája Rómában.

nak. A szándékot a pap sorolta fel. „A világ békéjéért. Az Egyházért. A püspökökért és a papokért. Az Egyház jótévedőjéért. A hitujonkokért. A betegekért. Az utazókért. A gyermekekért.” Minden felsorolt szán-

dék után a nép hangosan és együttesen felkiáltott *Kyrie!* Rómában a *Kyrie eleison*-t csak a litánia előtt és után mondták. A litánia későbbben elmaradt, de a *Kyrie* megmaradt. Különösen azért, mert útközben mondták a körmenet alkalmával és a *Kyrie* csak befejezése volt a letenyének. E szokást megtartotta különben a nagyszombati szertartás.

A *Kyrie*-t a segédkező papsággal felváltva a nép mondomta. Határozott száma nem volt. A milánói egyházban háromszor énekelték. A gallikán misénél gyermekek adták elő.

A *Kyrie* éneklését félbeszakították, mikor a pápa a *Gloria* éneklésére felállott.

A *Gloria* szintén görög eredetű. Kezdetben csak a napi zsoltnak, még pedig a reggeli résznek volt kiegészítője. Rómában először a karácsonyi misében énekelték. Szimmakusz pápa kiterjesztette e szokást a vasárnapi misékre és a vértanúk ünnepeire, de akkor is csak püspök mondhatta.

Közönséges pap csak husvét napján és beiktatása miséjében énekelhette.

„Mikor elénekelte a *Gloria*-t — folytatja az Ordo I. — a pápa a nép felé fordulva *Pax Vobis*-t és imát mond . . .“ Az imát e felszólítással kezdi: *Oremus. Imádkozzunk*. Néha rövid, vagy hosszabb a felszólítás, reá mutatva arra is, amiért imádkozzanak. A felszólítás után mély csendben imádkozik a szent gyülekezet, minden tagja mély alázattal terjeszti ki kezeit vagy borúl térdre vagy a földre. Pár percig tart e néma, csendes könyörgés, azután a pápa újra felemeli szavát, rövid, hangos imát mond, mintha csak összefoglalná (*colligere*) azt, amit a hívek egyenként mondtak, hogy az ég ura elé terjessze. Azért nevezik ez imát *collecta*-nak. A papság az imára *Amen*-nel felel.

A kollektá-nak ez ősrégi formájával találkozunk pld. a nagy-pénteki csonka-misében, midőn a pap hangos szóval mondja: „*Oremus dilectissimi nobis, inprimis pro Ecclesia Sancta Dei*. . .“ Imádkozzunk, kedveseim, elsősorban Isten Szent Egyházáért, hogy az Úr és Istenünk annak békét adjon, egyességet és azt őrizze az egész föld kerekiségén . . . stb.“ A végén újból hozzáteszi: *Oremus!* És a szerpap énekl: *flectamus genua*, hajtsunk térdet, mire az alszerpap mondja: *levate* (corpora vestra) — emelkedjete fel és a pap folytatja az imát: *Omnipotens, Sempiternus Deus* . . .

Ennek emléke még az *orate fratres* is a mindennapi misében.

Ezt a közimát az Egyház csakis az Atyaistenhez intézte, mert hát ott voltak még a közös imánál a katekumenek, jelöltek, köztük zsidók

és pogányok, akiknek gyenge hitismerete különben könnyen arra a gondolatra vezethette volna őket, hogy a keresztények is három Istent imádnak. Különben az Úr Jézus is arra tanította az apostolokat, hogy ha imádkoznak, így mondják: Miatyánk... később midőn arianusok, macedonianusok az Egyház e szokásából arra következtettek, hogy az Egyház előtt csak az Atya igaz Isten, hozzáfűzték a rendes záradékot... *Per Dominum Nostrum Jesum Christum*... a mi Urunk Jézus Krisztus nevében, ki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egyetemben mindörökké. Amen. Majd külön kollektiókat szerkesztettek, melyek egyenesen a Fiúistenhez voltak intézve, a Szentlélek Úr Isten dicsőítésére pedig egyházi költők szebbnél-szebb himnuszokat és litániákat alkottak.

IV.

Lectio. Graduale. Evangelium.

Az Úr Jézusról gyakran olvassuk, hogy szombati napon betért a zsinagógába, hogy ott tanítson. A zsidók végig hallgatták az ilyen tanítást, imádkoztak, a szent könyvekből egy-egy részt felolvastak és énekeltek. Ez volt a zsinagógák gyülekezetének tárgya. Áldozatot csak Jeruzsálem templomában mutattak be.

Az első keresztények is átvették e szokást. Sőt kezdetben még a zsinagógákba is elmentek és a szombatot is tiszteletben tartották; csak a zsinagógával való végleges szakítás teremtette meg a vasárnapi, kizárólagos keresztény istentiszteletet.

Szent *Jusztin* vértanú († 167.¹) leírja nekünk az első keresztények e gyülekezetét.

„Vasárnap reggel mindazok, akik a városban vagy mezőségeken laknak, egy közös helyen összejönnek. Olvasnak az apostolok vagy próféták írataiból addig, amíg az idő engedi. Adott jelre az előolvasó megáll és a gyülekezet elnökének adja át a szót, hogy az buzdítóbeszédet tartson és felszólítsa a jelenlevőket a hallott szép példák követésére. Erre valamennyien felállanak és imádkoznak. Az ima végével kenyeret, bort és vizet hoznak: az elnök addig imádkozik, amíg csak lehet és a nép felkiált: Amen. Amen. Azután szétosztják és azok számára, kik távol vannak; a diakonusok útján küldik meg a megáldott részeket . . .“

Más helyen² még felemlíti, hogy az ima után és az áldozás előtt a jelenlevők egymásnak — férfiak a férfiaknak, nők a nőknek — a béke csókját adták.

Az űs-keresztények szent gyülekezetének első része tehát imából, olvasásból, énekből és szent beszédből állott.

Az olvasmányt a szentírásból és előszeretettel a próféták könyveiből vették, hogy annál feltűnőbb legyen az összefüggés a múlt és

¹ Apol., I. 6. ² Apol., I. 65.

jelen, előkép, típus és teljesülése között. A prófétákból merítették az apostolok is leveleik tárgyát és e szétküldött levelek vagy emlékek képezte a szent olvasmány, a szent lecke főtárgyát. Kezdetben több szakaszt olvastak, de a hatodik században már csak egy lecke és az evangelium egy szakasza lőn felolvasva.¹ Csak mikor Isten áldására különös szükség volt, tehát vigiliák, szántás-vetés, aratás, szőlő- és olajszüret, papszentelés, keresztelés, stb. alkalmával olvastak fel több részletet a prófétákból is. Emléke megmaradt a mostani kántorbőjti és nagyszombati misében.

A mi főforrásunk, az Ordo Romanus szerint, amikor a pápa imája elhangzott, a szolgálattelvő szubdiákonus Regionarius az Ambo-ra, szószékre ment, hogy az *Apostol*-ból (Apostolus) a szent leckét elolvassa. Az olvasás előtt figyelemre szólította a szent gyülekezetet e szavakkal: *State cum silentio audientes intente!*

A szent lecke után a szószékről (gradus, ambo) a *Cantatorium*-ból felváltva az énekesekkel, akik a helyükön állottak in plano a *graduale*-hoz a *Responsum*-ot, feleletet énekelte a szólista.

A graduálé tehát nevét a lépcsőtől nyerte, mely a szószékre vezetett, vagy Duchesne szerint² a szószéktől: *gradus*. A *Responsum* Dávid zoltárából volt véve, melyet az *Alleluja* fejezett be. A bőjt és gyász idején az *Alleluja* elmaradt és a zoltárt nyújtva, bús hanghordozással adták elő: azért *psalmus tractus* volt a neve.

Nagy szent Gergely idejéig a graduálét ép úgy, mint az evangeliumot csak a diákonus énekelhette. És ez annyira kiváltsága volt a diákonusnak, hogy még sírjára is felvésik. Így pld. *Deusdedit* diákonusról sírfelírata dicsérőleg említi, hogy ő volt Dávid zoltárának énekesese:

*Hic levitarum primus in ordine vivens
Davitici cantor carminis iste fuit.*³

Szt. Damazus pápa kortársa, *Redemptus* diákonus úgy látszik, különösen szépen énekelhette a graduálét, mert ezt mondja sírfelírata:

*Dulcia nectares promebat mella canore
Prophetam celebrans placido modulamine senem*⁴

Diákonus idővel csak az lehetett, akinek igen szép hangja volt. Mivel azonban e tulajdonságáért szívesen nézték el egyes hibáit és

¹ Duchesne: *Culte Chretien*, 159. — ² 161. o. — ³ De Rossi *Roma* Sott. III. 239. 242. — ⁴ Duchesne 162. o.

csak a hangra fektették a fősúlyt, igen sok visszaélés történt, amiért Nagy Szent Gergely egyszerűen eltiltotta a diákonusokat a graduálé éneklésétől és ezzel egy jóhangú énekest bizott meg. Ez azonban valószínűleg csak a szószék lépcsőjéről énekelt és talán azért lön az ének neve graduale.

Az ének végeztével a diákonus a második szószékről (ambo) az evangéliumot énekelte. Az ambo lépcsőjéig két szubdiákonus (az egyik füstölővel) és két akolitus (gyertyákkal) kísérte. Az evangélium elénekélése után a diákonus a könyvet a lépcsőn álló szubdiákonusnak, ez pedig egy másik szubdiákonusnak nyújtotta, aki planétájával betakarva a szolgálattelvő papokhoz vitte, hogy azok rendre csókolják, az után egy akolitust hívott, aki tokba (*capsa*) zárta és a *vestararius* lepecsételte a könyvet. Az evangéliumos könyvek ugyanis pazar fénynyel voltak kiállítva és tábláik sokszor egész vagyont képviseltek.

Az evangélium után tartották a római pápák híres szentírás magyarázataikat és szentbeszédeiket. De már III. Sziktus pápa idejében teljesen eltűnt e szokás. Szent Leó megtartja még, de csak röviden és ritkán beszél. Úgylátszik Nagy Szent Gergely beszédei szokatlan kivételt képeznek.

Ezzel befejeződött a mise első része, a *missa catechumenorum* és *poenitentium*. A diákonusok a nép elé lépnek és felszólítják a nyilvános bűnösöket és még meg nem keresztelt jelölteket, hogy hagyják el a templomot: *Catechumeni recedant! Siquis catechumenus est recedat! Omnes catechumeni recedant!* Az oltár rácsozatától eltávolítják a gyermekeket, az ostiariusok a kapukat őrzik, hogy avatatlan be ne tolakodják és a püspök felszólítására: (*Dominus Vobiscum* és *Oremus*), az egész gyülekezet térdreborúlva, néma csendben, imádkozva készül a mise második részére.

Keleten a szolgálattelvő papság és a püspök eddig a függönnyel elzárt szentélyben állott. A hitben járatlanok szeme nem is látta az oltárt, de mikor azok távoztak és a templomban már csak a hívők maradtak, a függöny leesett¹ és a nép ujjongva adta egymásnak a békecsókját. Ezalatt a templom hajóján át a *Keroubicon* főséges akkordja között az Alleluja zengedezése mellett pazar öltözetben gyertyafény és tömjénfüsttel körülvéve vonul fel az áldozatra szánt tárgyakkal a szent menet . . . A nép térdreborúl és feltör a lelkes sereg szívéből a hitvallás: *Credo* . . .

¹ Nálunk is lefödik a kelyhet.

V.

Offertorium.

Az Offertorium az *Ordo Romanus* szerint két részből áll: a kenyér és a bor felajánlásából és az imából, melyet a pápa a felajánlott tárgyak fölött mond.

A régi egyházi szokás szerint minden keresztény, aki megáldozott, egyuttal el is készítette és magával hozta áldozatát. A laikusok, előbb a férfiak és azután a nők a presbiterium rácsozatánál adták át a fehér gyolcsba takart kenyérekét és kis korsókban (*amula, hamula, oblatoria*) a bort. A legelőkelőbbektől a pápa maga vette át, a többiekét az arra kirendelt püspök. A papság rangja szerint a presbiteriumban ajánlotta fel áldozatát. Az áldozáshoz szükséges vizet a schola cantorum, az énekesek szolgáltatták, mert ők voltak a templomban a megváltás fölött ujjongó nép képviselői, a népet pedig, mely folyton változik, jó és meggy, feltűnik és elmúlik, a víz jelképezi. Szt. János is azt mondja a jejenések könyvében (17, 15.) „A vizek, melyeket láttál, . . . népek és nemzetek és nyelvek.”¹

Később a felajánlásra szükséges anyagot a nép megbizásából a papság szerezte be. Ezzel függ össze a most is szokásos mise-stipendium, melynek azonban nemcsak az az alap gondolata, ami hajdan volt, hogy t. i. a hívők vele részt akartak venni az áldozatban, nem is célozza már a papság szükségleteinek fedezését, hanem jórészt tiszteletdíj a fáradságért és azért, hogy a pap az adakozó szándéka szerint az Úrnak a szent mise áldozatot bemutátja.

10. ábra. Amula.

¹ Schüch : Pastoral theol. 243. §.

Amit a felajánlásra fel nem használtak, (mert nem mindent áldozott fel a miséző pápa), azt az istentiszteletet követő szeretet lakomák (agape) számára tették el. Midőn pedig a becsúszott visszaélések miatt az agapékat is eltörölték, a fennmaradt anyagot a püspök vagy a pápa rendelkezésére bocsájtották, aki azt az istentisztelet, papság és szegények szükségleteinek fedezésére fordította.

A kenyérke maga kerek alakú tányérnagyságú volt, keresztekkel ékesítve.

Az Offertorium kezdetén az *archidiákonus* és a második diákonus az oltáron kiterítik a testkendőt (*palla corporalis*), melyre az áldozatot (*oblaciones*) fogják fektetni. A *corporalera* helyezik a pápa mise-kelyhét, melynek kézfogantyúja van. A *corporale* hosszú és széles, hogy visszahajtvá beboríthatta a kelyhet, mert a mai *pallát* akkor még nem ismerték. A kehely egyik fogantyújára az *archidiákonus* kis kendőt (*offertorium*) csavar, melyből idővel kifejlődött a mai *purificatorium*.¹

Ez alatt a *schola cantorum* éneкли az *Offertoriumot*. Az Offertorium keletéről került a római misébe. Szt. Ágoston hozta be és megis védte azt *Contra Hylorum*.² Most már csak rövid versike, régebben több zsolnárból állott és addig énekeltek, amíg az áldozatok össze nem voltak szedve.

Az ének alatt a pápa (jobbánál a *primicerius notariorum*, baljánál a *primicerius defensorum*) leszáll a senatoriumba, majd a matroneumba, hogy a felajánlott kenyeret átvegye; a kenyeret kezéből a Szubdiákonus *Regionarius* veszi át és nyújtja oda egy másik alszerpapnak, aki azt két akolythustól tartott gyolcskendőbe (*sindon, fanno*) teszi. A világi hivatalok áldozati tárgyait a pápa a *confessio* előtt veszi át.

A bort a hívőktől az *archidiákonus* veszi át; miután a korsócskák tartalmát szita-szerű kanálkán (*colum, colarium*) át a szerpap kezében levő nagyobb kehelybe (*calix ministerialis*) öntötte, az amulát visszaadja. Ha a *calix ministerialis* megtelt, int egy akolythusnak, aki planetájába fogva nagyobb korsót (*scyphus*) hoz a többi bor számára.

Az áldozatok beszédése után a pápa trónusához tér vissza, ahol ő és az *archidiákonus* megmossák a kezüket. A kézmosás most is szokásos, de már csak emlék, melynek különben megvan a misztikus jelentősége is.

¹ Civiltà Catt 1905. II. 417. — ² Aug. Retracr. II. 11.

Kézmosás után a szubdiákonusok a kenyerek egy részét az archidiákonushoz hozzák, aki az oltárra teszi azokat, veszi a pápától felajánlott bort (amula pontificis) és a kanálkán át a mise-kehelybe önti, majd rendre beleönti a kehelybe a diákonusok borát is. Az archiparaphonista (az énekes mestere) vizet kereszt alakban szintén a kehelybe önt.

Erre a pápa leszáll trónusáról és a két diákonus kíséretében az oltár legfelsőbb lépcsőjére áll, ahol a diákonusok és a *presbyter hebdomadarius* kenyerét veszi át; végül az *oblationarius* azt a kenyeret (rendesen kettőt) hozza, mellyel a pápa misézni fog. Az áldozati kenyér mellé állítja az archidiákonus a kelyhet és reácsavarja a fogantyúra a kendőt.

A kenyereket *paténákra* is fektették; ezek lapos, a szélén felemelkedő tányérkák voltak. Zephyrinus pápa († 218.) üveg paténákat használt. Orbán elrendelte az ezüst paténákat és Róma számára 25 ezüst paténát készíttetett. Konstantinus császár a Titulus Equitinek 1 ezüst, a lateráni bazilikának 7 arany és 16 ezüst, a Hierusalemtemplomnál (Santa Croce) 1 arany és 1 drágakövekkel kirakott ezüst, Szent Ágnes temploma 1 arany és 2 ezüst paténákat nagyobb ünnepek alkalmával használták. Sergius pápa († 701.) paténája közepén piros és kék drágakövekből kirakott kereszt, IV. Gergely († 844) paténáján Krisztus, IV. Leo († 855) paténáján Krisztus, Mária és az apostolok képe látható.

A kelyhek is üvegből voltak kezdetben (Tertulián!). De a *Liber Pontificalis* már I. Szilveszter pápa († 335) idejéből arany és ezüst, drágakövekkel ékített kelyheket sorol fel. A kelyhek súlya 1 és 12 pont között változott.¹

A hívők a szent vérrel kevert bort arany és ezüst serlegekből is itták. A scyphus tartalma 25 liter lehetett.

Idővel e szerek is ügyesebbek és könnyebbek lettek.

A kézmosáshoz szolgáló felszerelések is nagyon értékesek voltak.

A felajánlás után a püspökök a pápa mögé állottak az oltár lépcsőjére, az archidiákonus a pápa jobbáéhoz, a 2-ik diákonus baljához állott, a többi diákonus a püspököket vették közre, a szubdiákonusok az oltár mögé állottak, tehát háttal a népnek és szemben a pápával, a kinek feleltek ha énekelte „Per omnia saecula“ stb.

A mai *Suscipe* és *Offerimus* akkor ismeretlen volt; helyüket elfog-

¹ Beissel: Altchristl. kunst u. Liturgie, 319—321. o.

lalta az *oratio super oblata* (a mai *secretata*), melyben mély csöndben arra kérte a pápa az Istent, hogy fogadja kegyesen a hívők áldozatát. Csendes imádsága (*secretata*) alatt a schola cantorum még mindig az Offertorium zsoltárait énekelte mindaddig, míg a pápa jelt nem adott. *Duchesne* szerint¹ az *oratio super oblata* bevezető az *Oratio fratres* volt és a *praefatio* kezdete, az *Amen*, vagy *per omnia saecula...* befejezője annak a csendes imának, melyben a pápa felszólítására a nép is felajánlotta az Úrnak áldozatát.

A *Sursum corda*-t felemlíti szt. Ciprian is.²

Az Offertorium befejezése és a kánon bevezetője a *Praefatio*. Három része: a *bevezetés*, (*per omnia saecula stb.*), a *hálaadás* (*Vere dignum et c. stb.*) és a *dicsőítés* (*Per quem maistatem... Sanctus... Hosanna... Benedictus*) már akkor is megvolt. De a szöveg maga annyira változott, hogy százakra ment a száma. *Duchesne* szerint² a pap maga változtathatta az ünnep és hangulat szerint. Ma csak 11 van használatban.

A *Sanctus* alatt mélyen meghajolva állott az egész segédlet: csak a pápa emelhetette fel a fejét, hogy megkezdje a misének legfontosabb részét: a Kánont. *Surgit pontifex solus intrans in Canonem*.

¹ Orig. du cult. chrétien: 167. o. — ² De domin. oratione, 31. — ³ i. hely. 171. o.

VI.

Kánon.

A tridenti szent zsinat a kánon eredetét apostoli hagyományra vezeti vissza.¹ Hogy az apostoli eredet mellett mennyit kell a kánon szövegéből az egyes pápáknak tulajdonítani, arról hallgatnak a források. Annyi bizonyos, hogy mai szövegéhez Nagy Szent Gergely óta nem nyúlt senki.

Nagy Szt. Gergely is csak annyit változtatott a hagyományos szövegen, hogy a „Hanc igitur“ megbővült e szókkal: „... diesque nostras in sua pace disponas“, hogy a „Pater noster“-t ő csatolta a kánon végéhez a „Liberā nosquaesumus . . .“ kezdetű gyönyörű imával együtt, még pedig az akkor dühöngő rettenetes pestis emlékére.² Megváltóztatta azután még a „memento vivorum“ és „mortuorum“ helyet is.³

I. Ince pápa († 417.) idejéig ugyanis az élőkről és holtakról csak az átváltozás után emlékeztek meg. Gergely pápa intézkedésére a „memento vivorum“ az átváltozás előtt, a holtakról való megemlékezés az átváltozás után történt és történik most is.

A kánon e szerint már az ősi misénél is három részből állott: az átváltozás előtti részből, az átváltozás szavaiból és az átváltozást követő imákból.

Az átváltozás előtti kánon három imából állott, melyek központja volt a „memento vivorum“.

A megemlékezés neve volt: „oratio super diptycha“.

A diptycha két táblából állott, melyeket csat, vagy szalag fűzött össze, külsejük pedig díszes domborművekkel borított réz, ezüst, arany, vagy elefántcsont táblából állott. Mikor a diptychonok használata már nem volt szokásban, a drága táblákat az evangelium, vagy más liturgikus könyv bekötésére fordították.⁴

¹ Sers. XXII. De sacrif. missae c. 4. — ² La civilta Catt. 1905. II. 473. — ³ Probst: Die abendt Messz. 253. — ⁴ Kraus: Reil. Encyclog. I. 364; Schüd. Past. theol. 506; Beissol i. h. 322.

A diptychonba volt bejegyezve az egyházi és világi előljárók és az Egyház különös jótevőinek neve. A kiközösítés esetén a diptychonból a név is eltűnt; akinek neve pedig életében ott szerepelt az élők diptychonjában, az halála után a holtak diptychonjába is belekerült.

Ünnepélyes szert. mise alkalmával a diakonus a szószékről olvasta le a neveket és ajánlotta azokat a hívők különös imájába. Csendes misén maga a pap olvasta fel.

Hogy a püspök imája hathatósabb legyen, felhívja a diadalmaszkodó Egyházat is, hogy kérését az Úr trónusa előtt támogassa. Az első a bold. Szűz : utána 12 apostol és 12 vértanú neve következik. A vértanúk az első négy századból vannak véve, ami változatlanul megmaradt mai napig, még pedig oly vértanúk szerepelnek, akiket Róma különösen tisztelt. Hitvallók nem szerepelnek : ami ismét a kánon ősrégi eredete mellett bizonyít.¹

Az átváltozás legszentebb pillanatában a papság a következőképen állja körül az oltárt : a pápa mögött az első lépcsőn áll az archidiakonus, mögötte a hét szolgálattelvő (hetes) püspök, a legidősebb a közepén. Tőlük jobbra-balra az áldozárok a diakonusokkal. Az oltár jobb oldalán acolythust látunk, aki a kánon kezdetétől a mise paténáját gyolcsba (virido) takarva tartja. (A mostani római ritusban a patenát a szubdiakonus tartja.) A pápával szemben, tehát háttal a népnek áll a hét szubdiakonus, felelve a pápa énekére. Az énekesek a kánon kezdetén elhagyták az oltárt és helyükre tértek vissza. A hét szubdiakonus mögött áll a hét acolythus is hatalmas hét gyertyával. A pápa trónusa körül a pápai udvar tisztviselői foglalnak helyet.

Az év hét főbb ünnepén (karácsony, vízkereszt, húsvét éjjele, húsvét másodnapja, Urunk mennybemenetele, pünkösd, Péter és Pál napja) a segédkező püspökök és papok a pápával együtt mondták a kánon, tehát az átváltozás szavait is. Emléke fennmaradt a papok és püspökök felszentelésénél. Az archidiakonus azért minden segédkezőnek testkendőt ad, rajta a kettős áldozattal, hogy azok fölött mondassák a kánon imáit.

A „Nobis quoque peccatoribus“ szavaira felemelik addig mélyen meghajtva tartott fejeiket a diakonusok, az archidiakonus pedig a „per quem haec omnia“ szavaira a pápa mellé lép, hogy segédkezzék az Úrfelmutatásnál.

¹ Duchesne : Orig. du culte chrétien. 172.

Mert az Úrfelmutatás nem történt rögtön az átváltoztatás után, hanem csak a kánon végén, még pedig úgy, hogy az archidiákonus megfogta a purificatoriummal a kehely két fülét, kissé felemelte azt, mialatt a pápa az ostyát a kehely fölé tartva e szavakat mondotta: „per omnia saecula saeculorum. Amen.“ A kelyhet magasra tartani nem kellett, mert a pap úgylis a népfelé fordúlva misézett. A kehely és az ostya felemelése azért történt, hogy a nép imádja Krisztus szent testét és véréét. Az Oltáriszentséget közvetlenül az átváltoztatás után a miséző pap csak Berengarius (XII. század) tévtana óta imádja és mutatja fel a népnek.

A kánont befejezi és a szt. áldozást előkészíti a „Pater noster.“

VII.

Kenyértörés.

A kenyértörésen ismerték meg Krisztust apostolai. Az első keresztények is állhatatosak valának az apostolok tanításában, a kenyérszegecs közösségében és az imádságokban.¹

A kenyértörés előkészítője az áldozásnak. Mindkettőt a Pater noster vezeti be.

Szt. Jeromos szerint² a Miatyánkot Krisztus Urunk utasítására mondották el már az apostolok is a szt. áldozásnál.

A kenyértörés azonban nem következett nyomban a Libera után. Megelőzte előbb még a commixtio és a pax.

Ősi, kedves népszokás volt, hogy a püspökök egymásnak különösen húsvétkor megküldötték az egyetértés jeléül az oltáriszentséget. Rómában a pápa a szt. mise oltáriszentségéből áldásával és üdvözletével együtt küldött azoknak a papoknak is, akik nem lehettek jelen a szentmisén. A papok azután a pápától küldött oltáriszentséget összevegyítették saját áldozatukkal, miközben a pápa áldását és üdvözletét, a Pax Domini-t, melyet csak a püspököknek volt szabad kimondani, hangosan mondották. Az áldás és püspöki üdvözlet emléke, a pax megmaradt a misében napjainkig, de az oltáriszentség szétküldését a becsúszott visszaélések miatt már a laodicäai zsinat (372.) beszüntette.

A római misében a pápa a „Pax Domini“ után összevegyítette saját áldozatát azzal az oltáriszentséggel, melyet mise kezdetén ünnepelesen oltárra tettek, s mely megmaradt egy másik szt. miséből. Azzal tehát, hogy a kehelybe beleejtette, jelezte, hogy az Újszövetség áldozata nem szakad meg és Jézus Krisztus teste és vére az áldozat után is megmarad. E régebbi oltáriszentség neve volt *sanctum*, míg a misén átváltoztatott áldozatot *oblata* (sanctificata) névvel jelezték. Látni fogjuk, hogy a pápa maga is megtöri az egyik ostyát, egy részét

¹ Ap. csel. 2. 42. — ² Lib. III. adv. Pelag.

az oltáron hagyja, majd, ha trónusához megy, hogy „az oltár áldozat nélkül ne maradjon,“ „ . . . dum missarum solemniter peraguntur, altare sine sacrificio non sit.“

A békét, melyet a pápa hívei számára leesdett, szimbolikusan közvetíti is. A pápa azért megcsókolja az archidiákonust, az pedig a legidősebb püspököt és így sorra a népig, hol a férfiak a férfiakat, a nők a nőket csókolják meg a béke és egység kifejezéséül.

„Separatim viri et feminae . . .“, később csak megölelik egymást, a 13-ik századtól kezdve pedig, hogy a sok rendetlenségnek elejét vegyék, az instrumentum pacis, vagy pacificale jött használatba, melyet rendre csókoltak.

Ezek után a pápa a két mise-ostya (kenyér) közül az egyiket megtöri, az egyik megtört felet az oltár számára elteszi (sequestratim), a másik felet a fennmaradt második egész ostyával arra a patena-ra helyezi, melyet a diákonus tart eléje. Erre az oltárt elhagyva trónusához megy, hogy jelt adjon a tulajdonképeni kenyértöréshez.

Mivel az összes áldozati kenyereket meg kell törni, az archidiákonus a szubdiákonus regionariusnak odaadja a misekelyhet, aki azzal az oltár jobb oldalához lép. Ezalatt felvonulnak a szubdiákonusok az acolythusokkal: az acolythusok mindegyike drága gyolcsból készült zacskókat hoz, melyek száját felnyitják a szubdiákonusok, hogy az archidiákonus beletehesse az oltáriszentséget. E zacskókban (saccula) viszik majd el az oltáriszentséget a szomszéd templomokba, a betegekhez, vagy a foglyokhoz.

Ezalatt az énekesek elénekelik az „Agnus Dei“-t, melyre I. Sergius pápa (687—701.) óta a nép „miserere nobis“-szal felel.

Az apsisban a pápától jobbra és balra elfoglalták helyeiket a püspökök, papok és diákonusok. Az acolythusok elviszik hozzájuk a zacskókban az oltáriszentséget, melyet azok darabokra törnek és a szubdiákonusok tányérjára (patena) tesznek, hogy azokkal megáldoztassák a népet.

A kenyértörés alatt közeledik a pápához három hivatalnok, a nomenclator, a saccellarius és a vicedomus (háznagy) jegyzője, hogy felírják azok neveit, akiket a pápa vagy a háznagy a szent mise után következő ebédre meghív. A neveket azután közlik az illetőkkel.

Ennyi maradt meg emlékül a régi szeretet lakomákból.

VIII.

Áldozás.

A kenyértörést követi a pápa, a papság és a nép megáldoztatása.

Elsőnek a pápa áldozik. A diakonus elhozza azt az ostyát, melyet maga a pápa az oltárnál már megtört volt, míg a másik diakonus a kelyhet hozza, a pápa a széttört ostya egyik részét megtartja magának, a másik részét beleejti a kehelybe, mialatt a mostani imát mondja :

„Commixtio et consecratio, etc“... Azután megcsókolja az archidiakonus, magához veszi az Úr testét és iszik a kehelyből, melyet az archidiakonus nyújtott neki. (Confirmatur ab archidiacono . . .) Erre az archidiakonus az oltárhoz lép, a mise-kehelyből keveset a borral teli korsóba (scyphus) önt és a kelyhet az első püspöknek nyújtja.

A többi papság Krisztus testét a pápa kezeiből, a szt. vért pedig az első püspöktől kapja. Miután a papság közül már mindenki részesült Krisztus szent testében és vérében, a misekehely megmaradt tartalmát az archidiakonus a scyphus-ba önti, a kelyhet a subdiaconusnak adja, aki azt kitisztítva egy acolythussal a sekrestyébe (paratorium) viteti.

Ekkor hirdeti ki az archidiaconus az oltár egyik oldaláról a következő stáció helyet.

A nép megáldoztatása alatt éneklí a schola cantorum a communio-t.

A legelőkelőbbeket (előbb a férfiakat, azután a nőket) a pápa maga áldoztatja meg ; a szt. vérrel kevert borból kis cső (pugillaris) segítségével az archidiakonus ad nekik. A hívők közül a többi férfiú a püspöktől kapja a szt. testet, a diakonusoktól a bort: a nőknek mindkettőt áldozó papok adják.

A hívők tehát csakis a szt. vérrel vegyített bort kapták, mert nagy számuk a kiöntés és profanizálás veszélye nélkül a misekehelyből már nem ihatott volna. A szt. vérrel való keverés ennél fogva csak átmenet

volt: később csak tiszta bort kaptak. 14. századból származó Ordo Romanus XIV. old. már előírja, hogy a pápai misében mindenki, aki a pápától Krisztus szent testét vette, a szubdiákonustól bort kapjon, „hogy száját kiöblitse.“ Sőt bármilyen kehelyből kaphat az bort.

Rómában a pápa most is csak az ostya egyik részét veszi magához: a másik rész a biboros-diákonus és szubdiákonus megáldoztatására szolgál. A püspökszentelésnél pedig szintén más kehelyből tiszta bort isznak a neopresbyterek.

Hogy a 9.-ik században Rómában Krisztus testét a férfiak kezébe, a nőknek pedig kendőjébe tették-e, úgy, hogy maguk áldoztatták meg magukat, vagy pedig nyitott szájukba nyelvükre fektették-e, az Ordo Romanus I-ből világosan nem érthető. De valószínűleg az utóbbi volt szokásban.

Az áldoztatás után a pápa az oltárhoz lép és miután az énekesek az adott jelre a communio zsoltárát a szokásos „Gloria Patri et Filio“ eléneklésével befejezték és az antifonát megismételték, a pápa „Dominus vobiscum“ után eléneklí az utolsó hálaadó imát (Oratio ad complemendum). A diákonustól eléneklí „Ite missa est“ után a pápa a sekrestyébe vonúl. Szent János evangéliumát akkor még nem mondták.

Az Ordo Romanus szerint a menet a következő: elől megy a hét gyertyátvivő acolythus, vezeti őket a szubdiákonus regionarius füstölővel a kezében. Az úton a sekrestye felé először a püspökök, azután rendre a papok, szerzetesek, énekesek, zászlóvivők, tanítók, acolythusok, a keresztvivők, a harangozók, sekrestyések és az ajtókat őrzők e szavakkal: „Jube, Domine benedicere“ „áldj meg minket Urunk“ a pápa áldását kéri; a pápa rendre megadja azt e szavakkal: „Dominus vos benedicat“ „az Úr áldjon meg benneteket“, mire valamennyien „Amen“-nel felelnek.

A pápa belép a secretariumba, leteszi a miseruhákat, visszanyargal a lateráni palotába és szíves vendégszeretettel fogadja azokat, akiket a nomenclator útján asztalához hívott.

Triclinium.

Ha Rómában a jámbor zarándok kilép a lateráni bazilikából, balra a palotától, közvetlenül a Scala Santa mellett, diadalkapú alakú romot lát, melynek fülkéjéből gyönyörű szép mozaik ragyog le a nézőre.

III. Leo pápa tricliniumának maradványai ezek és a mozaik utánzata annak a régi, szép képnek, mellyel III. Leo díszítette fel ebédlőjét.

A tricliniumba vezette be a pápa szt. miséje után vendégeit. Itt fogadta a zarándokokat, itt tárgyalt a követekkel és itt fűzte mind szorosabbra a kapcsolatot Egyház és világi hatalom között.

E gondolatot akarták kifejezni a képek is. Az apsis közepén Krisztust látjuk azon a misztikus hegyen, melyből négy forrás fakad: jobbján 6, balján 5 apostol áll. Krisztus felemeli kezét, hogy megmondja azt, amit a mozaikra felírt a művész: „Menjetek, tanítsatok minden népet . . .“ Baljában nyitott könyvet tart az Úr e szavakkal: „Béke veletek.“ Az egész képet körülfutja a felírás: „Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön a jóakarató embereknek.“

Az apsis mellett a két falon igen fontos két kép látható. Az egyik az Üdvözítő ül a trónuson; jobbjánál Szilveszter pápa térdel, akinek Krisztus átadja a kulcsokat, balján Konstantinus császár, aki lobogót kap. A másik képen már Krisztus földi helytartója, Szt. Péter ül a trónuson: ölében fekszenek a kulcsok, jobbjával Leo pápának palliumot, baljával Nagy Károlynak lobogót nyújt. Mindkettő térdel Szt. Péter előtt és mindkettőnek fejét a négyszögletű gloriola veszi körül annak jeléül, hogy a kép mindkettőnek életében készült. A kép alá odairta a művész jámbor hite: Szt. Péter, adj életet Leo pápának és győzelmet Károly királynak; az egészet pedig körülveszi a felirat: Gloria in excelsis Deo . . . És benne kifejezte a kép azt, amit az Istentől rendelt egyházi és világi hatalomnak egyöntetű működésével el kell érnie a földön: Isten dicsőségét, az emberek boldogságát!

III. Leo 797-ben két tricliniumot építtetett: a kisebbikben a vicedomus, a nagyobbikban a pápa vendégelte meg a meghívottakat. A nagyobbikban később zsinatokat is tartottak. A terem végén ez az ima volt olvasható: „Úr Isten, akinek jobbjá felemelte Szt. Pétert, amint a vizen járt és apostol társát, Szt. Pált, háromszoros hajótöréstől megmentette, szent kezed védje e házat és mindazokat a hívőket, akik itt étkeznek és apostolod adományai fölött örvendeznek . . .“

11. ábra. Mozaik a lateráni Tricliniumban. (Beissel: 327).

Igy járja át a kereszténység szelleme mindazt, ami emberi volt és szenteli meg azt, szomorkodva a szomorkodókkal, ujjongva az örvendezőkkel. A későbbi századok vezeklő szelleme pedig odaépíti a tricliniumok mellé a Scala Santa-t, a szent lépcsőt, melyet zarándokok ezrei illetnek csókjaikkal . . .

És ha bűnbánó lélekkel felcsúszik térdén a zarándok a keresztút feszületéig, maga előtt látja Szt. Ilona templomát: S. Croce-t, a Szt.

kereszt bazilikáját, mögötte pedig a messze távolban Szt. Péter temploma emeli égnek hatalmas kupoláját. A letűnő nap biborral önti el a ragyogó keresztet, kereszt keresztet üdvözöl és a bugó harangok zúgása hirdeti: „Ime a keresztnek fája, melyen ott csüngött a világ üdve!”

Mi más a szent mise, mint Golgotha, melyhez térdén csúszik fel a keresztény lélek, hogy imádja a világ üdvét a keresztfán...?!...!

Szász József, György Dénes, Vitos Pál, Pál Gyula, Pokorny Lőrinc, Molnár József, Kronberg János, ifj. Pál István, Kuncz Ferenc, Bujáky Domokos, Lóky Zoltán, Ferencz Károly, Kályáni Ferenc,

Páll Béla, Pollák Vilmos, Dr. gróf Logothetti Orestesz, Pál István, Dr. Gyárfás Elemér, Dr. Kiss Menyhért, P. Jánosy Béla.

AZ EGYESÜLET 1905/1906. ÉVI TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA.

Az év története.

Az 1904—5. egyesületi évnek az alábbiakban adandó rövid történetében időrendi sorozatban akarom felsorolni azokat az adatokat és eseményeket, melyek hivatva vannak tanuságot tenni arról, hogy az egyesület tisztikara és tagjai mennyire törekedtek a kitűzött szent és nemes célok elérésében munkálkodni. Mint ebben a munkában részt vett és érdekelt, nem hivatásom e működés felett bírálatot mondani, csak történetirői hűséggel akarom e rövid beszámolót közreadni.

Az egyesület ügyeit a múlt évi záró közgyűléstől az ideai megalkulásig a tisztikarnak Kolozsvárott maradt tagjai intézték Szentpéteri Gyula elnök és Pollák Vilmos titkár vezetésével.

A szünidei tisztikar a rendes adminisztratív ügyek elintézésén kívül kiadta a múlt évi Évkönyvet, mely 1905. év október havában hagyta el a sajtót.

Az 1905—5. évi tisztikart és választmányt az 1905. október 4.-én megtartott rendes alakuló közgyűlés választotta meg és pedig a következő eredménnyel:

Elnök Gróf *Logothetti* Oresztesz, alelnök *Gyárfás* Elemér, főtitkár *Pollák* Vilmos, titkár *Lóky* Zoltán, főjegyző *Bujáky* Domokos, jegyzők Br. *Apor* István és *Davidá* Leó, pénztáros *Páll* Béla, ellenőr *Pál* István, háznagyok *Kályáni* Ferenc és *Kronberg* János, könyvtáros *Elekes* Márton, számvizsgáló bizottság elnöke *Vitos* Pál, tagjai *Kuncz* Ferenc és *Szász* József, választmányi tagok *Rak* József, Dr. *Vékony* Gyula, *Szentpéteri* Gyula, *Kiss* Menyhért, *Jánosy* Béla, *Száva* Kristóf, *Molnár* József, *Pál* Gyula, *Adelmann* Géza, *Pokorny* Lőrinc és *Ferencz* Károly.

Ugyancsak ez alakuló közgyűlés tiszteletbeli tagokká választotta Dr. *Hirschler* József szemináriumi igazgatót, Dr. *Pósta* Béla egyetemi tanárt és Dr. *Erdélyi* Károly főgimnáziumi igazgatót.

Október hó 6.-án, az aradi vértanuk emlékezetére az egye-

sület ünnepélyes gyász isteni tiszteletet rendezett, melyre meghívta az egész egyetemi ifjúságot.

Október hó folyamán az elnökség kérést intézett különböző testületekhez és intézetekhez, hogy könyvadományokkal támogassák egy egyesületi könyvtár létesítését. E kérések eredményeképpen 500 kötet könyvet adományozott a *Pannonhalmi Szent Benedekrendi főapátság*, s szintén könyvadományokat küldöttek Gr. *Majláth József*, Dr. *Prohászka Ottokár*, *Tóth Mike*, a *Szent István Társulat*, a *Központi Papnevelő Intézet* és a *Csanádegyházmegyei Növendék Papság*. E nagylelkű adományozóknak az egyesület nevében e helyen is hálás köszönetet mondok.

Az október 24.-én tartott rendes választmányi gyűlés Gyárfás Elemér alelnök kezdeményezésére megalakította a *Szociális szakosztályt*, melynek összejövetelein élénk érdeklődéssel kísért előadás-ciklust tartott Dr. *Bochkor Mihály*, az Erdélyi Róm. Kath. Státus titkára.

Október 28.-án *felolvasó* ülést rendeztünk a városháza nagytermében, a következő műsorral:

1. Elnöki megnyitó, mondja gróf Logothetti Oresztesz elnök.
2. Szaval György Dénes tj.
3. A dogmákról felolvasást tart Ft. Rak József úr, segédlelkész.
4. Elbeszélés, felolvassa Kölönte Béla tj.

Október 28.-án kelt kérésünkre az Erd. Róm. Kath. Státus Igazgató-tanácsa 16 köbméter tűzifát adományozott egyesületünknek, miéért az elnökség az egyesület hálás köszönetét tolmácsolta.

Védőszentünknek, Szent Imre hercegnek ünnepén, november 5.-én a Szent József szeminárium ifjúságával együttesen ünnepélyes isteni tiszteletet tartottunk, november hó 15.-én pedig ünnepélylyel adóztunk emlékezetének. A róm. kath. főgimnázium dísztermében rendezett ünnepély műsora ez volt:

1. Himnusz, énekli a Kolozsvári Dalkör.
2. Megnyitó beszéd, mondja gróf Logothetti Oresztesz elnök.
3. Illuziók, felolvassa Réthi Rózsika.
4. a) Guonod: Ave Maria.

b) Gabriel Marie: Sérénade Badine. Gordonkán előadja: Dr. Forrai András, zongorán kíséri Dr. Papp Alajos.

5. Lourdes és Pádúa, refleksiók, felolvassa Gyárfás Elemér alelnök.

6. Népdalok, zongorán előadja Béli Judith grófnő.
7. Versek, felolvassa Csura Miklós.
8. Záró beszéd, mondja Pál István tb. elnök.
9. Kuruc nóták, énekli a Kolozsvári Dalkör.

November hó folyamán a katolikus társadalom három vezérét sikerült egyesületünk védnökeiül megnyernünk. Dr. *Városy* Gyula kalocsai érseket, Dr. *Prohászka* Ottokár székesfejevári püspököt és *Fehér* Ipoly pannonthalmi főapátot, kik mindhárman szívesen tettek eleget kérésünknek s biztosították az egyesületet jóindulatu támogatásukról.

November 27.-én Br. *Apor* István jegyző állásáról lemondott, s az így megüresedett tisztségre a december 10.-i rk. közgyűlés *György* Dénest választotta meg.

Öszinte hálával és köszönettel kell felemlítenem, hogy nov. 29.-i kelettel a *Gyulafehérvári székeskáptalan* 200 korona adomány-nyal *alapító tagjaink* sorába lépett be.

December hó 5.-én tiszteletbeli elnökünk, *Pál* István apát-kanonok úr egy terjedelmes, lelkes hangú felhívást küldött az Erd. Róm. Kath. Státus főgimnáziumainak igazgatóihoz, melyben egyesületünk missziójának ismertetésével kapcsolatban kíséri őket egyesületünk támogatására. Hogy buzdítsák az intézeteikből kikerülő ifjakat az egyesületbe való belépésre, s ők maguk is segítsenek minket működésünkben. E felhívás egész terjedelmében a következő:

Kedves barátaim!

Ti és veletek gimnáziumaink tanári testületei lelkes odaadással szolgáljátok a ker. kath. oktatás-nevelés szent ügyét. Egész működésetek mutatja, hogy önzetlen munkásai vagytok az ügynek; legnagyobb jutalmatoknak természetes oknál fogva azt tartjátok, ha munkátoknak eredménye is van, nem pillanatszerű, felcsillanó s hamar elenyésző, hanem tartós, lehetőleg állandó. Nem is volna munkátoknak értelme s értéke, ha nem ezen állandóság érdekében dolgoznátok.

Hosszas munkátoknak eredménye gyanánt bocsátotok ki évenként egy-egy rajt az ifjúságból az érettségien, mely az intézetből távozva tovább megy feladata szerint az egyetemre felsőbb tanulmányokra. Szerencsések vagytok, ha úgy neveltétek őket, hogy a

jóban tovább haladhatnak és az élet kezdetének nehézkes útján el nem esnek.

Hogy ez ne történhessék, mi itt az egyetemi városban, amint különben már annak idején értesítettek, a középiskolákat végzett ifjak számára a Szent Imre Egyesületet szerveztük. Ebben mi a Ti munkátokat akarjuk folytatni tovább vinni. Meg vagyok győződve, hogy nagy megnyugvástokra van ezt tudni s örömmel veszitek jelentésemet arról, hogy egyesületünk oly szépen virágzik, hogy valóban szép jövőt jósolhatni neki.

Virágoznia is kell hova-tovább annál inkább; Isten őrizzen, hogy az a nagy érdeklődés, amely iránta most mindenfelől nyilvánul, csak az újdonság ingeréből származzék, később mint idejét múlt divat elmuljék és helyébe a közönyösség lépjen. Az élet tapasztalata azonban int, hogy a míg élénk az érdeklődés, addig siessünk fiatal Egyesületünket úgy megerősíteni, hogy később esetleg a közöny hidegét is kiállhassa.

Mi az egyesület szervezése által a Ti munkátokat folytatjuk; jertek tehát segíteni nekünk a Ti munkátok tovább vitelében, hogy láthassa — érezhesse az ifjuság, hogy lélekből voltatok tanárai s állandó javát akarjátok.

Buzdítsátok az *abiturienseket*, hogy legyenek tagjai Egyesületünknek, lépjete abba Ti is be, legyetek pártolóink egyenkint és testületileg és terjesszétek Évkönyveinket, a mikből láthatni, hogy már is szép munkát végeztünk.

Mélyrehatóbb lesz erkölcsi értéke a tanári testületek működésének, ha az ifjuság látja, hogy tanára nem hagyja el, hanem fenntartja az iskolán kívül is az érintkezést vele.

Pártfoglaljátok tehát ügyünket.

Kolozsvárt, 1905. évi december hó 5-én.

Barátotok

Pál István

apát-kanonok, tb. elnök

A karácsonyi szünetidőben s a tanév második felének kezdetén tevékenységi időnk legnagyobb részét a farsang folyamára tervbe vett táncestély rendezése vette igénybe. Így ezen idő alatt nyilvános szereplésünk mindössze egy felolvasó-ülés volt, melyet szociális szakosztályunk rendezett februárius hó 18.-án a Keresztény Munkás-Egyesületben. A nagy számban megjelent munkások előtt beszédet mondott *Pál István* apátkanonok úr, egyesületünk tiszte-

letbeli elnöke, felolvasást tartott *Gyárfás* Elemér alelnök s szavalt *Pollák* Vilmos főtktár.

Februárius 24.-én tartottuk meg „*Imre Estély*“-nek nevezett táncmulatságunkat a New-York szálló földszinti termében, a legfényesebb erkölcsi és anyagi siker jegyében. A szép eredményre döntő befolyással volt a nagyközönség támogatásán kívül főleg az, hogy védnökökül megnyerhettük a kolozsvári katolikus előkelőségek színe-javát úgy úrnőkben, mint férfiakban. Az estély védnökei voltak: Barcsay Domokosné, Br. Bánffy Ernőné, Gyárfás Lászlóné, Heinrich Józsa, Br. Jósika Jozefin, Br. Wesselényi Miklósné, özv. Zeyk Dánielné, özv. Br. Zeyk Józsefné, Br. Bálintitt József, Gr. Béli Ákos, Br. Bornemissza Elemér, Dr. Buday Kálmán, Dorgó Albert, Dr. Farkas Lajos, Dr. Hirschler József, Br. Jósika Gábor, Br. Jósika Sámuel, Dr. Lukáts Adolf, Matskássai Pál, Merza Lajos, Pap Farkas, Pál István, Dr. Pósta Béla, Dr. Szabó Dénes, Dr. Szamosi János, Dr. Szentkirályi Ákos, Dr. Torma Miklós és Gr. Wass Jenő.

A rendező-bizottság élén mint elnök Dr. *Papp* Alajos tb. szolgabíró működött, s az ő tevékenységének nagy része volt a sikerben. A közgyűlés által neki megszavazott köszönetet ez úton is tolmácsolom.

A bizottság elnökségét alkották kivülről Gr. *Logothetti* Oresztesz, az egyesület elnöke, s *Gyárfás* Elemér, *Holl* Jenő, *Hoór* Károly, *Jánosy* Béla és *Pollák* Vilmos, mint rendező bizottsági alelnökök. Az estély az egyesület pénztára javára 630 koronát jövedelmezett.

A március 15.-iki nemzeti ünnepnapon egyesületünk ismét ünnepélyes isteni tiszteletre hívta meg az egyetemi ifjúságot, mely az egyetemi tanácscsal élén részt is vett azon. Ez alkalommal elnökségünk felkérésére Dr. *Szekeres* József plébános úr mondott nagyhatalmú szentbeszédet.

Május 6.-án elnökségünk testületileg üdvözölte Dr. *Hirschler* Józsefet, Kolozsvár új plébánosát, s jelen voltunk a beiktatási szertartáson. A díszebéden egyesületünket *Pollák* Vilmos főtktár képviselte.

*

Ezek voltak az év azon eseményei, melyeket mint egyesületünknek megalakulását és fontosabb nyilvános szerepléseit felemlítendőknél tartottam.

Ezekon kívül igen sok időnköt vette igénybe az állandó admi-

nistratív ügyek intézése. Ezeknek során tartottunk 2 rendes és 1 rendkívüli közgyűlést, 6 rendes és 3 rendkívüli választmányi gyűlést.

Egyéb, az egyesület beléletére vonatkozó adatok vagy események felsorolását e helyen nem tartom szükségesnek.

*

Midőn ez Évkönyvet, mint az egyesület 1904—5. évi működésének egyik maradandó emlékét az érdeklődő nagy közönségnek és tagjainknak kezébe adjuk, az olvasókat csak annak az elbírálására hívjuk fel, hogy meg volt-e bennünk az *igyekezet* kitűzött és elnökünk bevezető soraiban is körvonalozott céljainak és eszményeinek elérésére törekedni. Úgy hisszük, meg.

S midőn most az elmúlt évre visszatekintünk, hálát kell adnunk a Mindenhatónak segítségéért, s köszönetünket nyilvánítanunk mindazoknak egyenkint és összesen, akik munkánkban támogattak.

Külön csak egy embernek akarok őszinte, igaz szívből fakadó köszönetet mondani, Kegyelmes Fővédnökünknek, Gróf *Majláth* Gusztáv Károly erdélyi püspök úr Ő Excellenciájának. Ez évben is, mint az előzőkben, minden adandó alkalommal erősített és bízott, segített és irányított. Támogatott eszmékkel úgy, mint anyagiakkal.

Áldja meg érte az Isten.

Kolozsvárt, 1906, június havában.

Pollák Vilmos
főtitkár.

Pénztári kimutatás.

Az egyesületnek 1905—6. tanévben	összes bevétele	3791 K. 91 fill.
	<u>összes kiadása</u>	<u>3667 K. 74 fill.</u>
Pénztári készlet		124 K. 17 fill.
Az egyesület alaptőkéje		813 K. — fill.
Vagyonunk		<u>937 K. 17 fill.</u>

Kolozsvárt, 1906. május hó 30.-án.

Páll Béla s. k.
e. i. pénztáros.

A Szent Imre Egyesület tagjai:

Fővédnök:

Gróf Majláth Gusztáv Károly,
erdélyi püspök.

Védnökök:

Dr. Farkas Lajos,
egyetemi tanár.

Fehér Ipoly,
pannonhalmi főapát.

Gróf Károlyi Sándor,
főrendiházi tag.

Dr. Prohászka Ottokár,
székesfehérvári püspök.

Vaszary Kolos,
bíboros hercegprimás.

Dr. Városey Gyula,
kalocsai érsek.

Alapító tagok:

Gyulafehérvári Székeskáptalan.

Báró Jósika Josephine.

Dr. István Vilmos,
szombathelyi püspök.

A nagyváradi Székeskáptalan.

Pál István,
apátkanonok, tb. elnök.

Tiszteletbeli tagok:

Dr. Erdélyi Károly,
főgimn. igazgató.

Dr. Hirschler József,
kanonok, főesperes-plebános.

Dr. Márki Sándor,
egyetemi tanár.

Dr. Posta Béla,
egyetemi tanár.

Dr. Szabó Dénes,
egyetemi tanár.

Dr. Szamosi János,
egyetemi tanár.

Pártoló tagok:

Antal Áron,
főgimn. tanár.

Dr. Apáthy István,
egyetemi tanár.

Asbóth Viktor,
hittanár.

Báró Balintótt József,
nagybirtokos.

Bende Imre,
nyitrai püspök.

Gróf Beldi Kálmán,
nagybirtokos.

Besztercebányai Székeskápt.

Dr. Bochkor Mihály,
az erd. kath. Státus titkára.

Dr. Bozóky Alajos,
jogakadémiai tanár.

Büchler Pál,
főgimn. tanár.

Bubics Zsigmond,
kassai püspök.

Gróf Csáky Károly,
váci püspök.

Czimbalmos József,
főgimn. tanár.

Dessewffy Sándor,
csanádi püspök.

Dr. Erdélyi Károly,
főgimn. igazgató.

Ernszt Sándor,
orsz. képviselő.

Esztergomi Székeskáptalan.

Dr. Fejér Gerő,
hittanár.

Dr. Fischer Colbrie Agoston
kassai segéd-püspök.

Dr. Giesswein Sándor,
orsz. képviselő.

Gyárfás Károly,
földbirtokos.

Haller Rezső.

Hassák Vidor,
főgimn. igazgató.

Hager József,
főgimn. tanár.

Báró Huszár Károlyné,
Kalocsai Székeskáptalan.

Dr. Kászonyi Alajos,
plebános.

Dr. Kiss János,
egyetemi tanár.

Kohl Medárd,
püspök.

Gróf Korniss Berta †.
Gróf Logothetti Alfréd,
nagybirtokos.

Gróf Majláth József.

Marthy Pál,
főgímn. tanár.

Dr. Márki Sándor,
egyetemi tanár.

Meszlényi Gyula,
szatmári püspök.

Mihályi Viktor,
balázsfalvi érsek.

Nyitrai Székeskáptalan.

Polgár József,
főgímn. tanár.

Pozsonyi társas káptalan.

Radnai Farkas,
besztercebányai püspök.

Rétegi Géza,
főgímn. igazgató.

Szabó Antal.

Szabó György,
főgímn. tanár.

Dr. Szentkirályi Ákos,
gazd. tanintézeti igazgató.

Sz. Ferencrendi zárda,
Kolozsvár.

Dr. Szilveszter Ferenc,
főgímn. tanár.

Szöke Dániel,
házfőnök.

Szmrecsányi Pál,
nagyváradai püspök.

Dr. Ujfalusi József,
kanonok.

Váci Székeskáptalan.

51. Veszprémi Székeskáptalan.

Vucskits Jenő,
főgímn. tanár.

Ifj. Gróf Zichy János,
orsz. képviselő.

Gróf Zichy Nándor,
főrendiházi tag.

Zsigmond Endre,
tábori lelkész.

Tisztikar.

Tiszteletbeli elnök:

Pál István,
apátkanonok.

Elnök:

Dr. Gr. Logothetti Oeszt.

Főtitkár: **Pollák Vilmos.**

Titkár: **Lóky Zoltán.**

Főjegyző: **Bujáky Domokos.**

Jegyzők: **Davida Leo.**

György Dénes.

Pénztáros: **Páll Béla.**

Ellenőr: **Pál István.**

Háznagy: **Kályáni Ferenc.**

Másodháznagy: **Kronberg János.**

Könyvtáros: **Élekes Márton.**

Számvizsgáló-bizottság elnöke:

Vitos Pál.

Tagok: **Kuncz Ferenc.**

Szász József.

Alelnök:

Dr. Gyárfás Elemér.

Választmányi tagok:

Adelmann Géza dr.

P. Jánossy Béla.

Kiss Menyhért dr.

Molnár József.

Pál Gyula.

Pokorny Lőrinc.

Rak József.

Száva Kristóf.

Szentpéteri Gyula.

Vékony Gyula dr.

Póttag: Ferencz Károly.

Rendes tagok:

<p>Adelmann Géza dr.
 Albert Andor jh.
 Albert Vilmos tj.
 Allesz Ernő jh.
 5 Andersen Aladár jh.
 Anyegdzsi Gergely jh.
 Br. Apor István jh.
 Br. Apór József jh.
 Gr. Apponyi Rezső jh.
 10 Ausztlérlitz Vilmos sz. orvos
 Ágner Béla tj.
 Ávéd János jh.
 Bacsoni István jh.
 Bakcsy Zoltán jh.
 15 Balló Károly jh.
 Balogh József jh.
 Banner Benedek tj.
 Barcsay Adorján jh.
 Bartha Gyula jh.
 20 Bartha Gyula jh.
 Bartha Jenő oh.
 Barts Jenő tj.
 Bartunek Gyula jh.
 Bata Lukács jh.
 25 Bauer József tj.
 Bányai József jh.
 Belicza István jh.
 Bencze József jh.
 Bertalan Endre jh.
 30 Biró Balázs dr. ügyv.
 Biró Sándor jh.
 Bodó Ferencz jh.
 Boér Pál jh.
 Boga Lajos tj.
 35 Boga Ubáld tj.
 Bogdán Géza jh.
 Bokor Ferencz jh.</p> | <p>Borcsa Gergely tj.
 Bordeaux Hugó jh.
 40 Boross Lajos jh.
 Braun Lajos tj.
 Brósz Róbert jh.
 Bujáky Domokos tj.
 Bulbuk Ernő jh.
 45 Buszek Gyula tj.
 Buzás József jh.
 Cholnoky Imre jh.
 Csáby István tj.
 Csáky Mihály tj.
 50 Császár Károly jh.
 Császár Károly tj.
 Cseke Vincze jh.
 Csergő Gábor jh.
 Csiky Antal jh.
 55 Czipczer Gyula jh.
 Csura Miklós tj.
 Darvas István jh.
 Davida Leó jh.
 Daróczi József jh.
 60 Deák Gyula tj.
 Deák Viktor jh.
 Demény József jh.
 Demjén Endre tj.
 Demjén János jh.
 65 Dezső Gergely jh.
 Dombi János jh.
 Domokos Sándor jh.
 Dudás Géza tan.
 Duduhz Jenő jh.
 70 Duducz Zoltán oh.
 Eckwert László oh.
 Elekes Márton jh.
 Endes Gábor jh.
 Erőss József dr. tanár</p> |
|---|---|

- 75 Farsang Endre jh.
 Fára József tj.
 Fehér Imre jh.
 Fejér István jh.
 Fekete András jh.
- 80 Felcser Béla jh.
 Ferencz Károly jh.
 Ferenczi László jh.
 Br. Fiáth Tibor jh.
 Fischl Antal jh.
- 85 Fogarascher Ottó jh.
 Foris Salamon Andor jh.
 Fribeisz Gyula dr.
 Frölich Ottó tanár
 Fülöp Kálmán jh.
- 90 Gaberdéen Rezső tj.
 Gábor László jh.
 Gósa Aurél jh.
 Görög Aladár tj.
 Grucza Lipót jh.
- 95 Gyárfás Elemér dr.
 Gyenes Sándor jogszig.
 Gyémánt Miklós tanár
 Halász Sándor jh.
 Halmi Oszkár jh.
- 100 Hancz Ernő jh.
 Hancz Lajos jh.
 Hankó Elemér dr. várm. alj.
 Hatfaludy Pál jh.
 Haraly Béla tj.
- 105 Heinrich Gyula tj.
 Hermann Jenő jh.
 Hevessy László jh.
 Holl Jenő jh.
 Hoór Károly jh.
- 110 Hornyák Ferencz tj.
 Horváth Béla jh.
 Horváth Viktor tj.
 Hudolin Lajos jh.
 Ikrich Arnold jh.
- 115 Imre Lajos tj.
 Incze Gábor jh.
 Istvánffy Pál jh.
 Jaeger Aurél vas. hiv.
 Jancsó Béla tj.
- 120 Jakab Jenő jh.
 P. Jánossy Béla jh.
- Jovián Jenő jh.
 Kabdebó Lóránt jh.
 Kabdebó Kálmán oh.
- 125 Katona Endre tj.
 Karácsonyi Bálint jh.
 Kályáni Ferencz tj.
 H. Kelemen Ferencz tan.
 Kendefi Ödön jh.
- 130 Kepes János jh.
 Kikakker Ernő jh.
 Kiss Menyhért dr.
 Klemán János jh.
 Koller János hiv.
- 135 Kolozsy Márton jh.
 Konts Károly jh.
 Korodý Imre tj.
 Kornya Gyula jh.
 Kovács József jh.
- 140 Kovács Miklós jh.
 Kovács Zoltán jh.
 Kovácsy Ernő jh.
 Kölönte Béla tj.
 Kövér Vladimír jh.
- 145 Kracsméry Károly oh.
 Krisz Árpád jh.
 Kronberg János jh.
 Kun László s. lelkész
 Kuncz Ferencz jh.
- 150 Kupkay Miklós jh.
 Labancz Béla jh.
 Lager Ottó tj.
 Lakatos Sándor jh.
 Laurenczi Oszkár jh.
- 155 László Béla jh.
 László József jh.
 Lendvay Sándor jh.
 Lengyel István jh.
 Lengyel Zoltán jh.
- 160 Liskay Rezső jh.
 Gr. Logothetti Oreszt dr.
 Gr. Logothetti Arisztid
 Lóky Zoltán jh.
 Lőrinczy Dénes jh.
- 165 Ludvigh József jh.
 Lukács János jh.
 Br. Maillot János jh.
 Mandics Béla

- Maszalits Ferencz jh.
 170 Margetsch Jenő jh.
 Matheovics Ferencz jh.
 Matolay Viktor jh.
 Matza Albert tj.
 Márkos Sándor jh.
 175 Márton Andor lelkész
 Márton István tj.
 Máthé Mihály tj.
 Mátyás Jenő tj.
 Meskó János vas. hiv.
 180 Méra Jenő tj.
 Mihalovits Ottó jh.
 Mihályi Ernő jh.
 Mike Elek tj.
 Moldován János jh.
 185 Molnár Jenő tj.
 Molnár József jh.
 Moricz Sándor jh.
 Murgas Kálmán tj.
 Müller István gyógyysz.
 190 Nagy Imre jh.
 Sz. Nagy Gyula tj.
 Nagy János
 Nagy József jh.
 Nagy Károly tj.
 195 Nagy László oh.
 Naláczy István jh.
 Novák Jenő jh.
 Novák Sándor tj.
 Nuszbec Alajos jh.
 200 Olasz Péter jh.
 Oláh Béla tj.
 Orbán József tj.
 Orbán Elemér jh.
 Orlovsky József jh.
 205 Osztian Kálmán tj.
 Pap Alajos szolg.-bíró
 Pap István tj.
 Papp Loránt tj.
 Pál Gyula jh.
 210 Pál István jh.
 Páll Béla jh.
 Pápai Gyula jh.
 Pekry Géza jh.
 Pethő Sándor tj.
 215 Petres Kálmán tj.
 Pécsi Jenő tj.
 Pietsch Béla jh.
 Pollák Vilmos oh.
 Pokorny Lőrincz jh.
 220 Polyánszky D. Ottó jh.
 Pordea Gyula dr. ügyv.
 Prikler Lajos tj.
 Puskás Gábor jh.
 Pusztai Kálmán hiv.
 225 Rak József lelkész
 Rác József jh.
 Ráduly Ferencz jh.
 Rédeky László jh.
 Rés János lelkész
 230 Reisch Alfréd jh.
 Romanecz Arisztid
 Sándor Endre jh.
 Sándor Géza jh.
 Sántha Nándor jh.
 235 Sárpy István jh.
 Sárpy László jh.
 Somogyi István tj.
 Soó Dénes jh.
 Szabó Ienő oh.
 440 Sóváry Kálmán jh.
 Szabó Endre tj.
 Szabó József tan.
 Szabó József tj.
 Szász József tj.
 245 Száva Kristóf tj.
 Szenkovits Ferencz jh.
 Szenkovits Gyula jh.
 Szentpéteri Gyula jh.
 Szentpétery János jh.
 250 Székelyhidy Ferencz jh.
 Szörtsey Lajos jh.
 Suchomel Rezső jh.
 Temesváry Gyula jh.
 Tóbiás György gyógyysz.
 255 Tóth Sándor tj.
 P. Trefán Leonard házfőnök
 Tyma Lajos tj.
 Varju Zoltán jh.
 Várnay Elemér jh.
 260 Veres József jh.
 Veress Jenő jh.
 Veress Lajos jh.

	Veszelovszky Dezső jh.		Wolf Dezső jh.
	Veterány Győző jh.	270	Zakariás Imre jh.
265	Vékony Gyula jh.		Zakariás Károly jh.
	Vitos Pál jh.		Zareczky Jenő jh.
	Werzár Aladár tj.		Zudor Elek jh.
	Wohlmann Károly jh.		Zsögön Géza jh.

Összesen 274 rendes tag.

1931/32	362,8
---------	-------